

TC. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 1963
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1043

SOSYOLOJİDE ARAŞTIRMA YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Yazarlar

Prof.Dr. Nadir SUĞUR (Ünite 1)

Öğr.Gör.Dr. Aysın KOÇAK (Ünite 1)

Doç.Dr. Serap SUĞUR (Ünite 2)

Öğr.Gör.Temmuz GÖNÇ ŞAVRAN (Ünite 3, 4, 5, 6, 7)

Yard.Doç.Dr. Oya BEKLAN ÇETİN (Ünite 8)

Editör

Prof.Dr. Nadir SUĞUR

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2009 by Anadolu University
All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic, tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

UZAKTAN ÖĞRETİM TASARIM BİRİMİ

Genel Koordinatör

Prof.Dr. Levend Kılıç

Genel Koordinatör Yardımcısı

Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Öğretim Tasarımcısı

Yrd.Doç.Dr. Alper Kumtepe

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Öğr.Gör. Nilgün Salur

Dil ve Yazım Danışmanı

Okt. Olcay Saltık

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu

Öğr.Gör. Zeliha Şenel

Kitap Koordinasyon Birimi

Yard.Doç.Dr. Feyyaz Bodur

Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Dizgi

Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri

ISBN
978-975-06-0651-9

1. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 15.000 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Ağustos 2009

İçindekiler

Önsöz vii

Felsefe, Bilim ve Toplum	2
FELSEFE VE BİLİM	3
Varlık Felsefesi (Ontoloji)	4
Bilgi Felsefesi (Epistemoloji)	4
BİLİM NEDİR?	6
Bilimsel Araştırmaların Aşamaları.....	7
Araştırma konusunun ve probleminin belirlenmesi.....	7
Araştırma için uygun araştırma tipi, yöntem ve tekniklerin seçilmesi.....	8
Araştırmanın evreninin belirlenmesi ve örneklem seçimi	8
Veri Toplama	9
Veri analizi.....	9
Bulguların yorumlanması ve rapor yazımı	10
Bilimsel bilginin özellikleri	10
YÖNTEM NEDİR?	11
TEORİ NEDİR?	12
AYDINLANMA	13
Aydınlanma Düşüncesinin Temel İlkeleri.....	14
Aydınlanma Düşünürleri.....	15
DEVRİMLER	17
Bilimsel Devrim.....	18
Fransız Devrimi	18
Endüstri Devrimi	19
MODERNİZM.....	20
Modern Toplumların Oluşumu	20
Modern Toplumun Özellikleri.....	20
POZİTİF BİLİMLER.....	21
Empirist Doğa Bilimi Anlayışı.....	21
Pozitivizm ve Özellikleri	22
Doğa Bilimleri ile Sosyal Bilimlerin Farklılıkları	23
Sosyoloji Disiplininin Oluşması.....	24
Özet.....	26
Kendimizi Sınayalım.....	28
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	29
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	29
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	30

1. ÜNİTE

Sosyolojik Yöntemde Klasik Dönem Tartışmaları 32

SOSYOLOJİK YÖNTEMDE FARKLI BİLİMSEL	
YAKLAŞIMLARIN GELİŞİMİ	33
POZİTİVİST SOSYAL BİLİM YAKLAŞIMI	34
Auguste Comte'un Yöntemi.....	36
Emile Durkheim'in Yöntemi.....	38
YORUMLAYICI SOSYAL BİLİM YAKLAŞIMI	41
Max Weber'in Yöntemi	43
ELEŞTİREL SOSYAL BİLİM YAKLAŞIMI	46

2. ÜNİTE

Karl Marx'ın Yöntemi.....	48
Özet.....	52
Kendimizi Sınayalım.....	54
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	55
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	55
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	56

3. ÜNİTE**Sosyolojik Yöntemde Çağdaş Tartışmalar.....58**

GİRİŞ	59
POZİTİVİZMİN VE EMİRİZMİN PROBLEMLERİ	59
POPPER VE ELEŞTİREL AKILCILIK	61
KUHN VE BİLİMSEL DEVRİMLER	63
LAKATOS VE ARAŞTIRMA PROGRAMLARI	65
FEYERABEND VE GÖRELİLİK.....	65
ELEŞTİREL TEORİ, FRANKFURT OKULU VE HABERMAS	66
YAPILAŞMA TEORİSİ	68
FEMİNİST YÖNTEM.....	68
POST YAPISALCILIK	69
POSTMODERN ARAŞTIRMA.....	70
Özet	72
Kendimizi Sınayalım	74
Yaşamın İçinden	75
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	76
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	76
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	77

4. ÜNİTE**Sosyolojide Nicel ve Nitel Araştırma Yöntemleri 78**

GİRİŞ	79
NİCEL ARAŞTIRMA YÖNTEMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ	79
Nicel Araştırma Teknikleri	82
NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	85
Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri	86
NİCEL VE NİTEL YÖNTEMİN GÜÇLÜ VE ZAYIF YÖNLERİ.....	90
YÖNTEMSSEL ÇOĞULCULUK	91
Özet	92
Kendimizi Sınayalım	93
Yaşamın İçinden	94
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	95
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	95
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	96

5. ÜNİTE**Bilimsel Araştırmalarda Amaç, Problem ve Sınırlılık 98**

GİRİŞ	99
ARAŞTIRMA KONUSUNUN SEÇİLMESİ	99
ARAŞTIRMA KONUSUNUN DARALTILMASI VE ARAŞTIRMA PROBLEMİNİN OLUŞTURULMASI.....	100
LİTERATÜR TARAMASI.....	103
VARSAYIM, ÖNERME VE KAVRAM	104
Varsayım (Sayıltı).....	104
Önerme	105

Kavram	105
İŞLEMSELLEŞTİRME, DEĞİŞKEN VE HİPOTEZ.....	106
İşlemselleştirme	106
Değişken	106
Hipotez (Denence).....	107
ARAŞTIRMANIN KAPSAMININ VE SINIRLILIKLARININ BELİRLENMESİ.....	109
ARAŞTIRMANIN AMAÇLARININ İFADE EDİLMESİ	110
Özet	111
Kendimizi Sınayalım	112
Yaşamın İçinden	113
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	114
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	114
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	115

Araştırma Yöntem ve Tekniklerinin Seçimi 116

6. ÜNİTE

GİRİŞ	117
ARAŞTIRMA TIPLERİNİN SINIFLANDIRILMASI	117
Amaçlarına Göre Araştırma Tipleri	118
Keşfedici Araştırmalar	118
Betimleyici Araştırmalar	119
Açıklayıcı (Hipotez Sınamaya Yönelik) Araştırmalar	122
Zamana Göre Araştırma Tipleri	123
Kesitsel Araştırmalar.....	123
Boylamsal Araştırmalar	123
UYGUN ARAŞTIRMA YÖNTEM VE TEKNİKLERİNİN SEÇİLMESİ	125
Özet	130
Kendimizi Sınayalım	132
Yaşamın İçinden	134
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	135
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	135
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	136

Araştırma Evreni, Örneklem Seçimi ve Ölçüm..... 138

7. ÜNİTE

GİRİŞ	139
ARAŞTIRMA EVRENİ VE ÖRNEKLEM.....	139
ÖRNEKLEM SEÇİM TEKNİKLERİ.....	140
Olasılığa Dayalı Örneklem Seçim Teknikleri	140
Basit Tesadüfi Örneklem Seçimi	140
Sistemik Örneklem Seçimi.....	141
Tabakalı (Katmanlı) Örneklem Seçimi.....	142
Küme (Çok Aşamalı) Örneklem Seçimi	143
Olasılığa Dayalı Olmayan (Yargısal) Örneklem Seçim Teknikleri.....	144
Gelişigüzel Örneklem Seçim Tekniği.....	144
Kota Örneklem Seçim Tekniği.....	144
Amaçsal (Monografik) ve Teorik Örneklem Seçim Tekniği.....	145
Güdümlü Örneklem Seçim Tekniği	145
Kartopu Örneklem Seçim Tekniği	145
Mekânsal Örneklem Seçim Tekniği	146
Doyma (Tam Sayım) Örneklem Seçim Tekniği	146

ÖRNEKLEM BÜYÜKLÜĞÜ	146
ÖLÇÜM VE ÖLÇÜM HATALARI	148
Ölçüm Hataları	149
GÜVENİRLİK VE GEÇERLİK.....	149
Güvenirlilik	149
Geçerlik.....	150
Ölçüt Geçerliği	151
İç Geçerlik (Mantıksal Geçerlik)	151
Dış Geçerlik (Olgusal Geçerlik).....	152
Özet	153
Kendimizi Sınayalım.....	154
Yaşamın İçinden.....	155
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	156
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	156
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	157

8. ÜNİTE

Veri Çözümleme, Yorumlama ve Raporlama..... 158

NİCELİKSEL VERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ VE YORUMLANMASI	159
Tek Değişkenin Betimlenmesi: Frekans Dağılımı, Merkezi Eğilim ve Değişkenlik (Dağılım) Ölçümleri ve Yorumlanması.....	160
İki Değişkene İlişkin Frekans Dağılımı: Çapraz Tablolar ve Yorumlanması.....	162
İki Değişken Arasındaki İlişkinin Varlığını, Yönünün ve Şiddetini Gösteren İstatistikler ve Yorumlanması	164
NİTELİKSEL VERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ VE YORUMLANMASI	168
Niteliksel Araştırmalarda Ortak Veri Çözümleme Süreci	168
Veri Çözümleme Çeşitleri	168
RAPORLAMA VE VERİLERİN SUNUMU	169
Rapor Yazımı Öncesi Dikkate Alınması Gereken Öğeler.....	169
Rapor Yazımı: İçerik Düzenleme ve Verilerin Sunumu.....	171
Özet	178
Kendimizi Sınayalım	179
Yaşamın İçinden	180
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	180
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	181
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	181

Sözlük 183

Dizin 187

Önsöz

Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri kitabınız uzaktan eğitim yoluyla lisans düzeyinde sosyoloji eğitimi almak isteyen öğrencilere yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu kitabın temel amacı sosyolojinin bir bilim dalı olarak hangi yöntemleri ve araştırma tekniklerini kullanarak geçerli ve güvenilir bilgilere ulaştığını öğrencilere aktarmaktır.

Kitabımız bilimsel araştırma ile ilgili temel kavramları ve bilimsel araştırmanın aşamalarını sırasıyla ele almaktadır. Bu çerçevede bilim felsefe ilişkisi, bilgi türleri ve bilimsel bilginin özellikleri, modern bilimlerin ortaya çıkışı, aydınlanma ve 18. yüzyıl sonrasında sosyoloji disiplininin gelişimi ilk üniteye ele alınmıştır. Kitabınızın ikinci ve üçüncü ünitelerinde sosyolojik yöntemde klasik ve çağdaş tartışmalar ele alınmaktadır. Kitabınızın sonraki bölümlerinde ise bilimsel araştırma türleri, problemlerin tanımlanması, araştırma yöntem ve tekniklerinin seçimi, araştırma evreni ve örneklem grubu, verilerin çözümlenmesi, yorumlanması ve rapor halinde yazılması sırasıyla ele alınmaktadır.

Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri kitabının hazırlanmasında birçok kişinin emeği geçmiştir. Türkçe düzeltmeleri yapan Okt. Olcay Saltık'a, kitabın dizgi ve grafik tasarımında katkılarından dolayı Yard. Doç.Dr. Alper Kumtepe ile Öğr.Gör Yaşar Ödül'e ve kitabın dizgi ve basım işlerinde emeklerinden dolayı A.Ö.F. dizgi birimine çok teşekkür ederim.

Editör

Prof.Dr. Nadir SUĞUR

SOSYOLOJİDE ARAŞTIRMA YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Amaçlarımız

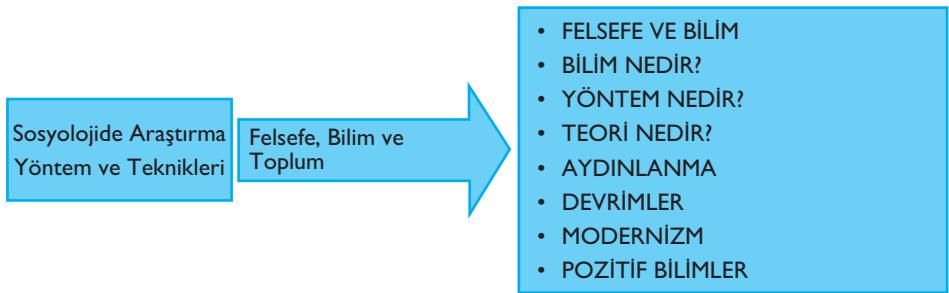
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Felsefe ve bilim ilişkisini özetleyebilecek,
- Teori ve yöntem ile ilgili temel kavramları tanımlayabilecek,
- Aydınlanma düşüncesinin temel özelliklerini sıralayabilecek,
- Aydınlanma düşünürlerinin görüşlerini açıklayabilecek,
- Modern toplumu tanımlayan özellikleri sıralayabilecek,
- Pozitif bilimlerin temel özelliklerini açıklayabilecek,
- Sosyoloji disiplinin oluşumundaki önemli isimlerin görüşlerini açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Bilim
- Felsefe
- Teori
- Yöntem
- Aydınlanma
- Bilimsel Devrim
- Modern Toplum

İçerik Haritası

Felsefe, Bilim ve Toplum

FELSEFE VE BİLİM

İnsanoğlunun aklını kullanabilmesi, etrafında olup bitenleri merak etmesi ve doğayı ve toplumu kendi amaçları doğrultusunda değiştirebilmesi, onu diğer canlı türlerinden ayırmaktadır. Çünkü insanoğlu, düşünebilen ve çevresiyle etkileşim içerisinde olabilen sosyal bir varlıktır. İnsanoğlunun aklını kullanarak çevresinde olup bitenler hakkında düşünmesi, doğa ve toplum hakkında bilgi sahibi olması ve bu bilgileri bir sonraki kuşaklara aktarması, bilim ve felsefe sayesinde olmuştur. Bu nedenle, bilimin ve felsefenin tarihinin insanlığın tarihi kadar eski olduğunu söyleyebiliriz. Bilimin ne olduğunu anlayabilmek için ilk önce felsefenin temel problemlerinin ve uğraş alanlarının neler olduğuna kısaca bakmamız gerekmektedir.

Felsefe (Philia ve Sophia) bilgelik sevgisi anlamına gelir. Bilgelik sevgisi özü itibarıyla insanoğlunun doğal ve toplumsal varlıklar hakkında geçerli, güvenilir ve erdemli bilgilere ulaşma arzusunda olması demektir. Aristoteles'in belirttiği gibi felsefe, var olanların ilk temellerini ve ilkelerini araştıran bir bilgidir. İnsanoğlu felsefe sayesinde içinde bulunduğu doğal ve toplumsal dünyayı anlamaya ve varlıklarla ilgili doğru bilgilere ulaşmaya çalışır. Çünkü insanoğlu bu doğru bilgiler sayesinde daha düzenli, bilgili ve erdemli yaşayabilir. Bu felsefi tutum, ahlaklı olma ile iç içedir ve tek bir bireyi ya da grubu değil, tüm insanları içine alabilecek bir evrenselliği içinde taşımaktadır.

İnsanoğlu, felsefi kavramlar sayesinde önemli bir kültürel birikime sahip olabilmiştir. Bu felsefi kavramlar, tarihsel süreç içerisinde sürekli gelişmiş ve uygarlık tarihinin itici gücü olmuşlardır. Sokrates'in bilgeliği, Aristoteles'in mantığı, Farabi'nin akılcılığı, Immanuel Kant'ın ahlakı, Friedrich Hegel'in idealizmi, Karl Marx'ın diyalektiği ve Jean Paul Sarte'in varoluşçuluğu olmaksızın bir insanlık tarihi düşünülemez.

Felsefenin en temel konusu varlık ve bilgi sorunudur. İster doğal ister toplumsal dünya olsun, varlık ile varlığın bilgisi arasında birebir ilişkinin mümkün olup olmadığı sorunsalı, felsefecileri en çok meşgul eden konuların başında gelmektedir. Felsefe en geniş anlamıyla özne ile nesne arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışan bir faaliyet alanıdır. Peki, özne nesneyi bilebilir mi? Diğer bir ifadeyle insan, dış dünyayı bilebilir mi? Öznenin nesneyi bilebilmesinin sınırları var mıdır? Özne ile nesne arasındaki ilişkinin kurulabilmesi için iki temel felsefi kavramın açıklanması gerekmektedir. Bunlar sırasıyla varlık felsefesi ve bilgi felsefesidir. Şimdi bu iki temel kavramı sırasıyla ele alalım.

Varlık Felsefesi (Ontoloji)

Varlık felsefesi varlığın yapısını, özelliğini, varlığın özsel ve biçimsel niteliğini, varlık-yokluk problemini ve ruh-madde ilişkisini ele almaktadır. Varlık felsefesi, esas itibarıyla varlığı maddesel, zihinsel ve ruhsal boyutlarıyla çözümlemeye çalışır. Varlığa ilişkin doğru ve tutarlı sorular sorabilmek, gerçek ve doğru bilgilere ulaşmada son derece önemli bir rol oynamaktadır. Acaba varlık düşüncede var olan mıdır yoksa düşünceden bağımsız olarak gerçek dünyada var olan mıdır? Varlığın bütünselliği ile bütünü oluşturan parçalar arasında ne tür ilişki vardır? Varlık deneyimlenen ve algılananlar mıdır yoksa düşüncede var olan mıdır? Gerçek varlık ve ideal varlık ayrımı mümkün müdür? Varlığın varlık olmayanla (metafizik) ilişkisi nedir? Bu açıdan **metafizik** ve varlık problemleri arasında ne tür bağlantılar vardır? Acaba varlığın ana maddesi denen şey var mıdır ve varsa nedir?

Varlık felsefesi ile bilimin varlığa ilişkin yaklaşımları birçok yönden birbirlerinden farklılaşmaktadır.

- Bilim varlığı gözlem, deney ve test yoluyla çözümleyerek ele alırken varlık felsefesi varlığı, maddi ve zihinsel boyutları açısından bir bütün olarak inceler.
- Bilim, varlığın kendisini bir gerçeklik olarak kabul eder. Oysa varlık felsefesi, gerçekliğin kendisinin ne olduğu ile yetinmez ve gerçekliğin mümkün olup olmadığı sorusunu sorar.
- Bilim, dış nesnel gerçekliği olduğu gibi kabul eder. Oysa varlık felsefesi, dış nesnel gerçekliği sorgular ve varlığın görünen formları ile varlığı varlık yapan özünün ne olduğunu irdelemeye çalışır.
- Bilim var olanının bilgisine bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerini kullanarak ulaşmaya çalışır. Oysa varlık felsefesi, varlığın bir görüntü olup olmadığını tartışır. Felsefe varlığın gözlem, deney ve test dışında bir gerçekliğinin olup olmadığı ile ilgili sorular sorar. Varlık felsefesi, var olanın yapısının ve türünün ne olduğunu ve varlığın ne anlama geldiğini irdeler. Bu nedenle varlık felsefesinin kapsamı bilimden çok daha geniştir.
- Bilim, bütünün parçalarıyla ilgilenir. Oysa varlık felsefesi, kendisini bütünün parçalarıyla sınırlamaz. Varlık felsefesi, parçalar kadar bütünü de kendisine konu edinir.
- Bilim, bir problem çözme yöntemidir. Varlık felsefesi ise çözülmüş olan ve bilinen bilgiler üzerine soru sormaya devam eder. Varlık felsefesi, bilimin yaptığı çözümlemeleri ve varlığa ilişkin öne sürdüğü bilgileri yeterli görmez.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere varlık felsefesi ile bilim birçok yönden ayrılmaktadır. Ancak felsefe tarihinde bu ayrım her zaman çok net olmamıştır. Bununla birlikte, 18. yüzyıl sonrasında doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin büyük bir hızla gelişmeye başlaması, bu ayrımı daha belirgin hâle getirmiştir.

Bilgi Felsefesi (Epistemoloji)

Bilgi felsefesi bilginin kaynağını, doğruluğunu, sınırlarını, niteliğini ve özelliğini ele alır. Bilgi felsefesinin en temel sorunu, bilgiyi bilen özne ile nesne arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğudur. Bu bağlamda bilgi felsefesi, neyi bilebiliriz, nasıl bilebiliriz ve hangi yol ve yöntemlerle biliriz sorununu çözümlemeye çalışır (Arslan, 2005:20; Çüçen, 1999:67).

Bilgi felsefesi bilginin kaynağına ilişkin birçok soruyu sormaktan kaçınmaz. Bu soruların birkaçını şu şekilde sormak mümkündür: Bilgimizin kaynağı akıl mı yoksa duyularımız mıdır? Duyularımız ve algılarımız bize dış nesnel gerçekliği ay-

Metafizik, fizik ötesi kavramları sistematik olarak ele alan bir faaliyet alanıdır ve ruh, ölümsüzlük, öteki dünya ve tanrı gibi soyut kavramları kendisine konu edinir.

Bilgi felsefesi, bilginin kaynağının ne olduğu sorusunu sorarak, nesnenin bilgisine ne ölçüde ulaşabileceğimizi belirlemeye çalışır.

nen olduğu gibi yansıtabilir mi? Bilgi deneyle mi sınırlıdır? Deney ötesi bir bilgi mümkün müdür? Bilgi akılla mı sınırlıdır? Akıldan bağımsız bir dış nesnel gerçeklik var mıdır? Akıldan bağımsız dış nesnel gerçekliği bilebilir miyiz? Yukarıda belirtilen sorulardan da anlaşılacağı üzere bilgi felsefesi, esas itibarıyla bilen ile bilinen arasındaki ilişkiyi kendisine konu edinmektedir. Diğer bir ifadeyle bilgi felsefesi, özne ile nesne arasında ne tür bir bilgiye dayalı ilişkinin var olabileceğini irdelemektedir.

Özne ile nesne ilişkisini anlayabilmek için üç temel kavramı açıklığa kavuşturmamız gerekmektedir. Bunlar sırasıyla gerçek, doğru ve bilgi kavramlarıdır. Şimdi bu kavramları kısaca açıklamaya çalışalım:

Gerçek, insan bilincinden bağımsız olarak var olandır. Diğer bir ifadeyle gerçek, bizim dışımızda ve bizden bağımsız olarak var olan somut ve nesnel varlıkların tümüdür. Gerçeklik, biz onu bilincimizle kavrasak da kavramasak da var olandır. Gerçekliğin iki temel yönü vardır: Bunlardan birincisi dışsallık, diğeri ise somutluktur. Dışsallık ve somutluk, gerçek olanın zamansal ve mekânsal olarak varolması demektir. Diğer bir ifadeyle dışsallık, nesnelere öznenin algısından bağımsız olarak var olması durumudur. Somutluk ise nesnel gerçekliğin belli bir mekân ve zamanda gözlemlenebilir, test edilebilir ve nicelik olarak ölçülebilir olma hâlidir.

Doğru, herhangi bir bilgiye ilişkin değer yüklü bir tanımlamadır. Bu bağlamda doğru soyuttur ve zihinsel bir kavrayışa dayalıdır. Şöyle ki, doğru kavramı zihinsel bir genellemenin, soyutlamanın, sınıflamanın ve çözümlemenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Doğruluk, öznenin nesneye uygun, tutarlı ve mantıksal bir çıkarımıdır. Diğer bir ifadeyle doğruluk, düşüncenin nesneye uyumu durumudur. Bu açıdan bakıldığında, doğruluk bir değerdir ve öznenin gerçeklik hakkında ileri sürdüğü yargının yanlış ya da doğru olma değeridir denilebilir (Çüçen, 2001:37).

Bilgi, öznenin nesneye ilişkin bir çıkarımıdır. Bu çıkarım, nesnesine ve gerçekliğe uygun bir bilgi olma iddiasını taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle bilgi, öznenin nesneyi bilme, tanıma ve çözümlemesi sonucu ortaya çıkan bir üründür. Bir bilgi, nesnesini ne kadar doğru kavrayarsa gerçeğe o kadar yakındır. Ancak nesnenin mutlak anlamda her yönüyle kavranması mümkün değildir. Bu nedenle bilgi, bilimsel olsun veya olmasın, nesneyi kavraması sınırlı olduğu için eksiktir. Nesnelere her bir kavrayışı, nesnenin doğru bilgisine bizi biraz daha yakınlaştırırsa da bu durum mutlak anlamda nesnenin bilgisine sahip olduğumuz anlamına gelmemelidir.

Bilgi nedir sorusu, bizi ister istemez bilginin türleri var mıdır ve varsa nelerdir konusuna götürmektedir. Bilgi türlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- a) *Gündelik Bilgi*: Bu bilgi türünü en özlü bir şekilde “gündelik yaşam bilgisi” olarak tanımlayabiliriz. Gündelik bilgi yaşamımızda belli pratik gereksinimlerimizi karşılayan, sosyal ve kültürel açıdan benimsediğimiz ve sorgulamadan doğru olarak kabul ettiğimiz bilgi türüdür. Bu tür bilgiler gündelik yaşam deneyimlerinden edinildiği için ispatlanmaya gereksinim duyulmadan bireyler tarafından benimsenir. Gündelik bilginin doğruluğu veya geçerliliği ile ilgili herhangi bir nesnel ölçüt yoktur. Bireyler gündelik bilgiyi genellikle olduğu gibi kabul ederler ve bu kabul etme günlük yaşam pratiğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Örneğin selamlaşmak, misafirperverlik, küçükleri sevmek büyükleri saymak, eğlenmek, ağıt yakmak, yas tutmak ve benzeri bilgi türleri toplumdan sorgulamadan aldığımız ve kabullendiğimiz bilgi türleridir. Gündelik bilgi, toplumdan topluma ve tarihsel olarak dönemden döneme değişebilmektedir. Bir toplumda genel olarak kabul gören bir gündelik bilgi, başka bir toplumda kabul edilmeyebilir. Bu nedenle gündelik bilgi değişkendir ve genellikle değer yüküdür.

- b) *Dinsel Bilgi*: Bu bilgi türü, kaynağını ilahi inanç sistemlerinden ve bu inanç sistemlerinin bağlı bulunduğu öğretilerden ve kutsal kitap metinlerinden alır. Dinsel bilgiler, bilimsel bir şekilde kanıtlanmasına ve doğrulanmasına gerek duyulmadan kabul edilen ve inanılan bilgilerdir. İnsanlar, inandıkları dinsel bilgiler çerçevesinde ibadet edebilirler, belli ahlaki normlara sahip olabilirler ve varlığın her türlü bilgisini tanrısal bir nedene bağlayabilirler. Dinsel bilgiler, tanrısal bir öze sahiptir. Bu bilgi türü, belli bir kutsal inanca dayandığı ve kaynağını ilahi aldığı için mutlak ve bağlayıcıdır (Çüçen, 2005:19). Dinsel bilgiler, tarihsel olarak insanların ortak değer ve inanç sistemlerinin oluşmasında son derece önemli bir rol oynamıştır.
- c) *Sanat Bilgisi*: Edebiyat, resim, tiyatro ve müzik gibi insanın çevresindeki olaylar ve nesnelere karşısındaki duygularını ve yaratıcılığını estetik olarak göze ve kulağa hoş gelecek şekilde ifade etmelerine yönelik bir bilgidir. Bu bilgi türü, esas itibarıyla insanın yaratıcılığının ve hayal gücünün bir ürünü olarak ortaya çıkmakta ve insanlar üzerinde beğeni, haz alma, hoşlanma ve güzel bulma duygu ve düşüncesini ortaya çıkarmaktadır.
- d) *Felsefi Bilgi*: Bilginin kaynağını, doğruluğunu ve sınırlılıklarını öznel ve nesnel boyutlarıyla tutarlı bir şekilde sorgulayan ve varlığın bilgisine nasıl ulaşılacağına ilişkin sistemli bir bakış açısını geliştiren bir kavramlar kümesidir. Felsefi bilgi, varlığa ilişkin soyut bir bilgi türüdür. Bu açıdan bakıldığında felsefi bilgi, varlık ile bilgi arasında birebir ilişkinin kurulup kurulamayacağına ilişkin soruları sürekli olarak sorgulayan bir bilgi türüdür. Bu bilgi türü varlığın bilgisinin değerini, doğruluğunu, geçerliliğini, ölçütlerinin neler olduğunu tutarlı bir şekilde ortaya koymaya çalışır. Felsefi bilgi soyut bir kavramlar kümesi olduğu kadar bir sorular kümesi olarak da görülmelidir.
- e) *Bilimsel Bilgi*: Bilimsel araştırma yöntemleri ve teknikleri kullanılarak elde edilen bir bilgi türüdür. Bilimsel bilgi, bilim insanları tarafından gözlem, deney ve test yoluyla olduğu kadar anlama, çözümleme ve yorumlama ile elde edilen bir bilgi türüdür. Bu bilgi türü, esas itibarıyla fiziksel ve sosyal dünyanın gerçek bilgisine ulaşılacağı ve herkes tarafından geçerli olarak kabul edilebilen açık-seçik, çözümlenebilen bilgilere ulaşılacağı anlayışına dayanır. Bu açıdan bakıldığında, bilim ile felsefe arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bilim, belli sorulara belli yanıtlar bulamadığında felsefeyi takip eder ve varlığa ilişkin bir dizi sorular sorar. Bu nedenle felsefe, bilimin her zaman bir adım önündedir. Ancak felsefe de bilimsel gelişmeleri yakından takip eder ve ona yol göstermeye çalışır. Kısaca belirtmek gerekirse *"felsefesiz bir bilim kör, bilimsiz bir felsefe ise boş bir uğraştır"*.

Kuşkusuz bilgi türleri yukarıda verilenlerle sınırlı değildir. Siyasal bilgi, hukuksal bilgi, teknik bilgi ve ideolojik bilgi gibi diğer bilgi türleri de bulunmaktadır. Ancak biz bu ünite, konumuza yakınlığı itibarıyla daha fazla önemli olduğunu düşündüğümüz dört bilgi türüne ağırlık verdik.

BİLİM NEDİR?

Bilimin birçok tanımı yapılmaktadır. Bu tanımlardan birkaçını ele alarak bilim hakkında kısaca bilgi sahibi olmak mümkündür.

- Bilim, doğal ve toplumsal dünyayı açıklayan geçerli ve güvenilir bilgiler bütünüdür.
- Bilim, doğal ve toplumsal olgu ve olaylar hakkında deney, gözlem ve test yoluyla elde edilen tutarlı ve düzenli bilgilerdir.

- Bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak doğal ve toplumsal dünya hakkında elde edilen genel geçerli bilgilerdir.
- Olgular ve olaylar arasındaki ilişkileri belli bir teorik yaklaşım çerçevesinde açıklayan mantıklı ve tutarlı bilgilerdir.

Yukarıdaki tanımlarda dikkatlice bakıldığında bilim, insanoğlu için doğal ve toplumsal gerçeği arayış faaliyetidir. Ancak gerçeği bilimsel olarak aramanın belli yol ve yöntemleri bulunmaktadır. Bu nedenle, bilim insanları bir problemi çözmek amacıyla belli teorik yaklaşımı, bu teorik yaklaşıma uygun bir araştırma yöntem ve tekniklerini, elde edilen verilerin yorumlanması ile ilgili akılsal ve mantıksal çözümlenmeleri yaparak bilinmeyenini biliniyor kılmaya çalışmaktadır. Kuşkusuz bu kolay bir süreç değildir. Bu nedenle bilim insanları, geçerli ve güvenilir bilgilere ulaşabilmek için bilimsel araştırma sürecinin aşamalarına uymak zorundadırlar.

Bilimsel Araştırmaların Aşamaları

Araştırma Konusunun ve Probleminin Belirlenmesi

Bilimsel araştırmalar uygun bir araştırma problemi ile başlar. Bir araştırma problemi, doğal ve toplumda açıklanmasında ve yorumlanmasında güçlük çekilen bir durumla karşılaşıldığında ortaya çıkar. Bu güçlük, bilim insanlarının belli bir merak duygusu sonucu ortaya çıkabilir. Örneğin, astronomi uzmanlarının güneş sistemi dışında yer alan yıldız kümelerinin yörünge hareketlerini incelemeleri, bu tür bir araştırma problemidir. Doğa bilimleri ile ilgili problemler daha çok bu kategoridedir. Diğer taraftan sosyal bilimlerde araştırma problemleri ise daha çok açıklanması ve anlaşılması güç olan toplumsal sorunlardan ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Türkiye'deki büyük kentlerde kapkaççılık gibi mala ve mülke yönelik suçlarda çok büyük artışlar ortaya çıkıyorsa bilim insanları bunun nedenlerini belli araştırma problemleri çerçevesinde ortaya koymak durumundadırlar. Dolayısıyla bilim insanları, araştırma problemlerini öncelikle belirlemelidirler. Çünkü soru ve sorun yoksa araştırma yoktur. Bilim insanları uygun bir araştırma problemi geliştirdikten sonra ilgili alanda önceden yapılmış araştırmaları, kitapları, makaleleri ve raporları okumuş olmalıdır. İlgili alanda yapılan literatür taramasıyla araştırmacılar, hem bilgi dağarcığını geliştirmiş olurlar hem de saha çalışmasının yürütüleceği alanda eksik olan veya araştırılmamış olan konuları tespit ederler. Çünkü bilimde esas olan literatüre yeni bilgiler katmaktır. Yeni bilgiler ise ancak araştırılmamış veya az araştırılmış alanlarda yapılan saha çalışmalarıyla ortaya çıkabilir. Bu nedenle herkesin bildiği bir konuda araştırma yapmanın pek bir anlamı yoktur. Bilim insanları belli bir teorik yaklaşıma sahip olarak araştırma yaparlar. Belli bir teorik yaklaşıma sahip olmak, araştırılan konuda olgular ve olaylara belli bir perspektiften bakmak demektir. Bu nedenle bilim insanları, araştırma yapmak istedikleri alandaki olgular ve olayları daha iyi açıkladığına inandıkları bir bakış açısını (diğer bir ifadeyle teorik bir yaklaşımı) benimserler. Bilim insanları araştırma problemlerini bu teorik çerçevede geliştirirler. Bilim insanları araştırma yapmaksızın daha önce bildiği ya da bildiğine çok büyük oranda emin olduğu olgular ve olaylar arasındaki ilişkileri varsayım olarak belirler.

Bilim insanlarının sahip olduğu teorik yaklaşımdan hareketle, olgular ve olaylar arasında muhtemel olduğunu düşündükleri ve araştırma ile test etmek istedikleri ilişkileri hipotez olarak ifade ederler. Bilim insanları bilimsel araştırma sürecinde, olgular ve olaylarla ilgili olarak belli hipotez ve varsayımları saha çalışmasına başlamadan önce geliştirmek zorundadırlar. Araştırmacılar, saha çalışmasına başlama-

dan önce hipotezler ve varsayımlar yoluyla ne tür ilişkileri araştırma kapsamında ele alacağını ve olgu ve olaylar ile ilgili muhtemel ilişkilerin neler olabileceğini belirlemek zorundadır. Şöyle ki, kapkaççılık türü suçların özellikle büyük kentlerde neden artmakta olduğunu inceleyen bir araştırmacının, saha çalışmasına başlamadan önce belli hipotezler geliştirmesi mümkündür. Örneğin, “Bireylerin eğitim düzeyi düştükçe kapkaç yapma sıklığı artar.”, “Bireylerin işsizlik süresi uzadıkça kapkaççılık yapma eğilimi artar”, “Aile içinde şiddete maruz kalan bireylerin kapkaç yapma eğilimi daha fazladır!” ve benzeri muhtemel ilişkiler hipotez olarak geliştirilebilir.

SIRA SİZDE

Hipotez ve varsayım arasındaki fark nedir?

SIRA SİZDE

Kapkaççılık ile ilgili olarak siz de bir hipotez geliştiriniz?

Araştırma İçin Uygun Araştırma Tipi, Yöntem ve Tekniklerin Seçilmesi

Araştırmacılar güvenilir ve geçerli bilgiye ulaşmak için en uygun araştırma yöntem ve tekniklerini seçmek zorundadırlar. Bilimsel araştırmalarda temel amaç, bilinmeyenini bilinir kılmaktır. Dolayısıyla bilim insanları, bilinmeyenini ortaya çıkarmak için ne tür yolları izlemesi gerektiğini bilmek zorundadır. Bilim insanı araştırma kapsamında konuyu nasıl ele alacağını ve olgu ve olaylar arasındaki ilişkileri ne tür araştırma teknikleriyle inceleyeceğini önceden belirlemek durumundadır. Bu çerçevede bilim insanı, ilk önce ne tür bir saha çalışması yapacağını tespit eder. Daha sonra kendi teorik yaklaşımına uygun olan bir araştırma yöntemini belirler. Son olarak, bilim insanı yönetsel yaklaşımına uygun gözlem, deney, test, anket ve mülakat gibi araştırma tekniklerini kullanır. Örneğin, bir bilim insanının “sanayide çalışan çocuklar ve sorunları” üzerine bir araştırma yaptığını varsayalım. Araştırmacının saha çalışması olarak büyük kentlerden birini seçmesi, seçilen kentin sanayi siteleriinden birini veya birkaçını araştırma kapsamına alması, ilgili sanayi sitelerinde çalışan çocuklarla görüşmeler yapması ve araştırmada veri toplamak için anket, mülakat ve gözlem tekniklerini uygulaması buna bir örnek olarak verilebilir.

Araştırmanın Evreninin Belirlenmesi ve Örneklem Seçimi

Bilimsel araştırmalar belli bir problemi çözmeye yönelik bir faaliyettir. Problemin çözümlenmesi ise araştırma kapsamına giren olgu ve olayların belli bir zaman ve mekânda bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerine uygun bir şekilde ele alınmasıyla mümkündür. Araştırmanın yürütülmesi ise probleme en uygun araştırma evreninin seçilmesiyle mümkündür (Sencer ve Sencer 1978).

DİKKAT

Evren, araştırma probleminin kapsamına giren olgu ve olayların tümüdür.

Bilim insanları araştırmalarını yürütebilmek amacıyla araştırma evreni içerisinden bir alt grubu örneklem olarak seçerler.

DİKKAT

Örneklem ise araştırma evreninin özelliklerini en iyi yansıttığı düşünülen bir grubun seçilmesi işlemidir.

Araştırma evreni ve örneklem grubunu bir örnek çerçevesinde ele alalım. Bir araştırmacının *gecekondu*larda *hemşehri ilişkileri* üzerine bir araştırma yaptığını

varsayalım. Araştırmacı için araştırma evreni, kentlerdeki tüm gecekondulardır. Bilim insanı, araştırma evrenine giren tüm gecekonduları incelemesi mümkün olamayacağı için araştırma evrenindeki gecekondulardan birini veya birkaçını örneklem olarak seçmek zorundadır. Ancak örneklem grubu seçimi, araştırma evrenindeki gecekondu semtlerinden herhangi birisinin tesadüfi olarak seçilmesiyle yapılmaz. Bilim insanı, araştırma evrenini özelliklerini en iyi yansıttığını düşündüğü bir veya birkaç gecekondu semtini belli araştırma ve incelemelerden sonra örneklem grubu olarak seçer. Örneklem grubu seçildikten sonra araştırmacı önceden belirlediği anket, mülakat ve gözlem gibi araştırma teknikleriyle veri toplamaya hazır hâle gelmiş demektir. Veri toplama bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerine uygun olarak araştırma evreninden seçilen örneklem grubundan bilgilerin elde edilmesi sürecidir.

Sizce bilim insanları neden araştırma konusuyla ilgili herkesten bilgi toplamak yerine bir örneklem seçerek bu örneklemden bilgi toplarlar?

Veri Toplama

Araştırmanın örneklem grubundan elde edilen verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması, bilimsel bilginin üretilmesi sürecinin en önemli boyutunu oluşturmaktadır. Çünkü araştırmacı önceden anlamada ve açıklamada güçlük çektiği bir problemi artık çözüme aşamasına gelmiştir. Problemin çözülmesi ancak ve ancak örneklem grubundan elde edilen verilerle mümkündür. Bilimsel araştırmalarda veriler esas olarak iki türlü kaynaktan toplanmaktadır. Bu tür veriler sırasıyla birincil kaynaklar ve ikincil kaynaklardan elde edilir.

Bilimsel araştırmalarda gözlem, anket ve görüşme yoluyla örneklem grubundan elde edilen verilere birincil kaynak verileri adı verilir.

İkincil kaynaklar, bilimsel araştırmalara başlamadan önce mevcut olan verilerdir. Örneğin resmi belgeler, kamu veya özel kurum ve kuruluşların istatistiksel raporları, ilgili alanda daha önce yapılmış olan araştırmalar, arşiv ve belgeler, yayınlanmış olan kitaplar ve makaleler ikincil kaynakları oluşturur.

Bilimsel araştırmalarda her iki kaynak da kullanılır. Ancak bilimsel araştırmalarda esas olan birincil elden verilere ulaşmaktır. Bu nedenle araştırmacılar, örneklem grubu üzerinde yürüttüğü çalışmalar sayesinde problemin nedenine ilişkin birinci elden veriler elde etmeyi amaçlamaktadırlar. Bu tür veriler sayesinde araştırmacı olgu ve olaylar arasında ne tür ilişkilerin olduğunu (örneğin yoksulluk ve suç ilişkisi gibi) tespit eder. Dolayısıyla araştırmaya başlamadan önce anlaşılması ve açıklanması güç olan bir konu, örneklem grubundan elde edilen veriler sayesinde aydınlığa kavuşmuş olur.

Veri Analizi

Araştırmacı bu aşamada elde ettiği verileri analiz etmeye çalışır. Verilerin analiz edilmesi sürecinde araştırmacı, daha önceden sorduğu soruların yanıtını bulmaya çalışır. Bu çerçevede araştırmacı hipotezlerini test eder ve elde edilen veriler ile teorik tartışmalara katkıda bulunmaya çalışır. Ancak bilim insanları elde ettikleri verileri teorik bakış açılarından yola çıkarak yorumlarlar. Araştırmacılar örneklem grubundan elde ettikleri verileri mümkün olduğunca araştırma evrenine genelle-

meye çalışırlar. Çünkü bilimsel bilgilerde esas olan genellenebilirliktir. Diğer bir ifadeyle, bir bilimsel bilgi ne kadar geniş bir gruba genellenebiliyorsa o bilginin değeri o kadar fazladır. Diğer taraftan, bilim insanları elde ettikleri verilerin teorik bakış açılarıyla ne kadar örtüştüğünü de değerlendirmeye çalışırlar. Eğer elde edilen veriler, araştırmacının teorik bakış açılarını doğrular nitelikteyse bu durum araştırmacının teorik bakış açısını güçlendirir. Eğer elde edilen veriler araştırmacının teorik bakış açısını doğrulamıyor ise araştırmacı teorik yaklaşımını sorgulayabilir. Bu durumda, araştırmacı teorik yaklaşımını hemen terk etmese bile yapılan çeşitli araştırmaların, elde ettiği verilerin kendi teorik yaklaşımını yanlışlayıp yanlışlamadığını yakından takip eder. Eğer elde edilen bilimsel bilgiler araştırmacının teorik yaklaşımını sürekli yanlışlıyorsa araştırmacı başka bir teorik yaklaşıma yönelebilir.

Bulguların Yorumlanması ve Rapor Yazımı

Bilimsel araştırmada elde edilen verilerin rapor halinde yazılması son derece önemlidir. Çünkü bir bilimsel araştırmada verilerin rapor hâlinde yazılması demek, ilgili çalışmanın literatüre kazandırılması demektir. Bilimin gelişmesi ancak literatüre yapılabilecek olan katkılarla mümkündür. Bu katkı, elde edilen yeni bilimsel bilgilerin ilgili alandaki kişi ve kurumlara sunulmasıyla mümkündür. Bilimsel araştırmalarda rapor yazımı, belli akademik yazım kuralları çerçevesinde yapılmaktadır. Araştırmacı raporunu yazarken dilbilgisi yazım kurallarına uymak durumundadır. Rapor yazım süreci, elde edilen verilerin teorik tartışmaları çerçevesinde yorumlanıp yazılmasıyla sınırlı değildir. Araştırmacı, ilgili alanda yapılması gereken çalışmalara ilişkin belli önerilerde de bulunur. Çünkü bilimsel bilgi üretim süreci sonsuzdur. Bir bilimsel araştırmanın belli bir konuyu tüm ayrıntılarıyla ortaya koyması mümkün olmadığı için ilgili alanda yapılacak başka bilimsel çalışmalara her zaman gereksinim vardır.

Bilimsel Bilginin Özellikleri

Bilimsel bilgi, doğal ve toplumsal dünyanın sistematik bir şekilde incelenmesi sonucunda elde edilmiştir. Ancak doğa ve toplumun sistematik bir şekilde incelenmesi, yukarıda açıklanan araştırma aşamalarına bağlı kalınarak mümkündür.

SIRA SİZDE

4

Bilimsel bilginin özellikleri nelerdir?

Bilimsel bilgi, doğal veya toplumsal dünyada olgular ve olgular arası ilişkilerin sistematik olarak incelenmesi sonucu elde edilen bir bilgi türüdür.

Bilimsel araştırmaların aşamalarına bağlı kalınarak elde edilen bilimsel bilginin özelliklerini şu şekilde sırlamak mümkündür:

- Bilimsel bilgi olgusaldir.
- Bilimsel bilgi mantıksaldır.
- Bilimsel bilgi nesneldir.
- Bilimsel bilgi açık ve nettir.
- Bilimsel bilgi genellenebilir bir bilgidir.
- Bilimsel bilgi geçerli ve güveniliridir.
- Bilimsel bilgi araştırma yöntem ve teknikleriyle elde edilir.
- Bilimsel bilgi eleştireldir.

Kısaca özetlemek gerekirse bilimsel bilgi, somut olgulardan yola çıkılarak elde edilen bir bilgi türüdür. Ancak bilimsel bilgi, olguların yalnızca dışsal özelliklerini değil onların iç dinamiklerini de açıklamaya çalışır. Bilimsel bilgi, akla ve mantığa uygun bilgi olduğu için kendi içinde düzenli, sistemli ve tutarlıdır. Bilimsel bilgi, araştırmacının her türlü ön yargı, kişisel beğeni, öznel tutum ve değer yargıla-

rından mümkün olduğunca arındırılmış olan bir bilgidir. Her ne kadar araştırmacıların kendi öznel değer yargılarından tamamıyla arınması mümkün olmasa da araştırmada elde edilen verilerin açıklanması, çözümlenmesi ve yorumlanmasında elden geldiğince nesnel olabilmek için belli bir çaba içerisinde olmaları gerekmektedir. Bilimsel bilginin açık ve net olması son derece önemlidir. Bilimsel bir araştırmada elde edilen bilginin açık ve net olması, kavramsal karmaşanın ortadan kalkmasını sağlar. Ayrıca ilgili alandaki diğer araştırmacıların, açık ve net olan bilimsel bilgiyi kendi çalışmalarında kullanmaları daha kolay olur. Bilimsel bilgi, belli bir örneklem grubundan elde edilmiş olsa bile daha geniş bir gruba genellenebilen bir bilgi türüdür. Bilimsel araştırma aşamalarına bağlı kalınarak elde edilen bilimsel bilgi, diğer bilgi türlerine göre daha geçerli ve güvenilir bilgidir. Çünkü bilimsel bilgi, uygun araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak elde edilmiştir. Bilimsel bilginin olmazsa olmaz koşullarından birisi de eleştirel olmasıdır. Çünkü bilimsel araştırmalar belli bir problemi çözmek amacıyla yapılırlar. Örneğin konuya sosyoloji disiplini açısından yaklaştığımızda, sosyologların problem olarak belirlediği göç, işsizlik, gelir dağılımı eşitsizliği, suç, yoksulluk, gecekondulaşma ve benzeri birçok konu mevcut sosyal yapıdaki eşitsizliklerin, kurumsal düzenlemelerdeki yetersizliklerin ve sosyal ilişkilerdeki düzensizliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bilimsel faaliyetler, mevcut sorunların kaynağının neler olduğunu ortaya koymaya yönelik bir çaba olduğu için eleştirel olmak durumdadır.

YÖNTEM NEDİR?

Bilimsel araştırmalarda önemli olan, çözümlenmesinde güçlük çekilen olgular ile ilgili genel, geçerli ve tutarlı bilgilere ulaşmaktır. Bu açıdan bakıldığında yöntem (metot) en genel anlamıyla genellenebilir, geçerli ve tutarlı bilgiye ulaşmak için izlenmesi gereken yoldur. Daha ayrıntılı bir şekilde ifade etmek gerekirse, geçerli ve güvenilir bilgiye hangi teorik bakış açısıyla ulaşılacağını, olgu ve olayların nasıl ele alınacağını ve gözlem, deney ve test yoluyla elde edilen verilerin ne şekilde çözümleneceğini ve yorumlanacağını belirleyen bilimsel kuralların tümüne *yöntem* denir (Neuman 2000). Yöntem, bilimsel bilgi elde edilmesi sürecinde, araştırmacılara araştırmanın nasıl yapılması gerektiğini sistematik olarak sunan bir yol haritası gibidir. Bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri sayesinde araştırmacılar, olgu ve olaylarla ilgili geçerli ve güvenilir bilgilere ulaşmış olurlar. Ancak bilimsel araştırmalarda kullanılan yöntemin belli ilkeleri vardır ve tüm araştırmacıların bu ilkelere uymak için çok büyük bir çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Sosyolojide bilimsel yöntemin ilkelerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

- **Olgusallık:** Bilimsel yöntem somut, gözlemlenebilen ve test edilebilen olgulara yönelik olmalıdır.
- **Uygun tekniklerin seçimi:** Bilimsel yöntem, araştırma konusuna en uygun araştırma tekniklerini (anket, mülakat ve derinlemesine görüşme gibi teknikleri) kullanmalıdır.
- **Nesnellik:** Araştırmacı, bilimsel araştırma aşamalarının başından, verilerin yorumlanması ve rapor yazımı aşamasına kadar tarafsız yani nesnel olmalıdır.
- **Değişim:** Bilim insanları, toplumsal dünyanın sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde olduğunu bilmelidir. Dolayısıyla bilimsel yöntemle de olsa elde edilen bilgilerin zamanla değişebileceğinin bilinmesi gerekmektedir.
- **Teorik bakış açısı:** Araştırmacı bilimsel yöntemini belli bir teorik bakış açısına bağlı kalarak seçmelidir.

- **Etik ilkeler:** Araştırmacı araştırma süresince etik değerlere bağlı kalmalıdır. Diğer bir ifadeyle, bilim insanları araştırmada görüşülen kişilerin özel bilgilerinin gizliliğini ve kişilik haklarını korumalıdır.

Bilimsel araştırmalarda geçerli ve güvenilir bilgilere nasıl ulaşılabileceği konusunda çok yönlü tartışmalar yapılmaktadır. Özellikle nicel ve nitel yaklaşımlar, bilimsel bilgiye ulaşılması ile ilgili olarak çok farklı yöntemsel bakış açılarına sahiptirler. Nicel ve nitel yaklaşımlar ile ilgili olarak daha detaylı bilgi elde etmek için kitabınızın 4. ünitesine bakabilirsiniz. Yöntem ile ilgili çok farklı görüşlerin öne sürülmesinin en önemli nedeni, bilim insanlarının çok farklı teorik yaklaşımlara sahip olmalarıdır. Araştırmacının sahip olduğu teorik yaklaşım, yöntemsel tercihlerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Peki, teori nedir? Teori ile bilimsel araştırmalar arasında nasıl bir ilişki vardır? Şimdi kısaca bu konulara değinmeye çalışalım.

TEORİ NEDİR?

Teori (kuram), toplumsal gerçekliği anlaşılır hâle getiren bir kavramlar kümesidir. Bu kavramlar kümesi, olguları ve olgular arasında karmaşık gibi görünen toplumsal ilişkileri sistematik olarak anlamamızı sağlamaktadır. Teori, daha önce yapılmış olan bilimsel araştırmalar sonucu elde edilen bilgiler üzerine kuruludur. Dolayısıyla bilim insanları kendi araştırmasına başlamadan önce ilgili literatürdeki çalışmalarını inceler, toplumsal gerçekliği açıklamaya çalışan ve genellikle rekabet hâlinde olan teorik yaklaşımlardan birini tercih eder.

Toplumsal gerçekliği açıklamaya çalışan çok sayıda teorik yaklaşım bulunmaktadır. Bu teorik yaklaşımlar birbirleri ile rekabet hâlinindedirler. Bilim insanları, teorik yaklaşımlardan birini tercih ederken toplumsal gerçekliği en güvenilir ve geçerli bir şekilde açıkladığını düşündüğü bir teorik yaklaşımı tercih eder. Teorik yaklaşımlardan birinin diğerine üstünlüğünü nereden anlarız? Bu sorunun yanıtını vermek çok zordur. Çünkü teorik yaklaşımlardan birinin tercih edilmesi sürecinde, seçimi yapan kişinin belli ideolojik ve öznel tercihlerinin önemli bir rolü olabilir. Ancak yine de belli ölçütler çerçevesinde teorileri karşılaştırabilmek mümkündür. Güçlü bir teorinin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Kavramları açıktır ve nettir.
- Kısadır.
- Basit ve anlaşılırdır.
- Eleştireldir.
- Teorik önermeleri, daha geniş toplumsal gruplara genellenebilir.
- Yeniliğe ve gelişmeye açıktır.
- Toplumsal yaşamdaki benzerlikleri ve farklılıkları belirgin bir şekilde ortaya koyar.
- Olguların arkasındaki görünmeyen dinamikleri açıklama gücüne sahiptir.

Peki, teori nasıl oluşur? Teori, toplumsal olgular ve olgular arasındaki ilişkilerden soyutlanan kavramlardan oluşur. Daha sonra bu soyut kavramlar kümesi, sistematik bir bütünlük içerisinde toplumsal gerçekliği açıklayan bir bakış açısına dönüşür. Bu bakış açısı, artık teorinin bizzat kendisidir.

Şimdi bu süreci ünlü sosyolog Emile Durkheim'in bir teorik önermesinden yola çıkarak irdeleyelim.

Teorik Düzey: Toplumsal olgular bireyin dışında ve ona baskı yapmaktadır.

Kavramsal Düzey: Hukuk kurallarının ihlali belli yaptırımlar içermektedir.

Olgusal Düzey: Aşırı hızla radara yakalanan sürücü trafik cezasına çarptırıldı.

Durkheim'in teorik yaklaşımına bağlı kalarak siz de bir örnek çözümleme yapınız.

SIRA SİZDE

5

Teorik düzey, kavramsal düzey ile ve kavramsal düzey ise olgusal düzey ile tek yönlü değil karşılıklı bir ilişki içerisinde. Dolayısıyla, toplumsal olguların bireyin dışında (örneğin hukuk kuralları) ve ona baskı yapmakta olduğunu (kural ihlalinin cezalandırılması) öne süren bir bilim insanı yukarıdakine benzer bir şekilde yol izleyerek kendi teorik bakış açısını sınavabilir. Bilim insanları kendi teorilerinin açıklama gücüne güvendikleri için araştırma sonucunda elde edeceği verilerin kendi teorik bakış açısını olumlu yönde doğrulayacağı düşüncesindedirler. Bilim insanları kendi teorik bakış açılarını test etmek amacıyla çeşitli hipotezler öne sürerler. Öne sürülen hipotezler araştırma sonucunda teorik yaklaşımı doğruluyor ise teori daha da güçlenmiş olur. Eğer eldeki veriler hipotezi ve hipotezin dayandığı teorik yaklaşımı yanlışlıyor ise teoriye olan güven azalabilir.

Bilimsel araştırmaların doğrulamaya mı yoksa yanlışlamaya mı dayalı olduğu konusunda yapılan tartışmalar ile ilgili olarak kitabımızın 3. ünitesinde Thomas Kuhn ve Karl Popper ile ilgili bölümlerine bakınız.

DİKKAT

İnsanların içinde yaşadığı doğal ve toplumsal olgu ve olaylarla ilgili gerçeği arayışının tarihi insanlığın tarihi kadar eskidir. Ancak bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri ile geçerli ve güvenilir bilgilere ulaşmanın tarihi nispeten yenidir. Özellikle 18. yüzyılda Batı Avrupa'da ortaya çıkan Aydınlanma düşüncesinin modern bilimin ortaya çıkmasında çok önemli bir rolü olmuştur. Şimdi biraz daha ayrıntılı bir şekilde modern bilimlerin ortaya çıkış sürecini ele almaya çalışalım.

AYDINLANMA

Aydınlanma, 17. ve 18. yüzyılda Batı Avrupa'da gelişen, birbirine bağlı felsefi, bilimsel ve toplumsal alanlarda oluşan düşünce hareketidir. Önemli bir tarihsel dönem olan Aydınlanma'nın coğrafi merkezi Fransa olmuştur. Bununla birlikte, başta Almanya ve İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin birçoğunda Aydınlanma düşüncesi doğrultusunda gelişmeler görülmüştür.

Aydınlanma, felsefi bir hareketi ve bu hareketin sonuçlarıyla belirginlik kazanan toplumsal ve siyasal bir süreci ifade etmektedir. Bu bağlamda Aydınlanma, hem bir düşünce hem de bir süreç olarak görülmektedir (Çiğdem, 1997, s.13).

Bir düşünce olarak Aydınlanma, genel anlamda Hıristiyanlığın hâkimiyetindeki geleneksel dünya görüşünde kökleşmiş olan anlayışa karşı gelerek insan, toplum ve doğa hakkında yeni bir düşünce çerçevesinin yaratılmasını ifade etmektedir

(Hamilton, 1996, s.23). Bu anlamda, dünyayı anlama yolu olarak batıl inanç ve doğaüstü inancını reddeden Aydınlanma düşüncesi, doğanın sadece nesnel ve tarafsız bir yol olan bilim aracılığıyla anlaşılabilirliğini savunmuştur. Bilgi ise sadece akıl ve *rasyonaliteden* (akılsallıktan) gelmektedir (Haralambos ve Holborn, 1995, s.643).

Bu bağlamda Aydınlanma hareketinin amacı, 'kötü' ve 'köleleştirici' olduğuna inanılan mit, ön yargı ve hurafenin ve dolayısıyla bunları üreten dinin temsil ettiği toplumsal düzenden insanları kurtararak, 'iyi' ve 'özgürleştirici' olduğu kabul edilen 'akıl düzeni'ne sokmaktır (Çiğdem, 1997, s.14).

Akıl kavramı, Aydınlanma yüzyılı olan 18. yüzyılı ayırt edici kılan en önemli unsurlarından biri olmuştur. *Rasyonalist (akılcı) düşünce*, Aydınlanma'nın geleneksel toplum düzenini oluşturan dini otoriteyi sorgulamasını sağlamıştır. Bu nedenle, Aydınlanma dönemi aynı zamanda *Akıl Çağı* olarak da bilinmektedir.

Rasyonalist düşüncenin özellikleri, karşı olduğu görüşler ve savunduğu fikirler olarak iki grup hâlinde açıklanabilir. Öncelikle rasyonalist düşünce:

- Toplumsal hayatı etkileyen geleneğin otoritesini sorgulamıştır.
- Geleneksel dinsel sistemlerin oluşturduğu kurumlar aracılığıyla, toplum üzerinde etkili kılınan kaderciliğe karşı gelmiştir.
- Geleneksel otoritenin oluşturduğu, özellikle despotizm, özel mülkiyet ve toplumsal hiyerarşinin gerçekleri temsil ettiği yönünde benimsenen inanca karşı çıkmıştır (Outhwaite, 2006, s.199-200).

Bu anlamda, rasyonalist düşünce, reddedilen geleneksel otorite ve oluşturduğu kurumlara karşı yeni bir düşünce biçimi geliştirmiştir:

- Rasyonalist düşünce, toplumsal düzen fikrinin, metafizik sisteme göre değil, akla ve gözlem ile üretilen verilere dayanan bir süreç içinde açıklanabileceğini savunmuştur.
- Doğa kavramı, bütün bu kavrama dayanan doğanın düzeni, doğa kanunları ve insan doğası ile birlikte rasyonalist düşüncenin temel kavramı olmuştur.
- Doğa kavramını temel alan bu düşünce, bireyi, toplumsal hayata katılmakla birlikte doğanın düzenine ait olarak kabul etmiştir.
- Rasyonalist düşünce ilerleme kavramını, yol gösteren düşüncelerden biri olarak ele almıştır (Outhwaite, 2006, s.199-200).

Aydınlanma düşüncesi, rasyonalist düşüncenin yukarıda belirtilen özelliklerine dayanan belirli unsurlar çerçevesinde gelişmiştir. Şimdi Aydınlanma düşüncesini oluşturan bu temel ilkeleri açıklamaya çalışalım.

Aydınlanma Düşüncesinin Temel İlkeleri

Aydınlanma'nın içerdiği, doğa ve toplum hakkında bir düşünce biçimi sağlayan, birbirleriyle ilişkili değerler ve düşünceler, Aydınlanma'nın **paradigmasını** oluşturmaktadır.

DİKKAT

Sosyolojik olarak **paradigma** kavramı, Thomas Khun'un bilimsel değişimin doğası üzerine yaptığı çalışma sonucunda ortaya çıkmıştır. Paradigma, dünya hakkında düşünce biçimimizi şekillendiren inançlar, ilkeler, değerler, yöntemler ve varsayımlardan oluşan bir yapıdır.

Paradigma konusu ile ilgili olarak Thomas Kuhn'un *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* (2006, Çeviren N. Kuyaş, Kırmızı Yayıncılık) adlı kitabında daha fazla bilgiye ulaşabilirsiniz.

Bu bağlamda, Aydınlanma düşüncesini oluşturan ayırt edici unsurlar bulunmaktadır. Bütün aydınlanma düşünürlerinin (*Les Philosophes*) uzlaştığı Aydınlanma düşüncesinin temel ilkeleri şunlardır:

1. **Akıl:** Akıl önceliği ve üstünlüğü ile bilgi elde etmenin yolu olarak rasyonalite (akılsallık) vurgulanmaktadır. Rasyonalist düşünürler, dini otoriteyi sorgulayarak, gerçek bilginin kaynağının vahiy değil, akıl olduğunu savunmuşlardır.

2. **Empirizm:** Doğa ve toplumsal dünya hakkındaki bütün bilgi ve düşüncenin empirik gerçeklere, başka bir deyişle, bütün insanların duyu organları aracılığıyla kavrayabildiği şeylere dayalı olduğu fikridir. Ampirist anlayış, bilgi elde etmenin tek yolunun empirik yöntem, diğer bir deyişle, deney ve gözlem olduğunu iddia etmektedir. Bu anlayış, bütün bilgilerin bu yolla kazanıldığını ve doğuştan bilgi olmadığını savunmaktadır.
3. **Bilim:** Önergelerin, deney, gözlem ve akıl tarafından sistematik bir şekilde sınanmasıdır. Bilim, gözlem ve deneye dayanan güvenilir veriler yaratması nedeniyle, Aydınlanma düşünürleri için bilginin en üst biçimi olarak kabul edilmiştir. Empirik yöntemle dayalı olarak elde edilen bilimsel bilgi, bütün insanlığın bilgisini geliştirmek için temel olarak alınmıştır.
4. **Evrensellik:** Akıl ve bilimin her duruma uygulanabilmesi ve ilkelerinin her durumda geçerli olmasıdır. Özellikle bilim, istisnasız bütün evreni yöneten genel yasalar üretmektedir.
5. **İlerleme:** Bilgi birikimi ve insanın çevresindeki doğadan maddi zenginlikler elde etmesine yardımcı olacak araçların, diğer bir deyişle, teknolojinin gelişmesiyle mümkün olan bir süreci işaret etmektedir (Çiğdem, 1997, s.45). Aydınlanmanın ilerleme düşüncesi, insanın doğal ve toplumsal yaşam koşullarının, akıl ve bilimin kullanılması ile gelişebileceği ve her ileri aşamanın iyi ve güzel olacağı fikrini içermektedir.
6. **Bireycilik:** Aydınlanma düşüncesinde bireyin bütün bilgi ve eylemin başlangıç noktası olarak kabul edilmesidir. Bu bağlamda toplum, çok sayıda bireylerin düşünce ve eyleminin ürünü olarak tanımlanmaktadır. Birey, politik ve toplumsal bir özne olarak var olmaktadır ve kendi özgürlüğünün bilincindedir.
7. **Hoşgörü:** Farklı dini veya ahlaki inançlara,ırka veya uygarlığa sahip olan insanların, fark gözetmeksizin aynı olarak görülmesidir.
8. **Özgürlük:** Toplumsal etkileşim, cinsellik ve mülkiyet sahipliği, inanç, iletişim ve ticaret alanlarında, feodal ve geleneksel sınırlara karşı gelerek düşünce ve ifade özgürlüğünün savunulmasıdır.
9. **İnsan Doğasının Aynılığı:** İnsan doğasının temel niteliklerinin daima ve her yerde aynı olduğu inancını içeren eşitlik ilkesidir.
10. **Sekülerizm:** Aydınlanma döneminde, dini düşünce, dinsel pratikler ve kurumlar, toplumsal önemini kaybetmiştir. Sekülerizm, Aydınlanma'nın geleneksel ve dini otorite karşısında, dini açıdan doğru kabul edilen ve onaylanmış bilgiye karşı, bağımsız ve laik bilgi ihtiyacını vurgulamasıdır (Hamilton, 1996, s.21-22).

Aydınlanmanın temel ilkelerini oluşturan bu yeni fikirler, yazı, basım, resim, müzik, heykel ve mimari gibi sanat alanlarında birçok kültürel yaratıcılığı etkilemiştir. Aydınlanma, aynı zamanda tıbbi, bilimsel ve teknolojik alanlarda da yenilikleri içermektedir. Bu bağlamda, Aydınlanma düşüncesi, insan hayatını geliştiren toplumsal bir sürecin bir parçası olarak kabul edilmiştir.

Rasyonalite kavramı sosyolojik olarak nasıl ele alınmıştır?

Aydınlanma Düşünürleri

Aydınlanma, toplumsal düşünce tarihinde önemli bir dönemi işaret etmektedir. Aydınlanma düşünürleri ifade ve düşünce özgürlüğü, dinin eleştirisi, akıl ve bilimin değeri, bireyin önemi ve toplumsal ilerleme fikirlerini geliştirmişlerdir.

Aydınlanma döneminin en belirgin özelliği, yeni fikirlerin geliştirilmesinde, büyük ölçüde yazarların etkisinin olmasıdır. Aydınlanma döneminin düşünürleri bu alanda, romanlar, oyunlar, kitaplar, broşürler ve makalelerden oluşan büyük bir koleksiyon üretmişlerdir (Hamilton, 1996, s.29).

18. yüzyılın ortalarında Aydınlanma düşünürleri arasında, Baron de Montesquieu (1689-1755), Voltaire (1694-1788), David Hume (1711-1776), Adam Ferguson (1723-1816) ve J.J. Rousseau (1712-1778), önemli isimler olmuşlardır.

Montesquieu, toplum yapısı ve politik sistemler arasındaki ilişkiyi incelemiş, yönetim biçimleri ile ilgilenmiştir. Ayrıca, toplumu, çeşitli unsurların yalnızca bütünde anlam bulduğu bir sistem olarak tanımlamıştır. Bu sistemi oluşturan temel unsurlar iklim ve coğrafyadır. Bu unsurların, toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini açıklayarak, "coğrafi determinizmin temsilcisi" (Swzacki, 1979, s.60) olarak tanınmıştır. Bunun yanında, toplumsal yapıyı etkileyen din ve ahlak gibi diğer öğelerin de bulunduğunu belirtmiştir. Montesquieu'nun yöntemi, gözleme ve olguların karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Toplumu, yapısal bir bütün olarak ele almış ve ayrıntılı bir tarihsel analiz ile kapsamlı ve sistematik bir yaklaşım geliştirmiştir (Swingwood, 1998, s.28-32).

DİKKAT

Montesquieu'nun *Kanunların Rubu Üzerine* (2004, Çeviren F.Baldaş, Seç Yayınları) adlı kitabı, onun önemli eserlerinden biridir.

Eleştirel rasyonalizm, aklın, ilerleme, özgürleşme ve gelişme ile ilgili toplumsal, politik ve ekonomik konulara uygulanmasını bir arada içeren düşünce biçimidir.

Voltaire, bilim, düşünce özgürlüğü ve adalet konularında yazılar yazmıştır. Aynı zamanda, Aydınlanmayı niteleyen **eleştirel rasyonalizm** (eleştirel akılcılık) ve sekülerizm hakkında çalışmalar yapmıştır. Voltaire'in, Aydınlanma düşüncesi ile birlikte gelişen bilim konusundaki çalışmaları, akıl ve bilginin uygulanması aracılığıyla, toplumların nasıl ilerleyeceği konusunda açıklamalar ve yeni fikirler içermektedir (Hamilton, 1996, s.38-39).

Aydınlanma düşüncesi ile birlikte, insan doğası yeniden tanımlanmıştır. Hume, psikoloji ve sosyoloji alanlarında, modern ampirik araştırmaların konusu olan insan doğasının teorisini oluşturmuştur. İnsan doğasının, toplum içinde oluşturduğu toplumsallık biçimleri ile ilgilenmiştir. İnsanın eylemini, sürekli başkalarının eylemine yönelik olması sebebiyle 'toplumsal' özellikli olarak tanımlamıştır. Ayrıca, güç ile rıza arasında işlevsel bir denge bulunduğunu belirtmiş, bu nedenle mülkiyet ve gücün yakın bir ilişki içinde olduğunu ileri sürmüştür (Hamilton, 1996, s.18; Swingwood, 1998, s.35-36).

Hume, Ferguson'un çalışmalarında büyük ölçüde etkili olmuştur. Ferguson, toplumsal tabakalaşmanın işbölümü ile ilişkisi ve emeğin yabancılaşması konularında çalışmalar yapmıştır. Ekonomik bir kurum olarak kabul edilen işbölümünün, aynı zamanda toplumsal olduğunu belirtmiştir. Ferguson'a göre, işbölümü bütün bir süreçtir. Uzmanlaşma, bütünü ortadan kalkmasına yol açar. İşin daha küçük parçalara bölünmesiyle insanların daha çok çalışmaları sonucunda düşünmeye ve araştırmaya ayıracakları zaman azalmaktadır. Bu bağlamda, Ferguson, sanayiye dayalı gelişimin, insan için bir ilerleme kaynağı olduğunu kabul etmekle birlikte, yabancılaşmaya neden olduğunu da vurgulamıştır (Swingwood, 1998, s.39-41).

Rousseau, mülkiyetin işbölümü, eşitsizlik ve toplumsal çatışmayla ilişkisini çözümlenmiştir. Toplumu, bireysel çıkarların ortak ve genel bir iradede özümsemişi, organik bir bütün olarak ele almıştır. Bireyin, doğanın değil toplumun bir ürünü olduğunu ve dolayısıyla insanın davranışlarının toplumsal kökenli olduğunu belirtmiştir. Rousseau'ya göre insan, kendini tanımlayacağı bir topluluk arayışı içindedir.

Toplulukta insan, kendi çıkarlarından önce, ortak bir çıkar aracılığıyla bir arada bulunmaktadırlar. Bu bağlamda, toplum, bir sözleşmenin ürünüdür. Rousseau'nun "toplumsal sözleşme" kavramı, toplumun kendisini oluşturan bireylerin iradelerinden daha büyük olan bir ahlaki ve kolektif düzen yaratan bir birleşme eylemini ifade etmektedir (Szacki, 1979, s.62-64; Swingewood, 1998, s.33-34).

Toplumsal sözleşme konusunda J.J. Rousseau'nun *Toplumsal Sözleşme* (2004, Çeviren T. Yalım, Devim Yayınevi) adlı kitabında daha fazla bilgiye ulaşabilirsiniz.

DİKKAT

Bu dönemde, 'sosyoloji' henüz bir bilim dalı olarak oluşmamıştır. Fakat toplumsal ilişkiler, hangi toplumların örgütlenip gelişeceği hakkında oluşan toplumsal ilgi alanları, Aydınlanma düşünürlerinin niteliksel çalışmalarında açıkça görülmektedir. Bu çalışmalarla gelişen Aydınlanma düşüncesinin temel ilkelerinden her biri, 19. yüzyılda ortaya çıkan yeni sosyal bilimlerin bir parçasını oluşturmaktadır.

Ansiklopedi (*Encyclopedie*), Aydınlanmanın temel ilkelerinin ortaya konulduğu metinleri içeren, büyük bir yayın girişimi olarak tanımlanmaktadır. Aydınlanma döneminin önemli bir göstergesi olan Ansiklopedi, Avrupa'da yaygınlık kazanmıştır.

Ansiklopedi, E.Chambers'ın 1728 yılında yayınlanan iki ciltlik *Cyclopedia*'sının Fransızca'ya çevrilmesi düşüncesinden doğmuştur. 1751 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan Ansiklopedi'nin ilk tam yayımı 1780 yılında 35 cilde ulaşmıştır.

DİKKAT

Ansiklopedi, Aydınlanma düşünürleri Diderot ve d'Alembert'in katkılarıyla oluşan bir proje olarak tanınmaktadır. Her ikisi de din ve Tanrı düşüncesini eleştiren yazılar yazmıştır.

Ansiklopedi'nin oluşumu, entelektüel kaygıların yanısıra politik ve dinsel baskılar nedeniyle stratejik kaygıları da içermektedir. Ansiklopedi'de yayınlanan konular, genel anlamda halkı aydınlatma amacının yanında, Aydınlanma düşünürlerinin kendi tutumlarını da yansıtan bir içeriğe sahip olmuştur (Çiğdem, 1997, s.38-39).

Ansiklopedi'nin, iki önemli niteliği bulunmaktadır:

- Bunlardan birincisi, yayının planlanmasında, yazıların ortak bir temelde toplanmasını sağlamak için bir kavramın belirlenmesidir. Böylece, makale konuları arasında bir ilişki kurması amacıyla merkezde *insan* kavramının yer almasına karar verilmiştir.
- İkinci nitelik ise Ansiklopedi'nin, bütün insan bilgisinin yeniden yapılanmasına dayanan *evrensellik* yaklaşımını taşımasıdır (Hamilton, 1996, s.27-28).

Ansiklopedi, akıl ve bilimin uygulanması konusundaki olumlu etkileri ifade ederek Aydınlanma düşüncesini desteklemiştir.

Aydınlanma düşüncesinin 18. yüzyılda ortaya çıkmasının nedenleri nelerdir?

SIRA SİZDE

7

DEVİRİMLER

İnsanlık tarihinde en büyük dönüşümler, 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılda Avrupa'da meydana gelen devrimler sonucunda gerçekleşmiştir. Bu büyük dönüşümlerin altyapısını, temelleri 17. yüzyıla dayanan Bilimsel Devrim oluşturmaktadır. Aydınlanma, Bilimsel Devrim'in bir ürünü olarak modern bilimin verilerinden yararlanmış ve kendisini bilgiye ve akla dayalı bir düşünce hareketi olarak temellendirmiştir.

19. yüzyıl ekonomisi Endüstri Devrimi'nin etkisi altında şekillenmiş, bu ekonominin politikası ve ideolojisi ise Fransızlar tarafından biçimlendirilmiştir. Endüstri Devrimi'nin başlangıç yeri olan İngiltere, dünyanın geleneksel ekonomik ve toplumsal yapılarında çok büyük bir ekonomik hareket sağlamıştır. Çağın dünyasının demiryolları ve fabrikaları için bir örnek sunmuştur. Bununla birlikte, Fransa da bu ekonomik hareketin devrimlerini gerçekleştirmiş, ona düşüncelerini vermiştir. Pek çok ülkeye hukuk kurallarını, bilimsel ve teknik örgütlenme modelini getirmiştir (Hobsbawm, 2003, s.63).

Bilimsel Devrim

Bilimsel Devrim'in merkezinde, mekanik doğa kavramı bulunmaktadır. Bu kavram, doğanın belli yasalara göre işleyen bir mekanizma olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Bu bağlamda, doğanın hareketi ve yasaları bilindikçe, doğayı bilmek ve doğanın gizlerini çözmek mümkün görülmektedir (Çiğdem, 1997, s.60).

Bilimsel Devrimi Newton'un evrensel yerçekimi yasasını keşfederek başlattığı kabul edilmektedir. Newton, bu yasa ile iki dünya görüşü arasında bir kopuşu belirlemiştir. Bilimsel Devrim'den önce insan, Tanrı'nın yarattığı, düzenli ve hiyerarşik bir dünyada, doğal ve Tanrısal arasında bir aracı olmuştur. "İnsanın bilgisine sunulan bu dünya düzeni, her şeyden önce Tanrı'nın insana seslendiği simgesel bir düzendir" (Jeanniere, 1994, s.17).

Bilimsel devrim ile bilginin elde edilme yolu olarak bilimsel yöntem geliştirilmiştir. Bu yöntem, araştırmalarda verilerin, gözlem ve deneye dayalı olarak elde edilmesini işaret etmektedir. Bu bakış açısı temelinde, Aydınlanma düşünürleri, dini otoriteye bağlı olarak geliştirilmiş ve yerleşmiş bilgi biçimlerini reddetmiş, onun yerine gözlem, deney ve akıl yoluyla edinilen bilginin yeni biçimlerini kabul etmiştir.

Bununla birlikte, bilginin koruyucuları ve aktarıcıları olarak kabul edilen ruhban sınıfının (rahiplerin) sahip olduğu bu geleneksel rolüne karşı çıkan Aydınlanma düşünürleri, toplumsal olarak önemli olan bilgiyi yeniden tanımlamak, dinin alanı dışına çıkararak, yeni anlamlar ve ilişkiler kurmak istemişlerdir (Hamilton, 1996, s.29-30).

Bu bağlamda, Newton'un çalışmalarının sonuçları, Aydınlanma düşüncesi için büyük önem taşımaktadır. Newton'un evrensel yerçekimi yasası ile sadece madde'nin hareketi açıklanmakla kalmamış, aynı zamanda yeni bir evren tasarısı sunulmuştur. Evrenin hareket yasalarının, her yerde değişmeden aynı biçimde matematiksel olarak ifade edilebildiği açıklanmıştır (Çiğdem, 1997, s.61).

Newton'un çalışmaları, Aydınlanma düşünürlerinin, bilimsel yöntemin yaşamın her alanına uygulanabileceğine inanmalarını sağlamıştır. Aynı zamanda, bilim, rasyonel amaçlarla ilişkili olan geleceğin toplumsal değerlerinin temeli olarak görülmüştür. Aydınlanma'nın önemli düşünürleri, bilimin felsefi olarak anlaşılmasına katkıda bulunmuşlardır. Voltaire, Newton'un felsefesini anlatan ve düşüncelerini yaygınlaştırmayı amaçlayan bir kitap yazmıştır. 1732 yılında yayınlanan *Letters Philosophiques* adlı kitabındaki yazıları, yeni bilimsel yöntem hakkındaki bilginin hızla yayılmasını sağlamıştır (Hamilton, 1996, s.38-43).

Bu bağlamda, doğa bilimlerindeki ilerlemeler ve onların disiplinler olarak kurumsallaşması, sosyal bilimler için bir model sağlamıştır.

Fransız Devrimi

Fransız Devrimi, daha önceki ve sonraki devrimler içinde kitlesel nitelikteki tek toplumsal devrim olarak tanınmaktadır. Aynı zamanda çağdaş devrimler içinde

dünyayı kapsama niteliği taşıyan tek devrim olarak kabul edilmektedir (Hobsbawm, 1996, s.64).

Aydınlanma Dönemi, Fransız Devrimi'ni hazırlayan unsurların oluşmasını sağlamış ve Fransız Devrimi, eşitlik, özgürlük, güçlerin ayrılığı, hoşgörü gibi Aydınlanma'nın ilkelerini uygulamaya koymuştur. Devrim'in mimarlarına bakıldığında, bakış açılarını Aydınlanma düşünürlerinden aldıkları görülmektedir. Montesquieu'nun politik düzenin toplumsal temelleri hakkındaki fikirleri, Voltaire'in düşünce özgürlüğü hakkındaki ilgisi ve Hume'un insan doğasının evrenselliği kavramı, Fransız Devrimi'nin temel dayanağını oluşturmuştur (Hamilton, 1996, s.47-48).

Siyasal bir devrim olarak nitelenen 1789 Fransız Devrimi'nin hedefi, Avrupa'da aristokrasi ve kilisenin otoritesi ile yönetilen toplum düzenini yıkmak olmuştur. Bu geleneksel toplum düzeninin yerine evrensel özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkelere dayanan yeni bir toplumsal düzen yaratmayı amaçlamışlardır.

Fransız Devrimi, bütün Avrupa'yı sarsan bir devrim olmuş, bu nedenle, yöneticiler, siyasetçiler ve aydınlar, toplumun anlaşılması, bir düzen oluşturması ve bu düzen temelinde yönetilmesi gibi ihtiyaçlarla karşılaşmışlardır (Özlem, 2001, s.58).

Bu bağlamda, iktidarın temelini oluşturan unsurlar önemli olmuş ve otoritenin doğasında ve iktidarın kaynağında radikal bir değişim gerçekleşmiştir. Geleneksel toplumlarda, iktidarın kaynağı olan **karizmatik otorite**, yerini kaybetmiştir. Artık iktidarın kaynağı, örneğin Tanrı gibi başka bir yerden değil, halktan gelmektedir: "İktidar, vatana coşkulu bağlılıkta, gelenek veya bir soy sop ilişkisinde kök salmaz. Yalnızca *ulus* hâline gelen bir halkın onayıyla meşruiyet kazanabilir. Ancak kaynağını halktan alan iktidarın sadece meşru olması yetmez, akla uygun da olmalıdır" (Jeanniere, 1994, s.19).

Artık hükümdarın geleneksel kurallara uygun olarak iktidara gelmesi yeterli olmamış, devletin, egemen halkla ilişkisinin demokratik rasyonalite (akılsallık) içinde kurulması ve uygulanması gerekli hâle gelmiştir.

Bu bağlamda, Fransız devrimi ile birlikte gelen en önemli yenilik, demokrasinin sadece bir yönetim biçimi olmayı bırakıp, devletin tek rasyonel biçimi hâline gelmesi olmuştur. Artık modern devletin, kaçınılmaz olarak demokratik olması gerekmektedir. Bu süreç, modern demokrasinin önce İngiltere ve Amerika'da, ardından da Fransa'da oluşumu ile belirgin hâle gelmiştir (Jeanniere, 1994, s.19).

Endüstri Devrimi

İnsanlık tarihinde ilk kez, toplumların üretim güçlerinin değişimini gerçekleştiren Endüstri Devrimi, İngiltere'de başlamış ve diğer Batı ülkelerini de derinden etkilemiştir (Hobsbawm, 2003, s.37).

Buhar ve elektrik gibi güç kaynaklarının kullanılmasıyla birlikte kömür, demir-çelik ve tekstil endüstrilerinin hızlı gelişimi, ekonomik ve toplumsal yapıda önemli değişimlere yol açmıştır. Üretim teknolojisi makineleşmiş ve seri üretime dayalı fabrika sistemi üretime geçilmiştir.

Bu bağlamda, tarımın makineleşmesi ile toprağa dayalı üretimde işgücüne ihtiyaç azalmıştır. Bu durum, köylerden kentlere kitlesel bir göçün başlamasına neden olmuştur. Böylece, toprağa bağlı çalışan insanların büyük bölümü, kentlerde fabrika ve maden işçisine dönüşmüşlerdir.

Bu süreç içerisinde, üretimin örgütlenmesi ve denetlenmesine ilişkin yeni yöntemler geliştirilmiştir. Yeni çalışma koşulları üretim seviyesini artırırken, yüksek miktarda üretimin gerektirdiği yoğun fiziksel ve zihinsel çaba, işçilerin yabancılaşmasına neden olmuştur.

Weber'in geliştirdiği bir kavram olarak "karizmatik otorite", bir kişinin, takipçilerinin bağlılığını kazanan kutsallık, kahramanlık gibi niteliklere dayanmaktadır.

Bilimsel Devrim ile başlayarak siyasal ve endüstriyel devrimlerle devam eden dönüşüm süreci, insanların yaşama, çalışma ve düşünme biçiminde köklü değişimlere yol açmıştır. Bu değişimler, modern düşünce biçimi ile modern toplumların oluşumunda önemli rol oynamışlardır.

MODERNİZM

Modern düşünce biçimlerinin kökleri 18. yüzyıl Aydınlanmasında yatmaktadır. Avrupa toplumlarında görülmeye başlayan önemli değişimlerle birlikte, dünya hakkındaki geleneksel toplumsal düzen ve geleneksel inançlar dizisinden, modern dünya hakkında toplumsal yapının yeni biçimleri ve yeni düşünce biçimlerine geçilmiştir. Bilimde yer alan ilerleme, nesnellik ve evrensellik, modern düşüncenin nitelikleri olmuştur.

Bu anlamda, Aydınlanma düşüncesi **modernitenin** temelini oluşturmuştur. Modernite, Aydınlanma düşünürlerinin nesnel bir bilim, evrensel bir ahlak, evrensel bir yasa geliştirme çalışmalarlarıyla biçimlenmiştir. Modernite, ilerici, ekonomik ve yönetsel akılcılaştırmayı ve toplumsal dünyanın ayırmaştırmasını (olgunun değerden, alanın teorik alandan ayrı tutulması gibi) bildirmektedir (Sarup, 2004, s.187).

Modernite, toplumsal, ekonomik ve siyasal alanlarda oluşan **modernizm** hareketini ifade etmektedir. Bilimsel ve endüstriyel Batı toplumları modernitenin göstergesi olmuşlardır.

Modernite, insanların ilerlemeyi sağlamak için bilimsel bilgiyi kullanabileceğine inandığı insanlık tarihinde önemli bir aşamadır.

Modernizm, 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış, zamanla Batı toplumlarında çeşitli sanat dallarında egemen olan sanatsal hareketi temsil etmektedir.

DİKKAT

Örneğin, edebiyatta Joyce, Proust ve Kafka; şiirde Eliot, müzikte Stravinsky ve Schoenberg, resimde Cezanne, Picasso ve Matisse ile mimaride Bauhaus, modernizmin temsilcileri olarak kabul edilmektedirler.

Modern Toplumların Oluşumu

Aydınlanma düşüncesinin geliştirdiği eleştirel ve seküler fikirler, modern toplumun oluşumunda önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda, modern öncesi toplumlar ile modern düşünce biçimlerinin oluşturduğu modern toplumlar arasında bir ayrım kabul edilmektedir. Modernite, modern toplumların belirli niteliklerini ifade etmektedir. Bu nitelikler modern toplumların ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel alanlarda farklılaşmalarına dayanmaktadır. Örneğin, modern toplumlar genellikle endüstriyel ve kapitalist ekonomilere, demokratik politik örgütlere sahiptir ve sınıf temelli toplumsal yapılar üzerine kurulmuşlardır. Bununla birlikte, kültürel özellikler hakkında daha az görüş birliği olmasına rağmen, hayatın bütün alanlarında metalaşma ve *rasyonelleşme* (akılcılaştırma) ile gündelik hayatın akış hızının artması, modern toplumun kültürel özellikleri olarak kabul edilmektedir (Abercrombie, et al., 1994, s.270).

Modern toplumların oluşumu genellikle politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel olarak dört önemli süreç aracılığıyla örgütlenmektedir. Moderniteye geçiş, bu dört süreç arasındaki etkileşim aracılığıyla açıklanmaktadır. Modernite, tek bir sürecin sonucu olarak değil, farklı süreçlerin ve tarihlerin bir arada çözümlenmesini gerektirmektedir. Bu nedenle, modern toplumların oluşumunun açıklanmasında, bu süreçlerden sadece birinin ele alınması yeterli olmamaktadır (Hall, 1996, s.5).

Modern Toplumun Özellikleri

Bir toplumun 'modern' olarak tanımlanması, yukarıda bahsedilen politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda tanımlanan belirli özelliklere dayanmaktadır:

1. Modern toplumlar, yeni yönetim biçimi olarak, karasal sınırlar içinde tanımlanan ulus-devlet ile onun egemenlik ve meşruluk anlayışının görüldüğü toplumlar olmuşlardır. Modern toplumlarda, gelişmiş politik aygıtların kuruluşu görülmektedir. Özellikle bürokratik örgütlenme devletin, halkın yaşamında daha büyük bir rol oynamasını sağlamıştır.
2. Endüstrileşme ile birlikte üretim kapasitelerinin hızlı ve sürekli gelişimi, yeni çalışma biçimleri ile mümkün olmuştur. Tarıma dayalı üretimin yerine endüstriyel üretim ön plana çıkmış ve yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda yeni üretim biçimi olarak kapitalizm, yeni tutumlar ve kurumlar getirmiştir. Başka bir deyişle, modern toplumlarda, metaların piyasa için geniş ölçekli üretim ve tüketimine, yaygın özel mülkiyet sahipliği ile sermaye birikimine ve ücretli emeğin kullanımına dayalı parasal değişim ekonomisi görülmektedir.
3. Kentleşme ve endüstrileşme süreci ile işbölümü, uzmanlaşma ve standartlaşma artmıştır. Toplumsal ve cinsiyete dayalı işbölümü, yeni sınıfların oluşumu, kadın ve erkek arasında ataerkil ilişkiler, modern kapitalist toplumları nitelendirmektedir. Ayrıca, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimi görülmektedir.
4. Modern toplumlarda dinsel dünya görüşünün zayıflaması ile dinsel kurumlar ve öğretiler etkisini yitirmiştir. Sekülerleşme ve rasyonelleşme modern toplumların göstergeleri olmuş, bilim, gerçek ve ilerleme yeni inançlar hâline gelmiştir. (Hall, 1996, s.6; Bilton ve diğerleri, 2008, s.24-25).

POZİTİF BİLİMLER

17. yüzyılda Bilimsel Devrim ile birlikte oluşturulan bilimsel yöntem, doğa bilimlerinin ilerlemesini ve fizik, kimya gibi birer disiplin olarak kurumsallaşmalarını sağlamıştır. Bu bilimler, ampirist bilgi anlayışını benimsemişlerdir.

Empirist Doğa Bilimi Anlayışı

Ampirist doğa bilimi anlayışı yedi temelde ele alınabilir:

1. Doğuştan bilgi yoktur, bütün bilgiler, deney veya gözlem yoluyla kazanılır. Bilgiler, dünya hakkındaki duyuşal deneyimler ve onunla etkileşimden elde edilir.
2. Gerçek bir bilgi iddiası, gözlem veya deneyle sınanabilir.
3. Sınanabilirlik ilkesi, gözlemlenemeyen varlıklar hakkındaki bilgi iddialarını dikkate almamayı gerektirir.
4. Bilimsel yasalar genel, tekrarlanan gözlem veya deney örüntüleri hakkında önermelerdir.
5. Bir olguyu bilimsel olarak açıklamak, onun bilimsel bir yasanın somut bir örneği olduğunu göstermektir.
6. Bir olguyu açıklamak, onun genel bir yasanın somut bir örneği olduğunu göstermekse, yasanı bilmek, bu tipten olguların gelecekte nasıl ortaya çıkacaklarını öngörmemizi sağlamalıdır.
7. Bilimsel nesnellik, açık bir şekilde sınanabilir olgusal önermeler ile öznel değer yargıları ayırımına dayanır (Benton ve Craib, 2008, s.28).

Bilimsel kavram ve yöntemin kullanılması, Aydınlanma düşüncesi ile birlikte insan ve toplum hakkında niteliksel olarak yeni bir düşünce biçimini geliştirmiştir. Bu düşünce biçimi, doğa bilimlerinin yanında, psikoloji, politik ekonomi gibi Hume'un *ablaki bilimler* olarak adlandırdığı (Swingewood, 1998, s.47) yeni bilimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

19. yüzyılın başlarında, insanın batıl inanç bağlarından, cehalet, ideoloji ve feodal toplumsal ilişkilerden kurtuluşuna başlangıç olarak, insanlık koşullarının daha derin anlaşılmasını içeren bu ahlâki bilimler, sosyoloji ve diğer sosyal bilimler için dönüm noktasını oluşturmuştur. (Hamilton, 1996, s.36).

Aydınlanma, modern bilimin ilkeleri, metafiziğin reddedilmesi olguların değerden ayrılması ve nesnellik olasılığına duyulan inanç üzerine kurulmuştu (Swingewood, 1998, s.48). 19. yüzyılda *sosyal bilim* olarak kurumlaşan bilimlerin (sosyoloji, tarih, iktisat, siyaset bilimi ve antropoloji) hepsi, Aydınlanmacı etkilerle, toplumun rasyonel yönden düzenlenmesi, ilerleme ve akılcı, bilimsel bir toplum oluşturma amaçlarıyla hareket etmişlerdir (Özlem, 2001, s.58).

Pozitivizm ve Özellikleri

Pozitivizm, bilimin sadece duyu organları ile algılanan gözlemlenebilir varlıklar ile ilgilendiği iddiası tarafından nitelenmektedir.

Pozitivizm, Aydınlanma geleneğinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bilim ve olgular, metafiziğin karşısında yer alarak, dini inancın ve vahiyin bilgi kaynakları olarak görülmesi reddedilmiştir (Swingewood, 1998, s.49).

Pozitivizm, olgular arasındaki ilişkileri ifade eden genel yasalar veya teoriler oluşturmayı amaçlamaktadır. Gözlem ve deney, olguların, teorik bir açıklamaya uygun olup olmadığını göstermektedir. Olguların açıklamaları, genel yasalar veya düzenlilik örneklerinin gösterilmesini içermektedir (Abercrombie, et al., 1994, s.322).

Pozitivizmin temel özellikleri şu şekilde açıklanabilir:

1. Pozitivizm, empirist doğa bilimleri açıklamasını benimser. Ampirist bilim açıklaması, pozitivistler tarafından bilimsel bir toplum yaklaşımının modeli olarak yaygın kabul görmüştür.
2. Bilimi en üst ve hatta yegâne gerçek bilgi biçimi olarak görür.
3. Bilimsel yöntemin, insanın zihinsel ve toplumsal hayatını araştırarak, bu disiplinlerin 'sosyal bilimler' olarak kurulmasını sağlayacak biçimde genişletilebileceğini ve genişletilmesi gerektiğini savunur.
4. Güvenilir sosyal bilimsel bilgiler oluşturulduğunda, bu bilgilerin toplumdaki bireyler veya grupların davranışlarını kontrol etmek veya düzenlemek için kullanılabileceğini savunur (Benton ve Craib, 2008, s.39).

Sosyal bilimlerde pozitivizm, insanın toplumsal hayatını doğa bilimlerinde başarılı olan yöntemler ve açıklama biçimleri çerçevesinde, bilimsel bir temelde araştırma girişimini ifade etmektedir. Pozitivistler bunu yaparken genellikle belirli bir ampirist bilgi teorisine dayanmış ve uygulamaya çalışmışlardır (Benton ve Craib, 2008, s.45).

SIRA SİZDE

8

Aralarında yakın bir bağ kurulan ampirizm ve pozitivizm, hangi açıdan birbirlerinden ayrılmaktadır?

Sosyal bilimlerin çalışma alanlarını belirlemek ve sorgulama yöntemini geliştirmek için, doğa bilimlerini örnek almasından kaynaklanan iki temel koşulu yerine getirmesi gerekmektedir. Bunlar, *naturalizm* (doğacılık) ve *önyargının kontrolüdür* (Hamilton, 1996, s.43).

1. **Naturalizm** (Doğacılık), Aydınlanma düşüncesi tarafından, bilimsel yöntem vurgu yaparak, neden ve sonuç ardışıklığının, doğayı ve toplumsal dünyayı tamamen açıklayabileceği fikridir. Doğal süreçlerin bilimsel olarak araştırılmasına benzer bir toplum araştırmasının mümkün olduğu veya olabileceği görüşünü ileri sürmektedir.

Naturalizm, pozitivistizmin 3. özelliği olan doğa bilimleri yöntemlerinin toplumsal araştırmayı da kapsayacak biçimde genişletilebilmesi ilkesine dayanmaktadır.

DİKKAT

2. **Ön yargının kontrolü**, ampirik çalışmanın sonuçlarını aşırı derecede etkileyen değer yargılarından korunmanın aracı olarak sosyal bilimlerde gerekli görülmüştür. Araştırmalarda verilerin çözümlenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde, sosyal bilimcinin önyargılarının sonuçları etkilenmesini engellemesi gerekmektedir.

Doğa bilimlerinden aktarılan bu iki koşul, sosyal bilimlerin gelişiminde etkili olmuştur.

Doğa Bilimleri ile Sosyal Bilimlerin Farklılıkları

Sosyal bilimlerde, toplumsal hayatın, doğa bilimlerinin kullandığı bilimsel yöntemlerle araştırılması ve açıklanmasını içeren pozitivistizm, bazı sosyal bilimciler tarafından eleştirilmiştir.

Sosyal bilimciler arasında en yaygın ve kabul gören eleştiri, pozitivistizmin naturalist özelliğine yönelik olmuştur. Pozitivistizmin bu özelliği, bilimsel yöntemlerin kapsamının toplumsal hayatı içerecek biçimde genişletilmesi düşüncesine dayanmaktadır. Bu eleştiri çizgisini benimseyen pozitivistizm karşıtları (anti-pozitivistler), sosyal bilimler ve doğa bilimlerinin araştırma nesnelere ile ilişkileri arasındaki temel farklılıklara dikkat çekmişlerdir. Bu farklılıklar insan davranışının nasıl bir gelişme izleyeceğini tahmin etmeyi zorlaştırmaktadır. Bunun nedenlerinden biri, insanların, diğer varlıklardan farklı olarak özgür iradeye sahip olmasıdır. İkinci olarak, toplumsal hayatın, yasalara değil, kurallara dayalı olmasıdır. Diğer bir nedeni ise insan toplumunda bilinç ve anlamın önemli bir rolü olmasıdır (Benton ve Craib, 2008, s.45).

Sosyal bilimler ve doğa bilimlerinin araştırma nesnelere ile ilişkileri arasındaki farklılıklar şu şekilde sıralanabilir:

1. Toplumsal dünya ile ilgilenen sosyal bilimlerin araştırma nesnesi insan ve insan grupları iken, doğa bilimleri, doğa olgularını ve süreçlerini araştırmaktadırlar.
2. Sosyal bilimlerin araştırma nesnelere bilinçlilik özelliğine sahiptirler. Bu nedenle, kendileri, durumları ve ilişkileri üzerinde düşünebilirler. Doğa bilimlerinde bu özellik görülmemektedir.
3. Sosyal bilimlerde, ahlaki ve siyasal değerler, araştırma konusunun seçimini etkilemektedir. Toplumsal açıklama değer-ilişkisi içerir ve kişisel özelliklerle bağlantılıdır. Bu nedenle, belirli toplumsal olgular veya tarihsel süreçleri açıklamaya çalışan sosyal bilimcilere değer yönelimleri yol göstermektedir. Bu durumun aksine doğa bilimciler, değer yargılarını dışarıda bırakan yöntemlerle genel yasalara ulaşmaya çalışmaktadırlar.
4. Toplumsal hayatta bilinç ve anlam önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal bilimciler toplumsal hayatı sistematik olarak araştırmaya başladıklarında, her zaman hakkında belirli bir anlayışa sahip oldukları bir araştırma-nesnesi ile karşılaşır. Ayrıca, sosyal bilimciler çoğu kez toplumsal hayatın bir parçası olacaklardır ve her durumda araştırma-nesnesi hakkında bir anlayışa sahip olmak için onunla kendi terimleri içinde iletişim kurmayı öğrenmek zorundadırlar. Fakat doğa bilimciler ve araştırma nesnelere arasında dışsal bir ilişki bulunmaktadır (Benton ve Craib, 2008, s.46).

Sosyoloji Disiplininin Oluşması

18. yüzyılda Aydınlanma düşünürleri, önceki düşünürlerden daha sistematik ve tutarlı bir şekilde çalışmaya başlamışlardır. Çözümlemenin bilimsel ilkelerini insan, insan doğası ve topluma uygulayarak, yöntemsel bir yola başvurmuşlardır (Szacki, 1979, s.52). Bu düşünürler, aynı zamanda açık bir şekilde uzmanlaşmış bir toplum biliminin oluşmasını sağlamışlardır. Bu nedenle birçok araştırmacı, onları sosyolojinin öncüleri, kurucuları olarak kabul etmektedir.

Aydınlanma düşüncesi, akla, özgürlüğe ve bireyciliğe verdiği önem yanında, nesnel ve kolektif güçler olarak toplum ve toplumsal gelişme kavramlarını da vurgulamıştır. Aydınlanma düşünürleri, toplumsal dünyanın bilimsel açıdan kavranmasını hedeflemişlerdir (Swingewood, 1998, s.48).

19. yüzyılda bir bilim dalı olarak ortaya çıkan Sosyoloji, Aydınlanma'nın düşünce ve kavramlarını taşımaktadır. Akıl Çağı'nın bir sonucu olarak Sosyoloji, bir toplum bilimi kurmak için rasyonalist (akılcı) düşünce ile tanımlanmıştır (Hamilton, 1996, s.51). Bu dönemde, sosyologlar Fransız ve Endüstri Devrimleri sonrasında yaşanan büyük değişim ve dönüşümü anlamaya çalışmışlardır. Bunların sonucunda, yeni bir toplumsal düzenin nasıl kurulacağı üzerinde çalışmalar yapmışlardır.

Toplumunu "pozitif bir bilim" olarak kurmak veya diğer bir deyişle sosyolojiyi kurmak için Henri de Saint Simon (1760-1825) önemli çalışmalarda bulunmuş ve bu çalışmalar, onun takipçisi olan Auguste Comte (1798-1857) tarafından geliştirilmiştir.

Aydınlanma'nın eleştirel akılcılığı, Saint Simon ve Comte'un pozitivistizminin temelini oluşturmuştur. Bu düşünce biçimi, deney ve gözlem tarafından aklın uygulanması aracılığıyla, önyargıları, cehaleti, batıl inançları ve hoşgörüsüzlüğü temizleyecek evrensel bir bilim için savaş vermiştir (Hamilton, 1996, s.20-21).

Saint Simon ve Comte'un yazıları, toplumsal bir teori olarak Fransız ve Endüstri Devrimi sonrası Avrupa'da oluşan modern toplum hakkında incelemeleri içermektedir. Bu yeni sosyoloji bilimi içeriğini oluşturan ilgi alanları, sonraki yıllarda, Karl Marx, Emile Durkheim ve Max Weber tarafından tartışılmaya devam etmiştir.

Saint Simon, Fransız Devrimi'nin geleceğin toplumu için bir zemin hazırladığını belirtmiş ve bütün teorik çalışmalarını gelecekteki toplumsal düzeni görebilmek amacıyla yapmıştır. Gelecekteki topluma "Sanayi devleti" adını vererek *sanayi toplumu* kavramını ilk kez Saint Simon kullanmıştır. Sanayi toplumunun temelini işbirliği ve uzlaşmanın oluşturacağını belirtmiştir. Saint Simon, toplumu bir bütün olarak ele almış ve sağlıklı bir toplumu, çeşitli parçaların bütünle işlevsel bir uyum hâlinde var olduğu bir toplum olarak tanımlamıştır. Toplumun birbiriyle uyum içinde işleyen ekonomik ve politik sistemlerle, bilimsel, pozitif ilkeler üzerinde örgütlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Swingewood, 1998, s.55-56).

Saint Simon, sosyolojinin temel görevinin, toplumu hareket ve dönüşüm halinde incelemek olduğunu ve toplumsal olguların, doğa bilimlerinde kullanılan bilimsel tekniklerle incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Saint Simon, pozitivistizmin ve sosyolojinin kurucularından kabul edilmektedir.

Comte, modern toplumda bilimin egemen olacağına inanmış, dinin, batıl inancın ve etkisinin pozitivist bilim ile yer değiştireceğini belirtmiştir. Pozitivistizm, araştırma nesnesinin bilimsel olması gerektiğini, başka bir deyişle, sadece doğrudan test edilebilen önermeler olarak ifade edilmesi gerektiğini benimseyen Comte tarafından sosyolojiye aktarılmıştır (Abercrombie, et al., 1994, s.322). Bu nedenle, Comte, genellikle hem pozitivistizm hem de sosyoloji terimlerinin mucidi olarak görülmektedir (Benton ve Craib, 2008, s.38).

Comte, sosyolojinin kurucusu ve isim babası olarak kabul edilmektedir. İlk kez 'sosyoloji' terimin kullanarak, onu toplumu inceleyen pozitivist bir bilim dalı olarak tasarlamıştır. Saint Simon'un yaklaşımına benzer bir şekilde Comte, toplumun çözümlenmesinde doğa bilimlerini model alarak pozitivist yöntemi gözlem, karşılaştırma ve deney olarak belirlemiştir. Bu nedenle, sosyolojiyi öncelikle 'sosyal fizik' olarak adlandırmış, daha sonra 'sosyoloji' sözcüğünü icat etmiştir. Comte, doğa bilimlerinde olduğu gibi toplumsal yasaları bulmak istemiş ve bu yasaları, toplumsal gerçeği oluşturan ve açıklayan sosyolojik yasalar olarak tanımlamıştır (Swingwood, 1998, s.62-64).

Sonuç olarak, Aydınlanma tarafından kurulan modern toplum hakkındaki düşünce biçiminin bazı unsurları Saint Simon ve Comte'un yazılarında 19. yüzyıl klasik sosyolojisine taşınmış ve modern sosyolojinin ortaya çıkmasını desteklemiştir.

19. yüzyılın önemli klasik sosyologları olarak Durkheim, Weber ve Marx, modernitenin olumlu ve olumsuz yönleri ile ilgilenmişler, modern dünyayı şekillendiren değişimin geleceğinin hatlarını çizmeye çalışmışlardır. Onlara göre, sosyal bilimsel yaklaşım, modern toplumun sorunlarıyla meşgul olmak için zorunlu bir araç olarak görülmüştür (Bilton ve diğerleri, 2008, s.468).

Durkheim, kolektif bilinç kavramını tanımlayarak, toplumu bir arada tutan ana unsurun dayanışma olduğunu ileri sürmüştür. Mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçerken, toplumsal bilincin zayıflaması ile oluşan düzensizlik anlamına gelen anomie kavramı üzerinde durmuştur.

Marx, kapitalist sistemin işleyiş biçimi üzerinde çalışmıştır. Toplumdaki üretim güçleri ile üretim araçlarının örgütlenme biçimi olan üretim biçiminin, bir toplumun devamlılığını sağlayan temel yapısı, altyapısı olduğunu savunmuştur. Kapitalist üretim sürecinin yarattığı yabancılaşma üzerinde durmuştur. Sınıfsız sosyalist bir topluma ulaşma mücadelesini, üretim araçlarına sahip olan burjuva sınıfı ve üretim araçlarına sahip olmayan proletaryaya arasındaki çatışma ile gerçekleştirecek radikal bir değişim olarak öngörmüştür.

Weber, modern çağın ağırlıklı olarak etkin bir biçimde rasyonelleşme ve bürokrasi tarafından şekilleneceğine ve geleneksel eylemlerin daha az önemli olacağına inanmıştır. Marx ve Durkheim bilimsel ve rasyonalist düşünceye daha az vurgu yapmışlardır. Fakat her ikisi de toplumun ilerlemeci olarak gelişiyor olması üzerine güçlü bir inanca sahip olmuştur (Haralombos ve Holborn, 1995, s.881).

Özet

Felsefe ve bilim ilişkisini özetleme

İnsanoğlunun aklını kullanarak çevresinde olup bitenler hakkında düşünmesi, doğa ve toplum hakkında bilgi sahibi olması ve bu bilgileri bir sonraki kuşaklara aktarması, bilim ve felsefe sayesinde olmuştur. Bu nedenle bilimin ve felsefenin tarihinin insanlığın tarihi kadar eski olduğunu söyleyebiliriz. Felsefe, en geniş anlamıyla özne ile nesne arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışan bir faaliyet alanıdır. Bilim ise doğal ve toplumsal dünyayı açıklayan geçerli ve güvenilir bilgiler bütünü ya da doğal ve toplumsal olgu ve olaylar hakkında deney, gözlem ve test yoluyla elde edilen tutarlı ve düzenli bilgiler olarak tanımlanabilir. İnsanoğlu felsefe sayesinde içinde bulunduğu doğal ve toplumsal dünyayı anlamaya ve varlıklarla ilgili doğru bilgilere ulaşmaya çalışır. Çünkü insanoğlu bu doğru bilgiler sayesinde daha düzenli, bilgili ve erdemli yaşayabilir. Bu nedenle bilimin ne olduğunu anlayabilmek için ilk önce felsefenin temel uğraş alanlarının neler olduğuna bakılması gerekmektedir.

Teori ve yöntem kavramlarını tanımlama

Yöntem en genel anlamıyla genellenebilir, geçerli ve tutarlı bilgiye ulaşmak için izlenmesi gereken yoldur. Teori (kuram) ise toplumsal gerçekliği anlaşılır hale getiren, olguları ve olgular arasında karmaşık gibi görünen toplumsal ilişkileri sistematik olarak anlamamızı sağlayan bir kavramlar kümesidir. Güçlü bir teorinin kavramları net, kısa, basit, eleştirel, yeniliğe ve gelişmeye açık olmalıdır. İyi ve güçlü bir teori, toplumsal yaşamdaki benzerlikleri ve farklılıkları net bir şekilde ortaya koyabilmeli ve elde ettiği verileri daha geniş toplumsal gruplara genelledebilmelidir.

Aydınlanma düşüncesinin temel özelliklerini sıralama

Aydınlanma düşüncesinin temel ilkeleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Akıl: Aklın üstünlüğünü ve bilgi elde etmenin yolu olarak rasyonaliteyi (akılsallığı) ifade etmektedir.
2. Empirizm: Doğaya ve toplum hakkındaki bilgi ve düşüncenin, empirik yöntem olan deney ve gözlem yoluyla kavranmasına dayanan fikirdir.

3. Bilim: Önergelerin, deney, gözlem ve akıl tarafından sistematik bir şekilde sınanmasıdır. Bilimsel bilginin elde edilmesi empirik yöntemle dayanmaktadır. Bilim, bilginin en üst biçimi olarak kabul edilmiştir.
4. Evrensellik: Akıl ve bilimin her duruma uygulanabilmesi ve ilkelerinin her durumda geçerli olmasıdır.
5. İlerleme: İnsanın, doğanın ve toplumsal yaşam koşullarının, akıl ve bilimin kullanılması ile gelişebileceği ve her ileri aşamanın iyi ve güzel olacağı düşüncesidir.
6. Bireycilik: Bireyin, bütün bilgi ve eylemlerin başlangıç noktası olarak kabul edilmesidir.
7. Hoşgörü: Din, inanç, ırk, uygarlık farkı gözetmeksizin insanların aynı olarak görülmesidir.
8. Özgürlük: Düşünce ve ifade özgürlüğünün savunulmasıdır.
9. İnsan Doğasının Aynılığı: İnsan doğasının temel niteliklerinin aynı olduğunu içeren eşitlik ilkesidir.
10. Sekülerizm: Geleneksel ve dini otoriteye karşı durarak, dini açıdan doğru kabul edilen ve onaylanan bilginin yerini, bağımsız ve laik bilginin almasını savunulmasıdır.

Aydınlanmanın düşünürlerinin görüşlerini açıklama

Toplumsal düşünce tarihinde önemli bir dönem olan Aydınlanmanın önemli düşünürleri arasında Montesquieu, Voltaire, Hume, Ferguson ve Rousseau yer almaktadır. Bu düşünürler, ifade ve düşünce özgürlüğü, dinin eleştirisi, akıl ve bilimin değeri, bireyin önemi ve toplumsal ilerleme fikirlerini geliştirmişlerdir. Montesquieu, toplum ve yönetim biçimleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bununla birlikte, toplumu bir sistem olarak ele almış ve bu sistemi oluşturan temel unsurları belirlemiştir. Bu unsurlardan iklim ve coğrafyanın, ayrıca ahlak ve dinin, toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini açıklamıştır. Montesquieu, gözlem, olguların karşılaştırılması ve tarihsel analiz yöntemlerini kullanmıştır. Voltaire, bilim, düşünce özgürlüğü, sekülerizm ve adalet konularında çalışmalar yapmıştır. Toplumların, akıl ve bilginin uygulanması yoluyla nasıl ilerleyeceği hakkında yeni düşünceler geliştirmiştir. Hume, insan doğasının teorisini geliştirmiştir. İnsan doğasının ve eyleminin, toplum içinde oluşturduğu toplumsallık biçimleri konusunda incelemeler yapmıştır. Ayrıca, mülkiyet ve

güç arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Ferguson, işbölümü ve yabancılaşma konularında çalışmalar yapmıştır. İşbölümünün, ekonomik olduğu kadar toplumsal bir konu olduğunu belirtmiştir. Bütünsel bir süreç olarak ele aldığı işbölümünün, uzmanlaşma ile küçük parçalara bölündüğünü vurgulamış, bu bağlamda, insanların, düşünmeye ve araştırmaya ayıracakları zamanın azaldığına dikkat çekmiştir. İnsanlık için bir ilerleme kaynağı olan sanayiye dayalı gelişimin, aynı zamanda yabancılaşmaya yol açtığını ileri sürmüştür. Rousseau, mülkiyetin, işbölümü, eşitsizlik ve toplumsal çatışmayla ilişkisini araştırmıştır. Ayrıca, toplumu, organik bir bütün olarak ele almış ve insan davranışlarının toplumsal kökenli olduğunu belirtmiştir. İnsanların kendi çıkarlarından önce, ortak bir çıkar aracılığıyla bir arada bulduklarını belirterek, toplumun bir sözleşmenin ürünü olduğunu ileri sürmüştür. Rousseau, “toplumsal sözleşme” kavramı ile toplumu oluşturan bireylerin iradelerinden daha büyük olan ahlaki ve kolektif bir düzen yaratan birleşme eylemini açıklamıştır.

Modern toplumu tanımlayan özellikleri sıralama

Modern toplumları, politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda görülen belirli özellikler ile tanımlayabiliriz:

1. Yeni yönetim biçimi olarak, ulus-devlet ile onun egemenlik ve meşruluk anlayışı, modern politik bir araç olarak bürokratik örgütlenmenin gelişimi.
2. Tarıma dayalı üretimin yerine endüstriyel üretimin yaygınlaşması, kapitalizmin, meta üretimi ve tüketimi, piyasa, özel mülkiyet sahipliği, sermaye birikimine ve ücretli emeğin kullanımına dayalı değişim ekonomisinin görülmesi
3. Hızlı bir kentleşme sürecinin yaşanması, işbölümü, uzmanlaşma ve standartlaşmanın artması, yeni sınıfların oluşumu, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi.
4. Dinsel kurumların ve öğretilerin etkisinin zayıflaması, sekülerleşme ve rasyonelleşme ile bilim, gerçek ve ilerlemenin yeni inançlar hâline gelmesi.

Pozitif bilimlerin temel özelliklerini açıklama

1. Pozitivizm, empirist doğa bilimleri anlayışını kabul etmektedir. Empirist bilim açıklaması, pozitivistler tarafından bilimsel bir toplum

yaklaşımının modeli olarak benimsenmiştir.

2. Pozitivizm, bilimi, en üst gerçek bilgi biçimi olarak görmektedir.
3. Pozitivistler, bilimsel yöntemin, toplumsal hayatı araştırarak ve onun sosyal bilim olabilecek biçimde genişletilebileceğini ileri sürmektedirler.
4. Pozitivizm, güvenilir bilimsel bilgilerin, toplumdaki birey ve grupların davranışlarını kontrol etmek veya düzenlemek amacıyla kullanılabilceğini savunmaktadır.

Sosyoloji disiplinin oluşumundaki önemli isimlerin görüşlerini açıklama

19. yüzyılda bir bilim dalı olan Sosyoloji, toplumu bilimsel olarak açıklama çabası gösteren Aydınlanma düşünürlerinden etkilenmiştir. Sosyolojinin çalışma konusu, Fransız ve Endüstri Devrimleri sonucunda oluşan yeni düşünme ve çalışma biçimlerine dayalı yeni bir toplumsal düzenin nasıl kurulacağı olmuştur. Sosyolojinin pozitif bir bilim olarak kurulmasını sağlayan önemli isimler olan Saint Simon ve Auguste Comte'un çalışmaları, eleştirel rasyonalizmi (eleştirel akılcılığı) temel almıştır. Bu düşünce biçimi doğrultusunda, modern toplum hakkında incelemeler yaparak, toplumsal bir teori geliştirmeye çalışmışlardır. Saint Simon, teorik çalışmalarında, gelecekteki toplumsal düzeni 'sanayi toplumu' kavramı ile açıklamış, işbirliği ve uzlaşmayı bu toplumun temel unsurları olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte, toplumu birbiriyle işlevsel bir uyum içinde işleyen parçalardan oluşan bir bütün olarak ele almıştır. Saint Simon bu toplumun, ekonomik ve politik sistemlerle, bilimsel ve pozitif ilkeler üzerinde örgütlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, toplumsal olguların, doğa bilimlerinde kullanılan bilimsel tekniklerle incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Comte, sosyolojinin araştırma nesnesinin bilimsel olması gerektiğini savunarak pozitivistliği benimsemiştir. Sosyolojinin kurucusu ve isim babası olarak kabul edilmektedir. Comte da Simon gibi, toplumun çözümlenmesinde doğa bilimlerinin kullandığı pozitivist yöntemi benimsemiştir. Gözlem, karşılaştırma ve deney yoluyla, doğa bilimlerinde olduğu gibi toplumsal yasaları bulmayı amaçlamıştır. Bu yasaları, toplumsal gerçeği oluşturan ve açıklayan sosyolojik yasalar olarak tanımlamıştır.

Kendimizi Sınavalım

1. Aşağıdaki ifadelerden hangisi rasyonalist (akılcı) düşünce biçiminde **yer almaz**?

- Toplumsal düzen fikrini metafizik sisteme göre açıklamıştır.
- İlerleme kavramını rehber bir fikir olarak ele almıştır.
- Toplumsal yaşamı etkileyen geleneğin otoritesini sorgulamıştır.
- Doğa kavramını, temel bir kavram olarak kabul etmiştir.
- Dini sistemin oluşturduğu kaderciliğe karşı gelmiştir.

2. Aşağıdakilerden hangisi Aydınlanma'nın temel ilkeleri arasında **yer almaz**?

- Evrensellik
- Akıl
- Özgürlük
- Duygusalılık
- Hoşgörü

3. Olgu ve olaylar arasındaki ilişkileri anlamamızı sağlayan sistemli kavramlar ve tanımlar bütünü aşağıdakilerden hangisidir?

- Önerme
- Hipotez
- Varsayım
- Teori
- Sosyoloji

4. Aşağıdaki ifadelerden hangisi pozitivistimin özellikleri arasında **yer almaz**?

- Bilim, en üst ve gerçek bilgi biçimi olarak kabul edilir.
- Empirist doğa bilimleri açıklaması benimsenir.
- Olgular arasındaki ilişkileri ifade eden genel yasaların oluşturulması amaçlanır.
- Bilimsel yöntemin, toplumu araştırarak şekilde genişletilebileceği savunulur.
- Toplumun, doğa bilimlerinin kullandığı bilimsel yöntemle araştırılması reddedilir.

5. Doğa ve toplum hakkındaki bilginin, duyu organları aracılığıyla kavranabilen şeylere dayalı olması fikri aşağıdakilerden hangisidir?

- İlerleme
- Naturalizm
- Empirizm
- Bireycilik
- İnsan Doğası

6. 'Sanayi toplumu' kavramını ilk kez aşağıdaki sosyal bilimcilerden hangisi kullanmıştır?

- A. Comte
- Saint Simon
- E. Durheim
- K. Marx
- M. Weber

7. Sınanmak üzere geliştirilen önermelere ne ad verilir?

- Hipotez
- Varsayım
- Yöntem
- Teori
- Ontoloji

8. Aşağıdakilerden hangisi modern toplumun tanımlanan özelliklerinden biri **değildir**?

- Ulus-devletin egemenlik ve meşruluk anlayışı
- Sermaye birikimine dayalı değişim ekonomisi
- Geleneksel toplum düzeninin yükselişi
- Özel mülkiyet sahipliğinin yaygınlaşması
- Bürokratik örgütlenme biçiminin görülmesi

9. Aşağıdakilerden hangisi Fransız Devrimi'nin kurmayı amaçladığı yeni toplum düzeninin dayandığı ilkelere bir **değildir**?

- Özgürlük
- Demokrasi
- Eşitlik
- Sanayi
- Kardeşlik

10. Aşağıdaki düşünürlerden hangisi coğrafi determinizmin temsilcisi olarak kabul edilmektedir?

- J.J. Rousseau
- A. Ferguson
- Voltaire
- D. Hume
- Montesquieu

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız yanlış ise “Aydınlanma” konusuna bakınız.
2. d Yanıtınız yanlış ise “Aydınlanma Düşüncesinin Temel İlkeleri” konusuna bakınız.
3. d Yanıtınız yanlış ise “Teori Nedir?.” konusuna bakınız.
4. e Yanıtınız yanlış ise “Pozitivizm ve Özellikleri” konusuna bakınız.
5. c Yanıtınız yanlış ise “Aydınlanma’nın Temel İlkeleri” konusuna bakınız.
6. b Yanıtınız yanlış ise “Sosyoloji Disiplininin Oluşması” konusuna bakınız.
7. a Yanıtınız yanlış ise “Bilimsel Araştırmanın Aşamaları” konusuna bakınız.
8. c Yanıtınız yanlış ise “Modern Toplumun Özellikleri” konusuna bakınız.
9. d Yanıtınız yanlış ise “Fransız Devrimi” konusuna bakınız.
10. e Yanıtınız yanlış ise “Aydınlanma Düşünürleri” konusuna bakınız.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Hipotez araştırmada elde edilen verilerle sınanmak üzere oluşturulur. Varsayımlar ise doğruluğundan büyük ölçüde emin olunan yargılar oldukları için sınanmak üzere geliştirilmezler.

Sıra Sizde 2

Bireylerin gelir düzeyi düştükçe kapkaç yapma sıklığı artar.

Sıra Sizde 3

Bilimsel araştırmalar insan kaynakları, teknik donanım, mali kaynaklar ve zaman açısından sınırlılıklara sahip olduğu için, araştırma evrenine giren herkesten bilgi toplamak neredeyse imkânsızdır.

Sıra Sizde 4

Bilimsel bilgi, fiziksel ve sosyal dünyanın gerçek bilgisine herkes tarafından geçerli olarak kabul edilebilen açık seçik, çözümlenebilen bilgilere ulaşılacağı anlayışına dayanan ve araştırma yöntemleri ve teknikleri kullanılarak, bilim insanları tarafından gözlem, deney ve test yoluyla olduğu kadar anlama, çözümlenme ve yorumlama ile elde edilen bir bilgi türüdür.

Sıra Sizde 5

Teorik düzey: Toplumsal olgular bireyin dışında ve ona baskı yapmaktadır. Kavramsal düzey: Toplumun ahlaki normlarının ihlal edilmesi kınama ve ayıplanmayla karşılaşılır. Olgusal düzey: Otobüste yaşlılara yer vermeyen gençler kınanır.

Sıra Sizde 6

Rasyonalite (akılsallık) kavramının sosyolojik çözümlenmesi ile daha çok Max Weber ilgilenmiştir. Weber rasyonalite kavramı ile hedefleri gerçekleştirmek için var olan en verimli araçların ve titiz hesapların yapılmasını ifade etmektedir. Rasyonelleşme (akılcılaşıma) sürecinin, iktisadi yaşamı, hukuku, idari yapıyı ve dini etkileyerek, demokrasinin ve hukuk devletinin temellerini oluşturduğunu belirtmiştir. Weber’e göre, bürokrasi, en rasyonel örgüt biçimi olmuştur. Bu bağlamda rasyonelleşme süreci, egemen bir dünya görüşü ve ideolojiden yoksun bir dünyayı, bireylerin dinsel sınırlamalar olmaksızın, özgür anlamlar üretmelerini sağlayan toplumsal bir düzeni mümkün hale getirmektedir.

Sıra Sizde 7

Tarihsel olarak bakıldığında, Aydınlanma düşüncesinin doğuşu ile Rönesans hareketinin ilişkili olduğu görülmektedir. Aydınlanma, Rönesans’ın insan ve dünya hakkındaki kavrayışının politikleştirildiği bir döneme denk gelmektedir (Çiğdem, 1997, s.17). Bu bağlamda, Aydınlanma düşüncesinin oluşumunda, 15. yüzyılın ortalarındaki Rönesans hareketi, 16. yüzyıldaki Reformasyon ve 17. yüzyılın ortalarından itibaren belirginleşen Karterzyen felsefesinin etkilerinin bulunduğu belirtilmektedir. Aydınlanma düşünürlerinin tarihsel olarak devraldıkları bu mirası sekülestirdikleri, başka bir deyişle, dini içeriğinden soyutladıkları ileri sürülmektedir. Akıl kavramı Aydınlanmanın en önemli ayırt edici unsurudur. Böylece 18. yüzyıl Aydınlanma yüzyılı olarak tanımlanmaktadır.

Sıra Sizde 8

Empirizm, duyuvar aracılığıyla öğrenilmiş dışsal bir dünyanın varlığını öngörmektedir. Yalnızca sınanabilecek bilginin bilimsel olduğunu kabul etmektedir. Bu bağlamda bilgi, yararlı, işlevsel ve yenilikçi özellikler taşıyan toplumsal bir ürün olarak tanımlanmaktadır. Pozitivizm ise ampirik yöntemi kullanarak, olgular arasındaki ilişkileri ifade eden genel yasalar veya teoriler oluşturmayı amaçlar. Empirizm, zihnin yasalarını araştırır-

ken, pozitivism, tarihsel değişimin dışsal yasalarını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda toplumu dışsal bir veri olarak, gözlem ve deney aracılığıyla öğrenilip doğrulanan olgular yapısı olarak tanımlamaktadır. Böylece, ampirizm bir kavramlar teorisi geliştirirken, pozitivism de bir toplum anlayışı geliştirmiştir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Abercrombie, N., Hill, S and Turner, B.S. (1994) **The Penguin Dictionary of Sociology**, London: Penguin Books.
- Arslan, Ahmet (2005) **Felsefeye Giriş**, İstanbul: Adres Yayınları.
- Benton, T. ve Craib, I. (2008) **Sosyal Bilim Felsefesi**, İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M. ve Webster, A. (2008) **Sosyoloji**, Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Çüçen, Kadir (1999) **Felsefeye Giriş**, Bursa: Asa Kitabevi,
- Çüçen, Kadir (2001) **Bilgi Felsefesi**, Bursa: Asa Kitabevi,
- Çiğdem, Ahmet (2006) **Aydınlanma Düşüncesi**, İstanbul: İletişim Yayınları
- Jeanniere, Abel (1994) "Modernite Nedir?", **Modernite Versus Postmodernite**, Derleyen M. Küçük, Vadi Yayınları, s.15-25.
- Hall, Stuart (1996) "Introduction", **Formations of Modernity**, edited by S. Hall and B. Gieben, Cambridge: Polity Press in association with The Open University, sayfa 1-16.
- Hamilton, Peter (1996) "The Enlightenment and the Birth of Social Science", **Formations of Modernity**, edited by S. Hall and B. Gieben, Cambridge: Polity Press in association with The Open University, sayfa 17-70.
- Haralambos, M. and Holborn, M. (1995) **Sociology: Themes and Perspectives**, London: Harper Collins.
- Hobsbawm, E.J. (2003) **Devrim Çağı 1789-1848**, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.
- Im Hof, Ulrich (1995) **Avrupa'da Aydınlanma**, Çeviren Ş. Sunar, İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Levin, William C. (1991) **Sociological Ideas, Concepts and Applications**, Wadsworth Publishing Company.
- McLennan, Gregor (1993) "The Enlightenment Project Revisited", **Modernity and Its Futures**, edited by S. Hall, D. Held and T. McGrew, Cambridge: Polity Press in association with The Open University, sayfa 327-377.
- Neuman, W. L. (2000) **Social Research Methods**. 4. Basım. Boston: Allyn and Bacon.
- Outhwaite, W. (ed.) (2006) **The Blackwell Dictionary of Modern Social Thought**, Oxford: Blackwell.
- Özlem, Doğan (2001) "Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler", **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, İstanbul: Metis Yayınları, sayfa 53-66.
- Sencer, Muzaffer ve Sencer, Yakut (1978) **Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim**. Ankara: TODAİE Yayını.
- Sarup, Madan (2004) **Post-yapısalcılık ve Postmodernizm**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Swingewood, Alan (1998) **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Szacki, Jerzy (1979) **History of Sociological Thought**, Greenwood Press.
- Yolton, John W. ve diğerleri. (1995) **The Blackwell Companion to the Enlightenment**, Cambridge: Blackwell.

2

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Sosyolojik yöntemde pozitivist, yorumlayıcı ve eleştirel sosyal bilim yaklaşımlarını tanımlayabilecek,
- Sosyolojik yöntemde pozitivist, yorumlayıcı ve eleştirel sosyal bilim yaklaşımlarını farklılıkları açısından ayırt edebilecek,
- Sosyolojik yöntemde pozitivist, yorumlayıcı ve eleştirel sosyal bilim yaklaşımlarının etkilerini Comte, Durkheim, Weber ve Marx örneğinde açıklayabilecek,
- Sosyolojik yöntemde pozitivist, yorumlayıcı ve eleştirel sosyal bilim yaklaşımlarının güçlü ve zayıf yönlerini tartışabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Pozitivist sosyal bilim yaklaşımı
- Yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımı
- Eleştirel sosyal bilim yaklaşımı
- Nedensel açıklama
- Toplumsal olgu
- Hermeneutik
- Anlama yöntemi
- İdeal tip
- Diyalektik

İçerik Haritası

Sosyolojik Yöntemde Klasik Dönem Tartışmaları

SOSYOLOJİK YÖNTEMDE FARKLI BİLİMSEL YAKLAŞIMLARIN GELİŞİMİ

Sosyal bilimler dışındaki profesyoneller de dâbil pek çok insan şunu sorar: Sosyoloji ve diğer sosyal bilimler gerçek bilim midir? Yalnızca doğa bilimlerini (fizik, kimya, biyoloji) bilim olarak düşünürler (Neuman, 2003, s.68).

Yukarıdaki alıntıda sözü edilen bu sorgulama süreci yeni başlamadı. 19. yüzyıl-da gelişmeye başladığından beri sosyolojinin bir bilim olup olmadığı, bilim ise nasıl bir bilim olduğu ve hangi yöntemleri kullanması gerektiği yönündeki tartışmalar sosyoloji literatüründe hep önemli bir yer işgal etmiştir. Konusu insan, tarih, toplum ve kültür olan sosyoloji ve diğer sosyal bilimlerin doğa bilimleri gibi gerçek bilim sayılıp sayılamayacakları ve onlarla aynı yöntemleri kullanıp kullanamayacakları soruları bu süreçte her zaman ağırlık kazanmıştır. Bu tartışmalar ise genel olarak gerçeklik ile ilgili doğru ve nesnel bilgiye ulaşmanın yalnızca doğa bilimlerinde kullanılan empirik araştırma yöntemleri tarafından sağlanabileceği yönünde, özellikle 19. yy. da hâkim olan ve kısmen günümüze kadar gelen bir düşünceden kaynaklanmıştır.

Bu düşünce biçimi özellikle 19. yy. da toplumsal yaşamla ilgili bir bilim kurma çabasında olan çevreleri oldukça etkilemiştir. Bu açıdan bakıldığında günümüzde *toplum bilim* olarak da adlandırılan sosyolojinin ilk dönem kurucularının önemli bir bölümü, bu düşüncenin etkisiyle bu yeni bilim dalını doğa bilimlerini ve yöntemlerini model alarak kurmaya çalışmışlardır. Bu kurucuların bir bölümü sosyolojinin bilim statüsüne sahip olarak kurulmasının tek yolunun, bilimin ölçütü olarak kabul edilen doğa bilimsel yöntemlerin kullanmasından geçtiği konusunda oldukça ısrarcı olmuşlardır. Bir bakıma sosyolojinin ilk dönem kurucuları, bilim statüsünün doğa bilimlerinin tekelinde olmadığını; tarih, toplum ve kültür alanlarının da sosyoloji ve benzeri sosyal bilim dalları aracılığıyla bilimsel olarak çalışılabileceğini ispatlamaya çalışmışlardır.

Sosyolojinin daha sonra gelen kurucuları arasında ise sosyolojiyi bilim statüsüne sahip olarak kurmaya çalışmakla birlikte doğa bilimsel yöntemler konusunda öncekiler kadar ısrarcı olmayan önemli sosyologlar bulunmaktadır. Bu sosyologlar, özellikle doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasında gördükleri önemli farklılıklar çerçevesinde, sosyolojiyi kendine özgü farklı araştırma yöntemleri de kullanan bir bilim olarak kurmaya çalışmışlardır.

On dokuzuncu yüz yılda, doğa bilimlerinde kullanılan empirik yöntemleri bilim olmanın ölçütü olarak kabul eden bir bilim anlayışı hâkimdi.

Özetle 19. yüzyıldan beri bilim olduklarını ispatlama sınavında olan sosyoloji ve diğer sosyal bilimler için bilim olmanın ölçütü kabul edilen araştırma yöntemi her zaman merkezî bir öneme sahip olmuştur. Bu bakımdan bugüne kadar sosyolojik araştırmalarda birden çok araştırma yöntemi kullanılmıştır. Sosyolojide kullanılan araştırma yöntemlerini temellendiren çok çeşitli sosyal bilim anlayışı bulunmaktadır. Ne var ki bu bilim anlayışları da dayandıkları felsefi görüşler bakımından belirli genel yaklaşımlar altında sınıflandırılarak ele alınabilmektedir. Neuman (2003, s.70) bu bilim anlayışlarını *pozitivist*, *yorumlayıcı* ve *eleştirel* sosyal bilim şeklinde üç genel yaklaşım halinde sınıflandırmaktadır. Bu ünite bu sınıflamadan yola çıkılarak bu üç temel sosyal bilim yaklaşımı, toplumsal gerçekliği tanımlama ve toplumsal gerçeklik hakkında bilgiye ulaşmada kullandıkları temel araştırma ve sorgulama yöntemleri açısından karşılaştırılmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda bu yaklaşımların klasik dönemde sosyolojik yöntemlere yansımaları da Comte, Durkheim, Weber ve Marx örneğinde karşılaştırmalı bir şekilde ele alınacaktır.

K İ T A P

Neuman'ın bu ünite de adı geçen çalışması 2007 yılında Yayınodası tarafından Türkçeye çevirilmiştir. Bu çeviriye "W. Lawrence Neuman, Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar, Cilt 1, Yayınodası, 2007, İstanbul" künye bilgisi ile ulaşabilirsiniz.

Neuman (2003, s.87) bu üç temel sosyal bilim yaklaşımı dışında günümüzde gelişme hâlinde olan feminist ve postmodern olarak adlandırılan iki ayrı yaklaşımdan daha söz eder. Ancak bu iki yaklaşımın hâlen oluşum hâlinde olmaları nedeniyle henüz diğer üç temel yaklaşım kadar bilinmediklerini belirtir (Neuman, 2003, s.87). Bununla birlikte bu iki yaklaşıma bu kitabın "Sosyolojik Yöntemde Çağdaş Tartışmalar" başlıklı ünitesinde kısaca değinilecektir.

Ancak şimdi genel olarak toplumsal araştırmalarda klasik dönemden beri hâkim olan üç temel sosyal bilim yaklaşımını ve bunların sosyolojik yöntemlere yansımalarını kısaca ele almaya çalışalım.

POZİTİVİST SOSYAL BİLİM YAKLAŞIMI

Sosyolojide ortaya çıkan ilk bilimsel yaklaşım olan pozitivism, geçmişte olduğu gibi günümüzde de sosyolojik araştırmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte pozitivism yalnızca sosyoloji ve benzeri sosyal bilimlere özgü bir yaklaşım değildir. Aslına bakılırsa "pozitivism, genel tanımıyla, doğa bilimlerinin yaklaşımıdır" ve bu nedenle çok defa "başka bilimsel yaklaşımları hiç duymamış olan insanların çoğu" "pozitivist yaklaşımın bilim *olduğunu* varsayarlar" (Neuman, 2003, s.70).

Başta pozitivistler olmak üzere çoğu insan, pozitivismi bilimin kendisi olarak kabul etmekle birlikte günümüzde pozitivismi mevcut olan birden çok bilgi ve bilim kuramından sadece biri olarak kabul eden önemli bir akademik kesim oluşmuştur.

SIRA SİZDE

Türkiye de eğitim sisteminde genel olarak hangi bilimsel yaklaşımın hâkim olduğunu araştırınız.

Ancak doğa bilimlerinde ortaya çıkmış olmakla birlikte pozitivismin dayandığı temel ilkeler, ilk olarak 19.yy.da doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin ortak bir mantıksal temele ve ilkelere dayandıklarını, bu nedenle de aynı yöntemleri kullanmaları gerektiğini savunan Auguste Comte tarafından sistematik hâle getirilmiştir. Comte'un doğal yaşamla toplumsal yaşam arasında temel bir fark görmeyen, bu nedenle de her ikisinin tek bir evrensel yöntem aracılığı ile araştırılıp açıklanması gerektiğini öne süren görüşü, pozitivist sosyal bilim yaklaşımının dayandığı en önemli varsayımlarından birini oluşturur.

Pozitivizm toplumsal yaşamın önemli ölçüde doğal zorunluluklardan kaynaklandığını savunur. Bu açıdan da *doğal* bir toplum modeline dayanır (Sunar, 1999, s.12). Daha açık bir ifadeyle pozitivistler, doğal yaşam ile toplumsal yaşam arasında bir süreklilik olduğunu ve bu nedenle her ikisinde doğal bir belirlenimin söz konusu olduğunu savunurlar. Bu nedenle de doğal gerçeklik ile toplumsal gerçeklik arasında temel bir fark görmezler. Doğal gerçeklik gibi toplumsal gerçeklik de dış dünyada, bireylerin istek ve iradelerinden bağımsız olarak mevcuttur. Toplumsal gerçekliğin bağlı olduğu nedensel yasalar vardır ve bu yasalar, tıpkı doğal yasalar gibi, değişmez niteliktedirler. Bu nedenle toplumsal gerçekliğin temel yapısı sabittir ve tek tek bireylerin isteklerine göre değişmez.

Daha açık bir ifadeyle pozitivist sosyal bilim yaklaşımı, doğal yaşamın devamı niteliğinde gördüğü toplumsal yaşamda, bir bakıma doğal yaşamdaki (örneğin yer çekimi yasası gibi) yasalara benzer, yasal düzenlilikler olduğunu varsayar. Dolayısıyla insan davranışlarının da nedensel yasalara dayanılarak açıklanacağını savunur. Bu bakımdan pozitivism nomotetik (nomothetic) olarak adlandırılan *yasa temelli bir nedensel açıklama* biçimi kullanır. Buna göre iki şey arasındaki nedensel ilişki (yani bir şeyin diğerine sebep olması şeklindeki neden-sonuç ilişkisi) varsayılan doğal nedensel yasaların bir sonucudur. Bu bakımdan bu yaklaşıma göre menfaatçi (self-interested) bir doğaya sahip olan insanın davranışları da, önemli ölçüde nedensel yasalar tarafından belirlenmektedir. İnsanların belirli koşullar altında benzer şekilde davranmalarının veya benzer koşullara tabi insanların davranışlarında benzer yönelimlerin ortaya çıkmasının nedeni bu nedensel yasalardır. Buna göre dışsal nedensel yasaların etkisi altında insanların benzer tepkiler verdiklerini de gözlem yolu ile test edebiliriz.

Bununla birlikte pozitivism'e göre bu yasal işleyiş, mutlak bir belirlenimden çok olasılığa dayalı olarak işlemektedir. Daha açık bir ifadeyle toplumsal yaşamda bireylerin davranışları tam bir mutlak belirlenimle olmasa da büyük ölçüde nedensel yasalar tarafından belirlenir. Böylece insanların belirli bir durum karşısında ve belirli koşullar altında ne şekilde davranacaklarını tam ve mutlak olarak olmasa da olasılık hesabı ile tahmin edebilir ve böylece önceden öngörebiliriz. Özetle pozitivist sosyal bilime göre insanlar, dışsal olduğu için toplumsal gerçekliği kendi istek ve iradeleriyle değiştiremezler; fakat onu yöneten yasaları keşfedebildikleri ölçüde kontrol edebilirler.

Bu nedenle pozitivist sosyal bilim yaklaşımı, toplumsal yaşamda mevcut olduğu varsayılan ve insan davranışlarındaki genel yönelimin öngörülebilmesini sağlayan nedensel yasaları keşfetmeye çalışır. Pozitivist sosyal bilim yaklaşımını benimseyen araştırmacılar, insan davranışlarını ve toplumsal yaşamı yöneten nedensel yasaların keşfedilmesi ile birlikte gelecekle ilgili öngörüler yapılabileceğini öne sürerler. Bu öngörüler sayesinde de olayların kontrol edilebileceğine ve toplumsal geleceğe daha iyi yön verilebileceğine inanırlar.

Pozitivist sosyal bilim yaklaşımı, dışsal olarak ele aldığı toplumsal gerçeklik hakkında deney, gözlem ve benzeri tekniklerle bilgiye ulaşmaya çalışır. Deney ve gözlem sonucu elde edilen empirik bilginin de bilimsel geçerliliği olan tek bilgi olduğunu ve ancak bu yolla elde edilen bilginin, araştırmacıların değer yargılarından bağımsız, nesnel bir bilgi olabileceğini savunur. Bu görüş ise bilginin dış dünyadaki nesnel gerçeklikte içkin olduğu sonucuna yol açmaktadır. Bu nedenle pozitivist bilim yaklaşımını benimseyen araştırmacılar, daha çok niceliksel (yani sayılarla ifade edilebilen, ölçülebilen, gözlemlenebilen) verileri kullanırlar. Pozitivizm, empirik bilgi ile özdeşleştirdiği bilimsel bilgi ile yaygın kanı veya sağduyu (common

Pozitivist sosyal bilim yaklaşımına göre toplumsal gerçeklik "rastlantısal değildir; bir kalıbı ve düzeni vardır" (Neuman, 2003, s.72).

Pozitivist sosyal bilim yaklaşımına göre toplumsal yaşamda doğa yasalarına benzer, nedensel yasalara (causal laws) dayalı bir işleyiş söz konusudur.

"Pozitivizm 'salt algılama' (empirizm) varsayımına dayandığı için bilginin dış dünya çıkışlı olduğunu (dış dünyadan türetildiğini)" savunur (Sunar, 1999, s.15).

Pozitivizme göre bilim değer yargısı taşımaz, tarafsız (nötr) ve yansızdır. Bu bakımdan da değer yargısı taşıyan yaygın kanıdan kesin olarak ayrılır.

sense) arasında da kesin bir ayırım yapar ve bilimsel bilginin değerlerden tamamen bağımsız olduğunu savunur.

Pozitivist sosyal bilim yaklaşımına göre doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki farklılık ise temel olarak çalışma konuları ve araştırma nesnelerinin farklı olmasından kaynaklanır. Çalışma konularının ve araştırma nesnelerinin farklı olması ise farklı araştırma tekniklerinin kullanımını gerektirir. Başka bir ifadeyle doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin yöntemleri aynı; ancak konu ve araştırma teknikleri farklı olabilmektedir.

Pozitivizmin birçok türü mevcuttur ve sosyolojide, başta sosyolojinin ilk dönem ve klasik dönemdeki bazı kurucuları (Auguste Comte ve Emile Durkheim) olmak üzere, sosyolojik yöntemde pozitivist sosyal bilim yaklaşımına benzer bir bilim anlayışı benimsemiş çok sayıda sosyolog yer almaktadır. Yirminci yüzyılda sosyolojinin en önemli yaklaşımlarından biri kabul edilen yapısal-işlevselcilik de pozitivizm ile bağlantılı bir yaklaşım olarak değerlendirilir. Bununla birlikte literatürde pozitivizme yöneltilen çok sayıda eleştiri de bulunmaktadır. Bu eleştirilerin en önemlileri arasında ise pozitivizmin “insanları sayılara indirgemesi” ve çok defa “insanların gerçek hayatları ile ilgili olmayan soyut yasalarla” uğraşması yer almaktadır (Neuman, 2003, s.71).

Şimdi sosyolojik yöntemde pozitivist bilim yaklaşımını benimsemiş olan Auguste Comte ve Emile Durkheim’in yöntem anlayışlarını kısaca ele almaya çalışalım. Bu iki sosyoloğun yöntem anlayışları, aynı zamanda sosyolojinin kurucuları arasında olmaları bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.

Auguste Comte’un Yöntemi

Comte’un (1798-1857) sosyolojik yöntem anlayışı, pozitivist sosyal bilim yaklaşımının en önemli örneklerinden birini oluşturur. Nitekim yukarıda da belirttiği gibi pozitivist bilim yaklaşımı ilk olarak 19. yy.da bizzat Comte tarafından biçimlendirilmiştir.

Comte, pozitivist yaklaşımında, kurucularından biri sayıldığı sosyoloji bilimini doğa bilimleri modeline göre şekillendirmeye çalışmıştır. Comte’un sosyolojiyi doğa bilimlerine göre şekillendirmesinde şüphesiz o döneme kadar insan ve toplum konularında hep metafiziğin hüküm sürmüş olması etkili olmuştur. Buna karşılık Comte ise insan ve toplum konularının, tıpkı doğa ile ilgili konularda olduğu gibi, bilimsel olarak incelenmesini gerekli görmüştür (Tolan, 1985, s.11).

Bununla birlikte Comte’un sosyolojiyi doğa bilimlerine göre şekillendirmesinin en önemli bir diğer nedeninin de benimsediği toplum modelinden kaynaklandığı söylenebilir. Comte’a göre toplum, biyolojik bir sistemde olduğu gibi, parçalar ile bütün arasındaki uyumla ayırt edilen ve “özümlü doğa yasalarının işleyişiyle evrim geçiren” kolektif bir organizmadır (Swingewood, 1998, s.64, 71).

Buradan anlaşılacağı üzere Comte, toplumsal yaşamın da doğa yasalarına benzeyen, nedensel yasalara tabi olduğuna inanıyordu. Ona göre toplumsal yaşamın da bütününde, doğa yasalarına benzeyen, nedensel yasalar belirleyicidir. Bu noktada Comte’un pozitivist sosyolojisinin temel amacı da tarihsel ve toplumsal gelişmenin temelinde yatan ve toplumsal evrimi yöneten nedensel yasaları keşfetmek idi.

Bu açıdan Comte toplumsal gerçekliği, doğal gerçeklik gibi nesnel bir gerçeklik olarak kavrar. İnsanlar toplumsal gerçekliği değiştiremezler; ancak bilim aracılığı ile bu gerçekliği temellendiren yasaları keşfederek “toplumsal denetimi olanaklı hâle” getirebilirler (Swingewood, 1998, s.67).

Comte, tarihsel ve toplumsal gelişme yasalarının araştırılmasının yeni kurulacak sosyoloji biliminin işi olacağını düşünüyordu. Comte’a göre toplumsal gerçekliğin

Comte, pozitivist sosyolojisinde toplumu kolektif bir organizmaya benzetmiş; toplumsal evrimi de doğa yasalarıyla işleyen biyolojik evrim süreciyle uyum hâlinde olan bir süreç olarak tanımlamıştır.

doğal gerçeklik gibi nesnel olması ise sosyoloji ve diğer sosyal bilimlerde doğa bilimlerinde kullanılan ve temel olarak gözleme, deneye ve nesnel yasaların saptanmasına dayanan pozitif yöntemlerin kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Başka bir ifadeyle Comte, pozitif yöntemin tüm bilimler için zorunlu olduğunu savunuyor ve bu bakımdan doğal ve sosyal bilimlerin birliğine inanıyordu. Comte *Pozitif Felsefe Dersleri* (1830-1842) adlı ünlü eserinde bütün bilim dallarındaki insan bilgisinin nasıl üç hâl yasası olarak tanımladığı üç ayrı aşamadan geçerek evrimleştiğini ve sonunda pozitif bilimsel yöntem aşamasına eriştiğini ele alır.

Comte'un bütün bilim dallarındaki insan bilgisinin geçtiğini öne sürdüğü üç aşama/hâl yasasını araştırınız.

Comte'un tüm bilimler için gerekli gördüğü pozitif yöntem, genel olarak metafiziği reddeden ve yalnızca gözlemlenebilen olguların çalışılması ile sınırlı olan bir yöntemdir. Başka bir deyişle bu yöntemde gözlemlenebilen, sınıflanabilen ve ölçülebilen olguların bilimsel bir gerçekliği vardır. Böylece bu yöntem aracılığı ile Comte, gözlemlenebilen toplumsal olgular arasındaki nedensel ilişkilerin, doğa bilimciler tarafından keşfedilen doğa yasalarına benzer şekilde, keşfedilebileceğine ve bu sayede toplumsal gerçeklik hakkında doğru bilgiye ulaşılabileceğini savunur. Bu açıdan Comte'un pozitivist bilim anlayışına göre, sosyologlar, gözlemlenebilmeleri ve dolayısıyla nesnel olarak ölçülebilmeleri mümkün olmadığı gerekçesiyle, öznel duygu, düşünce, niyet ve anlamlarla ilgilenmemelidirler (Haralambos ve Holborn, 1995, s.809).

Comte, her bilimin kendi içinde "statik ve "dinamik" olmak üzere iki temel çalışma alanına bölünebileceğini savunur. Statik, herhangi bir (fiziksel, biyolojik veya toplumsal) sistemin parçaları arasındaki ilişkileri yöneten "bir arada var olma yasaları"nı saptamaya çalışır. Dinamik ise yine herhangi bir sistemdeki değişimin art arda sıralanışını yöneten "ardışıklık yasaları"nı saptamaya çalışır (Cuff ve diğ., 1984, s.26). Böylece Comte, diğer tüm bilimlerde olduğu gibi sosyolojide de toplumsal olguları açıklayan yasaları "statik" ve "dinamik" şeklinde iki temel çalışma alanına bölerek inceler. Toplumsal statik; toplumsal sistemin aile, din, iş bölümü gibi çeşitli parçaları arasındaki işlevsel ilişki ve bağların karşılaştırmalı yöntem aracılığı ile incelenmesiyle ilişkili iken toplumsal dinamik, bu işlevsel ilişki ve bağlardaki değişim ve gelişimin belirli toplumlarda incelenmesi ile ilişkilidir (Cuff ve diğ., 1984, s.26). Toplumsal dinamiğin farklı toplumlarda değişen bu bağların incelenmesine dayalı olmasını ise Comte, sosyolojide özel bir yere sahip olduğunu düşündüğü tarihsel yöntem olarak tanımlar (Swingewood, 1998, s.65).

Nitekim Comte, insanın hem doğal/biyolojik hem de toplumsal bir niteliğe sahip olması bakımından, doğal dünyayı araştıran doğa bilimleri ile toplumsal dünyayı araştıran sosyoloji bilimi arasında sürekliliğin yanı sıra kesikliğin de olduğunu görüyordu (Tolan, 1985, s.12). Bu nedenle de çok daha karmaşık olduğunu düşündüğü toplumsal olguların özgül bir yöntemle araştırılması gerektiğini savunuyordu. Bu özgül yöntem ise "doğa bilimlerinde deney, gözlem ve karşılaştırmaya dayanan pozitivist yöntem aynı zamanda tarihsel bir içerik kazandırma..." şeklinde belirmektedir (Tolan, 1985, s.12).

İşte bundan dolayıdır ki Comte'un sosyolojik yöntem anlayışı, empirizmin veri toplama, ölçme ve sınıflama şeklindeki basit ve saf anlamını reddediyordu. Çünkü Comte için "Sosyoloji, dağınık hâldeki olguları biriktiren bir bilim değil onları yorumlamaya ve teori aracılığı ile birbirine bağlamaya çalışan bir bilimdir" (Swinge-

Comte, tüm bilimlerde pozitif yöntemin kullanılmasını zorunlu kılmakla birlikte sosyolojide kullanılacak olan temel yöntemi "bireyin toplumsallaşmasındaki gelişmeleri belirleyen temel yasaları araştıran tarihsel yöntem" olarak tanımlar (Tolan, 1985, s.12).

wood, 1998, s.66). Bu bakımdan Comte'un pozitivist toplumsal olguları tekil ve saf hâlleri ile gözlemlemeye değil bir bütün olarak onları birbirine bağlayan nedensel yasaları teori aracılığı ile keşfetmeye çalışan bir yöntem anlayışına dayanmaktadır.

Ne var ki Comte'un, temel olarak toplumsal olguların tabii olduğu yasaları, insan iradesinden ve özerkliğinden bağımsız, nedensel bir belirleyicilik ile açıklama-ya çalışan pozitivist yöntemi, toplumsal gerçekliği açıklama açısından katı ve yetersiz olduğu gerekçesi ile eleştirilmiştir.

Emile Durkheim'in Yöntemi

Comte'tan sonra Durkheim (1858-1917) toplumla ilgili araştırmalarda kullanılacak yöntemi tanımladığı en ünlü çalışmalarından birisi olan *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* (1895) adlı eserinde, pozitivist sosyal araştırmanın etkisi günümüze kadar gelen önemli bir örneğini geliştirmiştir. Nitekim daha önce Durkheim dışında kimse sosyolojik araştırmanın nasıl yapılacağı ile ilişkili böylesi detaylı bir çalışma sunmamıştır (Cuff ve diğ., 1984, s.35). Bu bakımdan Durkheim'in yöntemi sosyolojide önemli bir yere sahiptir.

Comte'un pozitivistinden birçok önemli noktada farklılaşmakla birlikte Durkheim'in sosyolojik yöntemi de pozitivist bir bilim anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir. Durkheim; Comte'un en çok toplumu parçalar ile bütün arasındaki uyum açısından kendine özgü (*sui generis*) bir doğası olan, organik bir bütün olarak tanımlama biçiminden ve sosyolojiyi metafizik ve felsefeden bağımsız, saygın bir bilimsel disiplin olarak kurmaya çalışma çabalarından etkilenmiştir.

Durkheim sosyolojiyi yalnızca bilimsel olarak değil aynı zamanda nesnel bir bilim olarak da kurmak ister. Bu bakımdan sosyologların araştırmaya başlamadan önce, araştırdıkları konu hakkında önceden sahip oldukları tüm bilgilerin etkisinden kurtularak inceleyecekleri konuya bir yabancıymış gibi yaklaşmak zorunda olduklarını vurgular (Tolan, 1985, s.29).

Durkheim, sosyolojide kullanılacak yöntemi tanımlamaya geçmeden önce sosyolojinin çalışma nesnesini tanımlamaya çalışır. Durkheim için sosyolojinin kendine özgü çalışma nesnesinin tanımlanması, ona yakın olan diğer sosyal bilimlerden ayrılması ve doğa bilimleri gibi bağımsız bir bilimsel disiplin olarak kabul görmesi bakımından oldukça önem taşımaktadır.

Durkheim sosyolojinin çalışma nesnesini toplumsal olgular olarak tanımlar. Ona göre toplumsal olgular; insan ilişkileri sonucu oluşan, bu bakımdan kolektif niteliğe sahip olan ve toplumun temel dokusunu oluşturan özgül gerçekliklerdir. Durkheim; toplumsal olguları kolektif bilinç temelinde ortak şekilde hareket etme, düşünme ve hissetme biçimleri olarak tanımlamakta ve bu açıdan onları bireysel bilinç düzeylerinden ayırmaktaydı. Ona göre toplumsal olgular, bireyler aracılığı ile oluşsalar da onlardan ayrı ve tekrar onlara indirgenemeyecek nitelikte onları aşan, dışsal yapısal bir gerçekliğe ulaşırlar. Mantıksal olarak Durkheim'in bu düşüncesinden toplumun bizzat kendisinin sosyolojinin gerçek çalışma nesnesi ve alanı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Durkheim'a göre toplumsal olgular, yalnızca bireylerden ayrı ve bağımsız bir dışsal gerçekliğe değil aynı zamanda bireylerin üstünde ve üzerinde olan bir gerçekliğe sahiptirler. Toplumsal olguların dışsal ve de bireylerin üstünde ve üzerinde bir gerçekliğe sahip olduklarını, bireyler üzerinde dışarıdan baskı uygulama ve çok defa kendilerini bireylere kabul ettirmelerinden anlarız (Durkheim, 1985, s.42). Örneğin aile, din, eğitim kurumları, hukuk, ahlak, inançlar, görenekler; hat- ta moda bile bireylerin dışında ve kendilerini onlara zorla kabul ettirme özelliğine

Durkheim'in toplumla ilgili araştırmalarda kullanılacak yöntemi tanımladığı *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* adlı çalışması, sosyolojik yöneme dair bugüne kadar yapılmış en önemli ve etkili çalışmalardan biri olarak kabul edilir.

Durkheim, toplumsal olguları sosyologların sosyolojide bilimsel olarak çalışacakları nesne olarak tanımlar.

Toplumsal olgular; bireysel olgulardan farklı, kendilerine özgü (*sui generis*) bir gerçeklik oluştururlar (Durkheim, 1985, s.45).

sahip olan toplumsal olgulardır (Durkheim, 1985, s.47). Nitekim hemen hepimiz belirli dönemlerde hâkim olan giyinme biçimlerine uyma gereği hissederiz. Evlenme, intihar ve suç bile birer toplumsal olgudur. Burada da bireylerin evlenmeye, intihara veya suça belirli toplumsal baskılar tarafından yönlendirilmeleri söz konusudur.

Görüldüğü gibi insanı kişisel çıkarları için hareket eden bir varlık olarak gören Durkheim için toplumsal olguların, özellikle insan doğasını bu yönde sınırlandırıcı bir etkisi söz konusudur. Bununla birlikte Durkheim'da toplumsal olguların bireyler üzerindeki sınırlandırıcılığı yalnızca toplumdan bireylere yönelik tek yönlü bir etki olarak değil aynı zamanda bireylerin toplumsal olguları içselleştirmeleri bağlamında ahlaki boyutta çift yönlü bir etkileşim süreci olarak işlemektedir. Bir başka deyişle Durkheim için toplumsal olgular, basit dışsal gerçeklikler değil ahlaki nitelikte toplumsal gerçekliklerdir. Bu bakımdan Durkheim'da toplum, bir organizma olarak ele alındığı hâlde, bu organizmada denge ve dayanışma kendiliğinden değil ancak güçlü ahlaki bağlarla veya ahlaki nitelikteki toplumsal olgularla sağlanabilmektedir (Swingewood, 1998, s.137). Bu nokta da Durkheim'ın yaklaşımı Spencer gibi bireyci-liberal düşünürlerin yaklaşımlarından da farklılaşmaktadır.

Durkheim'a göre toplumsal olguların tanımı ve de sosyolojik yöntemin kuralları ile ilgili daha detaylı bilgilere bu ünitenin kaynakça kısmında yer alan Durkheim'ın "Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları" adlı kendi çalışmasının Türkçeye çevirisinden ulaşabilirsiniz.

K İ T A P

Ne var ki Durkheim, bireyler üzerinde baskı uygulamaları bakımından dışsal bir niteliğe sahip oldukları kabul edilen toplumsal olguların, bu dışsallıkları nedeniyle, nesne gibi dışarıdan incelenmeleri gerektiğini savunur. Bu bakımdan toplumsal olguların gözlemine ilişkin kurallar söz konusu olduğunda Durkheim, toplumsal olguların nesnelere gibi gözlemlenmesi ve açıklanması gerektiğini vurgular. Bu noktada Durkheim, toplumsal yaşamın incelenmesinde doğa bilimsel yöntemleri benimseyen Comte'a benzer bir pozitivist yöntem benimser. Doğa bilimcilerin nesnelere dışarıdan gözlemleyerek nedensel bir belirleyicilikle açıklamalarına benzer şekilde, sosyologların da çalışma nesnelere olan toplumsal olguları, nesne gibi dışarıdan gözlemleyerek nedensel bir belirleyicilikle açıklamaları gerektiğini savunur. Böylece Durkheim, Comte gibi, tarihsel ve nesnel bir nitelik taşıdığını düşündüğü toplumsal olguları açıklayacak yasalara ulaşmaya çalışır.

Bununla birlikte Swingewood'un (1998, s.135) belirttiği gibi Durkheim'ın toplumsal olguları nesnelere gibi ele alma düşüncesinden toplumsal olguların nesnelere olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Toplumsal olgular bireysel bilinçlerin ve eylemlerin dışında duran ve çıplak bir gözle gözlemlenebilmeleri mümkün olan basit nesnelere değildir. Durkheim'a göre toplumsal, olgular ahlaki uzlaşma anlamına gelen kolektif bilinç temelinde ortaya çıkan ve bireylere uyguladıkları baskı ile belirgin hâle gelen *kolektif nitelikte* gerçekliklerdir (Durkheim, 1985, s.43). Bu bakımdan Durkheim'a göre sosyologlar, ahlaki bir nitelik taşıyan toplumsal olguları nesnelere gibi ele alacaklar; ancak onları nesnelere indirgemeyecekler. Durkheim toplumsal olguların özgül niteliklerinden hiçbir şey atılmadan, yani başka bir şeye indirgenmeden, bilimsel olarak ele alınabileceklerini saptamaya çalıştığını açıkça ifade eder (Durkheim, 1985, s.152). Bu açıdan Durkheim'ın toplumsal olguları şeyler gibi ele almak gerekir şeklindeki görüşünün tam bir pozitivism içermediği savunulmaktadır (Haralambos ve Holborn, 1995, s.809; Swingewood, 1998, s.125).

Durkheim'a göre toplumsal olguların gözlemine ilişkin kurallar söz konusu olduğunda "ilk ve en temel kural, toplumsal olguları nesnelere gibi düşünmektir" (Durkheim, 1985, s.51).

Durkheim toplumsal olguları, toplumun genelinde yaygın olup olmamaları durumuna göre de ikiye ayırır. Buna göre toplumda yaygın veya genel olan olguları normal, istisnai olan olguları ise patolojik olarak değerlendirir ve bu farklılığın bütün sosyolojik araştırmalarda dikkate alınması gerektiğini vurgular (Durkheim, 1985, s.76-98).

Toplumsal olguların açıklanmasıyla ilgili kurallarda da Durkheim sosyologların araştırmalarda toplumsal olguların hem (a) nedenlerini hem de (b) işlevlerini tespit etmeleri ve böylece onları önce nedensel, daha sonra da işlevsel olarak açıklamaları gerektiğini vurgular (Durkheim, 1985, s.114). Ona göre toplumsal olguların toplumun sürekliliğinin sağlanması açısından önemli işlevleri bulunmaktadır. Bu bakımdan bir toplumda belirli bir düzeyi aşmamak kaydıyla suç ve ceza dahi toplumsal olarak kabul edilebilir davranış sınırlarının belirlenmesi açısından işlevsel olgulardır. Bu nedenle de Durkheim'in sosyolojik yönteminde toplumsal olguların işlevsel analizi sosyolojik açıklamanın önemli bir boyutunu oluşturur.

SIRA SİZDE

Durkheim'in sosyolojik analizde nedensel açıklamanın yanı sıra işlevsel açıklamaya da yer vermesinin, benimsediği toplum modeli açısından önemini araştırınız.

Toplumsal olguların açıklanmasına ilişkin kurallarda da Durkheim, toplumsal olguların nedensel açıklamasının kendi gerçeklik düzeylerinde kalınarak yapılması gerektiğini savunur. Başka bir ifadeyle Durkheim'a göre kolektif niteliğe sahip olan toplumsal olgular ne fiziksel nesnelere ne de bireylerin özelliklerine veya herhangi bir başka şeye indirgenerek açıklanamazlar. Toplumsal olgular ancak kendi gerçeklik düzeylerindeki başka toplumsal olgularla açıklanabilir. Bu noktada Durkheim'in bilim anlayışı hem (a) toplumsal olguların kökenini bireysel deneye bağlayan empirizmin saf hâlini hem de (b) toplumsal olguların insan bilincinde önsel (a priori) olarak bulunduğunu iddia eden akılcılığı reddeder (Kösemeihal, 1971, s.173). Toplumsal olgular ne bireysel deneye ne de bireysel bilinçlere indirgenerek açıklanamazlar; çünkü toplumsal olguların kökeni toplumun kendisidir.

Bu durum Durkheim'i sosyolojik yönteminin en önemli ilkelerinden biri olan *bir toplumsal olgu ancak başka bir toplumsal olgu ile açıklanabilir* sonucuna götürür (Durkheim, 1985, s.125). Durkheim'in intiharı bile açıklarken intiharın nedenlerini bireylerin davranışlarına inmeden toplumda araması bundandır. Buna göre oldukça bireysel bir görünüme sahip olan intihar eylemlerindeki oransal değişmelerin nedenleri toplumda aranmalıdır. Bu nedenle Durkheim, intihar oranlarını toplumsal olgular olarak tanımlar.

Ne var ki Durkheim sosyolojik yönteminde, ahlaki bir niteliğe sahip olduklarını söylemekle birlikte, toplumsal olguların önce nesne gibi ele alınmaları, daha sonra da başka toplumsal olgulara dayanmak koşuluyla nedensel bir belirleyicilikle açıklanmaları gerektiğini savunmaktadır. Bu ise Durkheim'in sosyolojik yöntemde pozitivist bir bilim anlayışını benimsediğinin açık bir ifadesi olarak görülmüştür.

Durkheim için, doğa bilimlerinde olduğu gibi, sosyolojide de toplumsal olguları açıklayan teorilerin sınanabilir olması çok önemlidir. Bu bakımdan Durkheim, doğa bilimlerinde kullanılan deneysel yöntemin yerine sosyolojide, bir toplumsal olgunun başka bir toplumsal olgunun nedeni olduğunu kanıtlamada kendi tabiri ile dolaylı deneyleme ya da karşılaştırmalı yöntemi kullanır (Durkheim, 1985, s.137). Durkheim'a göre toplumların ve toplumsal olguların deneye tabi tutulmaları mümkün olamayacağına göre sosyologların çeşitli toplumlarla ilgili bulgularını bu yöntem aracılığı ile karşılaştırarak sınamaları gerekmektedir.

Durkheim'a göre bir toplumsal olgunun nedeni, ancak kendi gerçeklik alanı olan toplumda aranabilir.

Toplumsal olgular "hiç kuşku yok, inceleme yapanın alanına sığmadıklarına göre, karşılaştırmalı yöntem toplum bilime uygun olan tek yöntemdir" (Durkheim, 1985, s.137).

Öte yandan Durkheim, karşılaştırmalı yöntemin çeşitli usullerinin sosyolojide uygulanabileceğini belirtmekle birlikte hepsinin aynı ölçüde kanıtlayıcı bir gücü olmadığını savunur (Durkheim, 1985, s.140). Bu noktada Durkheim sosyolojik araştırmalarda oldukça verimli olduğunu düşündüğü *eş anlı değişiklikler yöntemi* olarak bilinen bir yöntem kullanır ve bu yöntemi “toplum bilimsel araştırmaların en üstün aracı” olarak niteler (Durkheim, 1985, s.143-144).

Günümüzde çok değişkenli analiz veya değişken analizi olarak bilinen bu yöntem, ilk olarak J. S. Mill tarafından birlikte değişme yöntemi olarak tanımlanmıştır (Cuff ve diğ., 1984, s.196).

DİKKAT

Burada da toplumun geneli üzerinde deney yapma imkânına sahip olmayan sosyologlar, eş anlı değişiklikler yöntemi aracılığı ile olgular arasında eş zamanlı olarak ortaya çıkan değişiklikleri saptamaya ve böylece olgular arasındaki nedensel ilişkileri tespit etmeye çalışırlar. Bu analizde üzerinde çalışılan konunun bağımlı değişken olarak tutulması, onu etkileyen diğer olguların ise bağımsız değişkenler olarak tutularak karşılaştırılmaları söz konusudur. Böylece olgular arasında eş zamanlı herhangi bir değişimin tespit edilmesi durumunda olgular arasındaki ilişkileri nedensel olarak açıklayan yasalara ulaşıldığı farz edilir (Durkheim, 1985, s.143).

Durkheim'in sosyolojik yöneme oldukça önemli katkıları olmuştur. Ne var ki onun da sosyolojiye önerdiği yöntem, toplumsal olgular arasındaki nedensel ilişkileri ve yasaları insan iradesinden ve özerkliğinden bağımsız olarak açıklamaya çalıştığı ve bu bakımdan pozitivist bilim anlayışının sınırlılıklarını aşmadığı gerekçesi ile eleştirilere uğramıştır.

YORUMLAYICI SOSYAL BİLİM YAKLAŞIMI

Yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımı, genel olarak sosyal bilimlerde egemen olan pozitivist sosyal bilim yaklaşımına pek çok noktada eleştirel bakar. Bu bakımdan yorumlayıcı sosyal bilim, bazı çevreler tarafından pozitivist sosyal bilimin karşıtı olarak nitelendirilir.

Doğa bilimlerinin yaklaşım ve yöntemleri ile ilişkili olarak ortaya çıkan pozitivist sosyal bilimin aksine yorumlayıcı sosyal bilim, *hermeneutik* (hermeneutics) olarak adlandırılan bir teori ve yöntemle bağlantılı olarak gelişmiştir. En kaba tanımıyla hermeneutik, insan eylemlerini ve insan eliyle yapılmış şeyleri ve yazılmış metinleri yorumlamaya yönelik bir teori ve yöntemdir. Sözcük olarak anlaşılması güç olanı sade ve açık hâle getirme anlamına gelen hermeneutik, sözlü, yazılı veya görsel bir metnin (text) içinde gömülü olan doğru ve gerçek anlamın ortaya çıkarılması amacıyla metnin ayrıntılı incelenmesinin önemi üzerinde durur (Neuman, 2003, s.76).

Bu bakımdan yorumlayıcı sosyal bilimin kökeni, çok defa doğa bilimleri ile kültür bilimleri arasında yaptığı temel ayrım çerçevesinde, kültür bilimlerini hermeneutik bilimler olarak gören Alman filozof Wilhem Dilthey (1833-1911) dayandırılır. Dilthey'e göre doğa bilimleri ve kültür (tin) bilimleri olmak üzere farklı temellere dayalı iki çeşit bilim mevcuttur. Doğa bilimleri *açıklamaya*, kültür bilimleri ise insanın yaratıp içinde yaşadığı tarihsel/toplumsal/kültürel gerçekliği *anlamaya* dayalıdır (Özlem, 1990, s. 14, 29). Bu nedenle Dilthey'e göre anlama (verstehen) temelli yöntemlerle çalışmak durumunda olan kültür bilimleri; “anlamacı/yorumlamacı bilimler, *hermeneutik bilimlerdir*” (Özlem, 1990, s.210). Sonuç olarak Dilthey'in kültür bilimlerinin yöntemini temellendirmede kullandığı hermeneutik, yo-

Hermeneutik, 19 yüz yılda ortaya çıkan bir anlam teorisi olarak bilinmektedir (Neuman, 2003, s.75-76).

Pozitivizmin aksine yorumlayıcı yaklaşım, toplumsal gerçekliği insan bilincinden bağımsız olarak dışarıda keşfedilmek üzere mevcut olan bir gerçeklik olarak görmez (Neuman, 2003, s.77).

rumlayıcı sosyal bilim yaklaşımının temel dayanağını oluşturur. Ne var ki Diltey'den sonra Max Weber'in (1864-1920) pozitivistlere önemli eleştiriler getiren bilim anlayışının yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımının gelişiminde önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir.

Yorumlayıcı yaklaşıma göre insanlar kendileri tarafından yaratılan ve paylaşılan anlamlardan oluşan kültürel sistemler içinde yaşarlar ve bu bakımdan davranışları da nesnelere veya kültürden yoksun diğer canlıların hareketleri gibi tepkisel veya içgüdüsel hareketler olarak ortaya çıkmaz. İnsan davranışlarının çoğu, belirli amaçlarla veya değerlerle ilişkili anlamlı toplumsal eylemler olarak ortaya çıkar. Bundan dolayı da toplumsal eylemler nesnelere gibi ele alınarak açıklanamaz.

Bir başka ifadeyle pozitivistler, dışsal ve gözlemlenebilir/algılanabilir olduğunu varsaydıkları toplumsal gerçekliği sayılarla ölçülebilen niceliksel verilere indirgeyerek (ve bu noktada özellikle istatistikleri kullanarak) açıklamaya çalışırlar. Yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımını benimseyen araştırmacılar ise toplumsal gerçekliğin bireylerin anlamlı eylemleri sonucu oluştuğunu savunurlar. Toplumsal düzen/gerçeklik bireylerin içinde yaşadıkları dünyaya atfettikleri anlamlardan oluşur, bu bakımdan da bireylerden bağımsız nesnel bir gerçeklik olarak mevcut değildir. Daha açık bir ifadeyle bu yaklaşıma göre toplumsal gerçeklik; özgün bir alana ve gelişme yasalarına sahip olan, bu açıdan da kolayca gözlemlenebilir/algılanabilen ve sayılarla ifade edilebilen bir gerçeklik değildir.

Yorumlayıcı yaklaşıma göre toplumsal gerçeklik içinde yaşadığımız dünyada bulunan her şeye (nesnelere, olaylara, eylemlere ve benzerine) atfettiğimiz anlamlar ve bu anlamları temsil eden semboller sonucu, yani *sembolik* olarak kurulur. Bundan dolayı da toplumsal gerçeklik bireylerden bağımsız bir yapı olarak değil bireylerin içinde yaşadıkları dünyaya atfettikleri anlamları temsil eden sembollerden meydana gelir. Bu açıdan, yorumlayıcı yaklaşım, doğal bir toplum modeline dayanan pozitivistlerin aksine, sembolik bir toplum modeline dayanır (Sunar, 1999, s.12).

Yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımına göre toplumsal gerçeklik gündelik yaşamda toplum üyelerinin etkileşimi sürecinde ortaya çıktığından sabit ve değişmez nitelikte de değildir. Toplumsal uzlaşma ve yorumlama süreçlerinde devamlı olarak değişir. Bu süreçte toplumsal gerçeklik veya yorumlayıcı araştırmacıların tabiriyle toplumsal düzen/dünya, her gün yeniden şekillenerek ortaya çıkar. Buna bağlı olarak yorumlayıcı araştırmacılar, pozitivist araştırmacılar tarafından varsayılan toplumsal gelişme yasalarını keşfetmek yerine insanların kendi toplumsal gerçekliklerini/dünyalarını anlamlı eylemleri ile her gün nasıl yeniden inşa ettiklerini anlamak için araştırma yaparlar. Bu açıdan yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımını benimseyen araştırmacılar; bireylerin kendi toplumsal gerçekliklerini/dünyalarını anlamlandırma sürecinde nasıl oluşturduklarını, yaşadıkları ortam bağlamında niteliksel verilere ulaşarak anlamaya çalışırlar. Bu amaçla bu yaklaşımı benimseyen araştırmacılar, katılımlı gözlem ve alan araştırması gibi araştırma tekniklerini kullanarak, çok defa bireylerle uzun süreli ve derinlemesine görüşmeler yaparak, elde ettikleri niteliksel (sayılarla ifade edil(e)meyen) verileri yorumlayarak anlamaya çalışırlar.

Tüm bu nedenlerden dolayı yorumlayıcı yaklaşım, sosyal bilimlerin doğa bilimlerindeki gibi "nomolojik (yasa bağımlı) ve nedensel (causal) bir açıklamaya değil anlamaya (verstehen) dayanan yorumsal bir açıklama" biçimine dayanmaları ge-

rektiğini savunur (Sunar, 1999, s26). Buna paralel olarak literatürde sosyal bilimler “nomotetik (yasa ortaya koyucu)” bilimler olarak da adlandırılan doğa bilimlerin aksine “idiografik (tekil ve bir defalık olanı kavrayıcı) bilimler” olarak da adlandırılmaktadır (Özlem, 1990, s.41).

O hâlde yorumlayıcı sosyal bilime göre toplumsal düzen, doğal bir düzen değil kurulu (veya kurgusal) bir düzendir ve bu açıdan bireylerin dünyayı öznel olarak yorumlamalarının ötesinde bir toplumsal gerçeklik yoktur. Fiziksel bir gerçeklik olarak var olan dünyanın sosyal bir gerçeklik olarak da var olabilmesi, ancak bireylerin onu (yani dünyayı) anlamlandırma ve yorumlama süreçlerinde bir düzen görüntüsüne kavuşturmaları sayesinde olabilmektedir.

Bu durumda bu yaklaşıma göre toplumsal düzenimizi üzerine inşa ettiğimiz hiçbir bilgi de nesnel değildir. Bilgi; dış dünya çıkışı değildir “dış dünyanın belirli açılardan biçimlendirilmesinden” kaynaklanır (Sunar, 1999, s.15). Bu nedenle yorumlayıcı yaklaşım bilim ile yaygın kanı arasında kesin bir ayrım yapmaz. Nitekim bu yaklaşıma göre bilim de yaygın kanı gibi dünyayı kendine özgü bir anlamlar ve değerler sistemi tarafından yorumlamaya çalışan alternatif bir yoldur; ancak daha üstün bir yol değildir (Neuman, 2003, s.78). Bu nedenle bilimde değerlerden arınma da mümkün değildir. Yorumlayıcı araştırmacılar değerlerden arınmaya çabalamadıkları gibi pozitivistlerin “değerlerden arınma mümkündür” yönündeki çağrılarını da pozitivist bilimin kendi değer yargısı olarak görürler (Neuman, 2003, s.80). Ne var ki yorumlayıcı sosyal bilim, değerlerin doğru ve yanlış değerler olarak değerlendirilmesine de karşıdır.

Öte yandan pozitivist bilim yaklaşımı da yorumlayıcı sosyal bilimi, toplumsal gerçekliği anlamaya çalışırken bireylerin anlamlandırma ve yorumlama süreçlerine dayandığı; dolayısıyla nesnellikten uzaklaşarak öznelliğin içine düştüğü gerekçesi ile eleştirir.

Yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımının da, pozitivist sosyal bilim yaklaşımı gibi, çeşitli türleri bulunmaktadır. Sosyolojide, başta ünlü Alman sosyolog Max Weber’in sosyolojisi olmak üzere, yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımı ile ilişkili olarak gelişen çok sayıda teori mevcuttur. Bunlar arasında sosyolojinin en önemli temel yaklaşımlardan biri olarak kabul edilen *sembolik etkileşimcilik* ile *sosyolojik fenomenoloji* ve *etnometodoloji* yer almaktadır. Bu yüzden Weber sosyolojisi de dahil olmak üzere bu yaklaşımlar; literatürde *anlayıcı sosyoloji*, *yorumlayıcı sosyoloji* veya *hermeneutik sosyoloji* adı altında ele alınabilmektedirler.

Şimdi sosyolojik yöntemde yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımını, sosyolojinin kuruluşunda ve gelişiminde bir dönüm noktası olarak kabul edilen Max Weber örneğinde kısaca ele almaya çalışalım.

Max Weber’in Yöntemi

Yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımının gelişiminde Weber’in bilim anlayışı ile bu anlayış çerçevesinde geliştirdiği sosyolojisinin önemli bir etkisi olmuştur. Weber, doğal (nesnel) gerçeklik ile kültürel gerçeklik ve bu gerçeklikleri ele alan doğa bilimleri ile kültür bilimleri arasında kesin bir ayrım yapan Alman felsefe geleneğinde yetişmiştir. Bu bakımdan Weber’in bilim anlayışı, doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasında önemli bir fark görmeyen pozitivist sosyal bilim yaklaşımına oldukça eleştirel bakar.

Weber’in bilim anlayışına göre konusu kültür/tarih/toplum olan sosyal bilimler, doğa bilimleri gibi, gerçekliğin yalnızca dışarıdan gözlemlenen biçimi ile ilgilen-

memelidirler. Nitekim Weber, insan doğası hakkında pozitivist sosyologlardan farklı bir düşünceye sahiptir. Ona göre düşünebilme yetisine sahip olan insanlar; toplumsal yaşamda genellikle belirli değerlere yönelik olarak hareket eden, başkalarına yönelik olarak belirli anlamlar taşıyan eylemlerde bulunan, dolayısıyla da kendi toplumsal dünyalarını yaratan kültürel varlıklardır. Bir başka ifadeyle Weber için toplumsal kurumlar, yapılar ve nihayetinde toplumun kendisi; bireylerin anlamlı eylemleri üzerine kuruludur.

Bu bakımdan Weber'e göre toplumsal yaşamda insan eylemleri, ne yalnızca fiziksel hareketler olarak ne de keşfedilmeyi bekleyen birtakım evrensel-toplumsal yasalara bağlı tepkisel hareketler olarak ortaya çıkmazlar. Ona göre insan eylemleri, *anlamlı* toplumsal eylemler olarak ortaya çıkarlar. Bu nedenle Weber, sosyal bilimlerin anlamacı bilimler olmaları gerektiğini düşünür ve bu noktada anlama yöntemini sosyal bilimlerin başat yöntemi olarak görür (Özlem, 1990, s.82).

Bu bilim anlayışına paralel olarak da Weber, Comte ve Durkheim'in aksine sosyolojiyi *anlamacı* bir bilim olarak kurmak ister. Sosyolojinin çalışma nesnesini de *toplumsal eylem* olarak belirler. Toplumsal eylemi ise aktör tarafından öznel bir anlam yüklenmiş ve başka insanlara yöneltilmiş olan bir eylem tipi olarak tanımlar. Sosyolojinin amacını da anlamlı toplumsal eylemleri yorumlayarak anlamaya çalışan bir bilim olarak açıklar. Bu nedenle de Weber sosyolojisi *yorumlayıcı veya anlayıcı* sosyoloji olarak adlandırılır. Bu açıdan da yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımına yakın bir bilim anlayışı sergiler.

Ne var ki Weber, sosyolojiyi "bilim" statüsüne sahip genelleştirici doğa bilimleri gibi bir bilim olarak da kurmak ister. Genelleştirici bilim ise Weber için hem *empirik* hem *nedensel* hem *açıklayıcı* hem de *nesnel* bir bilgi etkinliği demektir (Özlem, 1990, s.80). Bu anlayış ise pozitivist bilim yaklaşımına yakındır. Gerçekten de pozitivistliğe oldukça eleştirel bakmakla birlikte "Weber, pozitivistliğin bilimde nesnellüğün ancak empirik olgulara dayanılarak ve yine onlara dönülüp sınanarak sağlanabileceği hakkındaki görüşünü de içtenlikle benimser" (Özlem, 1990, s.79).

Bu bakımdan Weber, genelleştirici bir bilim olarak kurmak istediği sosyolojide nedensel açıklama yönteminin de kullanımını gerekli görür. Zira ona göre insan eylemlerinin öznel olmaları sosyolojiyi, toplumsal eylemleri nedensel olarak açıklamaya çalışan bir bilim olarak kurmaya engel değildir. Çünkü insan eylemleri öznel olmakla birlikte rasyonel eğilimli olmaları bakımından öngörülebilirliğe açıktırlar.

Öte yandan Weber, nedensel açıklama yönteminin de sosyolojide tek başına kullanılması durumunda insan eylemlerinin anlamlı toplumsal eylemlerden ziyade, yalnızca fiziksel hareketler olarak ele alınabileceğinin farkındadır. Bu nedenle Weber anlama yöntemini genel olarak kültür bilimlerinin temel yöntemi olarak görmekle birlikte, genelleştirici bir bilim olarak kurmaya çalıştığı sosyolojide anlama yönteminin nedensel açıklamayı da kapsamaması gerektiğini savunur.

Weber, anlama yönteminin tek başına kullanımından doğacak olan sakıncaları nedensel açıklamalarla denetleme yoluna gider (Kasapoğlu, 1992, s.4).

Weber iki çeşit nedensel araştırmanın yapılabilirliğinden söz eder. Birincisi, belirli bir olayı yaratan benzersiz koşulları belirler; bu nedenle de tarihsel nedensellik olarak adlandırılır (Aron, 1994, s.355). İkincisi de olgular arasında mutlak olmayan ama olasılıklı olan düzenli ilişkiler kurar (Aron, 1994, s.355).

Sonuç olarak Weber, sosyoloji biliminde hem pozitivist sosyologlar tarafından kullanılan açıklamaya dayalı niceliksel yöntemlerin hem de anlamaya/yorumlamaya dayalı niteliksel yöntemlerin kullanılması gerektiğini savunur. Bu noktada yorumlayıcı, anlayıcı ya da hermeneutik sosyoloji adı altında ele alınan yaklaşımlar içinde yalnızca Weber'in pozitivist yöntemdeki nedensel açıklamayı sosyolojide kullandığının belirtilmesi gerekmektedir. Böyle yaparak Weber, bir anlamda pozitivist ve yorumlayıcı bilim yaklaşımları arasında bir köprü kurmaya çalışmıştır. Yorumlayıcı sosyoloji içinde ele alınan sembolik etkileşimcilik, fenomenoloji ve etno-metodoloji gibi diğer yaklaşımlar ise pozitivist yöntemdeki nedensel açıklamanın öznel olan insan davranışlarının anlaşılmasında kayda değer bir katkı sağlamayacağını savunmakta, bazıları da onu tamamen reddetmektedirler.

Bununla birlikte Weber, toplumsal eylemi açıklamaya yönelik her çalışmanın öncelikle toplumsal eylemi temellendiren anlamı anlaşılır kılması gerektiğinin önemle altını çizer. Aktörlerin toplumsal eylemlerine yükledikleri anlamları anlamının ise Weber iki tipinden söz eder. Birincisi, (a) *anında* veya *doğrudan gözlem yoluyla anlamadır* (aktuelles Verstehen). Örneğin bir insanın sevinçli ya da öfkeli olduğunu yüzüne bakarak anlayabiliriz. Ancak Weber için anında anlama, toplumsal eylemin anlaşılması için yeterli bir anlama tipi değildir. İkincisi de (b) *açıklayıcı* anlamadır (erklarendes Verstehen). Burada ise sosyologların toplumsal eylemlerin anlamlarını nedenleri açısından anlamaya çalışmaları söz konusudur. Örneğin az önce verdiğimiz örneğe dönecek olursak bir insanın neden sevinçli veya neşeli olduğunu rasyonel olarak anlamaya çalışırız. Başka bir ifadeyle “açıklayıcı anlama, *nedensel anlamadır*” (Özlem, 1990, s.1329).

Weber, sosyologların anlamlı toplumsal eylemleri yorumlayarak anlamaya çalışırken *ideal tip* dediği bir kavramsal/yöntemsel aracı kullanmaları gerektiğini vurgular. Daha doğru bir ifadeyle Weber ideal tiplerden, yalnızca sosyolojide değil tüm sosyal bilimlerde tarihsel/toplumsal ve kültürel gerçekliği anlamada kullanılacak olan temel bilimsel kavramlar ve/veya yöntemsal araçlar olarak söz eder. Nitekim Weber'in bilim anlayışı, pozitivist bilim anlayışının aksine, sosyolojide ve genel olarak sosyal bilimlerde doğa bilimlerinde kullanılan genelleştirici bir kavram olan “yasa” kavramı ve benzeri yöntemsal araçlarla çalışılmayacağını savunur. Çünkü toplumsal yaşam, doğal yasalar tarafından belirlenen bir alan değil toplumsal eylemler tarafından oluşturulan bir alandır.

Daha açık bir ifadeyle, toplumsal yaşamda olaylar doğal yasalarca belirlenen, dolayısıyla da genel-geçer kesinlikte tekrarlılık ve süreklilik gösteren olaylar değildir. Toplumsal yaşam insanların öznel anlamlar yükleyerek başkalarına yönelttikleri toplumsal eylemlerden oluşan (yani insanların kendileri tarafından oluşturulan) ve bu bakımdan sürekli olarak *değişen* bir gerçeklik alanıdır. Bu nedenle sosyologlar, bu gerçeklik alanını yasa benzeri kesinlikte genel-geçerlik taşıyan kavramlar oluşturarak açıklayamazlar. Sürekli değişen bu gerçeklik; ancak “empirik denetlemeye sürekli açık” olan, “görelî olarak statik” kalabilen, “hep yenilenmeleri ve hatta değiştirilmeleri” gerekebilen, dolayısıyla “sınırlı geçerliliğe sahip tip kavramları” ile çalışılabilir (Özlem, 1990, s.111, 114). Bununla birlikte sosyologlar, Weber'in toplumsal ideal tip dediği kavram aracılığı ile toplumsal dünyada benzerlikler ve farklılıklar tespit ederek nedensel açıklamaya dayalı genellemeler yapabilirler. Nitekim Weber'e göre insan eylemleri, diğer fiziksel hareketlerden akılcı boyutları ile ayrılır. Bu bakımdan insanlar, genellikle akılcı davranma eğiliminde olduklarından dolayı toplumsal eylemleri de birbirine benzer ve az çok düzenli tip-

Weber sosyolojiyi “toplumsal eylemleri yorumlayarak anlamak” ve bu eylemleri etkileri açısından “*nedensel olarak açıklamak*” amacıyla olan bir bilim olarak tanımlar (Özlem, 1990, s.99).

Weber ideal tipi belirli bir tarihsel dönemde ortaya çıkan olayları analiz etmek amacıyla araştırmacının gerçeklik hakkında sahip olduğu kanıtlara ve gözlemlere dayanarak geliştirdiği yöntemsal araç olarak tanımlar.

Weber, sosyolojiyi genelleştirici bir bilim olarak kurmakla birlikte sosyolojinin kavramları, “doğa bilimlerinin zamanüstü bir gerçeklik tasarımı altında kurdukları kavramları gibi” genel-geçer kavramlar olamazlar (Özlem, 1990, s.111).

Bir bakıma “ideal tip, aktörlerin başka bir yönden ziyade belirli bir eylem yönünü izleme olasılıklarını analiz etmenin aracıdır” (Swingewood, 1998, s. 178).

Weber’in toplum çözümlemesinin temelini oluşturan ünlü eylem tipolojisindeki eylem tipleri, soyutlama düzeyi en yüksek olan toplumsal ideal tipler olarak kurulmuşlardır (Özlem, 1990, s.151).

lerde ortaya çıkma eğilimi gösterir. Bu da sosyologlara, tıpkı Weber’in çalışmalarında görüldüğü gibi, toplumsal eylemler içerisinde belirli düzenlilikler saptama ve genellemeler yapma imkânı sağlar. Ancak yinelemek gerekirse sosyologlar bu genellemelerini yalnızca toplumsal ideal tiplerin sağlayabileceği oranda yapabilirler (Özlem, 1990, s.91-92). Bir başka deyişle ideal tipler, sosyologların toplumsal gerçeklik ile ilişkili olarak yapabilecekleri genellemelerin sınırını belirler.

Weber; *tarihsel ideal tipler, toplumsal ideal tipler ve eylem tipleri* olarak adlandırılan üç tür ideal tip geliştirir. Tarihsel ideal tipler ile toplumsal ideal tipleri daha önce belirlediği tarihsel nedenselliğe ve toplumsal nedenselliğe koşut olarak belirler (Özlem, 1990, s.142). Tarihsel süreç içerisinde bir defalık, bireysel ve özgül olarak ortaya çıkan tipisel durumlar tarihsel ideal tip kavramı altında ele alınır. Örneğin kapitalizm Batı toplumlarına özgü olarak ortaya çıkması açısından tarihsel bir ideal tiptir. Öte yandan tarihsel süreç içerisinde “olgusal olarak saptanabilecek” düzenlilikte tekrar eden ve “görel olarak statik kalan” tipisel durumlar ise toplumsal ideal tip kavramı altında ele alınır (Özlem, 1990, s.146). Örneğin bürokrasi tarihsel süreçte birçok kez ortaya çıkması açısından toplumsal bir ideal tiptir.

SIRA SİZDE

5

Weber’in eylem tipolojisinde saptadığı toplumsal eylem tiplerini araştırınız.

Weber sosyolojide karşılaştırma yöntemine de (özellikle de tarihsel karşılaştırma yöntemine) büyük bir önem atfeder. Weber sosyolojisinde, gerek ideal tip kavramlarının “sayısız süreçlerin karşılaştırılması sonucu” oluşturulmasında gerekse toplumsal gerçekliğin oluşturulan bu ideal tiplerle karşılaştırılarak anlaşılmasında karşılaştırma yöntemi “*vazgeçilmez bir denetleme yöntemidir*” (Özlem, 1990, s.136).

Sonuç olarak Weber’in sosyolojik yönteminin “a) *nedensel/anlamacı*, b) *yorumlamacı*, c) *karşılaştırmacı* bir yöntem olduğu söylenebilir” (Özlem, 1990, s.136).

Son olarak Weber’in görüşlerinin sosyal bilimlerde nesnellik (değerden arınma) konusunda da önemli bir katkısı olmuştur. Bu konuda Weber, öncelikle kültür bilimlerinde dolayısıyla da sosyolojide çalışma nesnesinin kültürle ilişkili olmasının nesnel bilgi oluşturulmasına engel olmadığını vurgular. Bilim insanı yalnızca çalışacağı konu seçiminde değerden bağımsız hareket edemez. Ancak konu seçiminden sonra bilim insanı, araştırma sürecinde değerden bağımsız hareket edebilir; yani nesnel (objektif) davranabilir. Weber, özellikle sosyologların kendi çalışmalarında kendi değer yargılarını taşıyan yorumlamalarda asla bulunmamaları gerektiğini vurgular.

Ne var ki Weber’in bilimde nesnellik ile ilgili bu görüşleri tatmin edici bulunmamıştır. Buna göre “Eğer araştırma öznel bir seçimle başlıyorsa, nesnel bir sonuca ulaşamaz” (Sunar, 1999, s.29).

ELEŞTİREL SOSYAL BİLİM YAKLAŞIMI

Eleştirel sosyal bilim, sosyolojik yöntemde daha az olmakla birlikte yine de belirli bir ağırlığa sahiptir. Bu yaklaşım köken itibarıyla önemli ölçüde Karl Marx’a (1818-1883) dayandırılır. Bu bakımdan Marx’tan sonra gelişen çeşitli Marksist yaklaşımlar ve ayrıca sosyolojide ve genel olarak sosyal bilimlerde yapısalılık olarak bilinen yaklaşım, önemli ölçüde bu eleştirel sosyal bilimle bağlantılı olarak değerlendirilir. Eleştirel sosyal bilim, Batı Marksistleri tarafından kurulan ve *Frankfurt Okulu* olarak bilinen eleştirel teori ile de bağlantılı bir yaklaşım olarak bilinmektedir.

Diğer yaklaşımlardan, özellikle de pozitivistten farklı olarak, eleştirel sosyal bilim, adından da anlaşılacağı üzere, toplumsal gerçekliği yalnızca analiz etmekle yetinmez; aynı zamanda onu değerlendirmeci bir bakış açısıyla eleştirir. Nitekim eleştirel sosyal bilim yaklaşımı için toplumsal gerçeklik, pozitivistin iddia ettiğinin aksine görünen değil görünenin ardında olmalıdır. Bu nedenle de toplumsal gerçeklik pozitivistin savunduğu gibi keşfedilebilir nesnel bir niteliğe sahiptir; ancak gözlemlerle keşfedilmesi kolay olan bir gerçeklik değildir. Nitekim pozitivistin aksine eleştirel sosyal bilim için toplumsal gerçeklik; çelişkili/paradoksal ve çatışmacı bir niteliğe sahip olan ve sosyal, siyasal, kültürel ve benzeri faktörler tarafından kontrol edilen tarihsel bir gerçekliktir (Neuman, 2003, s.82).

Bu anlayışa göre her şey gibi toplumsal gerçeklik de kendi içinde zıttını taşır ve zıttı ile paradoksal bir çatışma ve değişme ilişkisine girer. Zenginlik ile yoksulluk arasındaki ilişki toplumsal gerçekliğin paradoksal doğasına örnek olarak verilebilir. Nitekim zenginlik ile yoksulluk zıt olmakla birlikte her birinin var olabilme koşulu öbürünün de var olmasına bağlıdır. Bu bakımdan zenginlik ve yoksulluk aslında tek bir sürecin iki zıt kutbunu oluştururlar. Basit bir deyişle birilerinin zengin veya yoksul olabilmesi veya birilerine zengin veya yoksul diyebilmemiz için aynı durumda olmayan başka birilerinin mutlaka olması gerekir. Ancak ve ancak zengini yoksula, yoksulu da zengine bakarak tanımlayabiliriz. Özetle her şey var olabilmek için kendi zıttını da yaratmak ve onunla girdiği bir çatışma sürecinde devamlı olarak değişmek zorundadır.

Ancak eleştirel yaklaşıma göre toplumsal gerçekliğin bünyesinde barındırdığı bu çatışma ve değişme her zaman gözlemlenebilir nitelikte ve açık değildir. Buna göre toplumsal dünya ile ilişkili gerçek ve doğru bilginin üstü yanılıklar, mitler ve çarpıtmalarla örtülmüştür. Bu nedenle de yaratıcı bir kapasiteyle donanımlı olduğu hâlde insanların doğru ve nesnel bilgiye ulaşmaları kolay değildir. Ayrıca bu yanılsamalar toplumsal yaşamda çok defa egemen olan kesimler tarafından diğer grupların kontrol edilmesinde kullanılmaktadır. Bu bakımdan bu yaklaşıma göre görünenin ardında yatan doğru bilgiye ulaşmak için pozitivist sosyal bilimin ötesinde eleştirel bir sorgulama sürecine yani eleştirel bilime ihtiyaç vardır. Böylece eleştirel bilim sayesinde araştırmacı, araştırma sürecinde eleştirel sorular sorarak görünenin ardında yatanı açığa çıkarmaya çalışmalıdır. Örneğin bu yaklaşıma göre araştırmacı, çoğu toplumda kadınların iş kadınından ziyade ev kadını olmalarını, erkeklerin ise iş adamı veya ücretli çalışan olmalarını yalnızca *dışarıdan* görünen basit şekliyle işlevsel bir iş bölümü olarak görmemelidir. Bunun yerine araştırmacı; "kadın ile erkek arasındaki bu iş bölümü eşit mi, değil ise neden eşit değil, eşit olmayan bu iş bölümünün ardında görünmeyen ne tür dinamik yapılar mevcuttur" gibi eleştirel sorular sorarak doğru ve nesnel bilgiye ulaşmalıdır.

Böyle yaparak eleştirel bilim, toplumsal ilişkileri doğru olarak değerlendirdiği değerler yönünde değiştirmeye çalışır. Bu bakımdan eleştirel yaklaşım, sosyal bilimlerin değerden bağımsız bir tutumla yalnızca *olamı* ortaya koymaları gerektiğini savunan pozitivist görüşün aksine, *olması gerekeni* değerle ilişkili bir tutumla kavramaya ve böylece doğru değerlerin yanında yer almaya çalışır. Bu noktada da bilimin temel amacını, ezilenlere ve sömürüye tabi olanlara görünenin ardında yatan gerçekliği göstererek onları güçlendirmeye ve dünyayı değiştirmelerine yardımcı olmaya çalışmak olarak görür. Pozitivistin toplumsal düzeni doğal ve değişmez nitelikte gören yaklaşımını ise bilimin bu amacını gerçekleştiribilmesi bakımından bir engel olarak görür. Zira pozitivist, yalnızca görüneni doğal, nesnel ve değişmez bir gerçeklik olarak tanımlayarak mevcut olan düzenin bir anlamda devamlılığına katkıda bulunmaktadır.

Aynı sürecin iki zıt kutbu arasındaki çatışmaya dayalı değişmeye diyalektik adı verilir (Neuman, 2003, s.82).

Eleştirel sosyal bilim yaklaşımına göre bilim, görüneni değil görünenin ardında yatan asıl gerçekliği ortaya çıkarmaya çalışan *eleştirel bir sorgulama sürecidir* (Neuman, 2003, s.81).

Eleştirel yaklaşımı benimseyen araştırmacılar, doğru ve nesnel bilgiye ulaşmak için araştırma sürecinde her türlü araştırma tekniği kullanabilmekle birlikte yöntem olarak *tarihsel-karşılaştırmalı* yöntemi kullanmayı tercih etmektedirler (Neuman, 2003, s.87).

Eleştirel sosyal bilim, yorumlayıcı sosyal bilim tarafından pozitivistlere getirilen eleştirilere de büyük ölçüde katılır. Örneğin yorumlayıcı sosyal bilim pozitivistleri, insanları düşünebilen ve anlamlı toplumsal eylemleri ile toplumsal gerçekliği oluşturan kabiliyetli varlıklar olarak ele almadığı için eleştiriyordu. Benzer şekilde eleştirel sosyal bilim de pozitivistleri, insanları yasa benzeri belirleyici güce sahip olduğu varsayılan toplumsal gerçekliği değiştirebilme kabiliyeti olmayan varlıklar olarak ele aldığı için eleştirir. Eleştirel sosyal bilim yorumlayıcı sosyal bilimin, değerlerin toplumsal gerçekliğin bir parçası olduğu, dolayısıyla da bilimden bağımsız olamayacağı yönündeki görüşüne de katılır.

Ancak eleştirel sosyal bilim, yorumlayıcı sosyal bilimden farklı olarak sosyal bilimlerin yalnızca değerlerden bağımsız olmadıklarını savunmakla kalmaz; aynı zamanda doğru olarak değerlendirilen değerlere de sahip olmaları gerektiğini savunur. Bu yaklaşıma göre objektif olmak demek “değerden bağımsız olmak demek değildir... Gerçekliğin çarpıtılmamış doğru görüntüsüne sahip olmak demektir” (Neuman, 2003, s.86). Bu bakımdan eleştirel sosyal bilim, yorumlayıcı sosyal bilimi toplumsal yaşamın değerler üzerine kurulu olduğunu gördüğü hâlde doğru değerlere ulaşmak adına toplumsal düzeni değerlendirmeye tabi tutarak ona karşı eleştirel olamadığı gerekçesi ile eleştirir.

Sonuç olarak eleştirel sosyal bilim, pozitivistlere oranla daha az olmakla birlikte yorumlayıcı sosyal bilimlere de eleştirel yaklaşır. Özellikle, yorumlayıcı sosyal bilimin toplumsal gerçekliği “her bakış açısı ona inananlar açısından doğrudur” mantığıyla göreceli görmesine eleştirel bakar (Neuman, 2003, s.86). Hâlbuki eleştirel sosyal bilime göre öznel anlamlar önemli olmakla birlikte toplumsal gerçeklik daha derinde işleyen yapılar ve nedensel mekanizmalar tarafından üretilir. Bu yapılar ise empirik olarak kolay gözlemlenebilen nitelikte değildirler. Bu nedenle eleştirel sosyal bilim yaklaşımını benimseyenler, genellikle toplumsal yaşamda bireylerin gerçekliğin asıl/esas doğası hakkında *yanlış bilince* veya çarpıtılmış bir bilince sahip olduklarını savunur ve bu noktada yaygın kanıyı nesnel gerçekliği örten yanılsamalarla bir tutarlar.

Sonuç olarak, eleştirel sosyal bilime göre yorumlayıcı sosyal bilim, öznel gerçeklik üzerinde aşırı derecede yoğunlaştığından gerçekliğin daha geniş tarihsel ve toplumsal yapılarla ilişkilerini ihmal etmektedir. Bu nedenle toplumsal gerçekliğin derin yapılarını ve nedensel mekanizmalarını göz ardı etmekte ve bireylerin de gerçekliği örten bu yanılsamaları görmelerine yardımcı olmamakta/olamamaktadır. Bilimin belli bir değer konumuna sahip olması gerektiğini savunan eleştirel sosyal bilim içinse yorumlayıcı sosyal bilimin toplumsal gerçeklik karşısındaki bu tutumu aşırı derecede öznel ve pasif bir tutumdur.

Şimdi bu yaklaşımın ortaya çıkış kaynaklarından biri olarak görülen ve aynı zamanda klasik dönem sosyolojinin de en büyük düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Karl Marx'ın yöntemini kısaca ele almaya çalışalım.

Karl Marx'ın Yöntemi

Sosyolojinin en önemli düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Karl Marx, toplum analizinde görüneni değil görünenin ardında yatan toplumsal dinamikleri açığa çıkarmaya çalışır. Marx'ın bu yaklaşımı ise eleştirel sosyal bilimin gelişmesine ışık tutmuştur.

Marx'ın ünlü Alman filozof Hegel'in idealist felsefe geleneği içinde yetiştiği, ancak kendisinin daha sonra bu felsefeyi materyalist bir tarih felsefesine çevirdiği yaygın olarak kabul gören bir görüştür. Marx'ın tarihi, materyalist açıdan kavrayı-

Eleştirel sosyal bilime göre yorumlayıcı sosyal bilim, bütün bakış açılarını eşit görece kadar aşırı öznelci, göreceli ve insanlara sahte yanılsamaların ardındaki asıl gerçekliği gösterme konusunda güçlü bir değer konumu alamayan pasif bir yaklaşımdır (Neuman, 2003, s.81).

şına göre de “Gerçeği belirleyen insanların bilinci değil tersine insanların bilincini belirleyen toplumsal gerçektir” (Aron, 1994, s.114). Başka bir ifadeyle Marx’a göre insanların düşünme biçimlerini içinde buldukları toplumsal koşullar belirler.

Ne var ki, Marx, materyalist bir tarih anlayışına sahipse de; yani insanların yaşayabilmek için öncelikle kendilerini maddi anlamda üretmek zorunda olduklarını savunsa da ona göre insanlar kendilerini ve toplumlarını maddi anlamda ancak *toplumsal emek* aracılığı ile üretebilirler. Bu bakımdan ona göre duylara ve düşünebilme yetisine sahip olan insan, yalnızca maddi değil aynı zamanda toplumsal bir varlıktır. Bu nedenle de toplumsal gerçekliğin ancak insanı hem bu gerçekliğin ürünü hem de üreticisi olarak ele almayı mümkün kılan, *tarihsel materyalist* bir süreç içerisinde anlaşılabileceğini savunur.

Genel olarak Marx’ın tarihsel materyalist yaklaşımının Hegel tarafından geliştirilen *diyalektik* düşünceye dayandığı öne sürülür. Hegel, diyalektik kavramını ilk kullanan kişi olmamakla birlikte bu kavramı düşünce ile ilgili bir tarih felsefesi geliştirmede kullanmıştır. Buna göre tarih, rasyonel doğruya yönelik bir diyalektik gelişme sürecidir. Bu süreç; yetersiz olan bir ilk *tez* (düşünce) ile başlar, daha sonra bu tez yetersizliğini aşmak için farklılaşmaya, dolayısıyla da kendi içinde karşı tezini (*anti-tez*) oluşturmaya başlar. Kendini tekrar bulmak için karşı tezi ile girdiği çelişme ve çatışma sürecinde de kendisi (tez) ile anti-tezinin rasyonel birleşimi sonucu yepyeni bir sentez ortaya çıkar. Bu yeni sentez de artık tez ile anti-tezin basit bir toplamı değil onları aşan yeni bir gerçekliktir (Tolan, 2003, s.17). Evrende var olan her şeyin bu diyalektik değişme sürecinden geçtiğini düşünen Hegel’e göre diyalektik yöntem; *bütünlük, çelişme, hareket ve nitel değişme* olmak üzere birbirinden ayrılmaz dört temel ilkeye dayanır (Tolan, 1985, s.18).

Materyalizm, düşünce tarihinde *idealizm* olarak bilinen ve düşüncenin maddeden önce geldiğini öne süren felsefe yaklaşımının karşısını oluşturur.

Diyalektik, Hegel’de düşünce ya da düşünsel (soyut) nitelikte olduğu kabul edilen gerçekliğin çelişki ve yeniden çözüm (tez-antitez-sentez) şeklinde işleyen değişme sürecine verilen bir addır.

Hegel’de diyalektik ile ilgili daha ayrıntılı bilgilere kaynakçada verilen Barlas Tolan’ın “Toplum Bilimlerine Giriş” adlı eserinden ulaşabilirsiniz.

Ancak Hegel tarafından tanımlanan diyalektik yasaları kabul etmekle birlikte Marx’ın -Hegel’in aksine- diyalektiği tarihi idealist açıdan kavramak için değil materyalist açıdan kavramak için kullandığı iddia edilir (Tolan, 1985, s.19). Bu nedenle de Marx’ta diyalektiğin Hegel’deki gibi düşünsel nitelikte bir varlıkla değil maddi nitelikte bir varlıkla başladığı öne sürülür. Böylece Hegel’in idealist diyalektiğinin Marx tarafından maddeyi düşünceden değil düşünceyi maddeden üreten maddeci bir diyalektiğe dönüştürüldüğü savunulur (Tolan, 1985, s.19). Bununla birlikte Hegel ve Marx’ın her ikisinde de diyalektik değişme sürecinde gerçeklik, birbirinden ayrı oluşum ve süreçlerden ziyade bir bütünlük olarak kavranmakta; her oluşum ve süreç ancak bir bütünlük içerisinde, diğeri ile olan ilişkisi çerçevesinde anlaşılabilir.

Bu bütünlük kavrayışı doğrultusunda Marx, tarihsel gelişmeyi, üretim biçimi açısından birbirini izleyen ve son olarak sınıfsız toplum aşaması olarak tanımladığı sosyalist toplum aşamasına ulaşan özgül tarihsel dönemlere ayırır. Bu süreçte toplumsal değişme çelişkilerle, çatışmalarla ve mücadelelerle gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle Marx’a göre toplumsal tarih, çelişkiler taşıyan bir süreçtir ve bu nedenle her üretim biçimi kendi içinde taşıdığı çelişkiler tarafından başka bir üretim biçimine dönüşür.

Marx, toplumu da bu bütünlük kavrayışı çerçevesinde analiz eder. Materyalist tarih anlayışı bağlamında Marx, toplum çözümlemesinde özellikle üretim üzerinde yoğunlaşır. Yöntemsel açıdan da bir toplumun oluşumunu belirleyen üretim biçimi-

mini *temel/alt yapı* (ekonomik temel) ile *üst yapı* (siyasal, ideolojik ve kültürel pratikler ile kurumlar) şeklinde ikili bir ayırma tabi tutar. Temel ya da alt yapı, *üretim güçleri* ve *üretim ilişkilerinden* oluşur. Nitekim, Marx'a göre her üretim biçimi belirli nitelikte üretim güçleri ve bunlara denk düşen üretim ilişkilerinden oluşur. Daha kolay olması bakımından Marx'ta üretim ilişkileri genel anlamda bir toplumdaki mülkiyet ilişkileri olarak anlaşılabilir.

Marx, özellikle her üretim biçiminde, toplumsal yaşamlarını üretmek amacıyla üretim sürecine katılan insanlar arasında ortaya çıkan üretim ilişkilerine son derece büyük bir önem atfeder. Nitekim üretim ilişkileri, bir toplumda çelişme ve çatışma hâlindeki toplumsal sınıfları oluşturur. Bir başka deyişle üretim ilişkileri, üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar şeklinde iki temel ve karşıt çıkarılara sahip toplumsal sınıfların oluşumuna yol açar. Marx, tarihsel sürecin belirli dönemlerinde üretim araçlarındaki gelişmelere mevcut üretim ilişkilerinin ayak uyduramayıp onlarla çelişmeye başlamasını ve bu çelişkinin sınıf mücadelesine yansımını diyalektik değişimin kaynağı olarak görür (Aron, 1994, s.113).

Bu nedenle Marx toplum çözümlemesinde üretim güçleri ve üretim ilişkilerinden oluşan temel ya da alt yapıya üst yapıdan daha büyük bir önem atfeder. Buna göre ekonomik alt yapı ile üst yapı arasında karşılıklı etkileşime dayalı ilişkiler olmakla birlikte ekonomik alt yapının üst yapı üzerinde belirleyici bir etkisi söz konusudur. Bu da Marx'ın toplum çözümlemesinde bir toplumun üst yapı öğelerinin ancak o toplumun temeli veya alt yapısı bağlamında anlaşılabilceği anlamına gelmektedir.

Alt yapı ile üst yapı arasındaki bu ilişki, Marx'ın temel olarak işaret ettiği sınıflar arasındaki ilişkilerde açıklık kazanır. Buna göre alt yapıda üretim araçlarına sahip olan egemen sınıf bu durumun sağladığı avantajla üst yapı içerisinde yer alan siyasal, ideolojik, dinsel ve benzeri nitelikteki yapıları ve düşünceleri kontrol eder. Egemen sınıf üst yapıları, kendi gücünü meşrulaştırmak ve hükmettiği sınıfa toplumsal gerçeklik hakkında doğru bilgi yerine çarpıtılmış bilgiler ve yanılsamalar dayatarak onları kontrol etmede kullanır. Bu nedenle Marx, insanı yaratıcı bir doğaya ve yüksek bir potansiyele sahip görmekle birlikte, toplumsal yaşamda bireylerin gerçekliğin asıl doğası hakkında *yanlış bilince* veya çarpıtılmış bir bilgiye sahip oldukları yönünde bir bilim anlayışına sahiptir.

Marx, yanlış bilinci daha temel bir kavram olan *ideoloji* kavramı ve kuramı altında analiz eder. Buna göre toplumsal dünya ile ilgili çarpıtılmış bilgiler anlamına gelen ideoloji, insanların gerçeklik hakkında doğru bilgilere sahip olmalarını engelleyerek toplumdaki ilişkileri gizler. Bu nedenle de ideolojik bilgi, bilimsel bilgiden ayrılır (Swingewood, 1998, s.104).

Bu formülasyonda ideoloji görünüşle bilim ise gerçeklikle özdeşleştirilmekte ve tam bu noktada görünenin ardındaki yapıları keşfetme işi Marx tarafından toplum bilimin görevi olarak tanımlanmaktadır (Swingewood, 1998, s.105). Öte yandan bilginin tarihsel ve kültürel olarak görel olduğunu ve her toplumda sınıf çıkarları tarafından çarpıtıldığını savunan Marx, kendi yaklaşımını ise doğru bilgileri keşfeden bilimsel bir yaklaşım olarak görür (Cuff ve diğ., 1984, s.93).

Temel veya alt yapının etkilerine daha büyük bir önem vermekle birlikte Marx, yazılarında toplumsal yaşamın oluşum ve işleyişinde üst yapı öğelerinin de son derece önemli bir rol oynadığını sık sık vurgular (Swingewood, 1998, s.106). Yine de Marx'ın toplum çözümlemesinde ekonomik temel ile üst yapı arasındaki ilişkide ağırlığı ekonomik temelin etkilerine vermesi, yöntemsel açıdan ona getirilen en önemli eleştirilerden birini oluşturur.

Marx tarihsel süreç içerisindeki bütün toplumları; üretim araçlarına sahip olan ve olmayan, uzlaşmaz nitelikte çıkarılara sahip olan iki çelişkili temel sınıfa bölünmüş *sınıflı* toplumlar olarak niteler.

İdeolojik bilgi ile bilimsel bilgi ayrımı Marx'ta, açık olarak görünen asıl gerçeklik ayırımına karşılık gelir.

Marx, yöntemsel yaklaşımında tarihsel gelişme sürecinde ortaya çıkan son çelişkili üretim biçimi olarak tanımladığı kapitalist üretim biçiminin analizine özel bir önem atfeder. Nitekim ona göre kapitalizm, *emek gücünü* de ücretli emek olarak alınıp satılan bir metaya dönüştüren yabancılaşmış toplumsal ilişkilere dayalı bir toplumdur. Tüm sınıflı toplumlarda olduğu gibi kapitalizmde de üretim araçlarına sahip olan bir egemen sınıf (burjuvazi veya kapitalist sınıf) ile üretim araçlarından yoksun olan bir sınıf (proleterya veya işçi sınıfı) bulunmaktadır. Üretim araçlarından yoksun olan işçi sınıfı emek gücünü satmak zorundadır. Ancak Marx, kapitalizmde işçilere emek güçlerinin tam karşılığının ödenmediğini ve bu bakımdan emek gücünün burjuvazi tarafından sömürüye dayalı olarak kullanıldığını savunur. Marx, kapitalist sınıfın kâr adı altında piyasadan topladığı paranın da asıl kaynağının işçinin tam olarak ödenmeyen bu emek gücünün karşılığı olduğunu düşünür.

Marx'ın işçi sınıfının kapitalist sınıf adına hiçbir karşılık ödenmeden ürettiği değeri tanımlamada kullandığı kavramı araştırınız.

Bu nedenle Marx, son sınıflı toplum aşaması olarak nitelediği kapitalizmde çelişkilerin daha da artması ve devrim için gerekli olan koşulların hazır olması ile birlikte sınıfsız bir toplum aşaması olan sosyalizmin geleceğine inanmış ve bunun siyasal mücadelesini de vermiştir. Bu bakımdan literatürde Marx'ın, çoğu çağdaşının aksine, toplumsal düzeni yalnızca açıklamaya değil aynı zamanda onu değiştirmeye de yönelik düşünceler ürettiği vurgulanır.

Son olarak Marx'ın da Comte, Durkheim, ve Weber gibi çalışmalarında karşılaştırma yöntemine büyük bir önem atfettiği belirtilmelidir. Marx'ın, özellikle toplumların farklı üretim biçimleriyle karakterize edilen tarihsel aşamalardan diyalektik bir süreç izleyerek geçtikleri yönündeki toplumsal değişme kuramını geliştirmek için pek çok toplumu karşılaştırdığı bilinmektedir (Haralambos ve Holborn, 1995, s.814).

Özet

Sosyolojik yöntemde pozitivist, yorumlayıcı ve eleştirel sosyal bilim yaklaşımlarını tanımlamak

Pozitivist sosyal bilim, doğal gerçeklik ile toplumsal gerçeklik arasında önemli bir fark görme- yen doğal bir toplum modeline dayanır. Buna göre doğal gerçeklik gibi toplumsal gerçekliğin de bağlı olduğu nedensel yasalar vardır ve bu yasalar, tıpkı doğal yasalar gibi, değişmez niteliktedirler. Bu bakımdan pozitivist sosyal bilim, doğa bilimsel yöntemlere benzer yöntemler kullanılarak bu yasaların keşfedilebilmesi durumunda gelecekle ilgili öngörülerde bulunmanın ve olayları kontrol etmenin mümkün olacağını savunur.

Pozitivist sosyal bilimin aksine yorumlayıcı sosyal bilim, sembolik bir toplum modeline dayanır. Buna göre toplumsal gerçeklik, anlamlı insan eylemleri tarafından oluşturulur. Toplumsal eylemler anlamlı oldukları için de nesnelmiş gibi ele alınarak açıklanamazlar. Bu nedenle yorumlayıcı sosyal bilim, bireylerin toplumsal gerçekliği anlamlı toplumsal eylemleri ile nasıl oluşturduklarını önce anlamaya, sonra da açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır.

Eleştirel sosyal bilim yaklaşımı ise toplumsal gerçekliği çelişkili/paradoksal ve çatışmacı niteliği ile *görünen değil görünenin ardında olan* olarak tanımlar. Bu bakımdan eleştirel yaklaşım toplumsal gerçeklik ile ilişkili doğru bilginin genel olarak yanılısamalar, mitler ve çarpıtmalarla örtülmüş olduğunu savunur. Bu nedenle de eleştirel yaklaşım, gerçekliği örten bu yanılısamaların kaldırılması ile birlikte insanların kendi durumları ve toplumları için iyileştirmeler yapabilmelerinin olanaklı hâle geleceğini savunur.

Sosyolojik yöntemde pozitivist, yorumlayıcı ve eleştirel sosyal bilim yaklaşımlarını farklılıkları açısından ayırt edebilmek

Pozitivist sosyal bilim yaklaşımı toplumsal gerçekliği; dış dünyada, bireylerin istek ve iradelerinden bağımsız olarak mevcut olan bir gerçeklik olarak ele alır. Bu bakımdan pozitivist sosyal bilim, genel olarak doğa bilimleri ile sosyal bilimlerde açıklamaya dayalı benzer yöntemlerin kullanılması gerektiğini savunur. Pozitivizm yaygın kanı ile bilim arasında kesin bir ayrım yapar.

Bilimin değerlerden de tamamen bağımsız olduğunu öne sürer.

Yorumlayıcı sosyal bilim ise toplumsal gerçekliği bireylerden bağımsız olarak dışarıda mevcut olan, belirli nedensel yasalarca belirlenen ve keşfedilmeyi bekleyen bir gerçeklik olarak görmez. İnsanlar etkileşim sürecinde sembollerini kullanarak kendileri için anlamlı bir toplumsal dünya kurarlar. Bu bakımdan toplumsal gerçeklik; insanların dünyayı anlamlandırmada kullandıkları öznel, göreceli ve devamlı değişen yorumlamalarından oluşur. Bu nedenle sosyal bilimlerde açıklamaya dayalı yöntemlerin yerine anlamaya dayalı yöntemlerin kullanılması gereklidir. Ayrıca bu yaklaşıma göre temel amacı anlamlı insan eylemlerinden oluşan toplumsal gerçekliği anlamak olan bilim yaygın kanıdan ayrılamaz, değerlerden de bağımsız olamaz.

Eleştirel sosyal bilime göre de toplumsal gerçeklik, çatışmalı bir gerçekliktir ve görünmeyen yapılar tarafından kontrol edilmektedir. Yaygın kanı ise görünenin ardındaki bu gerçekliğin ortaya çıkmasını engelleyen bir işleve sahiptir. Bu nedenle eleştirel yaklaşım yaygın kanıyı yanlış bilinç olarak eleştirel bilimden ayırır. Eleştirel yaklaşım da yorumlayıcı yaklaşım gibi bilimin değerden arınmasının mümkün olamayacağını savunur. Ancak eleştirel yaklaşım, yorumlayıcı yaklaşımdan farklı olarak değerleri doğru ve yanlış değerler olarak da değerlendirir.

Sosyolojik yöntemde pozitivist, yorumlayıcı ve eleştirel sosyal bilim yaklaşımlarının etkilerini Comte, Durkheim, Weber ve Marx örneğinde açıklayabilmek

Sosyolojinin ilk dönem kurucuları, sosyolojik yöntemde büyük ölçüde pozitivist veya ona yakın bir bilim anlayışı benimsemişlerdir. Örneğin Comte, yöntemsel açıdan doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin birliğini savunmuştur. Durkheim ise toplumsal olguların şeyler gibi ele alınması gerektiğini savunarak yöntemsel açıdan doğa bilimlerine yakın bir bilim anlayışı benimsediğini ortaya koymuştur. Durkheim'da toplumsal gerçeklik, her ne kadar ahlaki anlamda bireyler tarafından içselleştirilmiş olsa da bireylerden bağımsız ve onlar üze-

rinde belirleyici ve sınırlandırıcı etkiye sahip olarak ele alınmıştır.

Sosyolojinin daha sonra gelen en önemli kurucularından Weber ise özellikle doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasında gördüğü farklılıklar çerçevesinde, sosyolojik yöntemde açıklama yönteminin yanı sıra anlama yönteminin de kullanılması gerektiğini savunmuş ve bu açıdan yorumlayıcı veya hermeneutik olarak tanımlanan bilimsel yaklaşıma yakınlığını göstermiştir. Weber, Durkheim'dan farklı olarak toplumu bireylerden bağımsız bir gerçeklik olarak ele almamış ve bu açıdan özellikle bireylerin anlamlı toplumsal eylemlerinin toplumsal gerçekliğin oluşumunda oynadığı önemli rolü yorumlayarak anlamaya çalışan bir sosyolojik yöntem önermiştir.

Marx ise çatışmalı bir doğaya sahip olduğunu düşündüğü toplumsal gerçekliği, görünenin ardından çekip çıkarmaya çalışan yöntem anlayışı ile bugün eleştirel olarak adlandırılan bilimsel yaklaşımın bir anlamda gelişimine ön ayak olmuştur.

Sosyolojik yöntemde pozitivist, yorumlayıcı ve eleştirel sosyal bilim yaklaşımlarının güçlü ve zayıf yönlerini tartışabilmek

Sosyolojinin bir bilim olarak kurulmasında ve toplumsal gerçekliğin nesnel olarak açıklanmasında pozitivism, son derece önemli bir rol oynamıştır. Ancak sosyolojide doğa bilimlerine benzer yöntemleri kullanan pozitivism insanları ve toplumsal gerçekliği istatistiksel veya sayısal verilere indirgeyerek insan davranışları ile ilgili önceden öngörebilecek yasa benzeri önermelerde bulunması, en çok eleştirilen yönlerinden biri olmuştur. Bu bağlamda Comte'un üç hâl yasası ile Durkheim'ın toplumsal olguları nesnelermiş gibi ele alma düşüncesi insan davranışlarını önceden öngörebilecek yasa benzeri önermeler olarak değerlendirilebilir.

Yorumlayıcı sosyal bilimin anlamlarla yüklü olan toplumsal eylemlerin yalnızca doğa bilimsel yöntemlerle açıklanamayacağını, bu bakımdan sosyolojide anlama yönteminin de kullanılması gerektiğini savunması; sosyolojik yöntemin özgün şekilde gelişimine önemli bir katkı olarak değerlendirilmelidir. Ancak bu yaklaşımın da toplumsal gerçekliği neredeyse herkese göre değişen son derece öznel bir gerçeklik olarak tanımlaması, bilimde nesnellik açısından eleştiriye değer

olarak görülmelidir. Bu noktada Weber'in sosyolojik yöntemi, pozitivist ve yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımları arasında kurduğu köprü üzerine hem anlayıcı hem de açıklayıcı bir yöntem olarak yerleştirmeye çalışması oldukça önemli ve olumlu bir katkı olarak değerlendirilmelidir.

Eleştirel sosyal bilimin ise toplumsal gerçekliği değerlendirmeci bir bakış açısıyla eleştirmeye çalışması ve her bilimin belli bir değere sahip olması gerektiğini savunması, toplumsal yaşamda bireylerin nesnel toplumsal konumları ve çıkarları hakkında yanlış bilince sahip olmalarına neden olan gizli yapıların açığa çıkarılması bakımından oldukça önemli bir katkıdır. Ancak eleştirel bilimin de nesnel ve bilimsel olan bilgi ile ideolojik olan bilginin birbirinden nasıl ayrılacağı konusunda pek ikna edici olduğu söylenebilir. Bu noktada Marx'ın da kendi yaklaşımını bilimsel, diğerlerini ise ideolojik olarak görmesi; kendisini bilimin tek ölçütü olarak ortaya koyan pozitivism ile eş değer bir tutum olarak değerlendirilebilir.

Kendimizi Sınavalım

1. Pozitivizm ile ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- Pozitivizm, nomotetik (nomothetic) olarak adlandırılan *yasa temelli* bir *nedensel açıklama* biçimi kullanır.
- Pozitivizm yalnızca sosyolojiye özgü bir yaklaşımdır.
- Pozitivizm, geniş tanımıyla, doğa bilimlerinin yaklaşımıdır.
- Pozitivizmin dayandığı temel ilkeler, 19.yy.da Auguste Comte tarafından sistematik hâle getirilmiştir.
- Pozitivizm, doğal bir toplum modeline dayanır.

2. Auguste Comte'un yöntem anlayışına göre aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?

- Comte, pozitif yöntemin tüm bilimler için zorunlu olduğunu savunur.
- Comte'un yöntem anlayışına göre yalnızca gözlemlenebilen, sınıflanabilen ve ölçülebilen olguların bilimsel bir gerçekliği vardır.
- Comte'un pozitivist bilim anlayışına göre sosyologlar, gözlemlenebilmeleri ve dolayısıyla nesnel olarak ölçülebilmeleri mümkün olmayan öznel duygu, düşünce, niyet ve anlamlarla ilgilenmemelidirler.
- Comte, her bilimin kendi içinde "statik ve "dinamik" olmak üzere iki temel çalışma alanına bölünebileceğini savunur.
- Comte'a göre toplumsal dinamik; toplumsal sistemde aile, din, iş bölümü gibi çeşitli parçalar arasındaki işlevsel ilişki ve bağları inceler.

3. Sosyolojide sosyologların toplumsal eylemi bilimsel olarak çalışacakları nesne olarak tanımlayan sosyolog aşağıdakilerden hangisidir?

- Karl Marx
- Emile Durkheim
- Max Weber
- Auguste Comte
- Wilhem Diltey

4. Toplumsal yaşamda bireylerin gerçekliğin asıl doğası hakkında yanlış bilince veya çarpıtılmış bir bilgiye sahip olduklarını düşünen sosyolog aşağıdakilerden **hangisidir**?

- Karl Marx
- Emile Durkheim
- Max Weber
- Auguste Comte
- Wilhem Diltey

5. Durkheim sosyolojisi açısından aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- Durkheim toplumu, kendine özgü (sui generis) bir toplumsal gerçeklik olarak tanımlar.
- Durkheim, sosyolojinin kendine özgü çalışma nesnesini toplumsal eylem olarak tanımlar.
- Durkheim'a göre toplumsal olgular, bireyleri aşan dışsal yapısal bir gerçekliğe sahiptirler.
- Durkheim'a göre toplumsal olgular, bireylerin üstünde ve üzerinde bir gerçekliğe sahiptirler.
- Durkheim'a göre intihar, toplumsal bir olgudur.

6. Durkheim'da sosyolojik yöntemin kuralları açısından aşağıdakilerden hangisi **doğrudur**?

- Anlama yöntemi sosyolojide kullanılan temel yöntem olmalıdır.
- Toplumsal gerçekliğin açıklanması bakımından nedensel açıklama yeterlidir.
- Toplumsal olguların nedenleri toplumda aranmalıdır.
- Toplumsal gerçekliğin anlaşılması için bireylerin eylemlerine atfettikleri anlamların anlaşılması gereklidir.
- Toplumsal gerçeklik herkese göre değişir.

7. Aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- Pozitivizm, sosyolojide doğa bilimsel yöntemlere benzer yöntemlerin kullanılmasını gerektirdiğini savunur.
- Toplumsal olguları normal ve patolojik bir ayırma tabii tutma işlemi Comte'a aittir.
- Comte, Durkheim, Weber ve Marx'ın hepsi sosyolojik yöntemde karşılaştırmalı yöntemi kullanırlar.
- İdeal tip, Weber tarafından sosyolojide kullanılmak üzere geliştirilen yöntemsel bir araçtır.
- Toplumsal olguların nesnelere gibi ele alınması fikri Durkheim'a aittir.

8. Bireylerin dünyayı öznel olarak yorumlamalarının ötesinde bir toplumsal gerçeklik olmadığı düşüncesi aşağıdakilerden **hangisi ile ilgilidir?**

- Pozitivist Sosyal Bilim yaklaşımı
- Karl Marx'ın yöntemi
- Auguste Comte'un yöntemi
- Eleştirel Sosyal Bilim yaklaşımı
- Yorumlayıcı Sosyal Bilim yaklaşımı

9. Weber'in sosyolojik yöntemi açısından aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır?**

- Sosyoloji, gerçekliğin yalnızca dışarıdan gözlemlenen biçimi ile ilgilenmelidir.
- Anlama yöntemi, tüm sosyal bilimler için temel yöntem olmalıdır.
- Sosyolojinin çalışma nesnesi toplumsal eylemler olmalıdır.
- Weber, anında anlama ve açıklayıcı anlama olmak üzere iki tip anlamadan söz eder.
- Weber, doğa bilimcilerin kullandıkları yasa kavramı yerine sosyolojide ideal tip kavramını kullanır.

10. Aşağıdakilerden hangisi Marx'ın yönteminde üst yapı içerisinde kapsanan bir öge **değildir?**

- Ekonomi
- Siyaset
- İdeoloji
- Din
- Eğitim

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

- b Yanıtınız yanlışsa "Pozitivist Sosyal Bilim Yaklaşımı" konusunu gözden geçiriniz.
- e Yanıtınız yanlışsa "Auguste Comte'un Yöntemi" konusunu gözden geçiriniz
- c Yanıtınız yanlışsa "Max Weber'in Yöntemi" konusunu gözden geçiriniz.
- a Yanıtınız yanlışsa "Karl Marx'ın Yöntemi" konusunu gözden geçiriniz.
- b Yanıtınız yanlışsa "Emile Durkheim'in Yöntemi" konusunu gözden geçiriniz.
- c Yanıtınız yanlışsa "Emile Durkheim'in Yöntemi" konusunu gözden geçiriniz.
- b Yanıtınız yanlışsa "Emile Durkheim'in Yöntemi" konusunu gözden geçiriniz.
- e Yanıtınız yanlışsa "Yorumlayıcı Sosyal Bilim Yaklaşımı" konusunu gözden geçiriniz.
- a Yanıtınız yanlışsa "Max Weber'in Yöntemi" konusunu gözden geçiriniz.
- a Yanıtınız yanlışsa "Karl Marx'ın Yöntemi" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye'de de eğitim sisteminde pozitivist bilim yaklaşımı hâkimdir. Gerçekten Türkiye'de de eğitim sistemi içerisinde, pozitivism dışında bilimsel yaklaşımların var olduğu gerçeğine ve bu yaklaşımlarla ilgili bilgilere, çok defa ancak üniversite eğitimi sırasında, genellikle de yalnızca sosyal bilimler alanında ulaşabilmektedir.

Sıra Sizde 2

Comte'a göre bütün bilim dallarındaki insan bilgisi, aynı anda olmasa bile farklı zaman dilimlerinde üç aşamadan geçerek pozitif yöntem aşamasına ulaşır. Bu aşamalar:

- Teolojik aşama: Bu aşamada insan düşüncesi her şeyi doğaüstü güçlerle açıklamaya çalışır.
- Metafizik aşama: Bu aşamada ise insan düşüncesi sosyal veya fiziksel tüm olgu ve olayları soyut güçlerle açıklamaya çalışır.
- Pozitif aşama: Üçüncü ve son aşamada ise insan düşüncesi, nihayet bütün olgu ve olayları bilimsel yöntemle (evrensel yasalara dayalı olarak) açıklamaya çalışır.

Sıra Sizde 3

Durkheim'in sosyolojik analizde nedensel açıklamanın yanı sıra işlevsel açıklamaya da önemli bir yer vermesinin en temel nedenlerinden biri, yapısal-işlevsel olarak tanımlanan bir toplum modeli benimsemesinden kaynaklanmaktadır. Buna göre toplum, bir bütün oluşturmak amacıyla karşılıklı olarak farklı işlevler üstlenmiş parçalardan oluşan biyolojik bir sisteme benzer. Bu modelde sistemi oluşturan parçalar da açık olarak sistemin bütününe yönelik işlevleri açısından analiz edilirler. Bu bakımdan Durkheim için toplumun dokusunu oluşturan toplumsal olguların işlevsel olarak açıklanmaları, sosyolojik analiz açısından oldukça önemlidir.

Sıra Sizde 4

Nicel araştırmalarda araştırma probleminde yer alan kavramlar, ölçülebilir nitelikteki değişkenler hâline getirilir ve veri toplama sürecinde bu değişkenler ölçülür. Daha sonra veriler sayısallaştırılarak istatistiksel işlemlerle analiz edilir. Nitel araştırmalar ise toplumsal gerçekliğin birbirinden ayrı, kopuk değişkenlerle incelenemeyeceği varsayımına dayandıkları için bu araştırmalarda daha genel ve detaylı veri toplanır. Veriler sunulurken de nicel araştırmalardaki gibi sayısallaştırılmaz. Örneğin nicel bir araştırma "Günde kaç saat ders çalışsınız?", "Ders çalıştığınız yerin fiziksel koşullarından ne derece memnunsunuz?" gibi sorular sorulabilirken nitel bir araştırmada ise bireyin bir gününü ya da kendi ders çalışma alışkanlığı ile ilgili neler düşündüğünü anlatması istenebilir.

Sıra Sizde 5

Toplumsal eylemi analiz etmek üzere geliştirdiği eylem tipolojisinde Weber; geleneksel, duygusal, değerle ilişkili akılcı ve amaçsal akılcı olmak üzere dört toplumsal eylem tipinden söz eder. Bu eylem tiplerini de sırasıyla(a) "yaşanmış alışkanlıklarla yapılan eylem", (b) "Bir anlık heyecanlar ve duygusal hâller içinde yapılan eylem" (Özlem, 1990, s.149-150), (c) ahlaksal, estetik, dinsel ve benzeri içerikte bir değer için edilmesi için yapılan akılcı eylem ve (d) hem amaç hem de araçların rasyonel olarak seçilmiş olduğu eylem şeklinde tanımlar.

Sıra Sizde 6

Marx, işçi sınıfının kapitalist sınıf adına hiçbir karşılık ödenmeden ürettiği değeri tanımlamada artı değer kavramını kullanır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Aron, R. (2006) **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, İstanbul: Kırmızı Yayıncılık.
- Bottomore, T. Ve Nisbet, R. (1990) **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Ankara: Verso Yayıncılık.
- Callinicos, A. (2004) **Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cuff, E. C., Payne, G. C. F., Francis, D. W., Hustler, D. E. ve W. W. Sharrock (1984) *Perspectives in Sociology*, London: Unwin Hyman.
- Durkheim, E. (1985) **Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları**, İstanbul: Bilgi/Felsefe/Sanat Yayınları.
- Haralambos, M. ve Holborn, M. (1995) **Sociology: Themes and Perspectives**, London: Harper Collins Publishers.
- Kasapoğlu, M. A. (1992) "Sosyolojide Hermenütik Uygulamaları", **Felsefe Dünyası**, Sayı 5.
- Kösemihal, N. Ş. (1971) **Durkheim Sosyolojisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Lefebvre, H. (1995) **Marx'ın Sosyolojisi**, İstanbul: Gökkuşuğu Basın Yayın.
- Marshall, G. (1994) **The Concise Oxford Dictionary of Sociology**, Oxford: Oxford University press
- Neuman, W. L. (2003) **Social Research Methods, Qualitative and Quantitative Approaches**, Boston: Allyn and Bacon.
- Özlem, D. (1990) **Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji**, İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Poloma, M. M. (1993) **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Ritzer, G. (1996) **Sociological Theory**, New York: The McGraw-Hill Companies.
- Slattery, M. (1991) **Key Ideas in Sociology**, London: Macmillan.
- Stones, R. (1998) **Key Sociological Thinkers**, London: Macmillan
- Sunar, İ. (1999) **Düşün ve Toplum**, Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Swingewood, A. (1998) **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihçesi**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tolan, B. (1985) **Toplum Bilimlerine Giriş**, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Weber, M. (1986) **Sosyoloji Yazıları**, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları,

3

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Empirizme ve pozitivistliğe yönelik eleştirileri özetleyebilecek,
- Popper'ın Rasyonel Eleştiri yaklaşımını değerlendirebilecek,
- Kuhn'un bilimsel devrim ve paradigma değişimi kavramlarını açıklayabilecek,
- Feyerabend ve Lakatos'un yöntem konusundaki katkılarını değerlendirebilecek,
- Frankfurt Okulu'nun yöntem konusundaki tartışmalarını özetleyebilecek,
- Giddens'in yapılaşma teorisini özetleyebilecek,
- Feminist, Post yapısalcı ve post modern yaklaşımların yöntemlerini değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Yanlışlama ve doğrulama
- Bilimsel devrimler
- Epistemolojik anarşizm
- Postmodern araştırma
- Feminist araştırma
- Postyapısalcılık

İçerik Haritası

Sosyolojide Araştırma
Yöntem ve Teknikleri

Sosyolojik
Yöntemde Çağdaş
Tartışmalar

- GİRİŞ
- POZİTİVİZMİN VE EMİRİZMİN PROBLEMLERİ
- POPPER VE ELEŞTİREL AKILCILIK
- KUHN VE BİLİMSEL DEVRİMLER
- FEYERABEND VE GÖRELİLİK
- LAKATOS VE ARAŞTIRMA PROGRAMLARI
- ELEŞTİREL TEORİ, FRANKFURT OKULU VE HABERMAS
- GIDDENS VE YAPILAŞMA TEORİSİ
- FEMİNİST YÖNTEM
- POST YAPISALCILIK
- POSTMODERN ARAŞTIRMA

Sosyolojik Yöntemde Çağdaş Tartışmalar

GİRİŞ

Toplumun ve toplumsal dünyanın bilimsel olarak nasıl incelenmesi gerektiği, sosyolojinin ilk ortaya çıktığı dönemden beri cevaplanmaya çalışılan bir sorudur. Doğa bilimlerinde 1960'lara dek kendi aralarında farklılıklar olsa da "bilimin diğer bilgi ve inanç biçimlerinden tamamen farklı bir şey olduğu" anlayışına ortak olarak bağlı olan empirizm biçimleri hakimiyetini sürdürmüş ve sosyal bilimlerde de bu hakimiyetten büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu dönemden itibaren bilimin rasyonalitesi ve nesnelliği konusundaki iyimser anlayışa alternatifler geliştirilmeye başlanmıştır. Empirizme yöneltilen bu alternatifler doğa bilimleri ve sosyal bilimlerdeki ilişkinin sorgulanmasını ve sosyal bilimlerde için farklı yöntemsel modellerin ileri sürülmesini sağlamıştır. Sosyal bilimlerde pozitivist yaklaşım çoğunlukla yorumlayıcı yaklaşımla karşılaştırılır. Ancak pozitivism ile rekabet halinde olan tek yaklaşım yorumlayıcı yaklaşım değildir, günümüzde önemli ve köklü alternatif bilim açıklamaları ve alternatif bilim modelleri vardır. Bu üniteye pozitivist bilim anlayışına yöneltilen eleştiriler ve alternatif bilim açıklamaları üzerinde duracağız.

POZİTİVİZMİN VE EMİRİZMİN PROBLEMLERİ

Pozitivist sosyal bilim anlayışı empirist doğa bilimlerini açıklamasını benimseyen, bilimi en üst ve tek gerçek bilgi biçimi olarak gören ve güvenilir sosyal bilimsel bilgiler oluşturulduğunda bu bilgilerin toplumdaki birey ve grupların davranışlarını kontrol etmek ve düzenlemek için kullanılabileceğini savunan bir anlayıştır (Benton ve Craib, 2008:39).

Pozitivism, empirizme dayandığı için gerçekliği deneyimlenebilir olana indirgemesi, tek bir bilimsel yöntemi kabul etmesi ve tek doğru bilginin bilimsel bilgi olduğunu savunması açılarından eleştirilmiştir. Pozitivizme yönelik en yaygın eleştiri, bilimsel yöntemin kapsamının toplumsal yaşamı içerecek biçimde genişletilmesi gerektiği düşüncesidir. Bu eleştiriyi yönelten anti-pozitivistler toplumsal yaşam ile doğa bilimlerinin incelediği doğa olguları arasındaki farklılıklara dikkat çekerek, Doğal ve toplumsal olgular arasındaki temel farklar insanların özgür iradeye sahip olması, toplumsal yaşamda doğa yasaları kadar kesin yasalar olmaması ve insan toplumunda bilinç ve anlamın taşıdığı önemdir. Sosyal bilimcilerle araştırdıkları şeyler ve süreçler arasındaki ilişki de doğa bilimcilerle araştırma nesneleri arasındaki ilişkiden çok farklıdır. Sosyal bilimcilerin değerden bağımsız olması doğa bilimcilerine oranla daha zordur. Sosyal bilimciler, toplumsal yaşamın bir parçası

oldukları için şimdiye kadar hakkında belirli bir fikre ve anlayışa sahip oldukları konularda araştırma yaparlar ve insanlarla kendi terimleriyle iletişim kurmak zorundadırlar (Benton ve Craib, 2008:45-46). Bu farklılıklar, bilimsel yöntemin toplumsal araştırmaları da içerecek şekilde genişletilmesi gereğini vurgular ama bunu yaparken hangi bilim açıklamasının kullanılacağı da önemlidir. Pozitivistler yaygın olarak bilimsel toplum yaklaşımı modelinin empirist bilim açıklaması olduğunu kabul ederler ancak empirizme de yöneltilen önemli eleştiriler vardır.

SIRA SİZDE

1

Empirist bilim anlayışının özelliklerini araştırınız.

Empirizmin deneyimi çok ön plana çıkarması, insan merkezli olduğu eleştirilerine neden olmuştur. Örneğin atomun parçalarına ayrıldığı günümüzde sadece insan gözüyle gözlenemediği için atomdan daha küçük parçaların var olmadığını söyleyebilir miyiz? Empirizmin tanımı itibarıyla insan deneyiminin dışında kalan her şey reddedilebilir çünkü empiristler gerçekliği deneyimlenebilir olanla sınırlarlar. Şu halde bir empirist, evrenin diğer tarafı, bir kara delik veya elektron hakkında konuşamaz. Empirizme yönelik bir başka eleştiri de gözlem kavramıyla ilişkilendirilir. Empiristler, dünya hakkındaki bilgimizin dayandığı duyu-verilerinin tıpkı temel renkler gibi, bütün yorumlardan arındırılmış deneyimler olduklarını savunurlar. Ancak zihnin empiristlerin ileri sürdüğü gibi pasif bir hazne olmadığı, aktif bir araştırmacı olduğu ileri sürülmektedir. Yorumlarımız deneyimlerimizi etkileyebilir, örneğin kırmızı bir otobüs bekliyorsak, rüzgarda sallanan kızıl yaprakları kırmızı gibi görebilir ve bu yaprakların beklediğimiz otobüs olduğunu sanabiliriz (Trigg, 2001:13-15).

SIRA SİZDE

2

Yandaki şekle bakarak bir ördek mi yoksa bir tavşan mı gördüğünüzü söyleyiniz. Konumuzla ilgili olarak bu şekil neyi gösteriyor olabilir?

Empirizme göre bilim; gözlem, deney ve formel akıl yürütmeye dünya gerçeği olduğu gibi araştırma girişimidir. Bilim adamlarının kişisel değerlerinin bilimsel araştırma sürecine sızması nesnellığe zarar verecektir. Oysa deney, gözlem ve akıl yürütme süreçlerinin hepsi yorumlamayı da içerir. Empirizme alternatif olan temel yaklaşımların kendilerine hareket noktası olarak aldıkları Kant'a göre bütün deneysel yargılarda sezgi ve anlama gereklidir ve bunların her ikisi de doğuştan gelir. Örneğin yanan bir ateşe dokunmanın acıya neden olduğunu deneyimle öğrenebiliriz ama 'neden' kavramı bizzat deneyimlerden öğrenilmez (Benton ve Craib, 2008:49,64).

Pozitivizme göre bilim, deneyimle elde edilen verilerin sağlam biçimde temellendirilmesine dayanır. Veriler hamdır, yorum içermezler, bu nedenle de teorilerden bağımsızdır ve teorilerin nitelikleri verilere göre belirlenir. Hangi teori benimsenirse benimsensin gözlem terimlerinin anlamı aynıdır (Trigg, 2001:12, 15). Teoriler, önceden oluşturulan gözlemsel genellemeler üzerine düşünmenin ortaya çıkardığı sorulara verilen mantıklı cevaplar olarak geliştirilirler. Ancak bu tür cevapların bulunması bilimsel hayal gücü ve yaratıcılık gerektirir. Empiristler cevapların bulunması sürecini rasyonel analizin dışında gördükleri için bilimsel akıl yürütmeyi ve yaratıcılığı empirizm ile uzlaştırmak zordur (Benton ve Craib, 2008:55-57).

Pozitivizme ve empirizme yönelik bu eleştiriler birçok düşünür tarafından geliştirilmiştir. Bazı düşünürler bu sınırlılıkları pozitivizm içinde aşmaya çalışmış, ba-

Pozitivizme göre gözlemler teorilerden bağımsızdır ve teorilerden önce gelirler.

zıları ise toplumun ve toplumsal yaşamın incelenebileceği yeni yöntemsel modeller oluşturmuşlardır. Şimdi bu modellerden başlıcalarını ele alarak inceleyelim.

Pozitivizm ve empirizmin özellikleri ve problemleri ile ilgili daha ayrıntılı bilgiye Ted Benton ve Ian Craib'in "SOSYAL BİLİM FELSEFESİ" adlı kitabının (2008, Bursa: Sentez Yayın ve Dağıtım) ikinci ve üçüncü bölümlerinde ulaşabilirsiniz.

K İ T A P

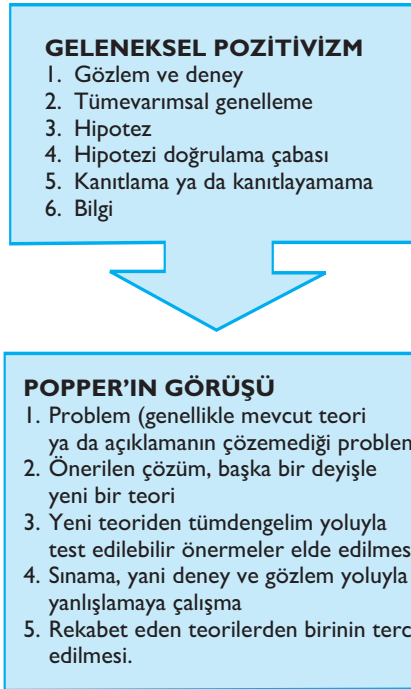
POPPER VE ELEŞTİREL AKILCILIK

Popper, Pozitivizmin zayıf noktalarını ortaya koyan, ama bu zayıflıkları yine pozitivizm içinde aşmaya çalışan bir düşüncüdür. Popper, klasik empirizmi ve buradan gelişen gözlemci-tümevarımcı bilim anlayışını reddetmiştir. Popper, sadece akıl ve/veya deneyimle doğrulanabilen teorilerin doğru kabul edilebileceğini savunan kapsamlı akılcılık görüşünün ispatın nasıl mümkün olduğunu açıklayamadığını, bu nedenle tutarsızlığa neden olduğunu ileri sürmüş ve "Eleştirel Akılcılık" modelini geliştirmiştir (Sunar, 1999:117).

Popper, 1919 yılında güneş tutulması sırasında Einstein'ın kuramında yer alan bir çıkarsamanın doğrulanmasından etkilenmiştir. Popper'i etkileyen çıkarsamanın doğru çıkması değil, teorinin yanlışlamaya uygun bir şekilde kurulmuş olmasıdır, çünkü güneş tutulması sırasında çıkarsama yanlışlanırsa teori reddedilecektir. Bu teorinin aksine o dönemdeki diğer güçlü kuramlar olan Marx'ın, Freud'un ve Adler'in kuramlarının hangi durumda yanlışlanabileceklerine ilişkin koşulları içermediklerine dikkat çeken Popper, pozitivizmin temel dayanak noktalarının gözden geçirilmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

Karl R. Popper
1902-1994

Tablo 3.1

Kaynak: Magee, Bryan. (1974) **Popper.** Routledge Falmer. Sf: 56'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Popper, bir teorinin hiçbir kanıtla mutlak olarak doğrulanamayacağını savunmuş ve pozitivizmdeki tümevarım sorununu "yanlışlama" mantığıyla çözmeye çalışmıştır. Popper'a göre bir teori veya genelleme ne kadar doğrulanırsa doğrulan-sın, yanlışlanamayacağı kanıtlanamaz. Bir teori hakkında söylenebilecek en kesin

Popper'a göre bir teorinin empirik olarak test edilmesi, o teoriyi destekleyen ya da "doğrularan" kanıtlar bulmak değil, aksine, sistemli bir şekilde yanlış olduğunu göstermeye çalışmaktır.

Popper'a göre bilimselliğin ölçütü bir teorinin hangi koşullarda yanlışlanacağını belirtmiş olmasıdır.

şey, o teorinin o güne kadarki gözlemler tarafından desteklenmiş olduğu, yani henüz yanlışlanmamış (çürütülmemiş) olduğudur. Örneğin "bütün kuğular beyazdır" genellemesi mutlak bir genelleme olarak kanıtlanamasa da tek bir siyah kuğunun varlığı bu genellenenin kesin olarak yanlışlanabilmesi için yeterlidir (Sunar, 1999:118-119). Başka bir deyişle Popper'a göre empirik genellemeler doğrulamaz ama yanlışlanabilir; doğrulama olasılığa dayanır, ama yanlışlama kesin ve mutlak-tır. Bu nedenle Popper bir teorinin bilimsel olabilmesi için yanlışlanabilir olmasının yeterli olduğunu ve en iyi teorinin zamana bağlı olarak çürütülebilecek olan teori olduğunu savunmuştur. Popper'a göre test edilebilir ya da bilimsel olmak, anlamlı olmakla aynı şey değildir. Anlamı sınanabilirliğe indirgemez, bilimsel olmayan metafizik, din, mit gibi diğer söylem biçimlerinin hâlâ anlamlı, hatta doğru bile olabileceğini savunur. Ancak bu, bilimsel oldukları anlamına gelmez, çünkü hangi durumda yanlışlanacakları belirli değildir.

SIRA SİZDE

3

Şimdiye kadar her gün güneşin doğduğunu gözlemlemiş olarak yarın da doğacağını ras-yonel ispatını nasıl yapabiliriz? Popper'ın görüşleri doğrultusunda bu soruyu yanıtlamaya çalışınız.

Popper'a göre teoriden bağımsız salt gözlem söz konusu değildir, her gözlem belirli bir teorik açıdan, belirli sorunlardan yola çıkılarak yapılır, yani teori gözlem-den önce gelir. Teori gözlem yoluyla geliştirilmediği için başlangıç noktası gözlem değil bir problemdir, her teori bir önceki teoriden devraldığı bir problemle başlar. Teorinin başlangıç noktasını problem olarak görme nedeni Popper'ın bilgiyi insanların karşılaştıkları sorunların neden olduğu problem çözme etkinliği olarak tanımlamasıdır (Sunar, 1999:122).

Popper, empirizmin en temel ögesi olan doğrulanabilirliği reddettiği için bilimsel ilerlemeyi tekil deneyimlerden tümevarımcı bir genelleme süreci olarak gören modeli de reddetmiştir. Popper'a göre bilim "gerçeğin keşfedilmesi" değil, dünyanın doğası hakkındaki varsayımları "*yanlışlamaya*" (çürütmeye) yönelik sistematik bir girişimdir (Marshall, 1999: 802). Bilimin değeri ve üstünlüğü, gerçeği olduğu gibi yansıtmakta değil, gerçeğe gittikçe yaklaşmakta, yani bilimsel gelişimde, bilimsel bilginin birikiminde yatar. *Bilimsel bilginin birikimi, teorilerin doğrulanması yoluyla değil, yanlışların ayıklanması yoluyla gerçekleşir* (Sunar, 1999:123-125). Doğrulamanın mümkün olmaması, bilimin gelişme kaydedemeyeceği anlamına gelmez. Bilimin gelişmesi ve bilimsel bilginin birikimi yanlışlama ile mümkündür çünkü yanlışlama sürecinin ortaya çıkardığı her yeni teorik gelişme ile bilim daha çok gerçeği içerir hale gelir. Doğrulananabilirlik ilkesine dayanan bir bilim ilerleyemez. Örneğin "bütün kuşlar uçar" önermesini yüzlerce kuş türünü gözlemleyerek doğrulamaya çalışabiliriz, ama bu şekilde yeni bilimsel bilgi elde edemeyiz ve bilim ilerlemez. Oysa tavuk gibi bir tek uçamayan kuş türü bile bulunduğu anda, teori yanlışlanmış olur, yeni bir bilimsel bilgi elde edilmiş olur ve bilim ilerlemeye devam eder.

Popper'a göre bilim yanlışlanabilmeye, yanlışlanabilme ise eleştiriye ve eleştiri özgürlüğüne dayanır. Farklı görüşlerin olabileceğinin bilincinde olmayan, farklı görüşlere izin vermeyen toplumlarda bilimin gelişmesine olanak yoktur çünkü bu tip ortamlarda doğru kabul edilen düşüncelerin yanlışlanabilmesi söz konusu değildir. Bilim ancak düşünceler arasında karşılaştırma ve sınama olanağı doğduğu zaman gelişmeye başlar. Popper, bilimsel yöntemi sadece araştırma konusuyla ilgilenen tekil bilim insanından hareketle ele alma eğilimindeki geleneksel bilim an-

Popper, bilimsel olan ve olmayan teorilerin yanlışlanabilirlik kriterine göre ayrılabilmesini belirtmiş, bir teorinin ancak yanlışlanacağı koşullar belirliyse, yani yanlışlanabilir bir teoriyse bilimsel olarak kabul edilebileceğini savunmuştur.

layışlarının yerine kolektif bir girişim olarak bilim anlayışını, yani eleştirel aklın kurumsallaşmasını geçirmiştir (Giddens, 2003:179).

Popper'a göre bütün problemleri çözebilecek tek bir teori yoktur, geliştirilen teoriler test edilerek birbirleriyle rekabet ederler ve daha iyi olan teori tercih edilir.

DİKKAT

Popper tarihselciliği de eleştirir. Tarihselci teorilere dayanan toplumsal deneyimlerin başarısız olacağını ileri sürer çünkü insan tarihi bilimsel bilginin gelişmesinden çok etkilenmektedir ama bilginin ne zaman ve ne yönde değişeceğini önceden bilmemiz mümkün değildir. Bu durumda toplumsal dönüşümün nasıl ve ne yönde olacağına ilişkin bir tahminde bulunmak da mümkün değildir. Bu görüş, Popper'ın *kademeli toplum mühendisliği* görüşünün temelidir. Popper, tarihselci teoriler yerine küçük ölçekli, sürekli artan, deneyimlere dayanılarak sürekli düzeltilen, doğa bilimlerindeki kademeli deneylere benzeyen bir toplum mühendisliğinin, akılcı yoldan haklı gösterilebilecek tek toplum mühendisliği olduğunu savunmuştur (Marshall, 1999:372).

Popper'a göre tarihselci kuramlar normal değişim süreçlerine kapalı oldukları için otoriteryen nitelikteki **kapalı toplum**lara yol açarlar. Kapalı toplumların aksi nitelikteki **açık toplum**lar ise etkinlik ve çoğulculuk üzerine kurulu olan liberal ve demokratik toplumlardır.

Karl Popper'ın Açık toplum kavramıyla ilgili daha ayrıntılı bilgiyi "AÇIK TOPLUM VE DÜŞ-MANLARI" kitabında bulabilirsiniz (2008, Çeviren Mete Tuncay, Ankara: Liberte Yayınları, İki Cilt).

K İ T A P

KUHN VE BİLİMSEL DEVRİMLER

Kuhn, güçlü bilimsel yaklaşımlardaki tarihsel dönüşümleri ve bu dönüşümlerde bilimsel topluluk içindeki toplumsal süreçlerin rolünü vurgular. Kuhn, herhangi bir konuda genel olarak kabul edilen bilimsel bir yaklaşım oluşmadan önce çok sayıda yaklaşımın rekabet halinde olduğunu, sonunda bu yaklaşımlardan birinin bilimsel topluluğun bağlılığını kazandığını ve daha sonraki araştırmalara yön verdiğini ileri sürer. Üzerinde uzlaşılan bu yaklaşımı "paradigma" olarak adlandırır. Paradigma, belirli bir bilimsel disiplinde paylaşılan teorik kabullerden, inceleme nesnelere hakkındaki ortak görüşten, dünyayı anlayış biçiminden ve bilimsel kurallardan oluşan, araştırmaları uzlaşma içinde sürdürmeyi ve değerlendirmeyi sağlayan yol gösterici bir kaynaktır (Benton ve Craib, 2008:81-82). Kuhn'a göre bilimsel düşünme tarzında meydana gelen her büyük değişiklik yeni bir paradigmayı oluşturur, Newton fiziğinden Einstein fiziğine geçilmesi ya da klasik mekanikten kuantum mekanığına geçilmesi buna örnektir (Trigg, 2001:24).

Kuhn, bir paradigma içinde çalışan bilim insanlarının çalışmalarının "normal bilim" dönemini oluşturduğunu belirtir. Normal bilim dönemi içinde bilim insanları, mevcut paradigma çerçevesinde teorilerin ortaya koyduğu problemleri çözmeye çalışırlar ve bilgi sürekli ve birikimsel bir şekilde artar. Normal bilim döneminde bilimsel bilgi, doğrulama ile yani bilimsel hipotezlerin duyarlar aracılığıyla doğrulanması yoluyla birikir. Pozitivizme göre hiçbir açıklama belirli bir doğrulama ve açıklama mantığıyla temellendirilmedikçe bilimsel olamaz. Pozitivistler için son derece önemli olan **doğrulanabilirlik ilkesine** göre bir önerme ya da iddia sadece empirik olarak doğrulanabilir nitelikteyse anlamlıdır, aksi halde anlamsızdır. Bir önermenin anlamlı olması için onu neyin doğrulayacağını belirtmesi gerekir.

Thomas Kuhn

Thomas S. Kuhn
1922-1996

Paradigma, belirli bir bilimsel disiplinde paylaşılan teorik kabullerden, inceleme nesnelere hakkındaki ortak görüşten, dünyayı anlayış biçiminden ve bilimsel kurallardan oluşan, araştırmaları uzlaşma içinde sürdürmeyi ve değerlendirmeyi sağlayan yol gösterici bir kaynaktır.

Kuhn'a göre bilim insanlarının problemleri mevcut bilgilerle çözmeye çalıştığı **normal bilim** dönemleri ve mevcut bilgilerin sorgulandığı ve eleştirildiği **bilimsel devrim** dönemleri tarihsel olarak birbirini takip eder.

Kuhn'un görüşü büyük ölçüde iki bilimsel devrime dayanmaktadır. Birincisi Aristo'cu paradigmanın yerine Kopernik'le başlayan ve Newton'la doruğa ulaşan Newton'cu paradigmanın hakim olması, ikincisi ise yirminci yüzyıl başlarında Newton'cu paradigma yerine kuantum mekaniğine ve Einstein'ın görelilik teorisine dayanan yeni bir paradigmanın hakim olmasıdır.

Bilimsel problemler belirli bir paradigma içinde çözüldükçe paradigma daha da güçlenir ve paradigmayı paylaşan bilim insanlarının sayısı artar. Böylece her sorunun bu paradigma içinde çözülebileceğine inanılır, paradigma hakimiyet kazanır ve eleştirilmez.

Farklı paradigmaları uygulayanlar dünyayı farklı şekillerde gördükleri ve farklı dillerden konuştukları için paradigmaları karşılaştırmak ya da kıyaslamak mümkün değildir.

Doğrulamada önemli olan önermelerin mevcut bilgilerde doğrulanması değil, doğrulanabilir nitelikte olmasıdır. Örneğin “su yüz derecede kaynar” önermesi doğrulanabilir bir önermedir, suyun sıvı halde bulunabildiği bir gezegen keşfedildiğinde öne sürülebilecek olan “bu gezegende su 300 derecede kaynar” önermesi ise henüz doğrulayamıyor olsak bile deney yoluyla doğrulanabilir niteliktedir. Ancak örneğin “ölümden sonra ruhlar belirli bir yerde toplanmak üzere seyahat eder” önermesi deney ve gözlem yoluyla doğrulanamaz çünkü duyularımız aracılığıyla bu konuda deneyim sahibi olamayız. Bu nedenle bu tip iddialar bilimsel olmadığı gibi anlamlı da değildir.

Bilimsel topluluk problemlerin mevcut paradigma içinde çözülebileceğini kabul ettiği için başarısızlıklar paradigmanın reddedilmesini gerektiren temeller olarak değil, araştırmacıların başarısızlığı olarak görülür (Benton ve Craib, 2008:81). Kuhn'a göre teoriye uymayan bir durum nedeniyle yapılan tek bir yanlışlama, Popper'ın ileri sürdüğü gibi teoriyi çürütmeye yetmez. Kuhn teoriye uymayan bu tip aykırı durumları, bir paradigma içinde çözülemeyen problemleri, aykırı bulguları ya da çelişkileri “anomali” olarak adlandırır. Bu anomalilerin paradigmayı tehdit etmesine izin vermemek için bu anomaliler görmezden gelinir, yaratılan duruma özel geçici hipotezler ya da varsayımlarla teorinin reddedilmesi önlenir ve paradigma korunur. Ancak anomaliler kalıcı olmaya başladığı ve görmezden gelinemeyecek kadar biriktiği zaman bilimsel kriz dönemi başlar. Kriz döneminde önceki paradigmanın çözemediği problemleri çözen birçok yaklaşım ortaya çıkar, sonunda bu yaklaşımlardan biri üzerinde uzlaşılır ve yeni bir paradigma gelişir. Normal bilim ancak yeni bir paradigma oluştuğundan sonra devam edebilir (Benton ve Craib, 2008:82).

Kuhn'a göre paradigma değiştiği zaman bilim insanları yeni araçlar benimser, önceden bakmadıkları yeni noktalara bakar, hatta önceden kullandıkları araçlarla önceden baktıkları noktalara bakarken bile yeni şeyler görürler. Kuhn'a göre dünyaya farklı paradigmalarda içinde farklı şekillerde görülebilir, bir paradigma içinde gerçek olan, diğer paradigma içinde gerçek olmayabilir. Kuhn, daha önce gördüğümüz ördek-tavşan çizimini örnek göstererek bilimsel dünyada önceden ördek olarak görülen şeylerin, paradigma değişiminden sonra tavşan olarak görüleceğini vurgular, yani bilim insanının dünyasında meydana gelen dönüşüm, bilim insanının görüşünü değiştirecektir (Trigg, 2001:24-25). Yeni paradigmaya geçiş devrimsel bir nitelik taşır. Sosyal devrimlerde olduğu gibi *bilimsel devrim*lerde de yeni paradigma bütün bilgileri kendi merkezinden bakarak yeniden kurar, bu nedenle yeni paradigmadan bakıldığında yeni paradigmanın eskilere göre daha iyi olduğu düşünülür. Yeni paradigma, önceki başarılar üzerine inşa edilmez, önceden kabul edilen şeylerin reddedilmesini gerektirir. Bu nedenle bilim tarihi, kriz, devrim ve paradigma değişimlerinden oluşan kesintili bir süreçtir (Benton ve Craib, 2008:83).

Kuhn'a göre gözlemler yansız değildir, farklı paradigmalarda çalışan bilim insanları farklı kavramlar ortaya koymakta, farklı gözlemler yapmaktadır. Kuhn, yansız bir gözlemin yapılmasını mümkün görmediği için farklı paradigmalarda ve farklı paradigmalara ait teorilerin karşılaştırılmaz olduğunu ileri sürer. Rakipler arasında yeni paradigma adaylarını değerlendirecek tarafsız standartlar yoktur. Farklı paradigmalarda aynı kavramı kullandıkları zaman bile ortak terimleri farklı şekilde tanımlayabilirler. Başka bir deyişle Kuhn'a göre farklı paradigmalarda diyalog imkansızdır, bu nedenle paradigmalarda birbirleriyle kıyaslanamazlar (Benton ve Craib, 2008: 83).

Dünyanın farklı paradigmalara nasıl farklı görülebileceğine ilişkin bir örnek vermeye çalışın.

SIRA SİZDE

4

Kuhn'a getirilen başlıca eleştirilerden biri değişimin bir devrim ya da paradigma değişimi sayılabilmesi için ne büyüklükte olması gerektiğine ilişkin bir ölçünün olmamasıdır. Diğer bir eleştiri ise bir paradigma değişimi gerçekleştikten sonra bile eski ve yeni paradigmanın her zaman kıyaslanamaz nitelikte olmayabileceği, yeni paradigmanın eskisini kapsayabileceği ve geliştirebileceği iddiasıdır.

LAKATOS VE ARAŞTIRMA PROGRAMLARI

Popper'ın öğrencisi olan Lakatos, "Eleştirel Akılcılık" yöntemini temelde doğru bulur ama yanlışlamanın tek başına yetersiz bir ölçüt olduğunu düşünür. Kuhn'un "paradigma" kavramına benzer şekilde Lakatos "araştırma programı" terimini kullanır. Bilimsel bir araştırma programı, Kuhn'un normal bilim olarak adlandırdığı durum gibi kurallar, formüller ve empirik araştırma konuları sağlar, araştırmacıların etkinliklerini bir araya getirir ve yönlendirir.

Lakatos, Popper'dan farklı olarak bir araştırma programı geliştirme sürecinin başındayken bilim insanlarının teoriye uymayan kanıtlarla karşılaştıklarında kendi temel önermelerini veya hipotezlerini (geçici hipotezlerini) sürdürmekte haklı olabileceklerini düşünür. Bilim insanlarının araştırma programlarının çekirdeğini yanlışlanmaktan korumak için geçici hipotezlerle kuşatmaları, araştırma programına potansiyelini göstermesi için verilen bir şans gibidir. Uzun vadede, araştırma programları doğrulanabilecek tahminler ürettikleri sürece başarılı oldukları, bunu başaramadıklarında ise dejenere oldukları kabul edilir. Bilimsel ilerleme, dejenere olan programdan başarılı programlara geçişle sağlanır (Benton ve Craib, 2008:85). Başka bir deyişle Lakatos bilimsel gelişmenin Popper'ın ileri sürdüğü gibi yanlışların ayıklanmasına değil, bir teorinin diğer teorilerin yerini almasına bağlı olduğunu belirtir. Bunun için teorilerin karşılaştırılması gerekir. Bir teori kendi kavramsal çerçevesi içinde diğer teorilerin açıklayabildiği kadar olguyu açıklıyor ve daha fazla bilgi de içeriyorsa, bu teori diğerlerine tercih edilir (Sunar, 1999:127).

Imre Lakatos
1922-1974

FEYERABEND VE GÖRELİLİK

Kuhn'un "farklı paradigmanın karşılaştırılmaz oluşu" görüşü, daha radikal düşüncelere yol açmıştır. Radikal göreliliği savunan en ünlü düşünürlerden biri olan Feyerabend'in geliştirdiği "Epistemolojik Anarşizm" teorisi, bilimin ilerlemesi ya da bilginin birikimini yöneten istisnasız yöntemsel kurallar olmadığını ileri sürer. Feyerabend bilimin evrensel ve kesin kurallara göre işlediği düşüncesinin gerçekçi olmadığı gibi bilime de zarar verdiğini savunur, çünkü herhangi bir yöntemin dayatılması bilim insanlarının etkinliklerini sınırlayacak, bu nedenle de bilimsel ilerlemeyi engelleyecektir. Feyerabend, Kopernik devrimini örnek vererek bu gibi tarihsel durumlarda bütün bilinen bilim kurallarının çiğnendiğini gösterir, çiğnenmediği takdirde bilimsel devrimlerin engelleneceğini ve bilimsel gelişmenin gerçekleşmeyeceğini savunur.

Feyerabend'e göre bilimsel düşüncenin gelişmesi, genel olarak kabul edilen bilimsel yöntemi ihlal etmekle mümkündür. Eğer bilimsel ilerleme bilimsel kuralları ihlal etmeyi gerektiriyorsa "her şey mübahtır". Bu nedenle Feyerabend bilim insanlarının geçici hipotezler kullanmalarına karşı değildir, aksine bu tip yöntemlerin bilimsel gelişme için gerekli olduğunu söyler çünkü ona göre hiçbir teorinin ilgili

Paul Feyerabend
1924-1994

Feyerabend, evrensel yöntemsel kuralların varlığını reddetmiş ve anarşist bir bilim anlayışı geliştirmiştir.

bütün gerçeklerle uyumlu olması mümkün değildir. Feyerabend böylece yanlışlamaya da karşı çıkar.

Tarihsel ve evrensel bir bilimsel yöntem olmadığı iddiasına dayanarak Feyerabend bilimin batı toplumlarındaki ayrıcalıklı statüsünü hak etmediğini ileri sürer. Feyerabend'e göre bilimi bilim olmayandan ayıracak hiçbir yöntemsel ilke yoktur ve bu nedenle de bilimin diğer düşünme ve dünyayı anlama biçimlerinden daha üstün olduğu ileri sürülemez (Benton ve Craib, 2008:84). Bilimsel görüşler evrensel yöntemler sonucunda ortaya çıkmadığı için bilimsel iddiaların din veya mitoloji gibi diğer ideolojilerin iddiaları karşısında doğrulanma olanağı yoktur. Feyerabend, bütün bilimlerini birleştiren ama diğer düşünce modellerini dışarıda bırakan tek bir ortak "rasyonel" içerik olmadığı için bilimin "rasyonel" olduğu görüşünü reddeder. Bilimsel yöntemi rasyonalitenin modeli olarak görmez, rasyonalitenin kendisini de evrensel bir ideal olarak görmez, bilimi de rasyonaliteyi de pek çok düşünme geleneğinden biri olarak kabul eder (Trigg, 2001:30-32). Feyerabend'a göre ancak kendi ait olduğumuz geleneğe yola çıkarak gerçek hakkında konuşabiliriz, bu nedenle ait olduğumuz geleneğin inanışları neyi gerçek olarak kabul edeceğimizi belirler. Neyin gerçek olduğunu öğretebilecek sayısız gelenek vardır. Bütün gelenekler, bütün yaşam biçimleri insan davranışını yargılamaya yönelik kendi standartlarına sahiptir ve bu standartlar geleneğin çözmek zorunda olduğu sorunun ne olduğuna bağlı olarak değişir.

Feyerabend'e göre bilim özgürleştirici bir hareket olarak başlamış olsa bile baskıcı bir ideoloji haline gelmiştir ve toplumun diğer ideolojilerin etkisi altında kalmaktan korunması gerektiği gibi, bilimin etkisi altında kalmaktan da korunması gerekir. Bu nedenle Feyerabend modern toplumlarda devlet ve din nasıl birbirinden ayrılsa, aynı şekilde bilimin de devletten ayrılması ve bilimin demokratik kontrole tabi olması gerektiğini ileri sürer. Bütün düşünme geleneklerinin güç merkezlerine eşit erişim olanaklarının ve eşit haklarının olduğu bir "özgür toplum" tasarlar ve bu toplumda özgür yurttaşların kendi kültür ya da inanç sistemlerinin, kendi benimsedikleri düşünme geleneğinin standartlarını kullanacaklarını ileri sürer. Örneğin ebeveynler bilimsel standartların seçenekleriyle sınırlanmak yerine çocuklarının alacağı eğitimin ideolojik bağlamını belirleyebilmelidir (Trigg, 2001:29).

ELEŞTİREL TEORİ, FRANKFURT OKULU VE HABERMAS

Frankfurt Okulu, Frankfurt Üniversitesi'ndeki Sosyal Araştırmalar Enstitüsünde Neo-Marxist eleştirel teori, sosyal araştırma ve felsefe alanlarında çalışan bir grup bilim insanından oluşan bir ekoldür. Frankfurt Okulu bir felsefe, bilimsel yöntem ve politik bir ideoloji olarak pozitivist eleştirir, pozitivistimin, materyalizmin ve fenomenolojinin sınırlarını aşmaya çalışır ve diyalektik yöntemi savunur. Ekonomik determinizmi ve indirgemeciliği reddeden Frankfurt Okulu, tarihte ve toplumda kültürel faktörlerin rolünün analiz edilmesini sağlayacak bir kavramsal çerçeve sunar. Toplumsal gelişmeyi ve toplumsal yapıyı belirleyen yegâne faktör olarak ekonomik boyutu görmez, toplumun farklı yönlerinin ilişkisini çözümler. Frankfurt Okulu, birey ve toplumu birbirinden kesin olarak ayıran bakış açısına karşı çıkar. Aralarında diyalektik bir ilişki olduğunu, sürekli olarak birbirleriyle ilişki halinde olduklarını ve bu ilişki içinde değiştiklerini, bu nedenle birbirlerinden radikal olarak ayrılamayacaklarını savunur. Örneğin insan karakterinin gelişimi bireyin hem ekonomik durumundan hem de bireysel güçlerinden etkilenir. Düşünce, kültür ve

Feyerabend'e göre bilim de diğer düşünce geleneklerinden biridir, bilimle alternatifleri arasında seçim yapabilmek özgürlüğümüz olmalıdır ve bilimsel ilerlemeyi sağlamayan bilimsel kılavuzlar görmezden gelinmelidir.

Frankfurt Okulu pozitivistimin, materyalizmin ve fenomenolojinin sınırlılıklarını aşmaya çalışır.

diğer üstyapısal olgular sosyo-ekonomik temelle etkileşim içindedir ve görece özerkliğe sahiptir (Kellner, 1990:15-22).

Eleştirel teori anti-indirgemeci, anti-empirist ve anti-pozitivisttir. Evrensel kanunlar aramaz, toplumsal gerçekliğin, duylardan kaynaklanan deneyimlerin hat-ta doğanın kendisinin bile tarihten bağımsız özerk varlıklar olduğunu kabul etmez. Tarihselcilik ve natüralizm arasında bir uzlaşma olması gerektiğini, toplumsal olguların doğal açıklamaları ve insanlara ve doğaya ilişkin genellemelerin insancillaştırılması ve tarihselleştirilmesi, tarihsel bağlam içinde ele alınması gerektiğini savunur (Harvey, 1990:3-4).

Frankfurt Okulu'nun günümüzdeki en önemli temsilcilerinden biri olan Habermas'ın çalışmaları, eleştirel teoriyi zayıflatan bazı çelişkilerin üstesinden gelmiştir. Habermas, insanların gerçeğe ulaşarak ilerleyebilme olasılığını reddeden Postmodern düşünceye karşı çıkar ve aydınlanma ideallerini savunur. Habermas'a göre aydınlanma henüz tamamlanmamış bir projedir, bu projeden vazgeçilmemesi, ama projenin düzeltilmesi ve tamamlanması gerekir (Jones, 2003:167). Habermas toplumun hem sistem dünyası, hem de yaşam dünyası olarak kavranması gerektiğini ileri sürer. Sistem dünyası bürokrasinin, rasyonelliğin, araçsal eylemin hakim olduğu dünyadır. Yaşam dünyası ise çoğunlukla duygusal ve yüz yüze ilişkilerin ve iletişimsel eylemin hakim olduğu, iletişime ve uzlaşmaya dayanan dünyadır. Modern toplumlarda yaşam dünyası, sistem dünyasının tahakkümü altına girme tehdidiyle karşı karşıyadır ve bu nedenle bu iki dünya arasında bir gerilim vardır.

Habermas'a göre toplumun rasyonelleşmesi, insancillaşması ve demokratikleştirilmesi, insanların iletişim güçlerinde bulunan rasyonellik potansiyelinin kurumlaştırılmasıyla mümkün olacaktır. Habermas'a göre rasyonellik, dilin içinde, özellikle tartışma biçiminde bulunan bir kapasitedir (Habermas, 1984:18). *Habermas rasyonelliği özerk öznelerle değil, etkileşim halindeki öznelerle ve dilin kullanımıyla ilişkilendirir.* Zorlayıcı, baskıcı güçlerin olmadığı, konuşmacıların karşılıklı olarak birbirlerini anlamaya çalıştıkları ve daha iyi iddiaların baskın çıktığı bu tür konuşmalar özneler arası rasyonelliğin özellikleridir ve iletişimi mümkün kılarlar (Habermas, 1984:86). 18. yüzyılda okuma kulüplerinde ve politik sorunların tartışıldığı "kafe"lerde yapılan eleştirel tartışmaların eşitlik ve insan hakları gibi Aydınlanma ideallerini ileriye taşımış ve parlamenter demokrasinin gelişmesini sağlamış olması, insanların rasyonellik kapasiteleri sayesinde iletişimsel eylemin mümkün olduğunu göstermektedir. İnsanların iletişim güçleri çağdaş toplumlarda piyasa, devlet ve örgüt ilişkileri nedeniyle zayıflamış ve bastırılmıştır, başka bir deyişle yaşam dünyası sistem dünyasının tahakkümü altına girmiştir, ama iletişimin rasyonelliği sayesinde bu durum değiştirilebilir (Jones, 2003:169-170).

Habermas, yöntemsel tutum olarak "rasyonel yeniden inşa" modelini benimser. Bu yeniden inşa, dili kullananların evrensel yeteneklerini ortaya çıkarmayı amaçlar. Dili kullanan özneler aslında ortaya çıkarılacak olan bu yeteneklerinin bilincinde değildirler. Bu tip araştırmalar doğuştan gelen değil, sonradan edinilen bilgiye bağımlı oldukları için empirik bilim olarak tanımlanmalıdırlar. Empirik bilim eleştirel, yapıcı ve teoriktir. Bir yöntem olarak rasyonel yeniden inşa, hem teorik hem de yöntemsel çoğulculuğu hedefler. Üretilen hipotezler empirik teoriler içinde test edilirler. Habermas'a göre eleştirel sosyal bilim için hem yatay hem de düşey bir analiz gerekmektedir. Yatay (ya da eşzamanlı) analizde dili kullananlar hakkında evrensel bir bilgi yeniden inşa edilmekte, düşey analizde ise dilin tarihsel gelişimini ele almaktadır. Habermas, "yeniden inşa edici bilim" kavramını hem genel top-

Jürgen Habermas
1929-

Habermas'ın anlayışında rasyonellik tek tek bireylerin sahip olduğu bir özellik değil, bozulmamış iletişim yapısının özelliğidir.

lum teorisini felsefe ve sosyal bilimler arasına yerleştirmek hem de teori ile empirik araştırmalar arasındaki köprüyü yeniden kurmak amacıyla kullanır (Pederson, 2008:11).

YAPILAŞMA TEORİSİ

Anthony Giddens
1938-

Giddens artık modernite içinde yaşamadığımızı, insanlığın moderniteyi geride bıraktığını ima ettiği için postmodernite terimini reddeder. Giddens modernitenin değiştiğini ve yeni koşullar, yeni güçler, karışıklık ve belirsizlikle nitelendirildiğini belirtir, ama bu durum modernitenin hâlâ var olmadığını göstermez. İçinde bulunduğumuz dönemi “geç modernite” olarak adlandırır ve modernitenin sosyolojisinin bize hala günümüzün mevcut toplumsal varoluşunu anlamamızı sağlayacak kavramsal araçlar sunduğunu savunur (Jones, 2003:172-3).

Giddens, postmodern yaklaşımın tamamen söylemsel etkiler altında olan, bağımsız ve yaratıcı eylemlerde bulunamayan özne anlayışına karşı çıkar. Öznelere hiçbir yapısal özellik ya da sınır olmaksızın toplumsal düzeni inşa eden etnometodolojik üyeler olmadığını savunur. Giddens’in **yapılaşma teorisi**, yapının ikiliğini vurgular. Yapılar hem davranış biçimlerini belirler ve sınırlandırır, hem de sınırlılıklar kadar olanaklar da sunarak davranışı mümkün kılar. İnsan eyleminin içinde yer aldığı yapısal koşullar, bu eylem tarafından yeniden tanımlanır ve yeniden üretilir. Yani eylem kaçınılmaz bir şekilde yapısal bir bağlamda meydana gelir ve bu bağlam da eylem tarafından yeniden üretilebilir ya da değiştirilebilir. Başka bir deyişle yapı ve eylem arasında diyalektik bir ilişki vardır. Giddens’a göre yapılar kurumsallaşmış değildir, akışkandır; bu nedenle eylemler sırasında sürekli olarak değiştirilebilirler. Örneğin dil bir yapıdır, öznelere bu yapıya bağlı olarak davranırlar ama eylemleri sırasında bu yapıyı değiştirebilirler; kullandığımız dilde sürekli bir takım değişiklikler yaparız ama yine de birbirimizi anlarız. Dilin doğru bir şekilde kullanılmasına ilişkin formel kurallar bu pratik kullanımın dışında kalır. Giddens’ın “yapının ikiliği” ile kastettiği, bir yapının yeniden üretilmesine katkıda bulunan her eylemin bu yapıyı inşa ederken değiştirebilme olasılığının da olmasıdır (Jones, 2003:173-174).

Giddens’a göre yapı ve eylem, mikro ve makro ayrılmaz bir şekilde birbiriyle bağlantılıdır. Ne aktörler belirli yapısal koşulların dışında seçimler yapabilirler, ne de yapısal özellikler aktörlerin eylemleri sonucu oluşmak dışında bir şekilde var olabilirler.

FEMİNİST YÖNTEM

Feminizm hem teori hem de yöntemi içerir, ancak tek bir teoriden ibaret değildir. Bütün feminist çalışmalar erkeklerle kadınlar arasındaki eşitsizliklerin ve bununla ilişkili olarak kadın tahakkümünün nedenleri üzerinde dursa da, erkek hakimiyetinin nedenlerinin ne olduğu, bununla nasıl mücadele edileceği ve kadınların nasıl özgürleştirileceği konularında tek bir bakış açısını paylaşmazlar. Feminist çalışmaların en ayırt edici özelliği politik olmaları, kişisel olanla politik olan arasındaki geleneksel sınırı aşmaya ve toplumsal değişim yaratmaya çalışmalarıdır (Kemp ve Squires 1997:4).

Feminist araştırmacılar toplumsal ve bireysel değişim aracılığıyla kadınların yaşamlarında bir farklılık yaratacak faydalı bilgi üretme sorumluluğuna sahiptirler. Feminizm, araştırmacıların araştırma konusu, yöntem ve örneklem seçiminin her zaman politik eylemler olduğunu vurgular (Letherby, 2003:4-5). Feminist araştırmalar nicel analiz ve deneylerden kaçınır ve genellikle nitel araştırma yöntemini kullanırlar. Feminist sosyal bilimciler geleneksel sosyal bilim yaklaşımlarına yöneltilen eleştirilere cevap olarak toplumsal araştırmalarda mevcut olan iktidar dina-

miklerine karşı daha duyarlı olan alternatif araştırma stratejileri geliştirmiştir. Feminist araştırmanın teori ve pratik, araştırmacı ve araştırılan, özne ve nesne arasındaki ikiliğe meydan okuyabileceği savunulur ve bu araştırmalar geleneksel yöntemsel yaklaşımlara oranla daha farklı yöntemsel beceriler gerektirir (Naples, 2003:12-13, Neuman 2000:83).

Pozitivizmin erkek bakış açısından bakan, mantıksal ve görev yönelimli yapısına karşı feminist çalışmalar öznel, empatik ve süreç yönelimli olma eğilimindedir (Neuman 2000:82). Feminizm, bilimsel araştırmanın düzenli, tutarlı ve değerden bağımsız olduğu görüşüne katılmaz. Bütün araştırmalar ideolojiktir çünkü kimse kendini dünyadan, değer ve görüşlerinden ayıramaz. Feminist araştırmacılar ataerkil (erkek egemen) toplumun kültürel inançları ve araştırmacıların büyük çoğunluğunun erkek olması nedeniyle feminist olmayan araştırmaların çoğunun cinsiyetçi olduğunu savunurlar. Feminist olmayan araştırmaları erkeklere ilişkin sonuçları bütün insanlara genellemekle, temel bir toplumsal bölünme olarak cinsiyeti görmezden gelmekle, erkeklerin sorunlarına odaklanmakla, erkek bakış açısını kullanmakla ve geleneksel cinsiyet rollerini sorgulamamakla eleştirirler (Neuman 2000:82).

Feminist araştırmaların temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Araştırmacı değerden bağımsız değildir, feminist değere ve bakış açısına sahip olmalıdır,
- Varsayımlarda, kavramlarda ve araştırma problemlerinde cinsiyetçiliği reddeder,
- Araştırmacı ve araştırılan arasında empatik ilişki kurulmasını, araştırmacının varlığının örneklemdekilerin hayatındaki ve araştırma sürecindeki ilişkisi konusunda duyarlı olmayı gerektirir,
- Cinsiyet ve güç ilişkilerinin toplumsal yaşamın her alanına nasıl sızdığını göstermeye çalışır,
- Araştırmacının kişisel duygu ve deneyimlerini araştırma sürecine dahil eder,
- Akademik alanların ve araştırma tekniklerinin seçimi konusunda esneklik,
- İnsan deneyiminin duygusallık ve karşılıklı bağımlılık boyutlarını vurgular,
- Kişisel ve toplumsal değişim yaratmak için eylem yönelimli araştırmalar yapar (Neuman, 2000:83; Letherby, 2003:5).

Feminist bakış açısından, feminist olmayan çalışmaların çoğu erkeklerin sorunlarına odaklanan ve erkek bakış açısını kullanan cinsiyetçi araştırmalardır.

Feminizmle ilgili ayrıntılı bilgiyi üçüncü sınıf kitaplarımız arasında yer alan “TOPLUMSAL CİNSİYET SOSYOLOJİSİ” kitabında bulabilirsiniz.

POST YAPISALCILIK

Post yapısalcılık, 1960’larda Fransa’da ortaya çıkan ve temel olarak dil merkezli konuların çalışıldığı disiplinlerarası bir yaklaşımdır. Postyapısalcılık, yapısalcı yaklaşımda dil hakkındaki bazı temel düşünceleri temel almış ve bunlar üzerinde daha radikal tartışmalar geliştirmiştir. Yapısalcılar ve postyapısalcılar için dil, Marksistlere ve işlevselcilere göre kurumsal yapıların sahip olduğu statüye sahiptir. Nasıl bu kuramlarda kurumsal yapılar belirli inanç ve davranış kalıplarıyla öznenin davranışlarını kısıtlıyorsa, yapısalcılar ve postyapısalcılar için de belirli düşünme ve konuşma biçimleri, bu biçimlerin dışına çıkamayacak olan bireyleri kısıtlamaktadır (Jones, 2003:143). Yapısalcılara göre dil, birimleri arasındaki sistematik, son-

Michel Foucault
1926-1984

Jacques Derrida
1930-2004

lu ve sabit ilişkilerden oluşmaktadır, postyapısalcılar ise dilin içindeki karşılıklı ilişkilerin sabit ve kesin olmadığını, akışkan, açık uçlu ve değişken olduğunu, bu nedenle de dilin yapısalcı bir analizle çözümlenemeyeceğini ileri sürerler (Hughes ve Sharrock, 2007:306). Postyapısalcılara göre görme, duyma, dokunma, koku ve tat alma duyularımız çalışmaya başlar başlamaz etrafımızdaki gerçekliği deneyimlemeye başlarız, ama bu deneyimlerin ne demek olduğunu, ne anlama geldiğini ancak kelimelerin ne anlama geldiğini öğrendiğimiz zaman bilebiliriz (Jones, 2003:142-143).

Postmodernizm gibi Postyapısalcılık da toplumsal ilerlemenin rasyonel anlama ve kendi yaşamlarımızı kontrol etme kapasitemizin artmasıyla gerçekleşeceği şeklindeki Aydınlanma düşüncesine karşı çıkar (Hughes ve Sharrock, 2007:307). Aydınlanmadaki bilgi, güç ve özgürlük ilişkisi anlayışı postyapısalcılıkta tersine çevrilir. Aydınlanma düşüncesine göre bilgi, doğal dünyayla ve kendimizle ilişkimizde özgürlüğümüzü artırır. Postyapısalcı yaklaşımda ise örneğin Foucault, özneleri yaratanların kriminoloji, psikoloji ve sosyoloji gibi sosyal bilimlerin söylemleri ve teorileri olduğunu, bu söylem ve teorilerin daha önceden var olmayan insan tipleri belirlediğini, sınıflandırdığını ve tanımladığını savunur (Benton ve Craib:2008:209).

SIRA SİZDE

Sosyal bilimlerin söylem ve teorileri nasıl daha önceden varolmayan insan tipleri belirliyor ve tanımlıyor olabilirler? Düşünün.

Postyapısalcı yaklaşımın önde gelen düşünürlerinden olan Derrida her kelimenin kesin ve sonlu bir anlama işaret ettiği düşüncesini eleştirir. *Yapısöküm* yöntemi ile gerçek iddialarını tamamen çökertirse de içinde gerçeğe ilişkin iddiaların olduğu metinleri çözecek bir araç sunar. Yapısalcılık metin içindeki terimlerin, erkek/kadın, konuşma/yazma, akılcı/duygusal gibi insan mantığının yarattığı bir hiyerarşi ve zıtlık içinde olduğunu savunur. Postyapısalcılık ise bu hiyerarşik ilişki-deki hakimiyeti reddeder, terimler arasındaki ilişkiyi ve baskın olan terimin baskın altındaki terime bağımlı olduğunu göstermeye çalışır. Bu anlamları doğru bir şekilde anlamının tek yolu tek yönlü anlamlar çıkarmamıza neden olan bilgi sistemlerinin ve varsayımların yapısökümüne uğratılmasıdır. Yapısöküm, erkeğin kadın, konuşmanın yazma, akılcının da duygusal haline gelebileceğini gösterir. Yapısöküm yöntemi, geçerli ve doğru olduğu ileri sürülen metinlere uygulandığında oldukça güçlü sonuçlara sahiptir. Derrida'ya göre metinleri inceleme yönteminin temel öğeleri şunlardır: yazı ve konuşma dili birbirlerinden daha ayrıcalıklı olmamalı, ikisi de metinlerin örnekleri olmalıdır. Metnin dekoratif ve söylemsel boyutu özellikle incelenmelidir. Metne anlam veren okuyucu olduğuna göre okuyucuya en azından yazara verildiği kadar otorite verilmelidir (Marshall, 1999:596).

POSTMODERN ARAŞTIRMA

Postyapısalcılık bulunamayış, parçalanma ve söylem üzerinde dursa da yine de eleştirdiği gelenekle bağlantısını sürdürür ve bilginin temellerini bulma girişiminden tamamen vazgeçmez. Postmodernizm ise bilgiye ve gerçeğe ulaşma girişiminden tamamen vazgeçer. Postmodernizme göre hiçbir şey kesin değildir, hiçbir şey belirlenebilecek kadar uzun süre kalmaz, bilimsel anlamda bilgi yoktur. Rasyonel düşünce söz konusu olabilir, ama rasyonel düşünce irrasyonel düşünceden daha önemli ya da öncelikli değildir (Benton ve Craib, 2008:213).

Postmodern yaklaşım soyut açıklamalara güvenmez ve araştırmanın sadece betimleme anlamına geldiğini savunur. Betimlemeyi yapanın bir araştırmacı ya da bilim insanı olmasıyla sıradan bir insan olması arasında yapılan betimleme açısından bir fark yoktur. Postmodern yaklaşım sistematik empirik gözleme güvenmez ve bilginin birikimsel ve genellenebilir olduğu düşüncesine karşı çıkar. Bu yaklaşıma göre gerçeğe ulaşmak bir amaç değildir. Bilgi belirli insanlara ve belirli mekanlara özgü sayısız biçim alabilir. Postmodern araştırmalarda bulgular yansız bir şekilde sunulmaz, araştırmacı ya da raporun yazarı okuyucudan gizlenmemeli, araştırma raporunda belirgin olmalıdır. Bu nedenle Postmodern araştırma raporları daha çok sanat eserlerine benzerler. Postmodern araştırmacılar toplumsal yaşamın yazar tarafından yaratılan anlamının akademik yayınlarla iletmekten çok bir skeç veya müzik parçasıyla iletilmesinin daha iyi olabileceğini ileri sürerler ve araştırma bulgularını bir kurgu, film ya da oyun biçiminde sunabilirler. Raporun değeri, okuyanlarda ya da dinleyenlerde uyarıcı etki yaratabilecek bir öykü anlatıyor olmasıdır. Postmodernizm anti-elitisttir ve tahminlerde bulunmak, politik kararlar almak, güç ilişkilerini ve bürokratik kontrol biçimlerini güçlendirmek için bilimin kullanılmasına karşı çıkar (Neuman, 2000:83-84).

Postmodern araştırmanın özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Bütün ideolojileri ve örgütlü inanç sistemlerini reddettiği için sosyal teoriyi de reddeder,
- Sezgiye, hayal gücüne, kişisel deneyime ve duyguya güvenir,
- Dünyanın ve toplumların ilerlediği düşüncesini reddeder, anlamsızlık ve kötümserlik merkezîdir,
- Zihindeki dünyayla dış dünya arasında hiçbir ayrım yapmayacak derecede öznelidir,
- Radikal bir şekilde görececiştir, hiçbirinin diğerlerinden daha üstün olmadığı sonsuz yorumlar olduğunu varsayar,
- İçinde bulunduğumuz durumun parçalanmışlık, kaos ve sürekli değişen karmaşıklık ile nitelendiğini varsayar,
- Geçmiş zamanların ya da farklı mekânların çalışılmasını reddeder çünkü bizimle ilişkili olan sadece içinde bulunduğumuz zaman ve mekândır,
- Yaşamın çok karmaşık olduğunu ve hızla değiştiğini, bu nedenle nedensellik ilişkilerinin kurulamayacağını savunur,
- Araştırmaların toplumsal dünyada gerçekte neler olup bittiğini asla doğru bir şekilde temsil edemeyeceğini varsayar (Neuman, 2000:84).

Postyapısalcık ve postmodernizmle ilgili ayrıntılı bilgiyi üçüncü sınıf kitaplarınız arasında yer alan “ÇAĞDAŞ SOSYOLOJİ KURAMLARI” kitabında bulabilirsiniz.

K İ T A P

Özet

Empirizme ve pozitivistliğe yönelik eleştirileri özetleme.

Pozitivizm, temel olarak bilimde tek bir yöntemin geçerli olduğunu savunduğu ve empirist bilim anlayışına dayandığı için eleştirilmiştir. Empirizm deneyimi çok ön plana çıkarması, verilerin incelenmesi sürecinin içerdiği yorumlamaları yok sayması ve verilerin teorilerden bağımsız bir şekilde incelendiğini ileri sürmesi nedeniyle eleştirilmiştir.

Popper'ın Rasyonel Eleştiri yaklaşımını değerlendirme.

Popper, empirizmin en temel ögesi olan doğrulanabilirliği reddetmiş, bir teori ne kadar doğrulanırsa doğrulanırsın, yanlışlanamayacağını kanıtlanamayacağını ve bir teorinin bilimsel olabilmesi için yanlışlanabilir olması gerektiğini savunmuştur. Popper'a göre bilimin gelişmesi yanlışlanabilmeye, yanlışlanabilme ise eleştiriye ve eleştiri özgürlüğüne dayanır. Popper'a göre bilim, bilim insanlarının yaptıkları tekil araştırmalar değil, eleştirel aklın kurumsallaşmasıdır.

Kuhn'un bilimsel devrim ve paradigma değişimi kavramlarını açıklama.

Paradigma, birçok yaklaşım içinden bir yaklaşımın bilim insanları tarafından ortak olarak kabul edilip benimsenmesidir. Kuhn'a göre bilim insanlarının problemleri mevcut bilgilerle çözmeye çalıştığı "normal bilim" dönemi ve mevcut bilgilerin sorgulandığı ve eleştirildiği bilimsel devrim dönemi tarihsel olarak birbirini takip eder. Normal bilim döneminde paradigma eleştirilmez ve ortaya çıkan çelişkiler için geçici hipotezler geliştirilerek paradigma korunur. Ancak anomaliler artıp kalıcı olmaya başlayınca bilimsel kriz dönemi yaşanır ve yeni bir paradigma gelişir.

Feyerabend ve Lakatos'un yöntem konusundaki katkılarını değerlendirme.

Lakatos ve Feyerabend, Popper'ın öne sürdüğü koşulların önemsenmesi halinde bilimde yeni bir bulgu elde edilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Lakatos, araştırma programlarında geçici hipotezlerle programın savunulmasına karşı çıkmaz, yani tek bir aykırı bulguda yanlışlama yaparak teorinin çürütülmesi görüşünü yetersiz bulur. Lakatos'a göre bilimsel gelişme Popper'ın ileri sürdüğü gibi yanlışların ayıklanması değil, bir teorinin diğer teorilerin yerini almasına bağlıdır. Feyerabend ise evrensel yöntemsel kuralların varlığını reddetmiş, bilimin sadece diğer düşünme geleneklerinden biri olduğunu, bilimin baskıcı bir ideoloji haline geldiğini, bilimsel gelişme için bilimsel yöntemin kuralların çiğnenmesinin mubah olduğunu ve toplumun bilimin etkisi altında fazla kalmaktan korunması gerektiğini savunmuştur.

Frankfurt Okulu'nun yöntem konusundaki tartışmalarını özetleme.

Frankfurt Okulu pozitivist, materyalizmin ve fenomenolojinin sınırlarını aşmaya çalışır, pozitivist eleştirir ve diyalektik yöntemin kullanılmasını savunur. Evrensel kanunlar aramaz, toplumsal gerçekliğin tarihten bağımsız incelenmesine ve indirgemeciliğe karşı çıkar, tarihselcilik ve natüralizm arasında bir uzlaşma olması gerektiğini savunur.

Giddens'in yapılaşma teorisini özetleme.

Giddens'in yapılaşma teorisine göre yapılar davranışlardan, davranışlar da yapılardan bağımsız değildir. Yapılar kurumsallaşmış değildir, akışkandır bu nedenle eylemler sırasında sürekli olarak değiştirilebilirler. İnsan eyleminin içinde yer aldığı yapısal koşullar davranış biçimlerini hem sınırlandırır hem de mümkün kılar, aynı zamanda da davranışlar tarafından yeniden tanımlanır ve yeniden üretilir.

Feminist, Post yapısalcı ve post modern yaklaşımların yöntemlerini değerlendirme.

Feminizm, araştırmacıların araştırma konusu, yöntem ve örneklem seçiminin her zaman politik eylemler olduğunu vurgular ve erkek bakış açısına sahip olan pozitivist çeşitli açılardan eleştirir. Feminist araştırmalarda araştırmacılar kendilerini değerlerden soyutlayamaz, incelediği kişilerle empatik bir ilişki kurar ve toplumsal ve bireysel değişim aracılığıyla kadınların yaşamlarında bir farklılık yaratacak faydalı bilgi üretmeyi amaçlarlar. Postyapısalcılık, yapışöküm yöntemi ile içinde gerçeğe ilişkin iddiaların olduğu metinleri çözümlemeye ve gücü elinde bulunduranlar tarafından inşa edilen söylemleri analiz etmeye çalışır. Postyapısalcılık bulunamayıp, parçalanma ve söylem üzerinde durmakla birlikte bilginin temellerini bulma girişiminden tamamen vazgeçmez, postmodernizm ise bilgiye ve gerçeğe ulaşma girişiminden tamamen vazgeçer. Postmodern yaklaşım sistematik empirik gözleme güvenmez, bilginin belirli insanlara ve belirli mekânlara özgü sayısız biçim alabileceğini ve birikimsel ve genellenebilir olmadığını savunur.

Kendimizi Sınavalım

1. Aşağıdakilerden hangisi empirizme yöneltilen eleştirilerden biri **değildir**?

- Duyusal deneyimi çok ön plana çıkarması
- Deneyimlerin yorumlardan bağımsız olduğunu varsayması
- Gözlemlerin teorilerden bağımsız olduğunu ve daha önce geldiğini kabul etmesi
- Farklı gözlemcilerin aynı veriyi farklı yorumlayabileceğini kabul etmemesi
- Duyularla elde edilen verilerin nesnel olarak gözlenemeyeceğini savunması

2. Karl Popper'ın görüşleriyle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?

- Hiçbir teori doğrulanamaz, teoriler ancak yanlışlanabilirler.
- Bir teorinin empirik olarak test edilmesi, doğrulanmaya çalışılması değildir.
- Bir teorinin bilimsel kabul edilmesi için hangi koşullarda yanlışlanacağı belirtilmiş olması gerekir.
- Doğrulama mümkün olmadığı için bilimsel ilerleme söz konusu değildir.
- Teoriden bağımsız salt gözlem söz konusu olmaz.

3. Bilimsel bilginin birikimi ve bilimsel gelişmeyle ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- Kuhn'a göre bilimsel bilgi, ancak normal bilim döneminde birikimseldir.
- Popper'a göre bilimsel gelişmenin yolu eleştiri ve yanlışlamadır.
- Lakatos'a göre bilimsel bilgi birikimsel değildir.
- Feyerabend'e göre bilimsel gelişme baskın bilimsel yöntemi ihlal etmekle mümkündür.
- Postmodernlere göre bilgi birikimsel değildir.

4. Kuhn'un paradigma kavramıyla ilgili aşağıdaki bilgilerden hangisi **yanlıştır**?

- Paradigma, çok sayıda rakip yaklaşımdan birinin bilimsel topluluğun bağlılığını kazanmasıyla oluşur.
- Paradigmalar birbirleriyle karşılaştırılabilir ve içlerinden daha iyi olan benimsenebilir.
- Bir paradigma içinde çalışan bilim insanları "normal bilim" döneminin parçasıdır.
- Normal bilim döneminde paradigmalar sorgulanmaz ve teorilere aykırı bulgular elde edilirse bu bulgular görmezden gelinir.
- Bir paradigma içinde gerçek olan, diğer paradigma içinde gerçek olmayabilir.

5. Aşağıdakilerden hangisi Feyerabend'in görüşlerinden biri **değildir**?

- Bilim evrensel ve kesin kurallara göre işlemez.
- Evrensel ve kesin kurallar bilimsel gelişmeyi engeller.
- Bilimsel olan ve olmayan bilgiyi birbirinden ayıran, yöntemin kullanılma biçimidir.
- Toplum bilimin çok etkisi altında kalmaktan korunmalıdır.
- Bilimsel görüşlerin mitolojinin ya da dinin iddiaları karşısında doğrulanma olanağı yoktur.

6. Frankfurt Okulu ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?

- Materyalizmi eleştirir.
- Determinizme ve indirgemeciliğe karşıdır.
- Anti pozitivist ve anti empiristtir.
- Toplumsal yaşamı daha iyi bir hale getirebilmek için evrensel kanunlar arar.
- Tarihselcilik ve natüralizm arasında bir uzlaşma olması gerektiğini savunur.

7. Her ikisi de postmodernizme karşı olan ve yapı ile özne arasındaki ikiliği ortadan kaldıracak bir anlayış geliştirilmesi gerektiğini düşünen iki düşünür aşağıdakilerden hangisidir?

- Lakatos-Feyerabend
- Habermas-Giddens
- Lakatos -Kuhn
- Kuhn-Giddens
- Habermas-Kuhn

Yaşamın İçinden

8. Aşağıdakilerden hangisi feminist yöntemin özelliklerinden biri **değildir**?

- Feminizm tek bir yönteme ve teoriye sahiptir.
- Feminist çalışmalar akademik oldukları kadar politiktir.
- Feminist araştırmalar, geleneksel yaklaşımlara oranla daha farklı yöntemsel beceriler gerektirir.
- Feminist araştırmalarda iktidar dinamiklerine karşı daha duyarlı araştırma stratejileri benimsenir.
- Feminist araştırmalarda araştırmacı ve araştırılan arasında empatik bir ilişki kurulur.

9. Postyapısalcılıkla ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- Postyapısalcılar daha çok dilin merkezde olduğu çalışmalar yaparlar.
- Postyapısalcılar dile, İşlevselcilerin toplumsal yapıları atfettiği statüyü verirler.
- Postyapısalcılara göre duyuşsal verileri deneyimlemeye başladığımız anda bu deneyimlerin ne anlama geldiğini de öğreniriz.
- Postyapısalcılara göre dil sistematik, sonlu ve sabit ilişkilerden oluşur.
- Yapısöküm ve söylem analizi gibi yöntemler kullanılır.

10. Postmodernizmle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?

- Bilgiye ve gerçeğe ulaşma amacı taşımaz.
- Hiçbir şeyin kesin olmadığını, bilimsel anlamda bilgi olmadığını savunur.
- Bilginin belirli insanlara ve belirli mekanlara özgü sayısız biçim alabileceğini savunur.
- Amaç yaşadığımız toplumu açıklamak olmadığı için daha çok geçmiş zamanların ya da farklı mekanların çalışılması gerektiğini savunur.
- Araştırma bulgularının akademik yayınlar yerine bir skeç veya müzik parçasıyla iletilmesinin daha iyi olabileceğini savunur.

2001'deki Şap Salgını ve Yapılaşma Teorisi

İngiltere'de 2001 yılında yaşanan Şap hastalığı salgınının nedenleri ve sonuçları, yapılaşma teorisinde yer alan yapı ve eylemin diyalektik ilişkisini yansıtan bir örnektir. Salgının İngiltere'nin Cumbria bölgesinde yaşanan bir domuz yetiştiricisinin eylemleri nedeniyle başladığı ileri sürülmüştür. Bu çiftçi yaşadığı bölgedeki yerel lokanta ve okulların tüketilmemiş yemekleri ve yemek artıklarını çöpe attıklarını biliyordu. Bunu domuzlarını daha ucuza doyurma fırsatı olarak gören çiftçi, bu kurumlardan yemek artıklarını kendisine vermelerini istedi, ne de olsa çöpe atacaktı. Kurumlar bu isteği kabul ettiler.

Bu aşamada gerçekleşen şey, çiftçinin kendi yapısal koşullarını değerlendirerek bu yapıların sunduğu olanaklardan kendi çıkarı için faydalanmasıdır. Elbette çiftçi salgını kasten başlatmadı, ama kurumlardan aldığı yiyecekler mikropluydu ve sonuçta salgın başladı. Sonuçta İngiltere'de turizm ve tarım sektörlerinde büyük bir kargaşa yaşandı, devlet tarımsal destek politikasını radikal bir şekilde gözden geçirmek zorunda kaldı ve İngiltere'de çiftçilik bir daha eski haline dönmedi. Tarımsal üretimin yapısı geri dönüşsüz bir şekilde değişti ve artık çiftçiler tamamen değişmiş olan koşullarda çalışmak zorundalar. Örneğin artık yiyecek üretimine odaklanmak yerine muhafazakar bir toprak sahibi rolünü tercih ediyorlar. Elbette hala eylemde bulunuyorlar, seçimler yapıyor ama bunları daha önce yaşadıkları dünyada değil, başka bir dünyada yapıyorlar. Aynı şey yiyecekleri tüketen insanlar için de geçerli. Hayvancılık sektöründeki daralma nedeniyle artık et daha pahalı ve insanlar içinde buldukları değişmiş, yeni koşullarda nasıl davranacaklarına karar vermek zorundalar. Acaba tasarruf etmek için önceden yediklerinden farklı şeyler mi yemeler? Deli Dana ve Şap salgınları nedeniyle insanlar yiyeceklerdeki riskleri daha çok fark etmeye başladıkları için yeme alışkanlıklarını değiştirmiş, organik yiyecekleri tercih etmeye başlamışlardır. İnsanların yaptıkları seçimlerin daima yapısal sonuçları olacaktır. Örneğin insanların organik yiyecekleri tercih etmeleri hem organik hem de organik olmayan gıdaların üreticilerini etkilemiş, birçok çiftçi organik gıda üretimi yapmaya başlamıştır. Cumbria'daki domuz yetiştiricisinin eylemleri olmasaydı bütün bunlar gerçekleşmeyecekti ve biz artık eylemlerimizi onun eylemi sonucunda değişen yeni çevreye uydurmak zorundayız.

Özetle, domuz yetiştiricisi, içinde bulunduğu yapısal koşullarda belirli bir eylemde bulunmayı seçti ve bu kişinin kastı olmadan meydana gelen sonuçlar, diğer insanların içinde bulunduğu yapısal koşulları tamamen değiştirdi. Yapılaşma teorisi, seçimlerin daima belirli yapısal koşullar altında yapılmak zorunda olduğunu ve seçme eyleminin de daima bu koşulların doğasını etkileyeceğini vurgular.

Kaynak: Jones, P. (2003). **Introducing Social Theory**. Polity Press. ss:174-175

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız yanlışsa “Pozitivizmin ve Empirizmin Problemleri” bölümüne bakınız.
2. d Yanıtınız yanlışsa “Popper ve Eleştirel Akılcılık” bölümüne bakınız.
3. c Yanıtınız yanlışsa “Lakatos ve Araştırma Programları” bölümüne bakınız.
4. b Yanıtınız yanlışsa “Kuhn ve Bilimsel Devrimler” bölümüne bakınız.
5. c Yanıtınız yanlışsa “Feyerabend ve Görelilik” bölümüne bakınız.
6. d Yanıtınız yanlışsa “Eleştirel Teori, Frankfurt Okulu ve Habermas” bölümüne bakınız.
7. b Yanıtınız yanlışsa “Eleştirel Teori, Frankfurt Okulu ve Habermas” ve “Giddens ve Yapılaşma Teorisi” bölümlerine bakınız.
8. a Yanıtınız yanlışsa “Feminist Yöntem” bölümüne bakınız.
9. c Yanıtınız yanlışsa “Postyapısalcılık” bölümüne bakınız.
10. d Yanıtınız yanlışsa “Postmodern Araştırma” bölümüne bakınız.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Empirist bilim anlayışına göre insan zihni doğuştan boş bir levha gibidir. Bilgilerimiz doğuştan gelmez, dünya hakkındaki duyulara dayalı deneyimlerimiz ve dünyayla etkileşimimiz ile elde ederiz, yani bütün bilgiler deneyimle kazanılır. Gerçek bir bilgi iddiası, gözlem ve deneyle sınanabilir. Yani gözlenemeyen varlıklar ve sınanamayan bilgiler dikkate alınmaz. Bilimsel yasalar genel olarak tekrarlanan deneyimlerini ifade ederler. Bir olguyu bilimsel olarak açıklamak onun bilimsel bir yasanın somut bir örneği olduğunu göstermektedir. Bir bilimsel yasayı bilmek de ilgili olguların gelecekte nasıl ortaya çıkacağını öngörmemizi sağlar. Bilimsel nesnelilik, sınanabilir olgusal önermelerle öznel değer yargıları arasındaki ayrıma dayanır.

Sıra Sizde 2

Şekilde hem ördeği hem de tavşanı görmeniz mümkündür. Bu, aynı verilerin farklı gözlemciler tarafından veya farklı zamanlarda aynı gözlemciler tarafından farklı şekillerde yorumlanabileceğini göstermek için sıklıkla örnek olarak gösterilen bir şekildir.

Sıra Sizde 3

Popper’a göre güneşin doğacağını ispatlamanın hiçbir yolu yoktur. Bu konuda güneşin her gün doğacağını ileri süren bir teori formüle edebiliriz, eğer herhangi bir gün güneş doğmazsa, teorimiz yanlışlanmış olacaktır, ama o güne kadar da teorimiz onaylanmış olur.

Sıra Sizde 4

Örneğin bir zamanlar maddenin en küçük yapı taşının atom olduğu ve atomun bölünemeyeceği kesin bir doğru olarak kabul ediliyordu, ancak günümüzde atomun bölünebildiği biliniyor ve bilim insanları sürekli yeni atom altı partiküller aramaya devam ediyorlar.

Sıra Sizde 5

Örneğin her toplumda her zaman eşcinsel eylemler içinde bulunan insanlar olmuştur, bu insanlar bazı toplumlarda bu edimleri sapma olarak görülmüş ve cezalandırılmış, bazı toplumlarda ise cezalandırılmamıştır. Ama psikoloji bilimi ve özellikle psikanalizin ortaya çıkması ve cinsellik hakkında modern söylemlerin geliştirilmesiyle birlikte, özel bir karakter yapısına sahip olduğu varsayılan bir kişi türü olarak “eşcinsel” tipi ortaya çıkmıştır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Benton, T. ve Craib, I. (2008). **Sosyal Bilim Felsefesi**. Çeviren: Ümit Tatlıcan ve Berivan Binay. Bursa: Sentez Yayın ve Dağıtım.
- Giddens, A.(2003). **Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları**. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Habermas, J. (1984) **Theory of Communicative Action**, Çeviren:Thomas McCarthy, Boston: Beacon Press.
- Harvey, D. L. "Introduction". **Sociological Perspectives**. Cilt: 33, No. 1, ss:1-10.
- Hughes, J. A. ve Sharrock, W.W. (2007). **Theory and Methods in Sociology**. New York: Palgrave Macmillan.
- Jones, P. (2003). **Introducing Social Theory**. Polity Press.
- Kellner, D. (1990). "Critical Theory and the Crisis of Social Theory". **Sociological Perspectives**. Cilt: 33, No. 1, ss.11-33.
- Kemp, S. ve Squires, J. (1997). **Feminisms**. Oxford: Oxford University Press.
- Letherby, G. (2003). **Feminist Research in Theory and Practice**. Buckingham: Open University Press.
- Magee, B. (1974) **Popper**. Routledge Falmer.
- Marshall, G. (1999). **Sosyoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Naples, N. A. (2003) **Feminism and Method**. New York: Routledge.
- Neuman, W. L. (2000) **Social Research Methods**. 4. Basım. Boston: Allyn and Bacon.
- Pedersen, J. (2008). "Habermas' Method: Rational Reconstruction". **Philosophy of the Social Sciences**. Cilt: 38, No. 4, ss:457-485.
- Sunar, İ. (1999). **Düşün ve Toplum**. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Trigg, R. (2001). **Sosyal Bilimleri Anlamak**. İstanbul: Babil Yayınları.

4

Amaçlarımız

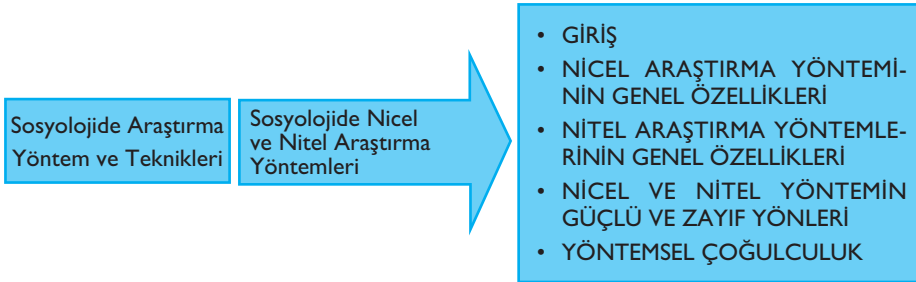
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Nicel araştırma yöntemlerini değerlendirebilecek,
- Nitel araştırma yöntemlerini değerlendirebilecek,
- Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan araştırma tekniklerini açıklayabilecek,
- Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin güçlü ve zayıf yönlerini karşılaştırabilecek,
- Yöntemsel çoğulculuğa ilişkin görüşleri değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Nicel ve nitel araştırma yöntemleri
- Anket
- Deney
- Yaşam öyküsü
- Gözlem
- Örnek olay
- Görüşme
- Odak grup

İçerik Haritası

Sosyolojide Nicel ve Nitel Araştırma Yöntemleri

GİRİŞ

Genel olarak sosyal bilimler alanında yürütülen araştırmalarının temel amacı, toplumsal olgu ve olaylara ilişkin geçerli ve güvenilir bilgilere ulaşmaktır. Bir sosyal bilim olarak sosyoloji disiplini de toplumsal olgu ve olayların biçimini, iç dinamiklerini ve etkileşimini, bilimsel açıdan en uygun yol ve yöntemleri kullanarak ele almayı amaçlamaktadır. Ancak hem genel olarak sosyal bilimlerde, hem de sosyolojide bilimsel verilere ulaşmak için izlenmesi gereken araştırma yöntem(leri)nin ne olması gerektiği konusunda çeşitli tartışmalar mevcuttur. Sosyal bilimlerde yaşanan bir diğer tartışma da bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerine ilişkin kullanılan kavramların içeriğinin ne olduğuna ilişkindir. Öyle ki, sosyal bilim literatüründe araştırma yöntemi, araştırma tekniği ve araştırma deseni kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılmasına sıklıkla rastlanmaktadır. Araştırma yöntemi, araştırmanın amacına ulaşması için izlenen yol olarak tanımlanabilir. Araştırma teknikleri ise bu yolda kullanılan araçlara verilen addır (Ergun, 2005). Nicel ve nitel araştırmalarda bu kavramların kullanımında karşılaşılan farklılıklara ünitenin ilerleyen sayfalarında değinilecektir.

Sosyal bilimlerde araştırma süreci, araştırma probleminin oluşturulması ve araştırma yönteminin seçilmesiyle başlar. Seçilen yöntem, sosyal dünyanın nasıl algılandığını, verilerin hangi yollarla toplanacağını, nasıl çözümleneceğini ve nasıl yorumlanacağını belirlediği için son derece önemlidir. Bir çalışmada hangi yöntemin seçileceği, araştırmacının teorik bakış açısına, araştırmanın problemine ve amacına, araştırmada kullanılacak kaynaklara ve araştırmacının becerilerine bağlıdır. Sosyolojide kullanılan araştırma yöntemleri, pozitivist yaklaşıma dayanan nicel araştırma yöntemleri ve yorumlayıcı yaklaşıma dayanan nitel araştırma yöntemleridir. Nicel ve nitel yöntem, temel varsayımları, kullanılan veri toplama ve veri çözümlene teknikleri ve araştırma sürecindeki esneklik düzeyi açısından birbirinden son derece farklıdır.

NİCEL ARAŞTIRMA YÖNTEMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Nicel araştırma, sosyal ve fiziksel dünyanın aynı yöntemle incelenebileceğini, bu nedenle sosyal olguların doğa bilimlerinde kullanılan yöntemle incelenmesi gerektiğini savunan pozitivist yaklaşıma dayanır. Nicel araştırmalar, sayısal olarak ölçülebilen verilerin istatistiksel çözümlenmeleri aracılığıyla sosyal olguları inceleyen ve

Nicelik, bir şeyin sayılabilen, ölçülebilen veya azalıp çoğalabilen durumu, çokluk, miktar anlamına; nicel ise nicelikle ilgili olan anlamına gelir.

bu olgular arasındaki neden sonuç ilişkilerini ortaya koyarak sosyal düzenin kanunlarını keşfetmeyi amaçlayan araştırmalardır. Başka bir deyişle, önceden oluşturulmuş olan hipotezleri sınamak amacıyla geniş çaplı örneklemelerden nicel veriler toplayan, bu verileri istatistiksel olarak çözümleyen ve bulgularını genelleme amacı taşıyan araştırmalardır. Nicel veriler, laboratuvar ortamında yapılan deney ya da gözlemlerden ya da alan araştırmalarında yapılan gözlem, anket ya da yapılandırılmış görüşmelerden elde edilebilirler.

Nicel araştırma yönteminin genel özellikleri:

- Sosyal gerçeklik anlayışı: Nasıl fiziksel gerçekler insanlardan bağımsız olarak var oluyorsa, sosyal gerçeklik de, bireylerin öznelliğinden ve bilincinden bağımsız olarak var olur. Sosyal gerçeklik kültüre ve zamana bağlı olarak değişmez, evrenseldir ve insanların öznelliğinin dışında, 'dışarıda bir yerde' keşfedilmeyi beklemektedir.
- Sosyal araştırmanın amacı: Toplum, nedensel ilişkiler içinde bir araya gelmiş sosyal olgulardan oluşan bir sistemdir. Belirli ve hiyerarşik bir düzene sahip olan doğal yaşamı yöneten doğa kanunları olduğu gibi, sosyal yaşamı yöneten sosyal kanunlar vardır ve sosyal gerçekliklerin incelenmesiyle, sosyal yaşamı yöneten bu kanun ve kurallar keşfedilebilir. Nicel araştırmaların amacı, hipotezleri sınavarak sosyal olgular arasındaki nedensellik ilişkilerini açıklamak, bulgularını genellemek, böylece sosyal yaşamı düzenleyen kültürden ve zamandan bağımsız sosyal kanunları ortaya koymak ve sosyal olgu ve olaylar hakkında tahminlerde bulunmayı mümkün kılmaktır.
- Araştırmacı nesnedir: Sosyal olgular en iyi dışarıdan incelenebilir. Bu nedenle araştırmacı sosyal olguları dışarıdan gözlemler, tarafsız ve nesnedir. Araştırmacı, araştırma konusunu bilimsel yöntemin önceden belirlenmiş ilkeleri, süreçleri ve sınırları içinde ve nesnel olarak ölçmeli ve açıklamalı, araştırma konusunun dışında kalmaya çaba göstermelidir. Araştırmacının rolü, standartlaştırılmış ölçüm araçlarını kullanarak sayısal olarak ifade edilebilecek verileri toplamak ve bu verileri istatistiksel olarak çözümleyerek sonuçları açıklamakla sınırlıdır.
- Çevresel koşullar kontrol edilmeye çalışılır: Değişkenler arasındaki nedensel ilişkileri etkileyebilecek çevresel koşulların kontrol altında tutulması son derece önemlidir. Olguların kontrollü bir ortamda incelenmesi sayesinde, hipotezde yer almayan değişkenlerin incelenen sonucu etkileme olasılığı azalacaktır. Deneysel ve yarı-deneysel çalışmalar bunun tipik örnekleridir.
- Tümdengelim ilkesi hakimdir: Bütün, parçaların toplamından oluşur ve parçaların toplamından daha fazla bir şey ifade etmez. Bu nedenle bir sosyal olgu ya da olayı açıklayabilmek için, onu parçalarına ayırmak ve parçalardan elde edilen bilgiyi bütüne genellemek gerekir. Bu süreç, olguları ifade eden kavramların değişkenler hâline getirilerek bu değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin ortaya konması ve bulguların genellenmesi şeklinde gerçekleşir. Değişkenler kesin olarak birbirinden ayrılabilir ve ölçülebilir niteliktedir, ayrıca değişkenler arasındaki ilişkilerin varlığını, yönünü ve şiddetini ölçmek mümkündür. Nicel araştırmalarda tümdengelim ilkesi hâkimdir. Buna göre araştırma, gözlemlenebilir verilerle sınanabilecek, doğruluğu ya da yanlışlığı kanıtlanabilecek bir hipotez kurmakla başlar. Kurulan hipotezlerde, belirli değişkenler arasında bir ilişki olduğu varsayılır. Daha sonra ise toplanan verilerle bu değişkenler arasında hipotezde varsayılan ilişkinin olup olmadığı incelenir, yani hipotez(ler)in doğruluğu sınanır. Başka bir de-

Tümdengelimde araştırmacı, bütüne ilişkin bilgisinden yola çıkarak henüz bilinmeyen parçalar hakkında çıkarımlarda bulunur. Tümevarımda ise araştırmacı önce parçaları inceler, parçalardan elde ettiği bilgiye dayanarak bütünü anlamaya çalışır.

yişle, araştırma sürecinde önce veri toplayıp, sonra bu verilerin gösterdiği özelliklere bakarak genel ilkelere ulaşılmaz; önce değişkenler arasında belirli ilişkilerin olduğuna dair hipotezler kurulur ve gerçeğe, bu hipotezlerin sınanması yoluyla ulaşılmaya çalışılır. Araştırma hipotezle başladığı için nicel araştırmalarda araştırmacı ne aradığını kesin olarak bilir, bu nedenle de araştırma süreci araştırmanın başında en ince ayrıntısına kadar belirlenir ve veri toplama aşamasından itibaren araştırma probleminde ve veri toplama tekniğinde değişiklik yapılmaz.

Tümdengelim ve tümevarım, akıl yürütme yöntemleridir. Tümdengelim, soyuttan somuta, genelden özele, bütünden parçaya doğru akıl yürütme, çıkarımlarda bulunma yöntemidir. Tümdengelim mantığını kullanarak üretilen hipotezlerin ampirik olarak sınanmasına hipotetik-tümdengelim denir. Tümevarım ise, özelden genele, parçadan bütüne doğru akıl yürütme yöntemidir. Özette, genel prensiplere dayanarak gözlemlerin açıklanmasına tümdengelim, gözlemlerden genel prensiplerin çıkarılmasına tümevarım denir.

DİKKAT

Tümdengelim ilkesine bağlı olarak yürütülen nicel bir çalışmada araştırmacı, önce “aile içi şiddet vakalarının artması boşanma oranlarının artmasına neden olur” gibi bir hipotez kurar. Daha sonra bu hipotezi sınamak üzere veri toplar. Verileri çözümlendiğinde eğer aile içi şiddet ve boşanma oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu istatistiksel olarak ortaya koyabilirse, hipotezin doğruluğu ispatlanmış; yani hipotez doğrulanmış olur. Bu durumda araştırmacı, aile içi şiddetin boşanma oranını artırdığını genel bir sosyal kanun ya da kural olarak kabul eder. Diğer taraftan, tümdengelim ilkesine dayalı olan nitel araştırmalarda, araştırma bir hipotezle başlamaz. Yani, bu konuda yapılacak nitel bir araştırmada araştırmanın başında aile içi şiddetle başka bir değişken arasında belirli bir ilişki olduğu varsayılmaz. Bunun yerine tek bir düşünceyle yola çıkılır, örneğin “aile içi şiddet, bu tür şiddete maruz kalanlar için ne anlam ifade ediyor?” gibi bir soruya odaklanılır. Araştırma, aile içi şiddeti, şiddete maruz kalanların gözünden görmeyi ve anlamayı amaçlar. Araştırma raporunu okuyan kişiler, aile içi şiddeti, bu şiddete maruz kalanların kendi ağızlarından dinlerler ve onlar arasında bulunmuş, onların gözünden görmüş gibi aile içi şiddet olgusunu çeşitli yönleriyle, etraflı bir şekilde anlarlar. Araştırmacı da aile içi şiddet olgusunu bu verilere dayanarak yorumlar. Eğer araştırmanın bulguları şiddete maruz kalanlara anlamlı geliyorsa ve araştırma raporunu okuyanların, aile içi şiddeti, bu şiddete maruz kalanların gözünden görmelerini ve ayrıntılı bir şekilde anlamalarını sağlıyorsa, bulgular doğru kabul edilir.

ÖRNEK

- **Yöntem ön plandadır:** Sosyal olgu ve olaylara ilişkin değişkenler, ancak geçerliği ve güvenilirliği sınanmış ölçüm araçlarıyla ölçülebilir. Bunun için ölçüm aracının, ölçüm sonuçlarını zamandan ve çevresel koşullardan etkilenmemesini sağlayacak şekilde tasarlanması ve tekrarlanan ölçümlerde aynı sonucu vermesi gerekir. Bu nedenle araştırma sürecinde, yöntem ve teknikte, kullanılan veri toplama araçlarında hiçbir değişiklik yapılmaz. Bu, nicel araştırmalarda yöntem ve tekniklerin, araştırma konusundan daha ön planda olduğunu göstermektedir.
- **Evreni temsil edebilecek nitelikte gruplar üzerinde çalışır:** Nicel araştırma, sosyal düzenin işleyişindeki genel kanunları ortaya çıkarmaya çalıştığı için, birey ya da grupların ortak özelliklerini, genellenebilecek noktaları arar. Bu nedenle de araştırma evreninin özelliklerini yansıtabilecek, başka bir deyiş-

Nicel yöntemde araştırma süreci esnek değildir; araştırmanın hipotezleri ve hangi veri toplama araçlarının kullanılacağı önceden belirlenir ve veri toplama aşamasından itibaren bir daha değiştirilmez.

le evreni temsil edebilecek nitelikte olan ve büyük çaplı örneklerle çalışır. Örneğin, bir kentte suç oranını ölçmek için nicel bir araştırma yapacağımızı düşünelim. Kentte güvenlik düzeyi ve suç oranı birbirinden farklı olan çeşitli mahalleler vardır. Eğer verilerimizi sadece çok iyi korunan güvenli sitemelerde oturan insanlardan toplarsak, araştırmamızın sonuçları kentteki genel suç oranını yansıtmaktan uzak olacak, genellendiği takdirde de sosyal gerçekliğin yanlış yansıtılmasına neden olacaktır. Bu nedenle nicel araştırmalarda seçilen örneklemin evreni temsil etmesi son derece önemlidir.

K İ T A P

Araştırma evreni ve örneklem seçimi ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler, kitabımızın 8. ünitesinde bulunmaktadır.

Güvenirlilik, bir ölçümün tekrar tekrar yapılması sonucunda yine aynı sonuçların elde edilmesidir. Geçerlilik ise bir ölçüm aracının ölçmeyi amaçladığı şeyi ölçmesidir.

- Verilerini istatistiksel yollarla sunar: Nicel araştırmalarda elde edilen veriler sayısal olarak ifade edilir. Özü itibarıyla sayısal olmayan veriler de sayısallaştırılır ve istatistiksel olarak çözümlenir. Verilerin sunumu, değişkenler arasındaki istatistiksel olarak anlamlı olan ilişkilerin varlığının, yönünün ve şiddetinin ortaya konmasını ve açıklanmasını içerir.
- Bulguların doğruluğu: Ortaya konmaya çalışılan sosyal kanunlar evrensel olarak geçerli olmalı, bütün tarihsel bağlamlarda ve her kültürde geçerli olmalıdır. Bu nedenle nicel araştırmalarda bulguların doğruluğu, yapılacak başka araştırmalar tarafından tekrarlanması ile ölçülür. Nicel araştırmalarda yöntem, ilgilenilen konudan daha ön planda olduğu için, aynı standart veri toplama araçlarını (örneğin aynı soru kağıdını) benzer örneklemeler üzerinde uygulayan farklı araştırmalar aynı sonucu bulmuyorlarsa ve araştırmada sorulan sorular veya uygulanan veri toplama teknikleri, ölçülmek istenen olguyu doğru bir şekilde ölçemiyorsa; araştırmacının bulguları ne kadar ilgi çekici olursa olsun, doğru kabul edilmez. (Yıldırım ve Şimşek 2005:24-32; Walliman 2006: 36-52; Bilton 1996:107-109; Neuman 1996:63-65; Miller 2003:192-194).

D İ K K A T

Toplumla ilgili nüfus yoğunluğu, doğum oranları gibi bazı veriler sayısal niteliğe sahiptir. Bunun yanında, özü itibarıyla sayısal olmayan bilgiler de sayısal olarak ifade edilebilirler, örneğin insanların küresel ısınmayla ilgili düşünceleri, ilgili sorulara verdikleri yanıtların sayılmasıyla sayısal olarak ifade edilebilir.

Nicel Araştırma Teknikleri

Yapılandırılmış (Denetimli) Gözlem: Yapılandırılmış gözlem, standartlaştırılmış veri toplama araçları aracılığıyla yapılan, bilgi toplama yolunun denetim altında tutulduğu gözlem türüdür. Yapılandırılmış gözlemde kullanılan standartlaştırılmış veri toplama aracı, tam olarak neyin gözlemleneceğini, gözlemde nelere dikkat edilmesi gerektiğini ve gözlemin nasıl kaydedilmesi gerektiğini açık olarak belirten *gözlem çizelgeleridir*. Yapılandırılmış gözlemde araştırmacı incelediği grubu, kullandığı gözlem çizelgesinin gösterdiği doğrultuda ve nesnel bir şekilde dışarıdan gözlemler (Sencer ve Sencer 1978:121-122).

Survey: Sosyal bilim araştırmalarında en sık kullanılan araştırma desenlerinden biri olan surveyler, çeşitli ölçüm süreçlerini içinde barındıran çalışmalardır. Bir araştırmacının survey niteliğini kazanması için araştırma evrenini temsil edecek bir örnekleme sahip olması, standart bir veri toplama aracına (soru kağıdı, gözlem çizelgesi ya da görüşme yönergesine) sahip olması ve verilerin sistemli bir şekilde toplanması gerekir. Aynı değişkenler hakkında çok sayıda kaynaktan bilgi toplanmasını içeren surveylerde gözlem ve görüşme gibi çeşitli veri toplama teknikleri kullanılmakla birlikte, en sık başvurulan veri toplama tekniği ankettir (De Vaus, 1990: 3).

Türkçe literatürde tek sözcükle bir karşılığı olmayan survey, sözcük anlamı itibarıyla dikkatle göz gezdirmek, incelemek, yoklamak, teftiş etmek, haritasını çıkarmak ve yüzölçümünü ölçmek anlamına gelmektedir.

Araştırma deseni, araştırmada hangi veri toplama tekniklerinin ve araçlarının kullanılacağını, verilerin nereden, kimlerden ve nasıl toplanacağını, nasıl işleneceğini ve çözümleneceğini belirten, araştırmanın çeşitli aşamalarını bir arada tutan bir taslak, bir plandır. Nicel araştırmalardan örnek verecek olursak gözlem bir veri toplama tekniği, survey ise bir araştırma desendir.

D İ K K A T

Anket: Anket, önceden hazırlanmış olan soruların cevaplayıcılara posta ile gönderilmesi, telefonla, internet üzerinden ya da yüz yüze sorulmasını kapsayan bir veri toplama tekniğidir. Anketlerde sorulan soru tiplerini olgusal sorular, davranışlara, inançlara, tutumlara ve niyetlere ilişkin sorular olarak gruplamak mümkündür.

Anket ve yapılandırılmış görüşmelerde sorulacak soruların ve cevap kategorilerinin yazılı olduğu forma *anket formu* ya da *soru kağıdı* denir. Soru kağıdında bulunacak anket soruları *kapalı uçlu* ya da *açık uçlu* olabilir. Kapalı uçlu soru, cevaplayıcıya alternatif cevapların sunulduğu ve içlerinden bir ya da birkaçını seçmesinin istendiği sorulardır. Örneğin; “medeni durumunuz nedir? A) evli B) bekâr C) dul D) boşanmış” şeklinde sorulacak bir soru kapalı uçlu bir sorudur. Açık uçlu sorular ise sadece soru cümlesinden oluşur. Örneğin “Çocuğunuzun ileride ne iş yapmasını istersiniz?” ya da “Sizce kentlerde suç oranı neden artmaktadır?” gibi sorular, açık uçlu sorulardır. Anketin uzun olduğu ya da cevaplayıcıların cevaplama ya çok istekli olmadıkları durumlarda kapalı uçlu sorular kullanışlı olur. Kapalı uçlu sorular, cevaplayıcının anketörden etkilenerek yanlış bilgiler vermesini engellemede açık uçlu sorulara göre daha etkilidir. Ayrıca kapalı uçlu sorularda cevap kategorilerinin önceden belirlenmiş olması, kodlama sırasında hata yapılması olasılığını azaltır. Ancak iyi oluşturulmamış cevap kategorileri, doğru bilginin edinilmesini engeller. Açık uçlu sorular ise daha sonra gruplandırılarak kodlanacağı için, kapalı uçlu sorulara oranla yoruma daha açıktır. Anket formlarında kapalı ve açık uçlu sorular bir arada kullanılabilir. Sorularının açık uçlu mu kapalı uçlu mu olacağı, sorunun içeriğine, cevaplayıcıların türüne ve motivasyonuna, anketörlerin kodlama becerisine, anket sorularının hazırlanmasına ve anketin uygulanmasına ayrılan zamana bağlı olarak değişebilir.

Olgusal sorular, yaş, cinsiyet, doğum yeri, meslek, medeni hâl, gelir ve eğitim düzeyi gibi bireyin sosyal ve kişisel özelliklerini belirlemeye yönelik sorulardır.

Anketlerin, posta, telefon ya da internet üzerinden yapılması yerine anketörler tarafından cevaplayıcılarla yüz yüze görüşülerek yapılması, pahalı olmakla birlikte en çok tercih edilen tekniktir. Yüz yüze yapılan anketler, yapılandırılmış görüşme olarak adlandırılırlar.

D İ K K A T

Anket yapılan kişilere tekrar dönülmesinin ve yeniden veri toplanmasının çok zor olduğu dikkate alınarak, anket sorularının çok dikkatli hazırlanması ve aşağıdaki noktalara dikkat edilmesi gerekir:

- Sorularda kullanılan dilin basit olması gerekir. Teknik terimlerden ve özel sözcüklerden kaçınmak, soruları mümkün olduğunca herkesin anlayabileceği basit ifadelerle sormak önemlidir. Örneğin, “Sizce Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliği sürecinde ilgili müktesebat mevcut yasal içtihatları nasıl etkiler?” sorusu, bu açıdan uygun bir soru değildir.
- Soruların mümkün olduğunca kısa, açık ve net olması gerekir. Soruların muğlak olmaması için tam olarak neyin sorulduğunun, hangi zamana ilişkin sorulduğunun net olması, sorunun yanlış anlaşılmaya yol açmayacak şekilde *açık* olması ve soru cümlesinin mümkün olduğunca *kısa* tutulması gerekir. Ayrıca soruyu sorarken kullanılan sözcüklerin herkes için aynı anlama geldiğinden emin olmak gerekir.

Araştırmacının verilerini örneklemdaki kişileri doğal çevrelerinde gözlemleyerek ya da onlarla doğal ortamları içinde görüşerek topladığı araştırmalara genel olarak alan araştırması (saha çalışması) adı verilir.

- Her bir soruda ölçmek istediğimiz sadece bir öge yer almalıdır. “Ebeveyniniz ne iş yapar?” sorusu uygun olmayan bir sorudur, çünkü hem annenin hem de babanın işini aynı anda sormaktadır. Bu nedenle, annenin ve babanın ne iş yaptığı, ayrı ayrı sorular hâlinde sorulmalıdır.
- Sorular objektif bir şekilde sorulmalı, cevaplayıcılar yönlendirilmemelidir. Sorunun “İnsanların ailelerini her bayram ziyaret etmeleri gerektiği düşüncesine katılıyorsunuz, değil mi?” ya da “İşvereninizden memnun değilsiniz, değil mi?” gibi şekillerde sorulması, cevaplayıcının kendisinden belirli bir cevabın istendiği kanaatine sahip olmasına neden olur.
- Cevaplayıcılar, sosyal statüleri hakkındaki sorulara gerçek dışı yanıtlar vererek saygınlıklarını ve sosyal beğenilirliklerini artırmak isteyebilirler. Anketörlerin cevaplayıcıları etkilemekten ve yönlendirmekten kaçınmaları bu olasılığı azaltacaktır.
- Cevaplayıcı, soruyu cevaplamak için yeterli bilgiye sahip olduğu ve soruyu anladığı hâlde cevap vermek istemiyorsa zorlanmamalı, sorular hazırlanırken cevap kategorilerine bilmiyorum, fikrim yok gibi kategoriler mutlaka eklenmelidir.
- Araştırmacı, cevaplayanın verdiği cevaplar kadar, jest ve mimiklerinin, vücut dilinin, kullandığı sembollerin, yani sözel olmayan ifadelerinin de farkında olmalı, gerekirse soruları tekrarlamalı ya da açıklamalıdır.

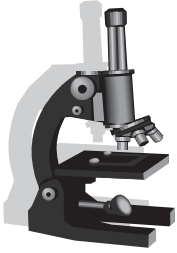
SIRA SIZDE

1

Anket tekniğinin güçlü ve zayıf yönleri nelerdir?

Yapılandırılmış Görüşme: Yapılandırılmış görüşme, araştırmacının standart bir görüşme formunu izleyerek görüşmecilere önceden belirlenmiş soruları yüz yüze sorduğu görüşme türüdür. Başka bir deyişle yapılandırılmış görüşme, soru kağıdının yüz yüze uygulanmasıdır ve survey çalışmalarında yaygın olarak kullanılır. Özellikle açık uçlu soruların fazla olduğu soru kağıtlarında cevaplama oranının artmasını sağlayan bir tekniktir.

Deney: Deney, önceden belirlenen hipotezlerin sınanması amacıyla, değişkenler arasındaki ilişkilerin kontrollü bir ortamda incelenmesidir. Neden-sonuç ilişkisini göstermek için deney, denek belirli bir bağımsız değişkene tabi tutulduğunda belirli bir olgunun ortaya çıktığını ve denek bu bağımsız değişkene tabi tutulmadığı takdirde bu olgunun ortaya çıkmadığını göstermelidir. Deneyde, özellikleri birbirine denk olan iki gruptan biri bağımsız değişkene tabi tutulmaz (kontrol grubu), diğer grup ise bağımsız değişkene tabi tutulur (deney grubu). Deney sürecinde bağımsız değişken dışındaki etkilerin her iki grupta da aynı düzeyde olması sağlanır. Daha sonra deney grubuyla kontrol grubu karşılaştırılır ve deney grubunun davranışlarında meydana gelen farklılıklar incelenerek bağımsız değişkenin neden olduğu sonuçlar ortaya konmaya çalışılır.

SIRA SIZDE

2

Bağımlı ve bağımsız değişkenleri tanımlamaya ve bir örnekle açıklamaya çalışın.

Yarı-Deney: Deneylerin laboratuvar ortamında yapılmadığı, dış faktörlerin tamamen kontrol edilmediği, ama hipotez sınamayı amaçlayan, geçerliği değerlendirilen ve genelleme amacı taşıyan çalışmalar **yarı deney** (*quasi-experimentation*) ya da **yarı deneysel çalışmalar** olarak adlandırılmaktadır. Yarı-deneylerde, deneyde olduğu gibi kontrollü bir ortamda kontrol grubu oluşturulmaz. Bunun yerine laboratuvar ortamı dışında deney grubuna benzer özellikler gösteren bir grup bulunur ve karşılaştırma bu grupla deney grubu arasında yapılır (Robson, 2000: 46-47).

Deneyin güçlü ve zayıf yönleri nelerdir?

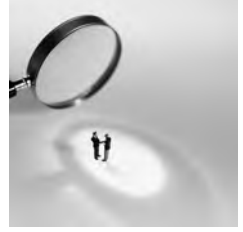

NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Nitel araştırma, *yorumlayıcı* yaklaşıma dayanır. Nitel araştırma, yapılandırılmamış gözlem, yapılandırılmamış görüşme ve doküman inceleme gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, olgu ve olayların kendi doğal ortamları içinde gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek 2005:39). Nitel araştırma yöntemi ise, insanların sosyal dünyayı nasıl anladığını, deneyimlediğini, yorumladığını ve ürettiğini anlamayı amaçlayan nitel araştırmalarda izlenen tutum ve stratejileri kapsayan bir kavramdır (Sandelowski, 2004:893).

Nitel araştırma yönteminin genel özellikleri:

- *Sosyal gerçeklik anlayışı*: Sosyal gerçeklik, birbirleriyle etkileşimde bulunan sosyal aktörlerin amaçlı eylemleri ile yaratılır. Sosyal aktörler tarafından yaratılan sosyal gerçeklik, zamana ve kültüre bağlı olarak sürekli değişir; durağan, düzenli ve evrensel değildir. İnsanlar aynı anlam sistemini paylaşmazlar, sosyal ve fiziksel gerçekliği farklı şekillerde deneyimlerler. Sosyal gerçekliğin ne olduğu, insanların onu nasıl deneyimlediklerine, nasıl anlamlandırdıklarına ve nasıl tanımladıklarına bağlıdır. Bu nedenle sosyal gerçeklik genellenemez ve tahmin edilemez.
- *Sosyal araştırmanın amacı*: Sosyal araştırmanın amacı, insanların bakış açılarını ve doğal ortamlarında anlamı ve sosyal gerçekliği nasıl inşa ettiklerini anlamak, sosyal olguları derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde *betimlemek* ve sosyal olgu ve olayları ve aralarındaki karmaşık ilişkiyi kendi bağlamı içinde *yorumlamaktır*. Sosyal olgular karşılıklı etkileşim içinde, değişken, çeşitli, karmaşık ve belirsizdir, aralarındaki ilişkinin yönünü tam olarak belirlemek mümkün değildir. Bu nedenle nitel yöntem nedensellik ilişkisine önem vermez, tahmin ve genelleme amacı taşımaz. Araştırma konusu gözlemlenebilir ve ölçülebilir davranışlar değil, sosyal aktörlerin anlamlı sosyal eylemleri olduğu için, toplumu en iyi tanımlayacak olan, toplumdaki sosyal aktörlerin kendileridir. Bu yüzden nitel yöntemle yürütülen araştırmalar, sosyal aktörlerin algılarını ve bakış açılarını anlamaya ve sosyal gerçekliği, bu bakış açısına göre ve inşa edildiği sosyal bağlam içinde, yani 'içeriden bakarak' yorumlamaya çalışır.
- *Araştırmacı katılımcı ve öznel*: Nitel araştırmalarda sosyal olguların kendi sosyal ve kültürel bağlamında incelenmesi gerektiği için, araştırmacı örneklemindeki kişilerle doğrudan görüşür, etkileşime girer ve empati kurar. İncelediği sosyal olguyu örneklemindeki kişilerin gözünden görmeye çalışır, bu nedenle bazı durumlarda bu kişilerin yaşadıkları deneyimleri kendisi de yaşar ve kazandığı deneyimleri ve bakış açısını, verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması sürecinde de kullanır. Araştırmacının kendisi veri toplama aracıdır, elde etmek istediği bilgiler, araştırmacıyla örneklemindeki bireyler arasındaki etkileşim süreci içinde toplanır. Bununla birlikte, araştırmacının öznel olması, taraflı ve ön yargılı olacağı anlamına gelmez.
- *Araştırma doğal ortamda yürütülür*: Nitel araştırmalarda, incelenen süreç müdahale edilmez, çevresel koşullar kontrol altında tutulmaya çalışılmaz, çünkü sosyal olgular, içinde var oldukları ortama göre biçimlenirler. Bu nedenle olguların kendi doğal ortamlarında ve kendi doğal akışı içinde incelenmesi ve bulguların başka ortamlara genellenmemesi gerekir.

Nitelik, bir şeyin nasıl olduğunu belirten, onu başka şeylerden ayıran, bireyin, nesne veya yaşantının bir yönünü ötekilerden ayırta etmeye yarayan özellik, vasıf ya da durum; nitel ise nitelik bakımından, nitelikle ilgili, niteleyici anlamına gelir.

Nitel araştırmanın dayandığı yorumlayıcı yaklaşım içerisinde birey terimi yerine sosyal aktör ya da özne terimi tercih edilir. Sosyal eylemde bulunan, bilinçleri ve diğer insan ve gruplarla kurdukları etkileşim aracılığıyla sosyal dünyayı inşa eden ve değiştiren birey ya da gruplar sosyal aktörler olarak adlandırılır.

Nitel araştırmalar, ele alınan olgunun karmaşıklığını ve bütünlüğünü gösterme, sosyal aktörlerin eylemlerinin arkasındaki nedenleri anlama ve yorumlama amacını taşır.

Nicel araştırmalar, toplanacak verilerle sınanmak üzere hipotez geliştirilmesi ile başlarken, nitel araştırmalar toplanmış olan verilere dayanılarak hipotez geliştirilmesiyle son bulur.

- *Tümevarım ilkesi bakımındır*: Yorumlayıcı yaklaşıma göre bütün, parçaların toplamından daha fazlasını ifade eder. Bu nedenle nitel araştırmalarda sosyal olgular parçalara ayrılarak incelenemez, yani araştırma problemini oluşturan değişkenler birbirinden ayrı ayrı ele alınmazlar. Ayrıca sosyal olgu ve olaylar arasındaki ilişkiler, kesin çizgilerle davranışlara ayrıştırılamayacak kadar karmaşıktır. Bu nedenle nitel araştırmada parçalara değil bütüne; yani değişkenlere değil, her biri kendine özgü olan olay ya da olgulara odaklanılır ve araştırma konusu tümevarımsal bir yaklaşımla belirlenir. Sosyal gerçeklik sosyal aktörler tarafından sürekli olarak yeniden inşa edildiği, akış hâlinde olduğu için nitel araştırma, sonuçları olduğu kadar süreçleri de anlamaya odaklanır ve araştırma, önceden belirlenmiş bir teori ya da hipotezle başlamaz. Bu nedenle araştırma süreci önceden ayrıntılı şekilde belirlenmez, toplanan verilerin gösterdiği özelliklere göre araştırma probleminde ya da yöntemde değişiklik yapılabilmesini sağlayacak bir esneklikle tasarlanır, yani araştırma süreci esnekler. Eğer araştırma sonuçları belirli bir eğilimi göstermeye yetecek bulguları sağlıyorsa, araştırmacı bu bulgulara dayanarak bir hipotez ya da teori geliştirmeye çalışır (Yıldırım ve Şimşek, 2005:59).
- *Çalışılan durum ön plandadır*: Sosyal gerçeklik sürekli olarak değişmekte olduğu, sosyal olay ve olgular, belirli davranışlarla sınırlanamayacak kadar karmaşık olduğu ve önceden belirlenmiş standart bir ölçüm aracıyla kesin olarak ölçülemeyecekleri için araştırma sırasında araştırma problemi ya da yöntem değiştirilebilir. Bu nedenle nicel araştırmanın aksine, nitel araştırmalarda çalışılan durumun kendisi, yöntemden daha önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2005:51-52).
- *İstisnalarla ilgilenir ve nispeten küçük örneklem gruplarıyla çalışır*: Nitel araştırma, genelleme amacı taşımadığı ve sosyal olay ve olguların deneyimlenmesindeki çeşitliliği ve farklılıkları ortaya koymaya çalıştığı için, sadece genellenebilecek gruplar üzerinde değil, genel eğilimin dışında bulunan gruplar üzerinde de çalışır.
- *Verileri zenginliği içinde sunar*: Nitel araştırmalar ortalama, yüzde, çapraz tablo gibi bazı betimsel istatistikler kullanmakla birlikte, verilerini sayısal göstergelere indirgemezler, verilerin kendi zenginliğini, derinliğini, çeşitliliğini ve ayrıntılılığını yansıtacak şekilde ifade ederler.
- *Bulguların doğruluğu*: Yapılan yorum ya da geliştirilen teori, çalışılan kişilere anlamlı geliyorsa ve diğer kişilerin de onların gerçekliğine girmesini ya da onları derin bir şekilde anlamasını sağlayabiliyorsa doğru kabul edilir. (Yıldırım ve Şimşek 2005:24-32; 50-65; Walliman 2006: 36-52; Bilton 1996:107-109; Neuman 1996:65-73; Miller 2003:192-194).

İncelenen sosyal olgu ya da olayla ilgili olarak "kim, ne, nerede, ne kadar" gibi sorulara yanıt arayan nicel araştırmaların aksine nitel araştırmalar genellikle "neden" ve "nasıl" gibi sorulara yanıt ararlar.

Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri

DİKKAT

Veri toplamak için kullanan araçlar, pozitivist ve yorumlayıcı yaklaşımlar tarafından farklı şekilde algılanır ve kullanılır. Pozitivist yaklaşım, doğa bilimlerinin yöntemini kullandığı için, veri toplarken kullanılan araçların (geçerli olmaları şartıyla) verilerin özelliklerini değiştirmediği varsayılır. Örneğin, bir biyologun bakterileri incelerken kullandığı araştırma tekniği olan mikroskop, bakterinin fiziksel gerçekliğini, yapısını, görüntüsünü, bakteriye ilişkin bilgileri değiştiremez. Aynı şekilde, sosyal bilimlerde de sosyal gerçekliğe ilişkin bilginin elde edilmesi için kullanılan araçların, sosyal gerçekliği değiştiremeyeceği varsayılır. Nicel araştırmalarda sosyal bilimcilerin veri toplama sürecinde kullandığı soru kağıdı, gözlem çizelgesi, görüşme yönergesi gibi araçlar "teknik" olarak adlandırılır. Di-

ğer taraftan Yorumlayıcı yaklaşıma göre, sosyal gerçeklik dışarıdan bakılarak nesnel olarak anlaşılamayacağı, ancak kendi bağlamı içinden bakıldığı takdirde anlaşılabilmesi için, veri toplama yolu, incelenen olguyla ilişkili kişileri kendi sosyal ortamları içinde ve bu ortama katılarak gözlemlemek ve onlarla etkileşime girmektir. Yani, veri toplama aracı, araştırmacının kendisidir. Bu nedenle de örneğin nicel araştırmalarda bir teknik olarak ele alınan görüşme ya da gözlem, nitel araştırmada bir yöntem hâlini alır. Çünkü görüşmenin ya da gözlemin kendisi, içeriden bakış sürecidir; incelenen sosyal olguyu anlamının yolu, araştırmacının yöntemidir; başka bir deyişle görüşme ya da gözlem, bir teknik olmakla sınırlı kalmamakta, yöntemsel bir duruşu da ifade etmektedir. Bu nedenle nicel araştırmalarda “teknik” olarak kullanılan görüşme, gözlem gibi araçlar, nitel araştırmalarla ilgili literatürde sıklıkla “yöntem” olarak (Yıldırım ve Şimşek, 2005) sınıflandırılmaktadır.

Derinlemesine Görüşme: Derinlemesine görüşme, araştırma problemine ilişkin yüzeysel bilgilerden çok, kişilerin düşünce, görüş ve deneyimleriyle ilgili bilgi toplanmak istendiğinde kullanılan bir görüşme tekniğidir. Derinlemesine görüşmelerde az sayıda insanla görüşülerek çok detaylı bilgi elde edilmeye çalışılır. Araştırmacının amacı, görüşülen kişi ne söylemek istiyorsa bunu söyleyebileceği rahat bir ortam sağlamaktır. Araştırma konusuna ilişkin bütün ayrıntılara ve boyutlara ilişkin bilgilerin görüşme sürecinde elde edip edilmemesi, görüşmenin *derinliğini* yansıtır (Kümbetoğlu, 2005:81). Görüşme sürecinde araştırmacı çeşitli sorular sorarak görüşmeciyi konuya yönlendirir, cevapları dikkatle dinler, görüşmenin planlanan şekilde sürüp sürmediğini kontrol eder, ancak standart bir görüşme yönergesine bağlı kalmaz. Görüşmeci konudan uzaklaşırsa ya da çok uzun ve dolaşık cevaplar verirse araştırmacı görüşülenin konuşma isteğini kırmadan müdahale etmeli ve görüşmeyi planlanan konuya çekmelidir (Kümbetoğlu, 2005:91-92).

Derinlemesine görüşme, 'yapılandırılmamış görüşme' ya da 'etnografik görüşme' olarak da adlandırılır.

Görüşme yaparken araştırmacının konuşmaktan çok dinlemesi, görüşülen kişiyi yönlendirecek konuşma ya da hareketlerden kaçınması, görüşülen kişinin statüsüne benzer giyinerek kendisini rahat hissetmesini sağlaması, görüşülen kişiye karşı nazik olması, sorularını açık, net ve kısa cümlelerle sorması ve görüşülen kişinin söylediği her şeyi, tam olarak söylenen haliyle kaydetmesi/yazması gerekir.

Odak Grup Görüşmesi: Belirli kriterlere göre seçilerek, önceden belirlenmiş bir konuyu tartışmak üzere bir araya gelmiş olan yaklaşık 6-12 kişilik bir grup insanla, nitel araştırma yöntemleri ile yapılan görüşmeye odak grup görüşmesi denir. Odak grup homojen bir gruptur, gruba dahil olan kişiler, araştırmacı açısından önem taşıyan bir şekilde birbirleriyle bazı açılardan benzerlik gösterirler. Araştırmacı, gruba kimlerin gireceğini bu benzerlik kıstasına göre belirler ve gruptakileri bu konuda bilgilendirir. Odak grup görüşmesi, grup içindekilerin kendilerini rahat hissedebilecekleri bir ortamda, önceden belirlenmiş bir konuyu tartışmalarından oluştuğu için, bu görüşmelerde sorulara verilen yanıtlar, gruptaki bireylerin karşılıklı etkileşimleri sonucunda oluşan yanıtlardır. Başka bir deyişle, gruptaki bir kişinin soruya verdiği yanıt, diğerlerinin verdiği yanıtları etkileyecektir. Bu etkileşim sayesinde, bireysel görüşmelerde akla gelmeyecek bazı konular, grup görüşmelerinde ortaya çıkabilir ve yorumlanabilir. Özellikle bir konuya ilişkin farklı grupların bakış açıları ya da insanların belirli bir konu hakkındaki düşünce ve duygularının nasıl çeşitlilik gösterdiği incelenmek isteniyorsa odak grup görüşmesi uygun bir tekniktir (Krueger ve Casey, 2000:10-24; Yıldırım ve Şimşek 2005:151).

Odak grup görüşmesiyle, bireysel görüşmelerde elde edilemeyecek, sadece grup etkileşimi sonucunda ortaya çıkacak verilere ulaşmak amaçlanır.

Yapılandırılmamış (Denetimsiz) Gözlem: Nitel araştırmalarda gözlem, sosyal olguları çevreleyen koşulları ve bireylerin davranışlarını incelemeyi sağladığı, çeşitli davranışların doğal oluş hâlini gösterdiği ve elde edilen verilerin hangi bağlamda değerlendirilmesi ve yorumlanması gerektiği konusunda araştırmacıya önemli ipuçları sunduğu için son derece faydalı bir tekniktir (Kümbetoğlu, 2005:126). Nicel araştırmalarda yapılandırılmış gözlem, nitel araştırmalarda ise yapılandırılmamış ve yarı-yapılandırılmış gözlem tekniğinden faydalanılır. *Yapılandırılmamış gözlem, gözlem çizelgesi gibi standart bir veri toplama aracının kullanılmadığı gözlemdir.* Yapılandırılmamış gözlem, katılımcı ve katılımsız olmak üzere ikiye ayrılır.

Katılımcı gözlem, insanların hangi davranışı neden yaptığını anlamak açısından çok faydalıdır, ancak büyük gruplar üzerinde uygulanmaya uygun değildir.

• **Katılımcı Gözlem:** Katılımcı gözlemde araştırmacı, çalıştığı konuyla ilgili kültürün içine girmeye, bu kültürün bir parçası olmaya çalışır ve gözlem çizelgesi gibi standart bir gözlem aracı kullanmaz. Katılımcı gözlemin amacı, incelenen kültürü mümkün olduğunca ayrıntılı bir şekilde tanımlayacak bilgiyi edinmek ve bu kültürün dilini, gelenek ve göreneklerini, değerlerini, yazılı ve yazısız normlarını etraflıca betimlemektir. Bu nedenle katılımcı gözlem, belirli bir kültürü, o kültürün içinden bakarak tanımlamayı amaçlayan *etnografya* çalışmaları ile özdeş görülür (Yıldırım ve Şimşek, 2005:171). Katılımcı gözlem, incelenen duruma eşlik eden düşünceleri ve duyguları paylaşarak içten bir şekilde kavramayı, böylece gözlem konusu olan olayın iç yapısına sızarak bir anlayış derinliğine ulaşmayı amaçlar. Katılımcı gözlemde araştırmacıların incelenen gruba katılımı her zaman eşit düzeyde olmayabilir, bazı araştırmalarda araştırmacılar grupla tamamen bütünleşirken, bazı durumlarda araştırmacının gruba katılımı daha sınırlı olabilir. Katılımcı gözlemde gözlem konusu olan birey ve grupların, özellikle araştırmacının kimliğinden ve amacından habersiz oldukları durumlarda gözlemde etkilenmeyecek olmalarının, katılımcı gözlemin en önemli yararlarından biri olduğu belirtilmektedir. Ancak gözlemcinin gözlem yaptığının bilincinde olması, incelediği grubun tam anlamıyla bir üyesi olmasını engelleyecektir. Diğer taraftan grupla bütünleşmek için aşırı çaba harcaması da olayların doğallığını bozabilir. Ayrıca katılımcı gözlemde araştırmacı grupla bütünleştikçe kendi bakış açısını kaybedebilir, yansızlıktan uzaklaşabilir ve yaptığı gözlemler kendine özgü bir nitelik kazanabilir. Bu nedenlerden ötürü katılımcı gözlemin geçerliği ve güvenilirliği düşüktür (Sencer ve Sencer, 1978:115-118).

• **Katılımsız Gözlem:** Katılımsız gözlem, standart bir veri toplama aracının kullanılmadığı, ancak araştırmacının katılımcı gözlemdeki gibi gözlemlediği grubun bir üyesi hâline gelmediği, araştırmacı kişiliğini koruduğu ve gözlem konusunu dışarıdan gözlemlediği gözlem tekniğidir. Böylece gözlemde nispeten nesnellik sağlanmış olur. Ancak araştırmacının gözlemlediği duruma hiç katılmadan gözlem yapması oldukça zordur. Bir yönü ayna, diğer yönü cam olan bir bölmeyle ayrılan iki odadan birinde araştırmacı, diğerinde gözlemlenecek birey ya da grup bulunuyorsa bu mümkündür, ancak sosyal ortamlarda bu denli kesin ayrışmalar söz konusu olamaz. Ayrıca araştırmacının gruba katılmamak üzere aşırı çaba göstermesi, duruma yabancılaşmasına neden olur ve gözlemin doğallığını bozabilir (Sencer ve Sencer 1978:180-120).

Yarı-Yapılandırılmış Gözlem: Yarı-yapılandırılmış gözlem, genellikle bir veri toplama aracı kullanılan, yapılandırılmamış çalışmalarda elde edilen verilerin doğal ortamda sınanmasına yönelik gözlemlerdir (Yıldırım ve Şimşek 2005:172). Bu tip çalışmalarda gözlemci, doğal ortamı gözlemleyecek ve önceki çalışmalarda ortaya çıkan davranışların işleme, yani tekrar görülmesi durumunda bu davranışları veri toplama aracına işleyecektir.

Yapılandırılmamış gözlemin güçlü ve zayıf yönleri nelerdir?

Yaşam Öyküsü: Sosyal bilimlerde biyografik veriler, uzun veya kısa, genel ve ya belirli bir konuya odaklanan, yüzeysel ya da derinlemesine gibi çeşitli biçimlerde bulunabilir. Bu biçimler, sahip oldukları özellikler doğrultusunda yaşam öyküsü, yaşam tarihi, yaşam anlatısı, otobiyografi, sözlü tarih gibi çeşitli terimlerle ifade edilirler. Yaşam öyküsü, yaşam tarihi ve sözlü tarih arasındaki fark, kapsamı ve vurguladıkları kısımlardır. **Yaşam tarihi** ya da **sözlü tarih** bir insanın yaşamında belirli bir olaya odaklanırken (çalışma yaşamı gibi), **yaşam öyküsü** bireyin yaşamının bütüncül ve güncel haline odaklanır.

Yaşam öyküsü çalışması, bir araştırma probleminin taşıyıcısı olan bireylerin bir birim olarak ele alınması ve yaşam süreçlerinin ince ayrıntılarına inilerek ilgililenen olgu ya da olayın somut bir içerik ve bir örnek olay üzerinde araştırılmasıdır (Sencer ve Sencer, 1978:248). Kişinin kendisi tarafından anlatılan yaşam öyküsünün araştırmacı tarafından kaydedilerek ilgili verilerin toplanması sürecine *yaşam öyküsü görüşmesi* adı verilir. Yaşam öyküleri, insanların yaşamlarını nasıl deneyimlediklerini ve öznel olarak nasıl gördüklerini anlama açısından araştırmacıya üstünlük sağlar (Plummer, 2004:564; Atkinson, 2004:566).

Örnek Olay İncelemesi (Vaka Çalışması)

Örnek olay, bir sosyal olgunun kendi bağlamı içinde, çeşitli veri toplama teknikleriyle bilgi toplanarak ampirik olarak incelenmesidir (Robson, 2000:51-52). Başka bir şekilde tanımlayacak olursak, örnek olay çalışması, sosyal olgu ya da olayın bütüncül olarak anlaşılabilmesini sağlamak amacıyla olay ya da olguyla ilişkili bütün değişkenlerin karşılıklı etkileşiminin incelendiği bir araştırma desendir. Bir örnek olay çalışmasında örnek olay, ilgililenen durum, birey, grup ya da kurum olabilir. Bir ya da birkaç olayın yoğun bir şekilde incelenmesini içeren örnek olay çalışması sürecinde nicel ve nitel veri toplama teknikleri kullanılabilir, ama derinlemesine inceleme yapmayı içerdiği için genellikle nitel veri toplama tekniklerinden yararlanır (Walliman, 2006:45-46).

Doküman İncelemesi: Araştırma konusu hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin çözümlenmesini içeren doküman incelemesi, gözlem veya görüşmenin mümkün olmadığı araştırmalarda tek başına veri toplamak amacıyla, diğer veri toplama yöntemleriyle birlikte kullanıldığında ise verilerin çeşitlendirilmesini sağlamak ve araştırmanın geçerliğini artırmak amacıyla kullanılan bir tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2005:188-189). İncelenecek yazılı dokümanlar arasında kitaplar, gazete ve dergiler, raporlar, kayıtlar, yazışmalar, yönergeler, tutanaklar yer alabileceği gibi, özellikle yaşam öyküsü ya da sözlü tarih çalışmaları kapsamında günlükler, hatıratlar, özel mektuplar da incelenebilir.

Yazılı dokümanların incelenmesinde en sık kullanılan teknikler *içerik analizi* ve *eleştirel söylem analizidir*. Bununla birlikte, **bu yöntemler sadece yazılı dokümanların incelenmesinde değil, görüşme, film, görüntü ve benzeri materyalin içeriğinin çözümlenmesinde de kullanılır**. Yazılı dokümanların içerik analizinde, metinlerde belirli sözcüklerin kaç kez tekrarlandığının sayılması, gazetelerde sütunlara ya da haberlere ayrılan alanın kaç santimetrekare olduğunun ölçülmesi, radyo ve televizyonda araştırılan konuya kaç dakika/saat ayrıldığının hesaplanması gibi nicel veri toplama teknikleri kullanılır. Araştırmacılar bu verilere dayanarak iletişimin (metin, görüntü vs.) ve iletişimde bulunanların (örneğin yazarlar) özellikleri hakkında çıkarsamalar yapabilirler. Nitel İçerik Analizi olarak da

Yaşam öyküsü çalışmaları, insan yaşamını bir bütün olarak ele alır ve bireylerin yaşamlarının derinlemesine incelenmesini içerir.

İçerik analizi, kitaplar, kanunlar, sanat eserleri, internet siteleri gibi insan iletişiminin kaydedilmiş biçimlerinin çözümlenmesini içerir.

adlandırılan (Pickering, 2004:889) Eleştirel Söylem Analizi ise metinde açıkça belirtilen anlamın içinde gizli olan veya ilk anda ima edilen anlamların ötesindeki anlamların ortaya çıkarılmaya çalışılmasıdır. Başka bir deyişle Eleştirel Söylem Analizi çalışmalarında, verilerin içinde ilk bakışta görülmeyen, saklı olabilecek gerçeklerin ortaya konması amaçlanır.

K İ T A P

İçerik Analizi ile ilgili ayrıntılı bilgi için Nuri Bilgin'in "SOSYAL BİLİMLERDE İÇERİK ANALİZİ: TEKNİKLER VE ÖRNEK ÇALIŞMALAR" adlı kitabına başvurabilirsiniz (2006, Siyasal Kitabevi).

SIRA SİZDE

5

Doküman incelemesinin güçlü ve zayıf yönleri nelerdir?

Teori Kurma ('Grounded' Teori): Gömülü Teori olarak da bilinen Teori Kurma yöntemi, sosyal araştırmaları önceden belirlenmiş teoriler üzerinde temellendirme baskısına karşı bir tepki olarak geliştirilmiş bir yöntemdir. Teori geliştirmeye yönelik olan bu yöntemde veriler, nitel veri toplama teknikleriyle toplanırken bir yandan da çözümlenmeler yapılarak elde edilen verilere uygun bir teorik açıklama getirilmeye çalışılır (Walliman, 2006:47-48).

K İ T A P

Nitel Araştırma Yöntemleri hakkında daha ayrıntılı bilgi elde etmek için Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek'in "SOSYAL BİLİMLERDE NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ" (2005, Ankara: Seçkin) ve Belkis Kümbetoğlu'nun "SOSYOLOJİDE VE ANTROPOLOJİDE NİTELİKSEL YÖNTEM VE ARAŞTIRMA" (2005, İstanbul: Bağlam) kitaplarından faydalanabilirsiniz.

NİCEL VE NİTEL YÖNTEMİN GÜÇLÜ VE ZAYIF YÖNLERİ

Nicel yöntemin de nitel yöntemin de kendine özgü güçlü ve zayıf yönleri vardır. Nicel yöntemin en güçlü yönü, araştırma evreni düzeyinde genellenebilir nitelikte ölçülebilir ve güvenilir veriler üretmesi ve toplumda bir bütün olarak var olan yapı ve desenleri keşfetmeyi sağlamasıdır. Nicel yönteme getirilen eleştiriler ise şöyle özetlenebilir:

- İnsan davranışını, bu davranışı oluşturan sosyal ve kültürel bağlamdan soyutlaması, davranışların anlamını kavramayı mümkün kılacak zengin veriler sağlayamaması,
- Neredeyse her konuyu ölçme ve sayısallaştırma eğilimi nedeniyle insan yaşamını sayılara ve soyut formlara indirgemesi, bunun sonucunda elde ettiği bilgilerin gerçek hayatla ilgisinin kopmasına neden olması,
- Teori ve hipotezde yer verilmemiş olan değişkenlerin etkisini göz ardı etmesi,
- Sosyal aktörlerin dışında var olan yapıları fazla odaklanarak sosyal olgularda aktörlerin etkileşimi sonucunda meydana gelen değişimleri görememesi,
- Sayısal verilerin istatistiksel çözümlemesinin sonuçların yönlendirilmesine, yanlış ya da eksik yorumlamaya izin vermesi,
- Ölçüm aracı standart olsa bile, konu seçiminde ve bulguların yorumlanmasında araştırmacının değer yargılarından arınması ve tamamen nesnel olması mümkün olmadığı hâlde nesnellığı bir şart olarak görmesi açılarından eleştirilmiştir.

Nitel yöntemin en güçlü yönü, insan davranışını ve sosyal yaşamdaki değişim sürecini kendi bağlamı içinde ve bütüncül olarak anlamamızı sağlayacak zengin ve detaylı veriler sağlamasıdır. Nitel yöntem;

- Fazla öznel ve göreceli olması nedeniyle sonuçların araştırmayı yürüten araştırmacıya bağlı olarak değişebilmesi,

- Sosyal olay ve olguları açıklamada sosyal aktörlerin düşünsel süreçlerine ağırlık vererek resmin daha geniş hâlini, yani sosyal olguları etkileyen ama sosyal aktörlerin bilgileri dışında işleyen süreçleri göz ardı etmesi,
- Veri toplama ve çözümlene süreçlerinin çok fazla emek ve zaman gerektirmesi,
- Elde edilen verilerin genellenememesi açılarından eleştirilmiştir.

Bazı sosyal bilimciler, iki yöntemin de tek başına bütünüyle geçerli ve tamamen güvenilir veriler sağlayamayacağını, ama her ikisinin de sosyal yaşamı aydınlattığı yönlerinin olduğunu belirtmekte, bu nedenle en faydalı olanın iki yöntemin bir arada kullanılması (yöntemsel çoğulculuk) olduğunu ileri sürmektedirler (Haralambos vd., 1995: 856).

YÖNTEMSSEL ÇOĞULCULUK

Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılıp kullanılmayacağına ilişkin iki farklı görüş vardır. Bu görüşlerden ilki, nicel ve nitel araştırmaların farklı teorik bakış açılarına dayandıklarını, sosyal gerçekliğin incelenmesinin zıt yolları olduklarını vurgular. Bu görüşe göre teorik bakış açısı, değer ve varsayımlar iç içe geçmiş durumdadırlar, birbirlerinden ayrılmaları mümkün değildir; bu nedenle de nicel ve nitel araştırma yöntemleri veri toplama tekniği düzeyine indirgenemez, bütünlendirilemez ve birlikte kullanılamaz. İkinci görüş ise nicel ve nitel yöntemin sadece sosyal araştırmaların yürütülmesinin farklı araştırma problemlerine uygun olan farklı yolları olduğunu vurgular, her iki yöntemle ilişkilendirilen veri toplama tekniklerinin güçlü yönleri üzerinde durur ve bu tekniklerin kaynaştırılabilecek nitelikte olduklarını ileri sürer. Bu görüşe göre nicel ya da nitel araştırma yöntemlerinden birini seçmek ya da melez bir yöntem benimsemek, teorik bakış açılarından ve değerlerden çok teknik konularla ilgilidir (Bryman, 1988:4-5). Örneğin Bryman (1988) nicel ve nitel yöntemler arasında bir iş bölümü olduğunu; nicel yöntemin yapısal öğeleri incelemek için, nitel yöntemin ise süreçsel öğeleri incelemek için kullanabileceğini belirtir.

Nicel ve nitel yöntem birbirleriyle birçok noktada çelişse de, sosyolojide birlikte kullanılmaları oldukça yaygındır. Çok sayıda araştırmacı, nicel veya nitel yöntemlerden birini öncelikli olarak benimsemekte, ancak bulgularını desteklemek için diğer yöntemin veri toplama tekniklerini de kullanmaktadır. Her iki yöntemden de faydalanma, *yöntemsel çoğulculuk*, nirengi ya da üçgenleme olarak adlandırılmaktadır. İki yöntemi bir arada kullanmanın çeşitli yolları vardır:

1. Nicel veriler nitel çalışmalarla elde edilmiş verilerin, nitel veriler de nicel çalışmalarla elde edilmiş verilerin doğruluğunun kontrol edilmesi amacıyla kullanılabilirler.
2. Nitel yöntem, daha sonra nicel yöntemle sınanmak üzere hipotez geliştirilmesi amacıyla kullanılabilir.
3. Nicel yöntemle yapılmış çalışmalar, nitel yöntemle yapılacak çalışmalarda kimlerin incelenmesi gerektiğinin belirlenmesinde faydalı olabilir.
4. Nitel yöntem, nicel araştırmalar sonucunda birbirleriyle istatistiksel olarak ilişkili oldukları ortaya çıkan bazı değişkenlerin neden ilişkili olduğunu göstermek amacıyla kullanılabilir.
5. Çalışılan sosyal grup hakkında daha bütüncül bir görüşe sahip olabilmek için nicel ve nitel yöntemler bir arada kullanılabilir; araştırma konusunun genel özellikleri için nicel, özgül özellikleri için nitel yöntem kullanılabilir.

Yöntemlerin birleşimi, sadece birincil veri kaynaklarıyla sınırlı değildir. Örneğin, yapılan bir anket çalışmasına ek olarak tarihsel dokümanların incelenmesi, sonuçların konunun tarihsel bağlamı içinde çözümlenmesini sağlayabilir (Haralambos vd., 1995: 856).

Birincil veri kaynakları, anket, görüşme ve gözlem sonuçları gibi, araştırmacının kendisinin topladığı, konusuna en yakın olan, örneğin bir olayı yaşamış ya da tanık olmuş kişilerden elde edilen verilerdir. İkincil veri kaynakları ise, önceden yapılmış araştırmaların raporları, resmi istatistikler ya da kitaplar gibi, araştırmacının kendisinin toplamadığı, birincil veri kaynaklarındaki bilgilerin yorumlanması ve aktarılmasıyla oluşan verilerdir.

Özet

Nicel araştırma yöntemlerini değerlendirme

Nicel araştırma yöntemi, nesnellik, genellenebilirlik ve güvenilirlik sağlamaya çalışan, sosyal olgular arasındaki neden sonuç ilişkilerini ortaya koyarak sosyal yaşamı düzenleyen kanunları açıklamaya çalışan araştırmalarda kullanılan yöntemdir. Nicel yöntemle yürütülen araştırmalar tümdengelim ilkesi doğrultusunda teori ya da hipotezlerle başlar, ölçülebilecek nitelikte sayısal veriler toplar, verileri istatistiksel yöntemlerle çözümler ve değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koyarak hipotezleri sınırlar. Bulgularını araştırma evrenine genellemek ve sosyal olguları tahmin etmek amacını taşıdıkları için geniş çaplı örneklem gruplarıyla çalışırlar.

Nitel araştırma yöntemlerini değerlendirme

Nitel araştırma yöntemi, sosyal olguları içinde buldukları sosyal bağlam içinde değerlendiren, sosyal eylemin arkasındaki nedenleri anlamaya ve yorumlamaya çalışan, zengin ve detaylı nitel verilerin toplanmasını ve sosyal aktörlerin bakış açılarının anlaşılmasını ve yorumlanmasını içeren yöntemdir. Nitel yöntem, araştırmacının araştırma sürecine etkin bir şekilde dahil olmasını, örnekleme-deki kişilerle empati kurmasını ve ele aldığı sosyal olgu ya da olayı, örneklemindeki sosyal aktörlerin gözünden görerek anlamasını gerektirir. Bulgularını genelleme ve sosyal olguları tahmin etme amacı taşımadıkları için nitel araştırmalarda küçük örneklem gruplarıyla çalışılır. Nitel araştırmalarda tümevarım ilkesi benimsenir, araştırma hipotezle başlanmaz, alandan elde edilen verilerin çözümlenmesinden sonra hipotez ve teori geliştirilir.

Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan araştırma tekniklerini açıklama

Nicel araştırmalarda veriler, standartlaştırılmış veri toplama araçlarının kullanıldığı veri toplama teknikleriyle toplanır. Bu teknikler yapılandırılmış gözlem, yapılandırılmış görüşme, deney, yarı-deney ve ankettir. Birden çok veri toplama tekniğinin kullanıldığı surveyler, en sık kullanılan nicel araştırma desenidir. Nitel araştırmalarda ise verilerin toplanmasında standartlaştırılmış veri toplama araçları kullanılmaz, veri toplama aracı araştırmacının kendisidir. Veriler yapılandırılmamış görüşme, odak grup görüşmesi, yapılandırılmamış (katılımcı veya katılımsız) ve yarı-yapılandırılmış göz-

lem, yaşam öyküsü, örnek olay ve doküman incelemesi gibi veri toplama yöntemleriyle elde edilir.

Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin güçlü ve zayıf yönlerini karşılaştırma

Nicel yöntemin en güçlü yönü, araştırma evreni düzeyinde genellenebilir nitelikte ölçülebilir ve güvenilir veriler üretmesi ve toplumda bir bütün olarak var olan yapı ve desenleri keşfetmeyi sağlamasıdır. Zayıf yönleri ise insan davranışını sosyal bağlamından kopardığı için davranışların arkasındaki nedenlerin anlaşılmasına olanak vermemesi, sosyal bilimlerin konusu olan insanın davranışlarını ve yaşamını sayılara ve soyut formlara indirgemesi ve hipotezlerde yer almayan değişkenlerin etkisini gözden kaçırmasıdır. Nitel yöntemin en güçlü yönü, insan davranışını ve sosyal yaşamdaki değişim sürecini kendi bağlamı içinde ve bütüncül olarak anlamamızı sağlayacak zengin ve detaylı veriler sağlamasıdır. Zayıf yönleri ise fazla öznel olması ve sosyal olguları etkileyen ama sosyal aktörlerin bilgileri dışında işleyen süreçleri göz ardı etmesi, sonuçların araştırmayı yürüten araştırmacıya bağlı olarak değişebilmesi ve veri toplama ve çözümlenme süreçlerinin çok fazla emek ve zaman gerektirmesidir.

Yöntemsel çoğulculuğa ilişkin görüşleri değerlendirme

Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılıp kullanılmayacağına ilişkin iki farklı görüşten ilkinde göre, dayandıkları farklı varsayımlar nedeniyle nicel ve nitel araştırma yöntemleri bir arada kullanılamaz. İkinci görüş ise nicel ve nitel yöntemin sadece sosyal araştırmaların yürütülmesinin farklı yolları olduğunu, bu nedenle birlikte kullanılabileceklerini, bütünleştirilebileceklerini savunur. Nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanılması, bir yöntemle yapılmış araştırmaların sonuçlarının doğruluğunu diğer yöntemle kontrol etmek ya da araştırma konusu hakkında daha bütüncül bir görüşe sahip olmak gibi faydalar sağlar. Ayrıca nicel araştırmalarda ortaya konan nedensel ilişkilerin nitel araştırmalar sayesinde anlaşılmasını sağlamak, nicel araştırmalarla sınılanmak üzere nitel araştırmalarla hipotezler ve teoriler geliştirmek ya da nitel araştırmalarda kimlerin incelenmesi gerektiğini bulmak üzere nicel araştırmalar yapmak gibi çeşitli amaçlarla işbirliği içinde kullanılabilirler.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi nicel araştırma yönteminin özelliklerinden biri **değildir**?

- Kullanılan yöntem, çalışılan konudan daha ön plandadır.
- Sosyal olguların kültürden ve zamandan bağımsız evrensel doğrular olduğunu varsayar.
- Sosyal olgular arasındaki neden sonuç ilişkilerini ortaya koymaya çalışır.
- Verilerini deney, gözlem, derinlemesine görüşme ve doküman incelemesi yollarıyla toplar.
- Araştırmacının nesnel olmasını, araştırdığı konunun dışında kalmasını gerektirir.

2. Aşağıdakilerden hangisi nitel araştırma yönteminin özelliklerinden biri **değildir**?

- Araştırma problemini veya yöntemini veri toplama sürecinde değiştirilebilir.
- İnsan davranışını, bu davranışın içinde şekillendiği bağlam içinde ele alır.
- Nicel araştırmanın aksine önceden belirlenmiş bir hipotez veya teoriyle başlamaz.
- Verileri sayısallaştırarak değil, zenginliklerini ve detaylılıklarını gösterecek şekilde sunar.
- İnsan davranışına ilişkin kanunları ortaya çıkarabilmek için bulgularını geneller.

3. Yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmeleri birbirinden ayıran özellik aşağıdakilerden hangisidir?

- Görüşme yapılan örneklemin büyüklüğü
- Görüşme yapılan yerin niteliği
- Görüşme sonucunda elde edilecek bilgilerin hipotez sınamak için mi, hipotez geliştirmek için mi kullanılacağı
- Standart veri toplama araçlarının kullanılıp kullanılmaması
- Görüşme sonucunda elde edilen verilerin ikincil veri kaynaklarıyla desteklenip desteklenmeyeceği

4. Katılımcı ve katılımsız gözlem arasındaki temel fark aşağıdakilerden hangisidir?

- Standartlaştırılmış veri toplama araçlarının olup olmaması
- Araştırmacının gözlemediği grubun bir üyesi haline gelip gelmediği, gözlemi içeriden mi dışarıdan mı yaptığı
- Gözlem sonucunda elde edilecek bilgilerin hipotez sınamak için mi, hipotez geliştirmek için mi kullanılacağı
- Araştırmacının kimliğinin gözlemlenen grup tarafından bilinip bilinmemesi
- Yapılan gözlemlerde olguların yüzeysel olarak mı, detaylı bir şekilde mi incelendiği

5. Nicel ve nitel araştırmalara ilişkin aşağıda verilen bilgilerden hangisi **yanlıştır**?

- Teori kurma, hem nitel hem de nicel araştırmalarda kullanılacak bir araştırma desendir.
- Odak grup görüşmesi, nitel araştırmalarda uygulanan yöntemlerden biridir.
- Doküman incelemesi, ikincil verilerin incelenmesini içerir.
- Gözlem hem nitel hem de nicel araştırmalarda kullanılacak bir tekniktir.
- Yaşam öyküsü ve sözlü tarih, nitel araştırmalarda kullanılan yöntemlerdendir.

6. Anket sorularının hazırlanmasına yönelik olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?

- Soruların basit bir dille sorulması gerekir.
- Sorunun tam olarak neyi sorduğu ve hangi zamana ilişkin sorduğunun net olması gerekir.
- Soruların cevaplayıcıyı yönlendirecek şekilde sorulmasından kaçınılması gerekir.
- Cevaplayıcı soruyu anladığı halde cevap vermek istemiyorsa, ısrarcı olmamak gerekir.
- Her soruyla mümkün olduğu kadar çok şeyi ölçmeye çalışmak gerekir.

7. Araştırmacının amacıyla ilgili belirli kıstaslara göre seçilerek, önceden belirlenmiş bir konuyu tartışmak üzere bir araya gelmiş olan bir grup insanla, nitel araştırma yöntemleri ile yapılan görüşmeye ne ad verilir?

- Odak grup görüşmesi
- Derinlemesine görüşme
- Yaşam öyküsü görüşmesi
- Yapılandırılmış görüşme
- Yarı-yapılandırılmış görüşme

8. Aşağıdakilerden hangisi nicel yönetime getirilen eleştirilerden biri **değildir**?

- İnsan davranışını, bu davranışı oluşturan sosyal ve kültürel bağlamdan soyutlaması
- Teori ve hipotezde yer verilmemiş olan değişkenlerin etkisini göz ardı etmesi
- Veri toplama ve çözümleme süreçlerinin çok fazla emek ve zaman gerektirmesi
- İnsan yaşamını sayılara ve soyut formüllere indirgemesi
- Sosyal aktörlerin etkisini görmezden gelmesi

9. Nitel yöntemle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- Sonuçların araştırmayı yürüten araştırmacıya bağlı olarak değişebilmesi nedeniyle eleştirilmiştir.
- Sosyal olguları etkileyen ama sosyal aktörlerin bilgileri dışında işleyen süreçleri göz ardı etmesi nedeniyle eleştirilmiştir.
- İnsan davranışını ve sosyal yaşamdaki değişim sürecini kendi bağlamı içinde ve bütüncül olarak anlamamızı sağlayacak zengin ve detaylı veriler sağlar.
- Verilerin sunumunda hiçbir şekilde istatistik kullanmaz.
- Sosyal aktörlerin algı ve bakış açılarını anlamaya ve sosyal gerçekliği, bu bakış açısına göre ve inşa edildiği sosyal bağlam içinde yorumlamaya çalışır.

10. Yöntemsel çoğulculuk yanlısı olan görüşe göre aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- Araştırmanın nicel yöntemle mi, nitel yöntemle mi yapılacağına, verilerin toplanmasından sonra karar verilebilir.
- Araştırma konusu hakkında daha bütüncül bir görüşe sahip olabilmek için nicel ve nitel yöntemler bir arada kullanılabilir.
- Nitel yöntem, bazı değişkenlerin neden istatistiksel olarak ilişkili olduğunu göstermek amacıyla kullanılabilir.
- Nitel yöntem, daha sonra nicel yöntemle sınanmak üzere çeşitli hipotezlerin geliştirilmesi amacıyla kullanılabilir.
- Nicel yöntemle yapılmış çalışmalar, nitel yöntemle yapılacak çalışmalarda kimlerin incelenmesi gerektiğinin belirlenmesinde faydalı olabilir.

Yaşamın İçinden

Aynı konuda yapılan nicel ve nitel araştırmaları incelemek, nicel ve nitel yöntemin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Örneğin, işsizlikle ilgili yapılmış nicel bir çalışmayı ele alalım. Araştırma, bir yıldan daha fazla süredir işsiz olan kişilerin iş arama isteklerini kayb ettikleri hipoteziyle başlamıştır. Çeşitli resmi kurumların veri tabanları aracılığıyla işsiz olduğu tespit edilen 15,000 kişiye posta yoluyla anket formu gönderilmiştir. Postayla gönderilen anket formlarından 9,800'ü cevaplanarak araştırmacıya geri gönderilmiştir. Anket formlarındaki bilgiler, istatistik programı aracılığıyla çözümlenmek üzere bilgisayara girilmiştir. Bilgisayar programının yardımıyla veriler çözümlenmiş, bir yıldan uzun süredir işsiz olan bireylerin iş arama isteklerinin, daha kısa süredir işsiz olan bireylerin iş arama isteklerinden daha düşük düzeyde olduğu ortaya konmuş, böylece hipotez doğrulanmıştır. Araştırma raporunun bulgular kısmında, hipotezin doğrulanması sürecinde kullanılan istatistiksel çözümlenmeler ve ortaya konan anlamlı istatistiksel ilişkiler sayısal olarak ifade edilmiştir. Bununla birlikte, araştırma sonucunda ortaya konan iş arama isteğindeki azalmaya neden olabilecek diğer etkenlerin neler olabileceğine ve anket uygulanan kişilerin içinde bulunduğu sosyal ve kültürel ortamın işsizlik deneyimini ne şekilde etkilediğine değinilmemiştir.

Aynı konuda nitel bir araştırma yapıldığını varsayalım. Nitel bir araştırmada, seçilecek daha küçük bir örneklem grubundan, işsizlik ile ilgili daha detaylı ve derinlemesine bilgi alınması hedeflendiği için, veri toplamada, verilerin analizinde ve rapor yazımında izlenen yol ve yöntem oldukça farklılaşır. Nitel araştırmada araştırmacı verilerini nispeten daha küçük bir örneklem grubundan ve nicel veri toplama yöntemleriyle toplamalıdır. Örneğin bir yıldan daha uzun süredir işsiz olan 20 kişiyle derinlemesine görüşmeler; aynı durumdaki 5 kişilik bir grupta odak grup çalışması; ya da aile reisinin 2 yıldır işsiz olduğu bir aileyle iki ay süreyle birlikte yaşayarak katılımcı gözlem yapabilir. Araştırmacı, uzun süreli işsizliğin işsizler için ne anlama geldiği, uzun süredir işsiz olanların işsizliği ne şekilde deneyimledikleri, işsizliğin bu bireyler ve aileleri üzerinde yarattığı ekonomik, sosyal ve psikolojik etkiler gibi konuları ayrıntılı olarak incelemelidir. İşsizliği uzun süredir işsiz olanların gözünden görmeye, işsizliğin *onlar için ne anlama geldiğini* anlamaya çalışmalıdır. Araştırma raporunun bulgular kısmında, yapılan görüşmelerin büyük

bölümünü olduğu gibi yazmalı, katılımcı gözlem sürecinde gözlemlediklerini de ayrıntılı bir şekilde aktarmalıdır. Sonuç olarak araştırmacı, örnekleme içinde buldukları durumu çok çeşitli açılardan ve etraflı bir şekilde ortaya koymak durumundadır. Bununla birlikte, böyle bir araştırmada bulgular sadece örnekleme içindeki 20 kişi için geçerli olacaktır. Başka bir deyişle, nüfusun geri kalanında uzun süredir işsiz olan bireylerin işsizliği algılayışları, bu araştırmanın bulgularıyla uyumlayabilir.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız yanlışsa “Nicel Araştırma Yönteminin Genel Özellikleri” konusunu gözden geçiriniz.
2. e Yanıtınız yanlışsa “Nitel Araştırma Yönteminin Genel Özellikleri” konusunu gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız yanlışsa “Nicel Araştırma Teknikleri” ve “Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri” konularını gözden geçiriniz.
4. b Yanıtınız yanlışsa “Nicel Araştırma Teknikleri” ve “Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri” konularını gözden geçiriniz.
5. a Yanıtınız yanlışsa “Nicel Araştırma Teknikleri” ve “Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri” konularını gözden geçiriniz.
6. e Yanıtınız yanlışsa “Nicel Araştırma Teknikleri” konusunu gözden geçiriniz.
7. a Yanıtınız yanlışsa “Nitel Araştırma Teknikleri” konusunu gözden geçiriniz.
8. c Yanıtınız yanlışsa “Nicel ve Nitel Yöntemin Güçlü ve Zayıf Yönleri” konusunu gözden geçiriniz.
9. d Yanıtınız yanlışsa “Nitel Araştırma Yönteminin Genel Özellikleri” konusunu gözden geçiriniz.
10. a Yanıtınız yanlışsa “Yöntemsel Çoğulculuk” konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Anket tekniğinin güçlü ve zayıf yönleri nelerdir? Anketin güçlü yönleri, geniş çaplı verilerin hızlı bir şekilde ve düşük maliyetle toplanmasını sağlaması; veri toplama araçlarının standart olması sayesinde başka araştırmacıların da aynı araştırmayı tekrarlayabilmelerine olanak tanınmasıdır. Zayıf yönleri ise, özellikle postayla yollanan anketlerde cevaplama oranı düşük kalabilmesi ve okuryazar olmayanların zorunlu olarak araştırmanın kapsamı dışında kalması; örneklem büyüdükçe maliyetin artması; çevrenin cevaplayıcılar üzerindeki etkisinin kontrol edilememesi ve cevapların detaylandırılmasına ve derinleştirilmesine uygun olmamasıdır.

Sıra Sizde 2

Bağımlı ve bağımsız değişkenleri tanımlamaya ve bir örnekle açıklamaya çalışın. Bağımlı değişken, bağımsız değişkene tepki olarak değiştiği gözlenen, neden-sonuç ilişkisinde sonuç olan değişkendir. Bağımsız değişken ise bağımlı değişkeni etkileyen, neden-sonuç ilişkisinde neden durumundaki değişkendir. Örneğin, eğitim düzeyinin gelir üzerindeki etkisini incelediğimiz bir çalışmada eğitim düzeyi bağımsız değişken, gelir düzeyi bağımlı değişkendir, çünkü gelir eğitim düzeyine bağlı olarak değişmektedir.

Sıra Sizde 3

Deneyin güçlü ve zayıf yönleri nelerdir? Deneyin en güçlü yönü, neden-sonuç ilişkilerinin varlığını ve yönünü ortaya çıkarması ve dış etkileri kontrol altında tutmasıdır. Zayıf yönleri ise elde edilen sonuçların genellenmesinin zor olması, deney koşulları nedeniyle deneklerin doğal davranmama olasılığının olması ve insanların düşünce ve davranışlarını etkileyen sosyal kurumların laboratuvar ortamında yeniden yaratılmasının mümkün olmamasıdır.

Sıra Sizde 4

Yapılandırılmamış gözlemin güçlü ve zayıf yönleri nelerdir? Yapılandırılmamış gözlemin güçlü yönleri sözel olmayan verilerin toplanmasını sağlaması; gözlem doğal ortamda yapıldığı için incelenen davranışların doğal olma olasılığının yüksek olması; araştırmacının çalışılan grupla uzun süre bir arada olması sayesinde olayları onların gözüyle görmesini mümkün kılması; araştırılan olgunun etraflı şekilde anlaşılmasına katkıda bulunması ve gözlem süresinin uzatılabilmesine olanak vermesi-

dir. Zayıf yönleri ise gözlemlenen davranışı etkileyebilecek olan dış faktörlerin kontrol edilememesi; deney ve anket gibi tekniklere oranla çok daha küçük örneklemlemlerle çalışılmak zorunda oluşu; alana girmenin ve grup tarafından kabul edilmenin zorluğu; verilerin sayısallaştırılmasının zorluğu; araştırmacının, grup içindeki rolünü benimseyerek kendi bakış açısı kaybetmesi riski ve araştırmacının grubun özel hayatında gözlemci olarak bulunmasının etik açıdan sorun yaratmasıdır.

Sıra Sizde 5

Doküman incelemesinin güçlü ve zayıf yönleri nelerdir? Doküman incelemesinin güçlü yönleri, araştırma konuyla ilgili kişilere ulaşamadığı durumlarda veri toplama-yı mümkün kılması, inceleme süresinin uzatılabilmesine olanak vermesi, düşük maliyetli olması ve özellikle hatırat ve günlük gibi kaynaklarda incelenen kişi bilgileri kendi isteğiyle kayda geçirmiş olduğu için duygu ve düşüncelerin nispeten en doğal haline ulaşılabilmesini sağlamasıdır. Zayıf yönleri ise dokümanları yazanların yanlı davranma, gerçekleri abartma, değiştirme veya tamamen uydurma olasılığının olması; bazı durumlarda ancak belgelerini koruyabilecek güce sahip olanların kayıtlarına ulaşılabilmesi nedeniyle araştırmanın sadece belirli bir grubun niteliğini yansıtmaması; dokümanların kayıp ya da eksik olabilmesi; okuyazar olmayan grupların araştırma kapsamı dışında kalabilmesi; dokümanların kaydında bir standartlık olmaması nedeniyle karşılaştırmanın ve verilerin işlenmesinin zor olmasıdır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Atkinson, R. (2004). Life Story Interview. içinde: L. B. M.; A. Bryman ve L., T. Futing , **The Encyclopedia of Social Science Research Methods**. Sage Publications, ss: 566-569.
- Bilgin, N. (2006). **Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi: Teknikler ve Örnek Çalışmalar**. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Skinner, D., Stanworth, M. ve Webster, A. (1996). **Introductory Sociology**. London: MacMillan.
- Bryman, A. (1988). **Quantity and Quality in Social Research**. London: Unwin Hyman.
- De Vaus, D.A. (1990) **Surveys in Social Research**. 2nd Edition. London: Unwin Hyman.
- Ergun, D. (2005). **Sosyoloji ve Tarih: Sosyolojide Yöntem Sorunu**. Imge Kitabevi.
- Haralambos, M., Heald, R.M. ve Holborn, M. (1995). **Sociology: Themes and Perspectives**. 4th Edition. Collins Educational.
- Krueger, R. A. ve Casey, M.A. (2000). **Focus Groups: A Practical Guide to Applied Research**. Thousand Oaks:Sage.
- Kümbetoğlu, B. (2005). **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**. İstanbul: Bağlam.
- Miller, R. (2003.) **A-Z of Social Research: A Dictionary of Key Social Science Research Concepts**. London: Sage Publications.
- Neuman, W. L. (1996). **Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches**. 3rd edition, USA: Allyn and Bacon.
- Pickering, M. J. (2004). Qualitative Content Analysis. içinde: L. Beck, A. Bryman ve L. T. Futing, **The Encyclopedia of Social Science Research Methods**. Sage Publications, ss: 889-890.
- Plummer, K. (2004). Life History Method. içinde: L. Beck, A. Bryman ve L. T. Futing, **The Encyclopedia of Social Science Research Methods**. Sage Publications, ss:564-566.
- Robson, C. (2000). **Real World Research**.. Oxford: Blackwell.
- Sandelowski, M.(2004). Qualitative Research. içinde: L. Beck, A. Bryman ve L. T. Futing, **The Encyclopedia of Social Science Research Methods**. Sage Publications, ss: 893-894.
- Sencer, M. ve Sencer, Y. (1978) **Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim**. Ankara: TODAİE Yayını.
- Walliman, N. R. (2006). **Social Research Methods**. Sage Publications Incorporated.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**. Ankara: Seçkin.

5

Amaçlarımız

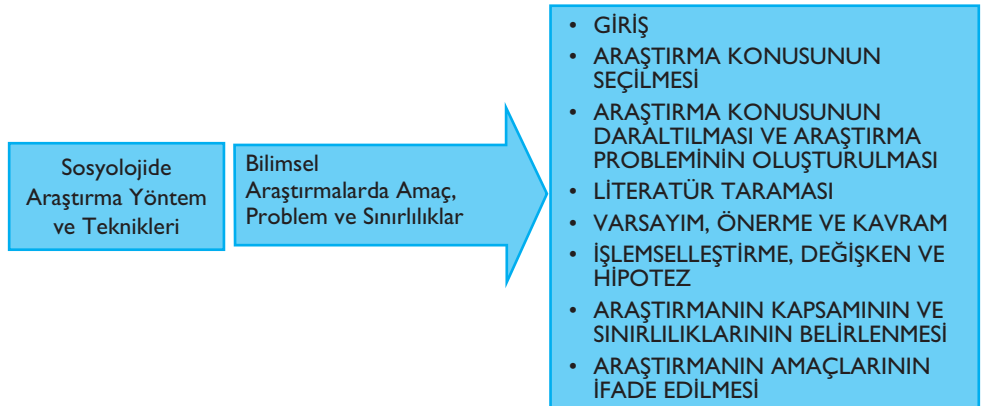
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Araştırma konusunun seçilmesinde etkili olan faktörleri değerlendirebilecek,
- Araştırma probleminin oluşturulması sürecini özetleyebilecek,
- Varsayım, önerme, kavram, işlemselleştirme, değişken ve hipotez kavramlarını karşılaştırabilecek,
- Hipotez formüle edebilecek,
- Araştırmanın nasıl sınırlandırılacağını tasarlayabilecek,
- Araştırmanın amaçlarını ifade ederken dikkat edilecek noktaları değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Araştırma Problemi
- Literatür Taraması
- Varsayım
- Önerme
- Kavram
- İşlemselleştirme
- Değişken
- Hipotez

İçerik Haritası

Bilimsel Araştırmalarda Amaç, Problem ve Sınırlılıklar

GİRİŞ

Sosyal bilimlerde nicel yöntem olarak da adlandırılan bilimsel yönteme göre araştırma süreci çeşitli aşamalardan oluşur. Bu aşamalar araştırma probleminin oluşturulması, teorilerden ya da gözlemlerden yola çıkılarak hipotezlerin geliştirilmesi, araştırmaya uygun araştırma tipi, örneklem ve veri toplama tekniklerinin seçilmesi, verilerin toplanması, analiz edilmesi ve bulguların açıklanarak teoriyle ilişkilendirilmesidir. Bu ünite de araştırma konusunun nasıl seçildiğini, araştırma probleminin nasıl oluşturulduğunu, hipotezlerin nasıl kurulduğunu ve araştırmanın kapsam ve sınırlılıklarının nasıl belirlendiğini inceleyeceğiz.

ARAŞTIRMA KONUSUNUN SEÇİLMESİ

Araştırmaya başlamadan önce araştırmacının neyi ele alacağına dair bir fikri olması, ne hakkında bilgi toplayacağını bilmesi ve tanımlaması gerekir. Bu tanımlama, araştırmanın konusunu oluşturur (Robson, 2003:21). Hangi konunun çalışılacağı tamamen araştırmacının bilimsel ilgi ve merakına bağlıdır. Araştırma konusu, araştırmacının kişisel deneyimlerinden, daha önce başka araştırmacılar tarafından yapılmış çalışmalardan, kitle iletişim araçlarından, teorilerden, inançlardan ve değerlerden etkilenilerek seçilebilir. Araştırmacılar bu çeşitli kaynaklardan konularını seçerken, diğer araştırmacıların önemli bulduğu ve itibar gösterdiği konular, gündemdeki toplumsal sorunlar, eldeki mali kaynaklar ve personel kaynakları gibi çeşitli faktörleri göz önünde bulundururlar (Lin, 134).

Araştırma konusu seçilirken araştırmanın uygulanabilir olmasına dikkat edilmesi, araştırma konusu sadece ilginçliği nedeniyle değil, çeşitli açılardan araştırılabilir olması nedeniyle de seçilmelidir. Örneğin “Seri katillerin toplumla bütünleşme düzeyleri” gibi bir araştırma konusu ilgi çekici olmakla birlikte, veri toplama süreci açısından birçok zorluk içerdiği için bu araştırmanın uygulanabilirlik düzeyi oldukça düşüktür. Araştırma konusu seçilirken dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da konunun genişliğidir. Araştırma konusu araştırma problemi hâline gelirken daraltılacaktır ancak konu fazla geniş olursa uygun bir araştırma probleminin geliştirilmesi de çok zor olacaktır. Örneğin “istihdam” ya da “madde bağımlılığı” araştırma konusu olamayacak kadar geniş kapsamlı ifadelerdir. Araştırma konusunu daraltmak için ilgilenilen konunun kiminle ilgili olduğu, hangi mekân ya da coğrafi alana, hangi zamana, hangi kültüre ya da hangi araştırma evrenine ilişkin olduğu belirtilebilir. Örneğin “Özel sektörde kadın istihdamı”, “İstihdam

koşullarının iş tatmini üzerindeki etkisi”, “Gençler arasında madde bağımlılığı”, “Aile içi şiddetin madde bağımlılığı üzerindeki etkileri” gibi ifadeler, araştırma konusu olmaya uygundur. Araştırma konusu özgün ve net olmalıdır. Bununla birlikte araştırma konusu olarak belirlediğimiz ifade, henüz bilimsel olarak sınanmaya hazır hâlde değildir.

ARAŞTIRMA KONUSUNUN DARALTIKILMASI VE ARAŞTIRMA PROBLEMİNİN OLUŞTURULMASI

Seçilen araştırma konuları, genellikle tek bir araştırmada incelenemeyecek kadar geniş çaplı ve muğlak olurlar. Bu nedenle araştırmacının seçtiği araştırma konusunu daraltıp netleştirmesi ve araştırılabilir bir problem hâlinde ifade etmesi gerekir. Araştırma, açık ve tam olarak belirtilmiş problemlere doğru çözüm yolları bulmaya yönelik, objektif, planlı ve sistemli bir süreçtir (Kaptan, 1973:104). İyi bir araştırma problemi araştırılabilir, anlamlı, genellenebilir, orijinal ve güncel olan, eldeki kaynaklarla, mevcut teknik olanaklarla ve araştırmaya ayrılması planlanan zaman içinde araştırılabilecek bir problemdir. Problemin araştırılabilirliği, gözlem yapmaya ve veri toplamaya uygun olması anlamına gelir. Başka bir deyişle, akla gelebilecek her konu ya da sorun araştırma problemi olamaz. Araştırmanın anlamlılığı ise araştırma sonucunda elde edilecek bulguların işe yaraması, ilgili bilim dalına ve/veya bir toplumsal sorunun çözümüne katkıda bulunması, toplum açısından değerli ve anlamlı olması anlamına gelir.

Araştırma konusu “neyle ilgili bilgi toplamak istiyorum?” sorusunun, araştırma problemi ise “bu konuyla ilgili neyi bilmek /öğrenmek istiyorum?” sorusunun yanıtı olarak düşünülebilir.

SIRA SİZDE

“Kötü eğitimin öğrencilerin öğrenme düzeyi üzerindeki etkisi” bir araştırma konusu olmaya uygun mudur?

Araştırma probleminin ifade edildiği problem cümlesi, soru cümlesi şeklinde yazılmalıdır. Problem cümlesinin açık olması, konuyu tam olarak belirtmesi, konuya uygun olması ve konuyu sınırlayabilmesi gerekir. Problem cümlesi sadece konunun ne olduğunu göstermekle kalmaz, seçilecek yöntemin ne olacağına ve araştırmacının aşamalarına ışık tutar (Kaptan, 1973:112-113). Araştırmacının amacı, tipi ve yöntemi, araştırma probleminde kendini gösterecektir. Araştırma problemi tek bir cümleyle ifade edilebileceği gibi, probleme ilişkin önemli birkaç sorudan, yani birkaç cümleden de oluşabilir. *Araştırma problemleri, araştırmacıların araştırma sonunda cevaplamayı umdukları sorulardır.* Sosyolojide sorulan soruları genel olarak gerçeklere ilişkin sorular, karşılaştırmalı sorular, gelişimle ilgili sorular ve teorik sorular olarak sınıflamak mümkündür (Giddens, 1993:14).

Olgusal sorular (gerçeklere ilişkin sorular): Araştırmalarda ampirik gerçeklere ilişkin sorular sorulabilir. Örneğin Türkiye’de herkes uyması gereken yasalar olduğunu ve bu yasalara uymadığı takdirde cezalandırılacağını bilir. Ancak bireylerin adalet sistemiyle ilişkileri, suç türleri ve suçların yapısıyla ilgili bilgimiz yüzeysel ve yetersizdir. Bu konuda “En sık işlenen suçlar nelerdir?”, “Suç işleyen insanların ne kadarı polis tarafından yakalanmaktadır?”, “Polis tarafından yakalanan suçluların ne kadarı mahkemece suçlu bulunarak mahkûm olmaktadır?” gibi sorular sorulabilir. Konuyla ilgili mevcut veriler eksik ya da yanlış olabileceği için, gerçeklere ilişkin sorular, çoğu zaman görüldüğünden daha karmaşıktır (Giddens, 1993:14).

Karşılaştırmalı sorular: Bir toplumdaki gerçeklerle ilgili bilgi, bu durumun diğer toplumlarda da görülen genel bir durum mu olduğu, yoksa bu topluma özgü bir durum mu olduğu hakkında bize bilgi veremez. Bunu öğrenmek için, bir toplumda gözlemlenen bir olgunun diğer toplumlarda da gözlemlenip gözlemlenme-

diğine, çeşitli toplumlarda belirli sosyal olguların ne şekilde farklılaştığına yönelik karşılaştırmalı sorular sorulur: “Türkiye ve İngiltere’de işlenen suçların dağılımı ve suça ilişkin politikalar ne şekilde farklılaşmaktadır?” sorusu, karşılaştırmalı bir sorudur (Giddens, 1993:15).

Gelişimsel sorular: Sosyologlar, sadece günümüz toplumlarını birbiriyle karşılaştırarak incelemeyebilirler, bu toplumların geçmişlerini ve bugünlerini de birbirleriyle kıyaslarlar. Modern dünyanın yapısını anlamak için, toplumun önceki biçimlerini ve değişimin ne şekilde gerçekleştiğini incelemek gerekir. Bu tip çalışmalarda sorulan sorular “İlk hapisaneler nasıl ortaya çıkmıştır?” sorusu gibi, gelişimle ilgili sorulardır (Giddens, 1993:15).

Teorik sorular: Gerçeklere ilişkin sorularla öğrenilen gerçekler ne kadar önemli ve ilgi çekici olursa olsun, *sosyoloji sadece gerçeklere ilişkin bilgileri toplamaktan ibaret değildir.* Toplumdaki olay ve olguların “neden”lerini ortaya çıkarmak için teorik sorular sorulur. Teorik sorular, araştırmacının hakkında bilgi topladığı gerçeklerin araştırmanın konusunu nasıl etkilediğini, bu konuya ilişkin ne gibi sonuçlar doğurduğunu doğru bir şekilde yorumlamasını sağlar. Örneğin, endüstrileşmenin modern toplumların ortaya çıkmasında çok etkili olduğu bilinmektedir. Ama acaba “Neden farklı toplumların endüstrileşme süreçleri birbirinden farklıdır?”, “Neden endüstrileşme, aile ve evlilik sistemlerinde yaşanan değişimlerle ilişkilendirilmektedir?” Bu gibi sorular teorik sorulardır (Giddens, 1993:16).

Etrafımızda eğitim, sağlık, suç, yoksulluk, çalışma yaşamındaki çatışmalar gibi toplumla ilgili birçok sorun olduğunu görmekteyiz. Bu alanların iyileştirilmesi için gerekli olan bilgi, sosyolojik araştırmalar yoluyla elde edilebilir. Dolayısıyla genel düzeyde araştırma konusu seçmek çok zor bir adım değildir. Seçilen konunun daraltılması ve araştırmacının yürütebileceği bir araştırma kapsamında ele alınabilecek açık, net ve sınırlandırılmış bir araştırma problemi hâline getirilmesi ise nispeten zor bir süreçtir. Örneğin, “Türkiye’de eğitim alanındaki eşitsizlikler hakkında bazı cevaplar bulmaya çalışıyorum” demek yeterli olmaz. Tam olarak hangi sorulara hangi cevapları aradığımızı bilmemiz gerekir. Eşitsizliğin boyutlarını mı, nüfus içinde dağılımını mı, nedenlerini mi, sonuçlarını mı inceleyeceğiz? Günümüzdeki eşitsizlikleri mi, belirli bir tarih aralığında yaşanmış eşitsizlikleri mi inceleyeceğiz? Eğitimdeki eşitsizliklerle cinsiyeti nedeniyle mi, ekonomik durumu nedeniyle mi, yoksa bölgesel eşitsizlikler nedeniyle mi maruz kalanları inceleyeceğiz? Hâlen okul çağında olanları mı, yoksa okul çağını geçmiş olanları mı inceleyeceğiz? Okul çağında olanları inceleyeceksek devlet okuluna gidenleri mi, özel okula gidenleri mi araştıracağız? Hangi eğitim düzeyindeki eşitsizlikleri, ilköğretimdekileri mi, ortaöğretimdeki mi, yükseköğretimdekileri mi ele alacağız? Eğitimdeki eşitsizliğin göstergeleri olarak okula başlama oranlarını mı, mezun olma oranlarını mı, okuldaki başarıyı mı kabul edeceğiz, yoksa başka göstergeler mi bulacağız? Bu sorulara tam olarak cevap vermeden, yani araştırma konusunu daraltıp netleştirmeden önce veri toplamak etkisiz bir girişim olacaktır ve büyük ihtimalle yanlış veri toplama süreciyle bitecektir, çünkü tam olarak neyi bilmek istediğimiz belli değildir. Bu nedenle araştırma konusunu daraltmak ve araştırma problemini oluşturmak bizi “ne aradığımızı bildiğimiz” noktasına ulaştıracaktır.

Araştırma konuları cinsiyete, mekâna (coğrafi bölge, kır-kent vb.), yaşa (çocuklar-gençler-orta yaşlılar-yaşlılar vb.), zamana (2000 sonrası, 1985-2005 arası vb.), toplumsal tabakalara (vasıfsız işçi, vasıflı işçi, memur, işveren vb.) dayanarak daraltılabilir. Örneğin, boşanmayla ilgilendiğimizi düşünelim. Araştırma konusunun

belirlenmesi, daraltılması ve araştırma probleminin oluşturulması sürecinde aşağıdaki gibi sorular sormak yardımcı olacaktır:

- İlgilendiğimiz *zaman* çerçevesi nedir? Şu andaki boşanma olgusuyla mı ilgileniyoruz, yoksa belirli yıllar arasındaki boşanmalarla mı ilgileniyoruz?
- İlgili uyduğumuz *mekân* ya da *coğrafi bölge* hangisi? Ülkenin belirli bir kısmındaki boşanmalarla mı, bütün ulusun boşanmalarıyla mı ilgileniyoruz? Yoksa *karşılaştırma* yapmak, örneğin bazı ülkeler arasındaki boşanma oranlarını karşılaştırmak mı istiyoruz? Öyleyse, *hangi* ülkeleri karşılaştırmak istiyoruz?
- *Kiminle* ilgileniyoruz? Boşanan erkeklerle mi, boşanan kadınlarla mı, boşanmış çiftlerin çocuklarıyla mı, boşanma sürecinde olan ailelerle mi, boşanma sürecini tamamlamış ailelerle mi ilgileniyoruz?
- Boşanmanın *hangi yönüyle* ilgileniyoruz? Boşanma oranıyla mı, boşanma kanunlarıyla mı, mülklerin dağılımı veya çocukların velayetiyle mi, boşananların boşanmaya ilişkin tutumlarıyla mı, boşanmanın nedenlerinin ya da sonuçlarının neler olduğuyla mı, yoksa konunun başka bir yönüyle mi ilgileniyoruz?
- *Amacımız ne?* Genel olarak boşanmayı betimlemekle mi ilgileniyoruz, yoksa alt grupları karşılaştırmak ve bu gruplardaki boşanma örüntülerini mi tanımlamak istiyoruz? Örneğin, sadece ulusal boşanma oranını mı, yoksa boşanma oranının yaşa, mesleğe, eğitim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını mı öğrenmek istiyoruz?
- İlgimiz ne kadar *soyut*? Ham, işlenmemiş gerçeklerle mi ilgileniyoruz, yoksa daha soyut düzeyde bu gerçeklerin ifade ettiği şeylerle mi ilgileniyoruz? Örneğin, sadece boşanma oranını bilmek bizim için yeterli olacak mı, yoksa bu oranın daha soyut düzeyde, sosyal çatışma açısından ne ifade ettiğini mi bilmek istiyoruz? Eğer bunu bilmek istiyorsak, endüstriyel uyuşmazlıklar, suç oranları gibi çatışmayla ilgili diğer verileri de toplamamız gerekir (De Vaus, 1990:28).

Örneğin, “kadınlar ve boşanma” şeklinde çok genel bir konu, aşağıda gösterilen şekilde adım adım daraltılabilir:

- Kadınlar ve boşanma
- Kadınların **boşanma sonrası yaşama uyum süreci**
- **Çalışan** kadınların boşanma sonrası yaşama uyum süreci
- Çalışan kadınların boşanma sonrası yaşama uyum sürecinde **karşılaştıkları sorunlar**
- Çalışan kadınların boşanma sonrası yaşama uyum sürecinde karşılaştıkları **sosyal sorunlar**
- **Büyük şehirlerde** çalışan kadınların boşanma sonrası yaşama uyum sürecinde karşılaştıkları sosyal sorunlar
- Büyük şehirlerde **vasıfsız işçi olarak** çalışan kadınların boşanma sonrası yaşama uyum sürecinde karşılaştıkları sosyal sorunlar

Bu durumda araştırma problemini “Büyük şehirlerde vasıfsız işçi olarak çalışan kadınların boşanma sonrası yaşama uyum sürecinde karşılaştıkları sosyal sorunlar nelerdir?” şeklinde oluşturabiliriz.

Araştırma probleminin ifade edilişi, araştırmanın tipine ve kullanılacak yönteme göre değişecektir. Nedensellik ilişkisini açıklamaya yönelik nicel araştırmalarda araştırma problemi, hipotez(ler)in soru cümlesi hâline getirilmesi ile ifade edilir. Nitel araştırmalarda da araştırma problemi soru cümlesiyle ifade edilir ama prob-

lem, araştırma sürecinin ileriki aşamalarında değiştirilmeye uygun, esnek bir şekilde kurulur. Nitel araştırmalar genellikle keşifsel ve hipotez üretmeye yönelik araştırmalardır. Bu nedenle araştırma problemleri belirli bir konunun derinlemesine anlaşılmasına yönelik olarak, araştırmacıya mümkün olduğu kadar esneklik ve özgürlük sunacak şekilde oluşturulur. Nitel bir çalışmada araştırma problemi, çalışılacak konuyu tanımlar ve araştırmacının bu konunun hangi yönüyle ilgilendiğini ifade eder. Örneğin “Gebeliği etkileyebilecek kronik bir hastalığı olan gebe kadınlar, gebeliğin olumlu gelişmesini güvence altına almak için gebeliklerini ve yaşamlarını ne şekilde düzenlemektedirler?” şeklindeki bir soru, nicel bir araştırma için fazla genel ve belirsiz iken, nitel bir araştırma için son derece uygun bir araştırma problemidir. Bu soru, kronik bir hastalık nedeniyle gebeliği tehlikede olan kadınların inceleneceğini ifade etmektedir. Dahası, hamileliğin ve günlük yaşamın bir doktorun ya da başka birinin değil, kadınların bakış açısından inceleneceği ve verilerin gebeliğin olumlu gelişmesini isteyen, yani bir bebek sahibi olmayı uman kadınlardan toplanacağı anlaşılmaktadır (Corbin, 2008:25-26).

LİTERATÜR TARAMASI

Literatür taraması, belirli bir konuda önceden yapılmış çalışmalarda elde edilmiş bilgilerin incelenmesi, önemli noktalarının gözden geçirilmesi ve özetlenmesidir. Araştırma problemi belirlenmeden önce araştırmacı bir ön literatür taraması yapar. Araştırma problemini oluşturduktan sonra ilgili literatürü detaylı bir şekilde inceler, problemini gözden geçirir ve ilgili literatürle ilişkilendirir.

Literatür taraması sayesinde araştırma konusuyla ilgili önceden yapılmış çalışmalar incelenir, konuyla ilgili geniş çaplı bilgi elde edilir, araştırmacının araştırma problemi hakkındaki düşünceleri netleşir. Aynı konuda önceden yapılmış araştırmalarda eksik kalmış ya da geliştirilmeye açık noktalar varsa araştırma bu noktalara yönlendirilebilir. Ayrıca önceden yapılmış bazı araştırmalarda kullanılmış olan veri toplama araçları yeni bir örneklem üzerinde kullanılarak benzer sonuçların elde edilmesi amaçlanabilir. Literatür taraması, araştırma için gerekli olan zemini inşa etmemizi sağlar, bulguların yorumlanması aşamasında araştırmacıya yardımcı olur ve araştırmayı güçlendirir.

Literatür, yazın ya da edebiyat kelimeleriyle eşanlamlıdır ve bir bilim dalının çeşitli konularında yazılmış eserlerin tümünü ifade eder. Sosyal bilimlerde literatür, yoksulluk literatürü, özelleştirme literatürü gibi belirli bir konuyla ilgili olarak şimdiye dek yapılmış bilimsel çalışmaların bütününe ifade eden bir terimdir.

Araştırmaya başlamadan önce literatür taraması yapmak araştırmacıya ne gibi faydalar sağlar?

Literatür taraması sırasında araştırmacı, aynı ya da benzer konularda yapılmış çalışmalarını inceleyerek kendi çalışmasının literatür içinde nerede yer alacağı hakkında bir fikir sahibi olur. Bu, hem araştırmacının araştırma problemini daha yaratıcı bir şekilde gözden geçirmesini sağlar hem de problemin kavramsal çerçevesini belirlemeye yardımcı olur. Diyelim ki kısa süre önce yeni bir işe başlamış olan insanların deneyimleriyle ilgili bir araştırma yapmayı düşünüyorsunuz. Mevcut araştırmaları incelediğinizde, askere gitmiş, yeni bir mahalleye taşınmış, yeni bir okula başlamış insanlar hakkında da benzer çalışmalar yapıldığını görebilir, böylece araştırmanızın “bireylerin yeni bir duruma uyum sağlama süreci” hakkındaki araştırmalardan biri olacağını fark edebilirsiniz (Cuba, 2001:122).

İyi bir literatür taramasının;

- Geliştirilmekte olan araştırma problemiyle doğrudan ilgili olması ve bu problem etrafında örgütlenmesi,

- Araştırma problemiyle ilgili bütün ilgili çalışmaları içermesi ve ilgisiz çalışmaları kapsamaması,
- Kaynakların magazinler, dergiler, gazeteler gibi akademik olmayan belgelerden değil, akademik yayınlardan oluşması,
- Farklı kaynak türlerini içermesi, ancak kullanılan kaynakların büyük çoğunluğunun internet kaynağı olmaması,
- Sadece listeleme ve özetlemeden oluşmaması, literatürdeki görüş ve bulguların güçlü ve zayıf yönlerini göstererek değerlendirebilmesi,
- Konuyla ilgili bilinen ve bilinmeyen şeylerin neler olduğunu özetleyen bir sentez oluşturabilmesi,
- İlgili literatürdeki ihtilafı (üzerinde uzlaşılmayan) alanları gösterebilmesi,
- Okunan metinlerin çok fazla alıntı yapılmadan, araştırmacının kendi kelimeleriyle özetlenmesi ve yorumlanması,
- Konuyla ilgili daha fazla araştırma gerektiren önemli sorular ortaya koyabilmesi ve
- Yapılacak araştırmanın, araştırma konusuyla ilgili mevcut bilgileri zenginleştireceğini gösterebilmesi gerekir.

Yeterli literatür taramasının yapılmaması, araştırmacıyı birçok önemli bilgiden mahrum bırakacak ve bilimsel bilginin birikimsel olduğu kabul edildiği için araştırmanın değerlendirilmesinde olumsuz bir izlenim yaratacaktır.

DİKKAT

Literatürdeki çalışmalar özetlenirken ve aktarılırken bilimsel etik kuralları konusunda dikkatli olmak son derece önemlidir.

VARSAYIM, ÖNERME VE KAVRAM

Varsayım (Sayıltı)

Varsayımlar, sınanmak üzere oluşturulmamış, doğru olduğu kabul edilen yargılardır.

Varsayım, doğru olduğu kabul edilen yargı ve genellemelerdir. Varsayımlar, şekil ve ifade açısından hipoteze benzerler ama hipotezlerin aksine, sınanmak için oluşturulmazlar. Araştırma problemiyle ilgili varsayımların geliştirilmesinin en önemli nedeni, bir araştırma konusuyla ilgili her şeyin tek bir araştırma içinde incelenemeyecek olmasıdır. Bu nedenle araştırmacılar varsayım oluştururken önceki araştırmalar tarafından ortaya konan, doğruluğu ispatlanmış bulgulara ya da verilere dayanırlar. Bununla birlikte, varsayımların doğru kabul edilmesi, mutlaka doğru oldukları anlamına gelmez. Bu yüzden herhangi bir yargının varsayım olarak kabul edilebilmesi için araştırmacının güçlü kanıtlarının olması gerekir, çünkü eğer varsayımların yanlış olduğu ortaya çıkarsa araştırma anlamsız olacaktır. Bu nedenle varsayımları oluştururken varsayımın doğruluğundan emin olmaya dikkat etmek gerekir. Örneğin, Türkiye’de endüstriyel gelişme ilgili bir çalışma yaptığımızı düşünelim. Marmara Bölgesi’nin Türkiye’nin endüstriyel açıdan en gelişmiş bölgesi olduğu, araştırmanın varsayımlarından biri olacaktır. Bu iddia, araştırma çerçevesinde sınanmayacaktır, doğru olduğuna ilişkin güçlü kanıtlara sahip olduğumuz için doğru kabul edilecektir.

Varsayımlar, her zaman araştırma problemiyle ilgili olmayabilirler. Bir araştırmada örneğin “anketi uygulayacak olan anketörler yansız davranacaklardır”, “cevaplayıcılar dürüst cevaplar vereceklerdir”, “ankette yer alan sorular anlaşılır şekilde ifade edilmiştir” gibi araştırma problemiyle doğrudan ilgili olmayan varsayımlar da yer alabilir.

Teoriler, bütün evrende geçerli olan kurallar değildir, sadece belirli koşullarda geçerlidirler. Bir teorinin hangi koşullarda uygulanacağı, hangi koşullarda geçerli olduğu, varsayımlarla ifade edilir. Başka bir deyişle varsayımlar, teorinin sınırlarını çizerler (Lin, 1976:18). Yukarıda verilen örneğe göre düşünürsek teori, anketi uygulayacak olan anketörlerin yansız davrandıkları ve cevaplayıcıların dürüst davrandıkları varsayıldığında geçerlidir.

Örneğin, karanlık bir odaya girdiğimizi ve odayı aydınlatmak için ışık düğmesine bastığımızı düşünelim. Işık yanmıyorsa düğmenin bozuk olduğunu ya da ampulün patlamış olduğunu düşünebiliriz. Bu durumda ampule elektrik geldiğini doğru kabul ediyoruz (varsayıyoruz) demektir. Düğmenin bozuk ya da ampulün patlak olup olmadığını uygun hipotezler kurarak sınavabiliriz. Ancak eğer varsayımımız yanlışsa, yani elektrikler kesikse, hipotezleri sınamak, odanın neden aydınlanmadığı sorusunu yanıtlamamızı sağlayamaz.

Bir araştırmanın varsayımlarının belirtilmesi neden önemlidir?

Önerme

Önerme, iki ya da daha çok *kavram* arasındaki ilişki hakkındaki yargıyı ifade eden bir cümledir. Önermeyi hipotezden ayıran özellik, ampirik verilerle ölçülebilecek değişkenler değil, soyut kavramlar arasındaki ilişkiler hakkında ve teorik düzeyde olmasıdır. Önermelerde kavramlar arasındaki ilişkiler “azalır, artar, azalmasına/artmasına neden olur, olumlu ilişki içindedir, olumsuz ilişki içindedir” gibi terimlerle ifade edilir (Lin, 1976:18). Örneğin “Yoksullukla toplumsal dışlanma arasında olumlu bir ilişki vardır”, “Toplumsal bütünleşme arttıkça saldırganlık azalır” birer önermedir.

Kavram

Kavramlar, ortak bir şeye sahip olduğunu düşündüğümüz bir dizi davranış, tutum ve özelliğin soyut özetidir. Başka bir deyişle kavramlar, kendilerine belirli bir anlam atanmış olan terimler, zihinsel soyutlamalardır.

Her teori belirli kavramlar etrafında örgütlenir. Örneğin çatışmacı teorinin temel kavramları arasında toplumsal kontrol, güç ve sömürü yer alırken, Durkheim'in intihar teorisinde toplumsal bütünleşme ve anomi kavramları merkezîdir.

Kavramlar hayal gücü aracılığıyla, deneyimlerden, toplulukların üzerinde uzlaştığı kelimelerden ya da diğer kavramlardan yola çıkılarak geliştirilebilirler. Kavramları geliştirir ve kullanırken sosyal bilimcilerin dikkat etmeleri gereken iki temel nokta vardır. Bunlardan ilki, kavram üzerinde uzlaşma sağlanmış olmasıdır. Bu, bir kavramın herkes için aynı şeyi ifade etmesi gerektiği anlamına gelir. Örneğin, bir ülkede yönetimin ne ölçüde laik, ne ölçüde eşitlikçi ya da demokratik olduğuna ilişkin etkili bir tartışma yapmak, herkesin laiklik, eşitlik ve demokrasi kavramlarından aynı şeyi anlamasına bağlıdır (De Vaus, 1990:48). Kavramların herkes tarafından aynı şekilde anlaşılması amacıyla araştırmalarda kullanılan kavramlar tanımlanır. Kavramların tanımlanması, kavramların hem gündelik hayatta hem de akademik olarak ne şekilde tanımlandığını incelemeyi, mevcut tanımları sınıflandırmayı ve insanların bu kavramla ne kastettiklerini iyice anlamayı gerektirir. Daha sonra araştırmacı kavramın tanımlarından birini seçebilir ya da kavrama ilişkin kendi tanımını yapabilir. Bununla birlikte, kavramlar iletişim kurmak için kullanıldıkları

Kavramlar, insanların dünyayı anlamak ve diğer insanlarla iletişim kurmak amacıyla kullandıkları terimlerdir.

için, en anlamlısı, kelimeyi en genel olarak anlaşıldığı anlamında kullanmak olacaktır (De Vaus, 1990:48).

Araştırmacıların kavramlarla ilgili dikkat etmeleri gereken ikinci nokta, gereksiz yere yeni kavramların geliştirilmesinden kaçınılması gerektiğidir. Araştırmacı, ancak mevcut kavramların bir olguyu ifade etmede yetersiz kaldığından eminse yeni bir kavram geliştirilmelidir (Ruane, 2005:48; Lin, 1976:20).

İŞLEMSELLEŞTİRME, DEĞİŞKEN VE HİPOTEZ

İşlemselleştirme

Önermelerin kavramlar arasındaki ilişkilerin ifadesi olduğunu belirtmiştik. Önermeler, sınanmaya uygun değildirler çünkü soyut kavramları ampirik verilerle ölçmek söz konusu olamaz. Örneğin endüstrileşme, kentleşme, dayanışma, geleneksellik, otorite gibi kavramları ölçmek mümkün değildir. Bu kavramlar hakkında ampirik veri toplayabilmek için kavramların göstergelerinin neler olduğunun ortaya konması ve ölçülebilir somut değişkenler hâlinde ifade edilmesi gerekir. Kavramların ölçülebilir değişkenler hâline getirilmesi sürecine *işlemselleştirme* denir. Başka bir deyişle işlemselleştirme, kavramların gözlemlenebilir sosyal etkinlikler şeklinde tercüme edilmesidir.

DİKKAT

Kavramların varlığına ilişkin olgulara gösterge, göstergelerin ölçülebilir bileşenlerine ise değişken denir (Walliman, 2006:60). Örneğin kötü barınma koşulları, yoksulluk kavramının göstergelerinden biridir. Bunun değişkenlerinden biri ise evin kanalizasyon sistemine bağlı olup olmaması olabilir.

Araştırmada aralarında ilişki olduğu düşünülen tüm kavramların, ölçmeyi mümkün kılacak şekilde ampirik terimlerle (değişkenlerle) temsil edilmesi gerekir (Lin, 1976:135).

Örneğin, “Ailede otorite eksikliği, çocuklarda sapkın davranışa neden olur” bir önermedir. Bu önermede öngörülen ilişkiyi sınavabilmek için araştırmacının otorite ve sapkın davranış kavramlarını tanımlaması gerekir. Eğer araştırmada kullanılan kavramları, örneğin otoriteyi ya da sapkın davranışı hangi davranışların, tutumların ya da özelliklerin yansıttığını söyleyemezsek, araştırmacının amacı açısından bu kavramlar kullanışsız hâle gelir.

Değişken

Değişken, varlıklara göre farklı değerler alabilen özellik ya da durumlardır. Başka bir deyişle değişken, davranışların herhangi bir görünüşü ya da değişebilen bir koşul ve özelliktir (Kaptan 1973:126). Değişkenler, yaş, kilo, boy, gelir gibi nicel ya da cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, tutum gibi nitel özelliğe sahip olabilirler. Bununla birlikte nitel değişkenler de sayısallaştırılarak nicel olarak ifade edilebilirler. *Bir kavramın değişkenleri, neyi ölçerek bu kavramlar hakkında bilgi edineceğimizi gösterir.* Bu nedenle değişken geliştirirken değişkenin kavramı ölçtüğünden emin olmak, araştırmamızın ölçmeyi amaçladığı şeyi ölçebilmesini sağlamak açısından son derece önemlidir.

Değişkenlerin belirlenmesi, kavramların netleştirilmesi yoluyla gerçekleştirilir. Örneğin, “Ailede otorite eksikliği, çocuklarda sapkın davranışa neden olur” önermesini ele alalım. Bu önermedeki iki kavram, otorite ve sapkın davranıştır. Sapkın davranış, toplumsal ve hukuksal normlara uymama olarak tanımlanabilir. Bu durumda kavramın hangi boyutunun ele alınacağına karar vermek gerekir. Toplumsal normlara uymama boyutu ele alınacaksa, toplumsal normların neler olduğu tanımlanmalıdır. Toplumsal normlar gelenek, görenek, töre, adetler ya da görgü ku-

rallarından oluşur. Bunlardan hangisi ya da hangileri kapsama girecek, hangileri dışında kalacaktır? Toplumsal normların gelenek boyutunun seçildiğini varsayalım. Bu durumda, söz konusu toplumun gelenekleri tanımlanır, böylece hangi durumların geleneğe uymama olarak kabul edileceği ve sapkın davranış olarak sınıflandırılacağı açıklık kazanır. Buna göre de örneğin “bayramlarda akrabalarla bayramlaşma sıklığı” gibi değişkenler geliştirilebilir.

‘Yoksulluk arttıkça dindarlık da artar’ önermesini ileri süren bir araştırmacı, yoksulluğu ölçmek için gelir düzeyi değişkenini, dindarlığı ölçmek için de ibadethaneye gitme sıklığı değişkenini kullanmıştır. Bu araştırmadaki sorun nedir?

Hipotez (Denence)

Hipotez, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişki hakkında doğrulanabilecek ya da yanlışlanabilecek olan bir ifadedir. Başka bir deyişle, araştırma probleminin henüz doğruluğu ya da yanlışlığı sınanmamış olan olası çözümlerine ilişkin iddialardır.

Araştırma verileri toplanmadan önce hipotezler saptanmalıdır. İyi bir hipotez, araştırmanın organize edilmesi açısından çok kullanışlıdır. Hipotez, araştırmayı belirli değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi şeklinde sınırlar ve veri toplamanın, çözümlenmenin ve yorumlamanın uygun yöntemlerini önerir. Hipotezlerin doğrulanması ya da yanlışlanması sayesinde sahip olunan bilginin doğru mu yanlış mı olduğu açıklık kazanır (Walliman, 2006:67).

Her araştırmada hipotez kurulması gerekmez, örneğin keşifsel araştırmalarda ya da nitel araştırmalarda hipotez kurulmaz. Hipotez, neden sonuç ilişkilerini ortaya koymak isteyen açıklayıcı araştırmalarda, başka bir deyişle hipotez sınamaya yönelik araştırmalarda kurulur. *Bir araştırma problemi tek bir hipotezden oluşmak zorunda değildir.* Araştırmada kullanılması gereken hipotez sayısı çalışılan problemin doğası, çalışılan alanın genişliği gibi faktörlere göre belirlenir.

Hipotezlerin özellikleri şunlardır:

- Sınanabilir olmalıdır.
- Belirli değişkenler arasındaki ilişki hakkında bir ifade olduğu için kapsamı sınırlıdır.
- Araştırma probleminin doğasına, büyüklüğüne ve yoğunluğuna ilişkin yeterli bilgi elde edildikten sonra kurulmalıdır.
- Mevcut bilgilerle, doğrulanmış genelleme ve kuramlarla çelişmemelidir.
- Doğrudan doğruya gözlenebilir veriler üzerine kurulmalı, bu nedenle kavramlar arasındaki değil, değişkenler arasındaki ilişkilere ilişkin olmalıdır.
- Doğru terimlerle ve mümkün olduğunca kısa olarak ifade edilmelidir (Walliman, 2006:67; Preece, 1994:66-68; Kaptan, 1973:118).

Hipotez sınamaya yönelik nicel araştırmalarda hipotezler, araştırma probleminin ya da problemlerinin cümle hâlinde ifade edilmesiyle kurulabilir. Örneğin, araştırma problemi “Eğitim düzeyi, oy kullanma sıklığını artırır mı?” şeklinde ise, hipotez “eğitim düzeyi arttıkça oy kullanma sıklığı artar” şeklinde kurulabilir.

Hipotez kurmak, incelediğimiz olgu hakkında sınanmak üzere bazı iddialarda bulunmaktır.

Hipotez bir öneri değil, iddiadır ve en önemli özelliği, sınanabilir olmasıdır.

Kavramların birden fazla değişkeni olabileceği için, iki kavram arasındaki ilişki, birden fazla hipotezle ifade edilebilir.

Hipotez geliştirirken hangi kaynaklardan yararlanabiliriz?

Bir hipotezde var olduğu ileri sürülebilecek iki tür ilişki olabilir. Bunlardan birincisi karşılıklı değişen ilişki olarak adlandırılır. Karşılıklı değişen ilişki, iki ya da daha çok değişkenin belirli bir yönde birlikte değişmesi anlamına gelir. Örneğin,

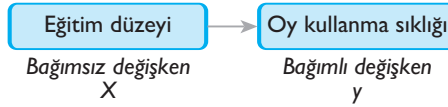
Bağımlı değişken, bağımsız değişken(ler)in etkilerinin saptanabilmesi için ölçüt olarak kullanılan özellik, durum ya da davranıştır (Kaptan, 1973:131).

“kadınların iş gücüne katılım düzeyi arttıkça, ev içi ilişkilerde söz sahibi olma düzeyi de artar” hipotezi, her iki değişkenden de aynı anda bir değişiklik olduğunu ifade etmektedir. Bu ilişki, karşılıklı değişen ilişkidir; kadınların iş gücüne katıldıkları için mi ev içi ilişkilerde daha çok söz sahibi oldukları, yoksa ev içi ilişkilerde daha çok söz sahibi oldukları için mi iş gücüne katıldıkları belli değildir. Nedensel ilişki ise bir değişkenden belirli bir yönde meydana gelen bir değişikliğin, diğer değişkenden de belirli bir yönde değişiklik meydana gelmesine neden olduğu ilişkilere dir. Örneğin “kadınların iş gücüne katılım oranının artması, ev içi ilişkilerde söz sahibi olma düzeylerinin artmasına neden olur” hipotezi, nedensel bir ilişkiyi ifade etmektedir. Nedensel ilişkilerde neden olan değişkene *bağımsız* değişken, bir başka değişkene bağlı olarak değişen (sonuç olan) değişkene ise *bağımlı* değişken denir. İki kavram ya da değişken arasındaki ilişki doğrudan bir ilişki olabileceği gibi, dolaylı bir ilişki de olabilir. Eğer bağımsız değişken bağımlı değişkeni doğrudan etkiliyorsa doğrudan ilişki; aracı değişkenler aracılığıyla etkiliyorsa dolaylı ilişki söz konusudur. Bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkinin kurulmasını sağlayan değişkenlere *aracı değişken* adı verilir. Bağımsız değişken X, bağımlı değişken Y, aracı değişken ise Z harfleriyle gösterilirler.

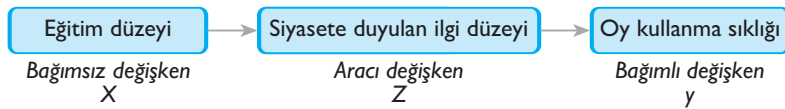
Değişkenlerde meydana gelen değişim her iki değişkenden de aynı yönde olursa aralarında olumlu (pozitif) yönde ilişki, farklı yönlerde olursa olumsuz (negatif) yönde ilişki söz konusudur. Örneğin “çalışmaya ayrılan zaman arttıkça not ortalaması yükselir” ve “çalışmaya ayrılan zaman azaldıkça not ortalaması düşer” önermelerinin her ikisi de olumlu ilişkiyi ifade etmektedir. “Çalışmaya ayrılan zaman arttıkça başarısız olunan ders sayısı azalır” ise olumsuz bir ilişkiyi ifade etmektedir.

Şekil 5.1

Eğitim düzeyinin yükselmesi, oy kullanma sıklığının artmasına neden olur.

Eğitim düzeyinin yükselmesi, siyasete duyulan ilgi düzeyini artırarak oy kullanma sıklığının artmasına neden olur.

DİKKAT

Bir değişkenin bağımlı, bağımsız ya da aracı değişken olması, değişkenin kendisiyle ilgili değil, araştırma problemiyle ilgilidir. Örneğin oy kullanma sıklığı, farklı hipotezlerden birinde bağımlı değişken, diğerinde bağımsız değişken, bir diğerinde ise aracı değişken olabilir.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMININ VE SINIRLILIKLARININ BELİRLENMESİ

Araştırmanın kapsamının ve sınırlılıklarının belirlenmesi, araştırmanın yürütülebilirliği açısından son derece önemlidir. Bir araştırmanın neyi ölçmek ya da incelemek istediği, araştırmanın kapsamını oluşturur. Araştırmanın sınırlılıkları ise veri toplama ve çözümlemede kullanılan yöntem ve elde edilecek bulguların niteliğine göre, araştırmadan yapılabilecek çıkarımların sınırlarının önceden belirtilmesidir (Jupp, 2006:325). Araştırmacıdan amaçlarını belirtmesi beklendiği gibi, neyi amaçlamadığını, neyi araştırmayacağını ya da çalışmanın neye izin vermeyeceğini belirtmesi de beklenir. Başka bir deyişle nelerin araştırma kapsamına girdiği, nelerin girmediği belirtilmelidir.

Araştırmanın kapsamının ve sınırlılıklarının ifade edilmesi, araştırmanın sınırlarının çizilmesi, araştırmanın neleri içerdiğinin ve neleri içermediğinin belirlenmesi anlamına gelir. Araştırmacı, araştırmayı sınırlandırmada ilk adımı, oluşturulabilecek birçok muhtemel araştırma probleminden birini seçerek atmış olur. Örneğin, “Üniversitelerin sunduğu sosyal olanaklar, devlet üniversitelerinde okuyan öğrencilerin öğrenme düzeylerini etkilemekte midir?” şeklinde bir araştırma problemi düşünelim. Bu araştırma, üniversitelerin sunduğu sosyal olanakların öğretim üyeleri üzerindeki etkilerini incelememektedir. Üniversitelerin sunduğu fiziksel olanakları da incelememektedir. Ayrıca araştırma kapsamı, devlet üniversiteleriyle sınırlandırılmış, özel üniversiteler araştırma kapsamına alınmamıştır. İlgilenilen olgunun bazı yönlerinin araştırmanın kapsamına alınmamasının nedeni, bu yönlerin araştırmanın odağıyla yakından ilişkili olmamaları ya da araştırmaya ayrılan kaynak ve sürenin kısıtlılığı olabilir. Araştırmalar, belirli bir süre içinde ve sınırlı maddi kaynaklarla yürütüldükleri için, araştırmanın sınırlandırılması, araştırmanın yürütülebilmesi ve tamamlanması açısından önemlidir.

Araştırmanın sınırlılıklarının bir diğer boyutu da araştırmanın yöntemiyle ve seçilen örnekleme, araştırmanın bulgularının sadece araştırma örnekleme mi yoksa daha büyük bir gruba mı genelleneceği ile ilgilidir. Örneğin, Açıköğretim Fakültesinde okuyan sosyoloji ve felsefe öğrencilerinin okuma alışkanlıkları üzerine bir araştırma yapılıyorsa ve bu öğrenciler içinden seçilen örneklem, evreni, yani Açıköğretim Fakültesinde okuyan sosyoloji ve felsefe öğrencilerinin tamamını temsil edecek nitelikteyse, araştırma sonuçları bu bölümlerde okuyan bütün Açıköğretim Fakültesi öğrencilerine genellenebilir. Ancak, Açıköğretim Fakültesinin diğer bölümlerinde okuyan öğrenciler araştırma kapsamına girmediği için, araştırma bulguları bu öğrencilere genellenemez. Bu da araştırmanın sınırlılıklarından biridir.

Araştırmalarda, araştırma kapsamına nelerin girdiğinin ve nelerin bu kapsam dışında kaldığının açık olarak belirtilmesi gerekir. Araştırmanın kapsamının ve sınırlılıklarının belirtilmesi, hem araştırmacının araştırmanın odağından uzaklaşmasını engeller, hem de araştırmanın verilen süreyi ve kaynakları aşmadan yürütülebilmesini sağlar. *Bir araştırmada bir sosyal olguyla ilgili her şeyin birden araştırılmayacağı, bir toplumsal problemin bütün yönleriyle incelenemeyeceği unutulmamalıdır.* Kapsam ve sınırlılıklar belirtilmediği takdirde, incelenen olgu ya da olayın bazı yönlerinin araştırmacı tarafından bilinçli olarak kapsam dışında bırakıldığı anlaşılmas ve bu yönlere değinilmemiş olması, araştırmanın bir zayıflığı olarak görülür.

ARAŞTIRMANIN AMAÇLARININ İFADE EDİLMESİ

Sosyal araştırmalar, teorik ya da pragmatik amaçlara yönelik olarak yapılabilirler. Yöntemlerine göre değişmek üzere sosyal araştırmalar, sosyal yaşam ve ilişkilerdeki düzenlilikleri ortaya koymak ya da bir sosyal olguyu derinlemesine incelemek amacını taşırlar. Bu amaca teorik amaç denir. Sosyal araştırmalar ayrıca çeşitli toplumsal sorunların değerlendirilmesi ya da çözülmesi amacına yönelik olarak da yürütülürler. Bu amaca da pragmatik (faydacı) amaç denir (Lin, 1976:5).

Elde edilmek istenen bilginin türüne göre ise, bir araştırma temel olarak üç amaca yönelik olabilir. Bu amaçlar sosyal olgu ya da olayları *keşfetme*, *betimleme* ya da *açıklama*dır. Bu amaçlar doğrultusunda şekillenen üç araştırma tipi vardır. Bunlar keşfedici, betimleyici ve açıklayıcı araştırmalardır. Keşfedici araştırmalar, araştırma konusuyla ilgili olarak neler olup bittiğini anlamak, daha sonra yapılacak kapsamlı araştırmalar için gerekli ön bilgiyi toplamak amacına yöneliktir. Betimleyici araştırmalarda amaç, belirli açılardan araştırma evreninin özellikleri hakkında bilgi toplamak, kişileri, durumları veya olayları tam ve doğru olarak betimlemektir. Açıklayıcı araştırmalar ise değişkenler arasında varsayılan ilişkileri sınamak amacıyla yapılan araştırmalardır. Araştırmanın birden fazla amacı olabilir, ama bu amaçlardan biri diğerlerinden daha baskın olacaktır (Robson 1993:42). Araştırmanın amaçlarının ne olacağı, araştırmanın yöntemiyle ve seçilen araştırma tipiyle yakından ilişkilidir. Neden sonuç ilişkilerini ortaya çıkarmaya çalışan açıklayıcı bir nicel araştırmanın amacı ile bir olguyu derinlemesine bir şekilde anlamaya çalışan nitel bir araştırmanın amacı birbirinden son derece farklıdır.

Araştırmanın amaçları, araştırma problemini incelemek için neyin ve nasıl ölçüleceğini, tam olarak neyin hedeflendiğini ve bu hedefe ulaşmak için nelerin yapılacağını ifade eder (Walliman, 2006:71). Bu nedenle amaçların yazılması için kapsam ve sınırlılıkların belirlenmiş olması gerekir. Her araştırmada araştırmanın amacı belirtilir. *Amaç cümlesi*, *problemin kısaca tekrarını içerir ve problemin çözülmesi için nasıl bir yol izlenmesinin tasarlandığını ifade eder*. Örneğin açıklayıcı bir araştırmanın amacı “Bu araştırmanın amacı, aile içi şiddete maruz kalan ve kalmayan çocukların madde bağımlılık düzeylerinin karşılaştırılarak aile içi şiddetin çocuklarda görülen madde bağımlılığı üzerinde bir etkisinin olup olmadığının ortaya konmasıdır” şeklinde ifade edilebilir.

Araştırma amaçları belirtilirken genelden özele doğru gidilmelidir. Örneğin, araştırmanın genel amacı “Suç işlemiş çocukların topluma kazandırılmasında etkili olacak hizmetlerin neler olabileceğinin saptanması” olabilir. Bu amaca ulaşmak için araştırmanın özgün amaçları “suç işlemiş çocukların topluma uyum sürecinde karşılaştıkları problemlerin saptanarak sınıflandırılması”, “suç işlemiş çocuklar arasında toplumla bütünleşebilen ve bütünleşemeyenlerin karşılaştırılarak toplumla bütünleşmeyi sağlayan faktörlerin neler olduğunun ortaya konması” olabilir.

Bir araştırmanın amacı, genel olarak araştırma probleminin çözülmesidir. Araştırmanın amaçları, bu problemin çözülmesi için ne yapılacağını da içerir.

Özet

Araştırma konusunun seçilmesinde etkili olan faktörleri değerlendirme.

Araştırma konusu, araştırmanın uygulanabilir olmasına ve çok genel olmamasına dikkat edilerek; araştırmacının kişisel deneyimlerinden, daha önce başka araştırmacılar tarafından yapılmış çalışmalardan, kitle iletişim araçlarından, teorilerden, inançlardan ve değerlerden etkilenilerek ve eldeki kaynaklar ve/veya gündemdeki toplumsal sorunlar gibi çeşitli faktörler göz önünde bulundurularak seçilir.

Araştırma probleminin oluşturulması sürecini özetleme.

Genel düzeyde araştırma konusu seçildikten sonra bu konu, ilgilenilen olgunun çeşitli boyutları, örneklemin cinsiyeti ya da yaşı, ilgilenilen mekân ya da coğrafi bölge gibi çeşitli açılardan daraltılır ve araştırma problemi olarak ifade edilir. Araştırma problemi, nitel araştırmalarda nispeten daha genel bir soru biçimindedir, nicel araştırmalarda ise daha sınırlandırılmış ve netleştirilmiştir ve genellikle hipotezlerin soru cümlesi hâline getirilmesi şeklinde ifade edilir.

Varsayım, önerme, kavram, işlemselleştirme, değişken ve hipotez kavramlarını karşılaştırma.

Varsayımlar, sınanmak üzere oluşturulmamış, doğru olduğu varsayılan önermeler, yargılar ve genellemelerdir. Varsayımlar, şekil ve ifade açısından hipoteze benzerler ama hipotezlerin aksine, sınanmak için oluşturulmazlar. Önerme, iki ya da daha çok kavram arasındaki ilişki hakkında yargı bildiren bir cümledir. Önermeleri hipotezlerden ayıran özellik, ampirik verilerle ölçülebilecek değişkenler değil, soyut kavramlar arasındaki ilişkiler hakkında ve teorik düzeyde olmalarıdır. Kavramlar, insanların dünyayı anlamak ve diğer insanlarla iletişim kurmak amacıyla kullandıkları zihinsel soyutlamalardır. Kavramların ölçülebilir değişkenler hâline getirilmesi sürecine işlemselleştirme denir. Değişken, varlıklara göre farklı değerler alabilen özellik ya da durumdur. Hipotez, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişki hakkında, doğrulanabilecek ya da yanlışlanabilecek olan bir ifadedir. Hipotez,

değişkenlerden oluşması açısından önermeden, sınanmak üzere oluşturulması açısından da varsayımdan farklıdır.

Hipotez formüle etme.

Bir hipotez formüle etmek, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi bir iddia şeklinde ifade etmektir. Örneğin, araştırma problemimiz “işsiz geçen süre uzadıkça iş bulma isteği azalır mı?” ise, hipotezimiz “işsiz geçen süre uzadıkça iş bulma isteği azalır” ya da “işsiz geçen süre uzadıkça iş bulma isteği artar” olabilir.

Araştırmanın sınırlandırılmasının önemini değerlendirme.

Sosyal olgu ve olaylar, bütün yönleriyle tek bir araştırmada incelenemeyecek kadar karmaşık oldukları ve araştırmalar, belirli bir süre içinde ve sınırlı kaynaklarla yürütüldükleri için araştırma kapsamının sınırlandırılması, araştırmanın yürütülebilmesi ve tamamlanması açısından önemlidir.

Araştırmanın amaçlarını belirlerken dikkat edilecek noktaları değerlendirme.

Araştırmanın amaçlarını belirlerken araştırma tipinin ve yönteminin ne olduğuna ve araştırmanın kapsamının sınırlandırılmış olmasına dikkat edilmelidir. Farklı araştırma tipleri ve yöntemleri araştırmanın genel düzeydeki amacını (keşfetme, betimleme, açıklama, anlama gibi) farklılaştırır.

Kendimizi Sınavalım

1. Aşağıdakilerden hangisi bir araştırma konusu **değildir**?
 - a. Sokakta yaşayan çocukların toplumsal bütünleşme düzeyleri
 - b. Aile baskısının intihar eğilimi üzerindeki etkisi
 - c. Dindarlık ve muhafazakarlık ilişkisi
 - d. Kırdan kente göç eden geniş ailelerin kente uyum sorunları
 - e. İyi insanların yalan söyleme eğilimleri
2. Araştırma konusu daraltılıp araştırma problemi hâline getirilirken aşağıdaki kriterlerden hangisi **kullanılmaz**?
 - a. Problemlerle ilgili olarak ilgilenilen zaman dilimi
 - b. Problemlerle ilgili olarak ilgilenilen mekan ya da coğrafi bölge
 - c. İlgilenilen örneklem grubunun yaşı
 - d. İlgilenilen grubu inceleyecek araştırmacının yaşı
 - e. İlgilenilen örneklem grubunun cinsiyeti
3. Aşağıdakilerin hangisi sosyoloji araştırmalarında sorulan soru türlerinden biri **değildir**?
 - a. Olgusal sorular
 - b. Karşılaştırmalı sorular
 - c. Gelişimsel sorular
 - d. Tarihsel sorular
 - e. Teorik sorular
4. Aşağıdakilerden hangisi iyi bir literatür taramasının özelliklerinden biri **değildir**?
 - a. Araştırma problemiyle ilgili bütün ilgili çalışmalarını içermesi
 - b. Araştırma problemiyle ilgisiz de olsa dikkat çekici bulguları olan çalışmalarını özetlemesi
 - c. Konuyla ilgili daha fazla araştırılması gereken önemli sorular ortaya koyabilmesi
 - d. Araştırma problemiyle doğrudan ilgili olması
 - e. Literatürdeki görüş ve bulguların güçlü ve zayıf yönlerini göstererek değerlendirebilmesi,
5. Varsayım (sayıltı) ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Varsayım, doğru kabul edilen yargı ve genellemelerdir.
 - b. Varsayım, bir teoremin hangi koşullar altında geçerli olacağını belirtir.
 - c. Varsayım, araştırma sürecinde sınanmak üzere oluşturulur.
 - d. Bir önermeyi varsayım olarak ifade etmek için araştırmacının varsayımın doğruluğuna ilişkin güçlü kanıtlara sahip olması gerekir.
 - e. Varsayım, her zaman araştırma problemiyle ilgili olmayabilir.
6. Aşağıdakilerden hangisi bir önermedir?
 - a. Sahip olunan arkadaş sayısı azaldıkça saldırganlık artar.
 - b. Yoksulluk toplumsal dışlanmaya neden olur.
 - c. Eğitim düzeyi yükseldikçe trafik kurallarına uyuma sıklığı artar.
 - d. Gelir düzeyinin azalması, yetersiz beslenmeye neden olur.
 - e. Yetersiz beslenme sıklığının artması hastalanma sıklığını artırır.
7. Aşağıdaki tanımlardan hangisi doğrudur?
 - a. İşlemselleştirme, kavramların ölçülebilir değişkenler hâline getirilmesi sürecidir.
 - b. Önerme, kendilerine belirli bir anlam atanmış olan soyut bir terimdir.
 - c. Kavram, iki ya da daha çok kavram arasındaki ilişki hakkındaki yargıdır.
 - d. Varsayım, varlıklara göre farklı değerler alabilen özellik ya da durumdur.
 - e. Hipotez, sınanmak üzere oluşturulmayan, doğru olduğu kabul edilen yargıdır.
8. Aşağıdakilerden hangisi hipotezin özelliklerinden biri **değildir**?
 - a. Sınanabilir olması
 - b. Kavramlar arasındaki ilişkiler hakkında bir yargı içermesi
 - c. Kapsamının sınırlı olması
 - d. Araştırma problemi hakkında yeterli bilgiye sahip olduktan sonra kurulması
 - e. Mevcut bilgilerle, doğrulanmış genelleme ve kuramlarla çelişmemesi
9. Araştırmanın kapsamının sınırlandırılması aşağıdakilerden hangisini **içermez**?
 - a. Araştırma bulgularının kimin için geçerli olacağını
 - b. Araştırmanın hangi evren ve örneklem grubu üzerinde yürütüleceğini
 - c. İncelenen olgunun hangi yönüyle ele alınacağını
 - d. Araştırmada hangi teorik yaklaşımın kullanılacağını
 - e. Araştırma bütçesinin ne şekilde oluşturulacağını
10. Araştırma amacı ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. En genel anlamda araştırmanın amacı, araştırma probleminin çözülmesidir.
 - b. Araştırmanın amacı, araştırma tipinin keşifsel mi, betimleyici mi yoksa açıklayıcı mı olduğuna göre değişiklik gösterir.
 - c. Her araştırmanın bir tek amacı olur.
 - d. Amaç cümlesi, problemin kısaca tekrarını içerir.
 - e. Araştırmanın amacı, araştırmada kullanılan yöntemlere göre değişiklik gösterir.

Yaşamın İçinden

“

‘Televizyon ve şiddet’ ile ilgilendiğimizi ve bu konuda bir araştırma yapacağımızı varsayalım. Teorik düzeyde “Televizyon seyretmek şiddete neden olur” önermesini oluşturabiliriz. Bu iddia çeşitli açılardan tartışılabilir. Ancak bu haliyle sınanmaya uygun değildir. Öncelikle, ‘seyretmek’ ile kastedilen nedir? Hangi programların, ne kadar süreyle, ne sıklıkta, kaç yaşındakiler tarafından, hangi koşullar altında, planlı mı plansız mı izlendiğinden bahsediyoruz? Televizyon seyretmek tek bir değişkenle ölçülemeyecek kadar karmaşık bir kavramdır. Ama bu karmaşıklığı azaltmak için televizyon seyretme kavramını tek bir değişkene indirgeme çalışmak da çeşitli olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Diyelim ki sadece “Kurtlar Vadisi dizisini seyretmek şiddete neden olur” hipotezini kullanmaya karar verdik. Bu durumda izlenecek programı belirlediğimiz için ölçme süreci kolaylaşır, ama bireylerin izlediği diğer programların şiddet üzerindeki etkilerini görmezden gelmiş oluruz. Ayrıca yapay bir durum yaratmış oluruz çünkü hiç kimse sadece bir tek program izlemez.

İlişkinin diğer tarafına, şiddet kavramına bakalım. Şiddet de karmaşık bir kavramdır. Basitçe ‘bu şiddettir, bu değildir’ diye bir ayrım yapamayız. Şiddet; şiddet içeren bir bakış ya da konuşma, insanlara veya hayvanlara yönelik şiddet, cansız varlıklara yönelik şiddet, şiddet içeren görüntü veya metinlerden hoşlanma, şiddete eğilim gösterme gibi çeşitli şekillere bürünebilir. Şiddetle bunlardan hangisini ya da hangilerini kastediyoruz? Ayrıca insanların şiddet kavramından ne anladıkları, neyi şiddet olarak değerlendirdikleri de birçok faktöre bağlı olarak farklılık gösterir, biri şiddet içeren bir konuşmayı şiddet olarak değerlendirirken, diğeri bir tokadı bile şiddet olarak değerlendirmeyebilir. Araştırmada ancak somut göstergeleri ölçebileceğimize göre, şiddetin göstergesi olarak neyi kabul edeceğiz? Şiddetin göstergelerini belirledikten sonra bu göstergelerin hepsini ölçmeli miyiz, yoksa sadece bazılarını mı ölçmeliyiz?

Kavramlarla ilgili karışıklıklar, ölçümle ilgili zorluklar ve toplumda şiddete neden olan birçok diğer etken göz önüne alındığında, çelişki, bulanıklık ve uyumsuzluk potansiyelinin çok yüksek olduğu görülmektedir. Bu, şiddet içeren televizyon programlarının şiddete neden olmadığı anlamına gelmez. Sorun, şiddet içeren televizyon programları ile şiddet arasındaki bu ilişkiyi, bir sonuca ulaştıracak şekilde göstermenin zor olmasıdır. Bu sorunun çözülebilmesi için araştırma konusu daraltıl-

malı, kullanılan kavramlar tanımlanmalı, her kavramı hangi değişkenlerin ifade ettiği saptanmalı ve araştırma problemi, uygun bir ya da birkaç hipotez halinde ifade edilmelidir. Bu çerçevedeki bir araştırmanın tasarlanabileceği birçok yoldan biri şudur:

Araştırma Konusu: Cinayet içeren televizyon programlarının gençlerin şiddet eğilimi üzerindeki etkisi.

Araştırma Problemi: Cinayet içeren televizyon dizilerinin seyredilmesi, Eskişehir’de bu dizileri izleyen lise öğrencilerinin şiddet eğilimlerini artırmakta mıdır?

Araştırmanın Amacı: Araştırmanın amacı, Eskişehir’de yaşayan lise öğrencilerinin cinayet içeren televizyon dizilerini izleme sıklığı açısından karşılaştırılması ve bu dizileri izleme sıklığı ile şiddet eğilimi düzeyi arasında bir ilişki olup olmadığının ortaya konmasıdır.

Kavramların Tanımlanması: Cinayet içeren diziler, düzenli olarak her bölümünde en az bir cinayet olayını açık ve net olarak göstererek yansıtan haftalık televizyon programlarıdır. Şiddet eğilimi, kişinin kendisine ya da çevresine fiziksel ya da psikolojik olarak zarar verecek davranışlar göstermedir.

Değişkenler: Cinayet içeren dizilerin seyredilmesine ilişkin değişkenler “bir haftada izlenen cinayet içeren dizi sayısı”, “dizilerde görülmüş olan cinayet sayısı” gibi değişkenler; şiddet eğilimi kavramının değişkenleri ise “sahip olunan silah sayısı”, “fiziksel şiddete başvurma sıklığı”, “bir hafta içinde çevresindeki kişilere vurma sıklığı” olabilir.

Hipotezler: “Haftada izlenen cinayet içeren dizi sayısı arttıkça, fiziksel şiddete başvurma sıklığı artar”, “Dizilerde görülmüş olan cinayet sayısı arttıkça, sahip olunan silah sayısı artar”.

Kapsam ve Sınırlılıklar: Araştırmada şiddet içeren televizyon programları sadece cinayet içeren dizilerle sınırlandırılmış, cinayetleri dolaylı olarak aktaran, şiddet içerikli görüntülere sahip olmayan ya da kavramların tanımlanmasındaki koşulları göstermeyen dizi ve filmler kapsama alınmamıştır. Bu çerçevede kapsama alınan diziler [...] dir. Cinayet görüntüleri içeren filmler ile haber ve magazin programları da kapsam dışında bırakılmıştır. Araştırmanın evreni, Eskişehir’de yaşayan lise öğrencileri oluşturmaktadır. Bunun dışındaki eğitim ve yaş grupları araştırma kapsamı dışındadır.

Kaynak: Preece, Roy (1994) Starting Research. London: Pinter sf.67-68’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

”

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız yanlışsa “Araştırma Konusunun Seçilmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. d Yanıtınız yanlışsa “Araştırma Problemi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız yanlışsa “Araştırma Problemi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. b Yanıtınız yanlışsa “Araştırma Problemi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. c Yanıtınız yanlışsa “Araştırma Problemi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. b Yanıtınız yanlışsa “Araştırma Problemi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. a Yanıtınız yanlışsa “Araştırma Problemi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. b Yanıtınız yanlışsa “Araştırma Problemi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. e Yanıtınız yanlışsa “Araştırmanın Kapsamının ve Sınırlılıklarının Belirlenmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. c Yanıtınız yanlışsa “Araştırmanın Amaçlarının İfade Edilmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

“Kötü eğitimin öğrencilerin öğrenme düzeyi üzerindeki etkisi”, araştırma konusu olarak uygun değildir, çünkü iyilik, kötülük, melek, şeytan, güzellik gibi değer ve inançlara ilişkin konular hakkında ampirik veri toplamak mümkün değildir.

Sıra Sizde 2

Araştırma problemi oluşturulmadan önce literatürü incelemek, daha önce çözülmüş bir problemi yeniden çözmeye çalışmayı ve orijinal olmayan bir araştırma yapmayı engeller. Örneğin, Pasteur, mikroskobik hayvanların nefes almadan yaşayabildiklerini keşfettiğini söylediği zaman, aynı şeyin Leeuwenhoek tarafından iki yüz yıl ve Spallanzani tarafından da yüz yıl önce bulunmuş olduğunu bilmiyordu (Kaptan, 1973:108).

Sıra Sizde 3

Varsayımların belirtilmediği durumlarda, teori yanlışlanırsa, bu durumun teorinin yeterince iyi olmamasından mı, yoksa varsayımlarda belirtilen uygun koşullarda uygulanmamasından mı kaynaklandığı bilinemez ve bir karışıklık ortaya çıkar. Bu nedenle teorilerde varsayımların belirtilmesi önemlidir.

Sıra Sizde 4

Bu araştırmayla ilgili iki temel sorun vardır. Birincisi, araştırmacı yoksulluk ve dindarlık kavramlarını netleştirmemiştir, bu nedenle henüz bu kavramları hangi değişkenlerin ölçüleceğinin belirlenmesi mümkün değildir. İkincisi, araştırmacı kullandığı değişkenlerin ilgili kavramları ölçmek için yeterli olup olmadığından emin olmamıştır. Dindarlığı sadece ibadethaneye gitme sıklığı ile ölçmek, ibadethaneye nadiren giden ama yaşamını tamamen inandığı dinin kurallarına göre düzenleyen bir kişinin dindar olmadığını varsaymaya neden olur. Yoksulluğu da sadece gelir düzeyiyle ölçmek, örneğin 2000 TL aylık geliri olan, bununla birlikte her ay 1500 TL nafaka ödeyen bir kişinin yoksul olmadığını kabul etmek anlamına gelecektir.

Sıra Sizde 5

Hipotez geliştirirken, muhtemel neden ya da sonuçları listelemek için önceden yapılmış çalışmalardan, gerçeklerden, kendi birikimimizden ve uzmanlardan alınan bilgilerden yararlanabiliriz. Literatür taraması, aradığımız neden ya da sonuçların bir kısmını içerdiği için hipotez geliştirmeyi kolaylaştırır. Gerçekler de hipotez oluşturmak için faydalı kaynaklardır; örneğin belirli bir yıldan itibaren boşanma oranlarının çok artış göstermesi, bu yılda boşanmayı kolaylaştıran bir yasanın çıkmış olmasına bağlı olabilir. Kendi düşünce, deneyim ve izlenimlerimiz de test edebileceğimiz kaynaklardır. Ayrıca genellikle araştırma konumuzla ilgili bize bilgi sağlayabilecek insanlar vardır. Örneğin boşanmayla ilgili bir araştırmada evlilik danışmanları ya da boşanma avukatları araştırmacıya öngörü sağlayabilirler.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Corbin, J. (2008). **Basics of Qualitative Research**. Sage.
- Cuba, L. (2001). **A Short Guide to Writing About Social Science**. Longman.
- De Vaus, D.A. (1990). **Surveys in Social Research**. 2nd Edition. London: Unwin Hyman.
- Giddens, A. (1993). **Sociology**. Cambridge: Polity Press.
- Jupp, V. (2006). **Dictionary of Social Research Methods**. Sage.
- Kaptan, S. (1973). **Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri**. Ankara: Tekişik.
- Lin, N. (1976). **Foundations of Social Research**. USA: Mc Graw-Hill.
- Preece, R. (1994). **Starting Research**. London: Pinter.
- Robson, C. (2000). **Real World Research**. Oxford: Blackwell.
- Ruane, J. M. (2005). **Essentials of Research Methods**. Blackwell Publishing.
- Walliman, N. S.R. (2006). **Social Research Methods**. Sage.

6

Amaçlarımız

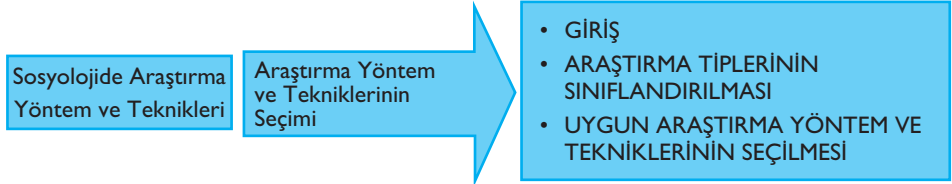
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Araştırmaların nasıl sınıflandırıldığını açıklayabilecek,
- Keşfedici, betimleyici ve açıklayıcı araştırmaları karşılaştırabilecek,
- Kesitsel ve boylamsal araştırmaları karşılaştırabilecek,
- Eğilim, panel ve kohort araştırmalarını karşılaştırabilecek,
- Araştırma için uygun yöntem ve tekniklerin seçilmesinde dikkat edilmesi gereken noktaları özetleyebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Keşfedici araştırma
- Betimleyici araştırma
- Açıklayıcı araştırma
- Kesitsel araştırma
- Boylamsal araştırma

İçerik Haritası

Araştırma Yöntem ve Tekniklerinin Seçimi

GİRİŞ

Araştırma sürecinde araştırmacının önce ne ortaya koymak istediğini, daha sonra da bunu yapmanın en iyi yolunun ne olduğunu net bir şekilde belirlemesi gerekir. Başka bir deyişle araştırma konusu belirlendikten ve araştırma problemi oluşturulduktan sonra, araştırmacının cevaplamak istediği soruyu cevaplamaya, yani araştırma problemine en uygun olan araştırma tipini seçmesi ve araştırmada kullanılacak yöntem ve teknikleri belirlemesi gerekir. Araştırma amacı ve problemi ne kadar açık ve net bir şekilde oluşturulursa, uygun araştırma tipinin ve araştırma yöntem ve tekniklerinin seçimi de o kadar kolay ve başarılı olacaktır.

Araştırma probleminde sorulan soru, çeşitli yollarla cevaplanabilir. Örneğin araştırmacı, araştırma probleminde sorulan soruyu önceden yapılmış araştırma sonuçlarını inceleyerek ya da önceki çalışmalarda elde edilmiş verileri karşılaştırarak cevaplayabilir. Bu durumda bir literatür taraması ya da doküman incelemesi yapacaktır. Eğer birincil verilere ihtiyaç duyuyorsa verilerini deney, survey, anket, denetimli gözlem gibi yapılandırılmış veri toplama araçlarıyla veya derinlemesine görüşme, odak grup, içerik analizi ya da yaşam öyküsü gibi nitel yollarla toplayabilir. Araştırmacının araştırmada kullanacağı yöntem ve teknikleri seçebilmesi için öncelikle araştırmasının amacına uygun bir araştırma tipi seçmesi gerekir.

ARAŞTIRMA TİPLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Araştırmacı, araştırma problemine bağlı olarak elde etmek istediği verilerin türüne göre çeşitli araştırma tiplerinden birini seçecektir. Araştırmalar amaçlarına, odaklandıkları zaman dilimine ve sonuçlarının kullanım amaçlarına göre farklı şekillerde sınıflandırılabilirler (Özcan, 2003:59). Amaçlarına göre araştırmalar keşfedici, betimleyici ya da açıklayıcı araştırmalar olarak sınıflandırılır. Odaklandıkları zamana göre araştırmalar kesitsel ve boylamsal araştırmalar olmak üzere ikiye ayrılır. Kullanım amacına yönelik olarak ise araştırmalar teorik amaca ya da pragmatik (faydacı) amaca yönelik araştırmalar olarak sınıflandırılır. Teorik amaca yönelik araştırmalar sosyal yaşam ve ilişkilerdeki düzenlilikleri ortaya koymayı ya da bir sosyal olguyu derinlemesine incelemeyi amaçlarlar. Faydacı amaca yönelik araştırmalar ise çeşitli toplumsal sorunların değerlendirilmesi, çözülmesi ya da çözümlenmesine katkıda bulunulması amacıyla yürütülürler (Lin, 1976:5). Türkiye İstatistik Kurumunun “Yaşam Memnuniyeti Araştırması”, pragmatik amaca yönelik araştırmalara örnek olarak verilebilir.

Araştırma tipi ve kullanılacak yöntem, araştırmanın amacına ve araştırma problemine bağlıdır.

Amaçlarına Göre Araştırma Tipleri

Elde edilmek istenen bilginin türü açısından üç temel araştırma tipi vardır. Bunlar; keşfedici, betimleyici ve açıklayıcı (hipotez test etmeye yönelik) araştırmalardır.

Keşfedici araştırmalar hipotez geliştirme, hipotez sınama ya da bir konuyu derinlemesine bir şekilde anlama amacına yönelik değildirler.

Keşfedici araştırmalar, problemin net olarak tanımlanmadığı durumlarda araştırmacıya yardımcı olur.

Keşfedici araştırmalar bir hipotezle başlamadıkları ve evreni temsil eden bir örnekleme sahip olamayacakları için nicel yöntemle yürütülmeye uygun değildirler.

Keşfedici Araştırmalar

Keşfedici araştırmalar, araştırmacının fazla bilgi sahibi olmadığı konuları incelediği ya da araştırma konusunun görece yeni olduğu durumlarda yapılan araştırmalardır. Bu tip araştırmalar araştırmacıya konuyla ilgili ön bilgi sağlarlar, yüzeysel bilgi toplamaya yöneliktirler. Genel olarak üç durumda keşfedici araştırmalar tercih edilir: (a) incelenmek istenen grup, süreç, etkinlik ya da durum hakkında şimdiye dek hiç sistematik ampirik bir inceleme yapılmamış ya da çok az sayıda çalışma yapılmışsa, (b) ilgilenilen konu esnek bir şekilde betimlenerek incelenmemiş, bu konu hakkında sadece sıkı kontrol altında tahmine yönelik araştırmalar yapılmışsa veya (c) hakkında bilgi sahibi olunan bir konu, bu bilgileri geçersiz kılacak denli değişim geçirdiyse keşfedici araştırmalar tercih edilir (Stebbins, 2001:9).

Keşfedici araştırmaların tipik olarak üç amacı vardır: (1) Araştırmacının konuyla ilgili merakını gidermek ve ön bilgi sağlamak, (2) Konuyla ilgili daha kapsamlı bir araştırmanın yapılıp yapılamayacağını sınamak ve (3) Sonraki araştırmalarda kullanılacak veri toplama araçları geliştirmek (Earl, 2004:88). Başka bir deyişle keşfedici araştırmaların amacı, araştırmacıya araştırma problemini tanımlamak ve daha kapsamlı araştırmalar yapmak üzere gerekli bilgiyi sağlamasıdır.

Keşfedici araştırmalar, bir araştırma problemi hakkında en genel düzeyde bilgi toplamak için yürütülür. Bu araştırma tipi, araştırmacıya ilgilendiği konuyla ilgili mevcut bilgileri keşfetmesini sağlar ve daha sonra yapılacak olan daha kapsamlı araştırmalar için bir zemin hazırlar. Araştırmacı, keşfedici araştırmayı tamamladıktan sonra araştırma konusuyla ilgili topladığı bilgilere dayanarak araştırma problemini netleştirir. Keşfedici araştırmalar araştırmacının ilgilendiği konuyu en iyi hangi araştırma yöntemiyle inceleyebileceğine, hangi veri toplama araçlarını kullanacağına ve araştırmasına kimleri dahil edeceğine karar vermesine yardımcı olur.

Keşfedici araştırmaların temel sınırlılığı, örneklemeleri araştırma evrenini temsil etmediği için araştırma problemlerine ilişkin tatmin edici cevapların ancak nadiren elde edilebilmesidir (Earl, 2004:89). Başka bir deyişle araştırmada bilgi toplanan kişilerin, araştırmacının ilgilendiği daha geniş topluluğun tipik örnekleri olmadığı durumlarda araştırmacının eksik bilgi edinmesi söz konusu olabilir.

Keşfedici Araştırmalarda Yöntem: Keşfedici araştırmalarda, araştırmaya başlamadan önce konu hakkında fazla bilgi sahibi olunmadığı için araştırma problemleri net bir şekilde oluşturulamaz. Bu nedenle bu tip araştırmalar nitel yöntemin uygulanmasını gerektirirler. Keşfedici araştırmalar literatür taraması, uzmanlara danışma ve vaka keşfi tekniklerini içerir (Lin, 1976:137). Literatür taraması, herhangi bir araştırma konusuyla ilgili bilgi elde etmenin ilk aşamasıdır. Literatür taraması ilgili literatürün belirlenmesi, taranması, okunması ve elde edilen bilgilerin özetlenerek bir sentez hâlinde ifade edilmesini içerir. Uzmanlara danışma tekniği, araştırmacının konuyla ilgili birinci elden bilgi alabileceği uzman kişilere danışmasıdır. Bu uzmanların bilim adamı olmaları gerekmez, ancak araştırma konusuyla ilgili birinci elden bilgiye sahip olmaları gerekir. Örneğin gençlerin uyuşturucu kullanımı ile ilgili bir araştırmada konuyla ilgili psikolojik danışmanlar, polisler, avukatlar ya da hukuk danışmanları, araştırmacıya konu ile ilgili ön bilgi sağlayabilir. Uzmanlarla yapılan görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilir. Keşfedici araştırmalarda araştır-

macı çoğunlukla araştırma problemini netleştirmedeği ve konu hakkında çok az bilgiye sahip olduğu için ne aradığını kesin olarak bilemez. Bu nedenle yapacağı gözlem ve görüşmelerde yapılandırılmış veri toplama araçları kullanmaz. Bununla birlikte araştırmacı uzmanlarla yaptığı görüşmeleri araştırma konusu etrafında örgütlemeli ve toplamak istediği bilgiye yönelik kim, ne, neden gibi sorular sormalıdır (Lin, 1976:141). Gençlerin uyuşturucu kullanımıyla ilgili bir araştırmada araştırmacı ilgilenilen bölgede kimlerin uyuşturucu kullandığı, uyuşturucu kullananların yaşları, cinsiyetleri, meslekleri, sosyal geri planları gibi konularda bilgi toplamaya çalışacaktır. Keşfedici araştırmalarda kullanılan üçüncü teknik de vaka keşfi tekniğidir. Vaka keşfi, çalışılan konulara dahil olan bireylerin detaylı bir şekilde incelenmesini içerir. Örneğin gençlerin uyuşturucu kullanımıyla ilgili bir çalışmada araştırmacı uyuşturucu kullanan gençlerden bazılarını inceleyerek bu vakaların tarihçesini çıkarmaya çalışabilir. Vaka keşfi için temsili bir örneklem seçilmesi gerekmez, aksine, ortalamanın dışında olan uç vakalar özellikle tercih edilir (Lin, 1976:142).

Keşfedici araştırmalarda araştırmacı evrene genelleyeceği nitelikte bilgiler elde etmeye ya da bir sosyal olguyu derinlemesine bir şekilde anlamaya değil, konuyla ilgili detaylı bir araştırma yapması için gerekli olan ön bilgiyi elde etmeye çalışmaktadır. Keşfedici araştırma tamamlandıktan sonra araştırmacı konuyla ilgili daha sistematik bir araştırma yapmaya hazır olacaktır.

DİKKAT

Keşfedici araştırmalar neden hipotezle başlamazlar?

SIRA SİZDE

Betimleyici Araştırmalar

Betimleyici araştırmalar, ilgi duyulan konu ya da etkinliklerin bir betimlemesini, tasvirini elde etmeyi amaçlayan araştırmalardır. Bu araştırma tipinde çalışılan olgu ya da örneklem hakkında elde edilen veriler betimlenerek temel özellikleri tasvir edilir. Keşfedici araştırmalar gibi betimleyici araştırmalar da araştırma konusuyla ilişkili olarak kim, ne ve neden gibi çeşitli sorulara cevap arar. Ancak betimleyici araştırmalar, keşfedici araştırmalardan daha sistematik ve daha yapısaldırlar. Betimleyici araştırmalarda, araştırılan konu ya da grup, araştırmacı tarafından hiçbir şekilde etkilenmeden, doğal haliyle gözlemlenir ve betimlenir. Betimsel araştırma, araştırma konusu hakkında genel bir bakış açısı kazanmak için oldukça uygun bir araştırma tipidir. Nüfus sayımları, betimleyici araştırmalara verilebilecek bir örnektir. Nüfus sayımlarının amacı, hem genel olarak ülke düzeyinde hem de il düzeyinde nüfusun çeşitli özelliklerini kesin olarak betimlemektir.

Betimleyici araştırmalar bir durumu saptamaya çalışan araştırmalardır. “Ankara’da lise öğrencileri arasında uyuşturucu kullanma oranı nedir?”, “İstanbul’da en çok şikâyet edilen kent sorunları nelerdir?”, “Turizmle geçinen ilçelerde yaşayanların nükleer santrallere yönelik tutumları nelerdir?” gibi araştırma problemleri için betimleyici araştırma tipi uygundur.

Betimleyici araştırmalar olgular arasında neden sonuç ilişkisi aramazlar, ancak bu araştırmalarda da bazı temel istatistikler kullanılabilir. Frekans dağılımı, ortalama değerler gibi çeşitli istatistikler aracılığıyla incelenen örneklemin genel özellikleri ortaya konmaya çalışılır. Betimleyici araştırmalar daha sonra aynı konuda yapılacak olan açıklayıcı araştırmalarda neye odaklanılması gerektiğine ilişkin ipucu sağlar. Örneğin bir kasabada çocukların en çok hangi hastalıklara yakalandığını inceleyen bir betimleyici araştırma yapıldıktan sonra, bu durumun nedenleri hakkın-

da açıklayıcı araştırmalar yürütülebilir. Betimleyici araştırmaların avantajı, incelenen konunun tamamen doğal ortam içinde incelenmesidir. Dezavantajı ise sonuçların ileri istatistiksel tekniklerle analiz edilememesi ve araştırma sonuçlarının farklı yorumlara açık olmasıdır.

Betimleyici Araştırmalarda Yöntem:

- Betimleyici araştırmalar araştırmaya hipotezle başlamadıkları, olgular arasında nedensellik ilişkisi aramadıkları, açıklama ve tahmin amacına yönelik olmadıkları, çevresel koşulları kontrol altında tutmadıkları için nitel yöntemle yürütülürler. Bununla birlikte nüfus sayımları, kamuoyu yoklamaları gibi çeşitli betimleyici araştırmalar araştırma bulgularını evrene genelleme, araştırmacının nesnel olması gibi çeşitli açılardan nicel yöntemin bazı özelliklerini taşıyabilirler.
- Betimlemek bir araştırmanın tek amacı olabileceği gibi, araştırmalar hem betimleme hem de açıklama amacını taşıyabilirler. Araştırmanın tek amacı betimleme yaparsa araştırmacı araştırdığı olguyu etraflı ve detaylı bir şekilde gözlemler, inceler ve herhangi bir teorik problem geliştirmeksizin konusunu tasvir eder. Bu tip çalışmalara örnek olarak doğum ve ölüm oranlarını, belirli bir ülkede endüstriyel büyüme oranını ya da çeşitli hastalıkların nüfus içinde dağılımını göstermeyi amaçlayan araştırmalar verilebilir. Amacın araştırma konusunu etraflı ve detaylı bir şekilde betimlemek ve anlamak olduğu nitel araştırmalarda yapılacak betimlemeler ise daha etraflı ve derinlemesine olacaktır. Bu tip araştırmalarda örnek olay incelemesi, yaşam öyküsü, etnografya çalışmaları ve benzeri nicel veri toplama teknikleri kullanılır. Bunun yanında, betimleyici araştırma bir araştırmanın tek amacı olmayabilir. Araştırma hipotez oluşturma ya da hipotez test etmeye yönelik olsa da betimleme amacı taşıyabilir. Başka bir deyişle hipotez sınamaya yönelik bir araştırma, sonuçların yorumlanması için gerekli olan bilgileri elde etmek için betimleme amacını da taşıyor olabilir. Bu tip araştırmalarda betimlemenin işlevi, örneklemin ve veri toplama tekniklerinin seçilmesi, temel değişkenlerin neler olduğunun belirlenmesi, kavramları ölçecek değişkenlerin neler olduğunun saptanması (işlemselleştirme), verilerin analizi ve potansiyel hipotezlerin oluşturulması konularında araştırmacıya gerekli bilgileri sağlamasıdır (Lin, 1976:142).
- Betimleyici araştırmalarda araştırma problemine bağlı olarak nicel ya da nitel veri toplama teknikleri kullanılabilir. İlgilenilen sosyal olgunun genel özelliklerini ölçmek için yapılandırılmış gözlem ya da anket çalışması yapılırken söz konusu sosyal olgunun özgül yönlerini anlamak için örneklemedeki bireylerle derinlemesine görüşmeler yapılabilir. Yoksulların yoksulluğun nedeni olarak neyi gördüklerini betimleme amacını taşıyan üç betimleyici araştırma olduğunu varsayalım. İlk araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmakta ve çoğu kapalı uçlu sorulardan oluşan bu anket, muhtarlıklardan alınan bilgiye göre yoksul olduğu belirlenen 500 kişiye uygulanmaktadır. Araştırmacı bulgularını sayısallaştırmakta, basit düzeyde betimleyici istatistiksel yardımıyla kentteki yoksulların yoksulluğun nedeni olarak neyi gördüklerini betimlemektedir. İkinci araştırmada, yoksul olduğu belirlenen 30 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmaktadır. Veri toplama aracı standart değildir ve araştırmacı, görüştüğü kişilerin yoksulluğu nasıl tanımladıklarını, nasıl deneyimlediklerini ve yoksulluğun nedeni olarak neyi gördüklerini anlamaya çalışmaktadır. Üçüncü araştırma, yoksul olduğu be-

Bir grup işçinin işe devamsızlık oranını ortaya koymaya çalışan ya da işten çıkarılan işçilerin duygularını betimlemeye çalışan bir araştırma, betimleyici bir araştırmadır.

lirlenen 400 kişiye anket uygulamakta, anket sonuçlarını istatistiksel yöntemlerle analiz etmekte ve genel olarak kentteki yoksulların yoksulluğun nedeni olarak neyi gördüğünü istatistiksel tablolarla sunmaktadır. Aynı araştırma bunun yanında uygun örnekleme teknikleriyle seçilen 40 kişiyle derinlemesine görüşme yapmakta ve örneklemedekilerin neden bazı olguları yoksulluğun nedeni olarak gördüğünü, bazı olguları ise görmediğini anlamaya çalışmaktadır. Görüldüğü gibi, betimleyici araştırmalarda nicel veya nitel veri toplama teknikleri, ya da her ikisi birden kullanılabilir. Hangi tekniklerin kullanılacağı, araştırmanın özgün amacına bağlıdır.

Betimleyici araştırmalarda araştırmacının amacı geniş çaplı bir örneklemin belirli özelliklerini genel düzeyde betimlemekse nicel veri toplama teknikleri, daha dar bir örneklem hakkında geniş çaplı ve derinlemesine betimleme yaparsa nitel veri toplama teknikleri kullanılacaktır. Araştırmanın amacı doğrultusunda yöntemsel çoğulculuğu benimseyen araştırmacılar, betimleyici araştırmalarda nicel ve nitel veri toplama tekniklerini bir arada da kullanabilirler.

DİKKAT

Nicel ve nitel araştırma tekniklerini bir arada kullanan bir araştırmanın amacı ne olabilir?

SIRA SİZDE

2

Betimleyici araştırmaların bir türü de karşılaştırmalı araştırmadır. Karşılaştırmalı araştırma, sosyal bilimlerde farklı ülkelerin ya da kültürlerin belirli özellikler açısından karşılaştırılmasını amaçlayan araştırmalara verilen genel addır. Aynı sosyal olguyla ilişkili olarak aralarında benzerlikler ve farklılıklar olan iki ya da daha fazla örneğin karşılaştırılması, olgunun daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Karşılaştırmalı araştırmalarda nicel yöntem de nitel yöntem de kullanılabilir. Bu tip araştırmalar genel olarak kültürler ve ülkeler arasındaki farklılık ve benzerlikleri ortaya koymak amacıyla uygulansa da farklı işgücü piyasaları, firmalar ya da örgütlerin karşılaştırılması için de uygun bir araştırma tipidir (Walliman, 2006:40). Karşılaştırmalı araştırmalarda, örnek olay incelemeleri gibi teknikler kullanarak birincil veriler toplanabileceği gibi, doküman incelemeleri ya da mevcut istatistiklerin analizi gibi ikincil veriler de analiz edilebilir.

Karşılaştırmalı tarihsel araştırmalar ise, sistematik karşılaştırma yolu ile devrimler, politik rejimler ve politikalar gibi geniş çaplı sonuçları olan olguların zaman içindeki gelişimlerini analiz eden araştırmalardır (Mahoney, 2004:81). Karşılaştırmalı tarihsel araştırmaların amacı, geçmişte meydana gelen olay ya da sorunları inceleyerek güncel olayları yorumlamak ya da güncel sorulara cevap aramaktır.

Hipotez Geliştirmeye Yönelik Araştırmalar

Hipotez geliştirmeye yönelik olan çalışmalar betimleyici araştırmanın özelliklerini taşırlar, ancak buna ek olarak daha yapılandırılmış araştırmalardır, daha az değişken içerirler ve ölçümleri daha titizdir (Lin, 1976:143). Bu tip araştırmalarda araştırmacının muhtemel ilişkiler hakkında bir fikri vardır. Araştırmacı bu fikirleri düzenlemek ve net bir araştırma problemi hâline getirmek ister. Örneğin suçun nedenleriyle ilgilenen bir araştırmacı, literatürü taradığında ailenin düşük sosyoekonomik statüsü, düşük eğitim düzeyi ve aşırı otoriterliği, uyuşturucu kullanımı, intihar eğilimi, geçmişte yaşanan travmalar gibi bir dizi faktörün suça neden olduğunun öne sürüldüğünü görebilir. Araştırmacı suç davranışının göstergeleri olarak da tutuklama ve mahkûmiyet kayıtları, cezanın şiddeti gibi çeşitli göstergelerin kabul edildiğini görebilir. Ancak suça neden olduğu ileri sürülen çok sayıda neden ve

Hipotez geliştirmeye yönelik araştırmalar, amaçları gereği, nitel yöntemin bütün özelliklerini taşıyan ve doküman incelemesi, yaşam öyküsü, katılımcı gözlem, derinlemesine görüşme gibi nitel veri toplama tekniklerini kullanan araştırmalardır.

farklı suç göstergeleri içinde anlamlı bir araştırma odağı inşa etmekte zorlanabilir. *Bu gibi durumlarda araştırmacılar belirli hipotezleri test etmek yerine hipotez geliştirmeye yönelik bir araştırma yaparlar (Lin, 1976:143).*

Hipotez geliştirmeye yönelik çalışmalarda araştırmacı literatür taraması, uzmanlarla yaptığı görüşmeler gibi kaynaklarda elde ettiği bilgilere dayanarak önemli değişkenleri belirler. Bu bağımlı ve bağımsız değişkenlerin çeşitli kombinasyonlarını inceler ve ampirik olarak uygun olan bir ya da birkaçını seçer. Örneğin eğer araştırmacı literatür taraması ve uzmanlarla yaptığı görüşmeler sonunda yaptığı çıkarımlar sonucunda tutuklanma sıklığı ile ebeveynin sosyoekonomik geri planı değişkenleri arasında güçlü bir ilişki olduğu kanaatine varırsa, ebeveyni düşük sosyoekonomik statüye sahip olan insanların tutuklanma oranlarının, ebeveyni yüksek sosyoekonomik statüye sahip insanlara oranla daha yüksek olduğunu ileri sürebilir.

Hipotez geliştirmeye yönelik araştırmaların amacı, başka araştırmalar tarafından sınanmak üzere hipotezler geliştirmek ya da Gömülü teori (teori kurma) yönteminde olduğu gibi hipotez geliştirerek bir teori inşa etmek olabilir. Hipotez geliştirmeye yönelik araştırmalarda en sık kullanılan yöntem Gömülü teori yöntemidir. Bu yöntemi diğer yöntemlerden ayıran en belirgin özellik, araştırmaya belirli bir teorik çerçeveye değil, veri toplayarak başlanması ve bu veriler kullanılarak bir teori geliştirilmesidir. Yöntemin adındaki “gömülü” terimi, teorinin literatürden değil, alandan toplanan veriler içine “gömülü” olduğu fikrini belirtmek için kullanılmaktadır (Leedy ve Ormrod, 2005:140). Gömülü Teori yöntemiyle yürütülen araştırmalarda araştırmacı sınavacağı bir hipotezle yola çıkmaz. Araştırma örnekleme girenlerden elde ettiği bilgilere dayanarak hipotezlerini geliştirir ve teorisini inşa eder. Hipotez geliştirmeye yönelik araştırmalar özellikle belirli olgular hakkında mevcut olan teoriler olguyu açıklamada ve anlamada yetersiz kaldığı ya da söz konusu olguyu açıklamaya ve anlamaya ilişkin herhangi bir teori bulunmadığı durumlarda kullanışlı olan araştırmalardır.

Açıklayıcı (Hipotez Sınamaya Yönelik) Araştırmalar

Açıklayıcı araştırmaların amacı betimlemekten öte, bazı şeylerin neden ya da nasıl olduğunu açıklamaktır. Bu araştırmalar, olgulara ilişkin çeşitli değişkenler arasında nedensel ilişkiler bulmaya ve sosyal olguları bu nedensellik üzerinden açıklamaya çalışırlar. Başka bir deyişle açıklayıcı araştırmalar sosyal olguları, olguya ilişkin kavramların bağımlı ve bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkiyi inceleyerek anlamaya ve açıklamaya çalışan araştırmalardır. Araştırmanın amacı, istatistiksel teknikler yardımıyla hipotezde ileri sürülen ilişkinin gerçekten mevcut olup olmadığını ortaya koymaktır. Örneğin bir kentte suç oranının ne olduğunu ortaya koymayı amaçlayan bir araştırma betimleyici, bu kentte bazı mahallelerde suç oranının neden diğer mahallelerdeki suç oranından daha yüksek olduğunu ortaya koymayı amaçlayan bir araştırma ise açıklayıcı bir araştırmadır. Böyle bir araştırma, örneğin “eğitim düzeyi düştükçe suç işleme sıklığı artar” gibi bir hipotezle başlar. Bu hipotezi sınamak için yapılandırılmış veri toplama araçlarıyla veri toplar ve bulgularını istatistiksel yöntemlerle çözümleyerek araştırma hipotezini sınar.

Açıklayıcı Araştırmalarda Yöntem: Açıklayıcı araştırmalar, nitel yöntemin bütün özelliklerini taşıyan ve nitel veri toplama araçlarını kullanan araştırmalardır. Araştırma değişkenler arasındaki ilişkilere ilişkin ifadeler olan hipotez(ler)le başlar, veriler evreni temsil eden bir örneklemeden veriler deney, yarı-deney, denetimli gözlem ya da yapılandırılmış görüşme gibi katı bir şekilde yapılandırılmış olan

Açıklayıcı araştırmalar, olgular arasındaki neden sonuç ilişkilerini ortaya koymaya çalışan ve nitel yöntemle yürütülen araştırmalardır.

Hipotez, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişki hakkında, sınanmak üzere oluşturulmuş olan bir ifadedir.

nicel veri toplama araçlarıyla toplanır. Araştırmacı, ölçtüğü bağımlı değişkeni etkileyebilecek olan dış koşulları kontrol altında tutmaya çalışır. Bulgular istatistiksel yollarla sunulur ve araştırma evrenine genellenir.

Zamana Göre Araştırma Tipleri

Araştırmalar, odaklandıkları zaman açısından kesitsel ve boylamsal araştırmalar şeklinde ikiye ayrılırlar.

Kesitsel Araştırmalar

Bir olgunun ya da örneklemin belirli bir zamandaki halini gözlemlemeyi içeren araştırmalar kesitsel araştırmalar olarak adlandırılır. Keşfedici ve betimleyici araştırmalar çoğunlukla kesitsel araştırmalardır. Örneğin nüfus sayımları, çok geniş bir örneklem üzerinde yapılmakla birlikte sadece belirli bir ana ilişkin bilgileri içerir. Açıklayıcı araştırmaların da önemli bir kısmı kesitsel araştırmalardır. Örneğin, insanların dinsel ön yargılarının nedenlerini ortaya koymayı amaçlayan açıklayıcı bir araştırmanın sonuçları da zamanda belirli bir ana ilişkin sonuçlar olacaktır. Kesitsel araştırmaların temel sınırlılığı, sadece tek bir tarihsel bağlama sahip olmalarıdır. Bu nedenle zaman içinde oluşan nedensel ilişkileri açıklamak isteyen açıklayıcı araştırmaların sadece belirli bir ana ilişkin gözlemlere dayanarak bilgi vermeleri bu araştırmaları zayıflatan faktörlerden biridir. Yapılan açıklayıcı araştırmaların zamanla tekrarlanmaları bu sorunun çözülmesine yardımcı olur (Earl, 2004:101-2).

Kesitsel araştırmalarda araştırma konusunun bir kesiti, dilimi incelenir.

Kesitsel araştırmalar, zamanda sadece bir noktayı yansıtan gözlemlere dayanır.

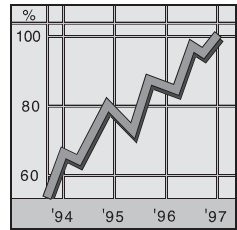
Boylamsal Araştırmalar

İncelenen konunun zaman içindeki gelişimini ele alan ve en az iki kere tekrarlanan araştırmalar boylamsal araştırmalar olarak adlandırılırlar. Boylamsal araştırmalar, uzun zaman aralıklarında, bazı durumlarda onlarca yıl boyunca aynı olguyu ölçen araştırmalardır. Boylamsal araştırmalar psikolojide yaşam süresi boyunca bireylerin gelişimlerini izlemek için, sosyolojide de bireylerin yaşamları boyunca ya da nesiller boyunca deneyimledikleri yaşam olaylarını incelemek için kullanılırlar. Bazı araştırma problemleri, yapıları gereği boylamsal araştırmalara uygundur. Örneğin 1991 yılında R.Asher ve G.Fine, yürüttükleri araştırmada eşi alkolik olan kadınların sorunlu evlilikleriyle nasıl baş ettiklerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu tip bir araştırma yapısı gereği evlilik sürecini takip etmeyi ve uzun bir zamana yayılarak tekrar tekrar ölçümler yapılmasını gerektirmektedir (Earl, 2004:102).

Boylamsal araştırmaların dezavantajları uzun sürmeleri ve yüksek maliyetli olmalarıdır. Ancak zaman içindeki değişimleri ölçmek için kullanılacak en iyi yol, boylamsal araştırmalardır. Boylamsal araştırmaların üç temel türü vardır. Bunlar eğilim araştırmaları, kohort araştırmaları ve panel araştırmalarıdır.

Eğilim (Zaman Serisi) Araştırmaları

Eğilim araştırması, belirli bir araştırma evreninde zaman içinde meydana gelen değişimleri inceleyen çalışmalardır. Eğilim araştırmalarında araştırma evreninden seçilen farklı örneklem gruplarından belirli zaman aralıklarıyla veri toplanır. Örneğin her beş yılda bir nüfusun özelliklerini inceleyen nüfus sayımları eğilim araştırmalarıdır. Eğilim araştırmalarında, araştırmanın her tekrarında farklı örneklem seçilse de örneklem her zaman aynı araştırma evreninden seçilir. Örneğin silah karşıtı bir kampanyanın başlamasından iki ay önce yapılan bir araştırmada örneklem % 60'ının silah taşımaya karşı olduğu ortaya konmuştur. Bir yıl süren kampanya bittikten sonra araştırma tekrarlanmış ve evrende bir değişim meydana geldiği

Sosyal bilimlerde en sık kullanılan boylamsal araştırma türü, eğilim araştırmalarıdır.

Eğilim araştırmalarında tekrarlanan ölçümlerde örnekleme her zaman aynı insanlar seçilmez, ama her ölçümde aynı araştırma evreninden örneklem seçilir.

gözlenmiştir. Tekrarlanan araştırma sonuçlarına göre örneklemin %75'i silaha karşı olduğunu belirtmiştir. Bu araştırma, eğilim araştırmalarına verilebilecek bir örnektir. Bununla birlikte, bu araştırma bize kaç insanın fikrini değiştirdiği ya da kampanya öncesinde silah kullanmaya karşı olanların fikirlerini değiştirip değiştirmediği hakkında bilgi vermez. Eğer araştırmacı bu gibi bilgileri elde etmek istiyorsa bir panel araştırması yapmalıdır (<http://www.socialresearchmethods.net/tutorial/Cho2/trend.html>).

ÖRNEK

Eğilim araştırmalarına bir örnek olarak İbrahim Yasa'nın Hasanoğlan araştırması gösterilebilir. İbrahim Yasa, Ankara'nın Elmadağ ilçesine bağlı Hasanoğlan Köyü'nün 1915-1944 yılları arasındaki yapısını incelediği araştırmasını 1955 yılında yayınlamıştır. Hasanoğlan köyünde yaptığı araştırmayı 1969 yılında tekrarlamıştır. Araştırmanın amacı, Hasanoğlan Köyünde yapılan ilk araştırmadan sonra geçen yirmi beş yıl içinde yaşanan toplumsal değişimin saptanmasıdır. Bu araştırma hakkında daha fazla bilgiye İbrahim Yasa'nın "YIRMİBEŞ YIL SONRA HASANOĞLAN KÖYÜ: KARŞILAŞTIRMALI BİR TOPLUMBİLİMSEL ARAŞTIRMA" adlı kitabından (1969, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Yayın No: 270) ulaşabilirsiniz.

Panel Araştırmaları

Panel araştırmaları, araştırmanın tekrarlandığı her seferinde, yani her ölçümde aynı örneklemden veri toplanan araştırmalardır. Örneğin silah karşıtı kampanya başlamadan önce görüşülen kişilerle yapılan araştırma, kampanya bittikten sonra aynı kişiler üzerinde tekrarlanırsa bir panel araştırması olacaktır. Panel araştırmaları özellikle kesitsel çalışmalarda analiz etmenin zor olduğu uzun dönemli olguların ya da etkileri birikerek artan olguların araştırılmasında kullanışlıdır. Örneğin 1980'lerde A.B.D.'de şiddet içeren televizyon programları izlemenin gençlerde saldırgan davranışlara neden olup olmadığını araştıran bir araştırma yapılmıştır. Araştırmacılar, küçük yaşlarda şiddet içeren televizyon programları izlemenin ileriki yaşlarda saldırgan davranışa yol açıp açmadığını ortaya koymaya çalışmışlardır. Araştırma A.B.D.'de çeşitli büyük şehirlerde yaşayan yaklaşık 1200 çocuğun tutum ve davranışlarının 3 yıl boyunca toplam altı sefer ölçülmesiyle gerçekleştirilmiştir (<http://www.socialresearchmethods.net/tutorial/Cho2/panel.html>). Araştırmacıları altı ölçümün hepsinde aynı çocuklardan veri topladığı için bu araştırma bir panel araştırmasıdır. Panel araştırmaları değişimin dinamiklerinin ortaya konmaya çalışıldığı durumlarda özellikle kullanışlıdır. Örneğin araştırmacı köyden kente göç eden ailelerin kente uyum sürecini inceliyorsa boylamsal bir araştırma yapması, amaçları açısından kesitsel bir araştırmadan daha uygun olacaktır. Araştırmacı köyden kente göç eden aynı aileler üzerinde araştırmasını belirli aralıklarla tekrarlayarak bir panel araştırması yapabilir. Eğer aynı evrenden farklı örneklemler seçerse, ölçmeye çalıştığı uyum sürecini etkileyebilecek diğer faktörler de söz konusu olacaktır. Panel araştırmasının avantajı ise ölçümü aynı örneklem üzerinde tekrarladığı için sonuçları etkileyebilecek diğer koşulların araştırmacı tarafından bir dereceye kadar bilinmesi ve kısmen kontrol altında olmasıdır.

Panel araştırmaları da bütün boylamsal araştırmalar gibi uzun süreli ve yüksek maliyetlidirler. Buna ek olarak panel araştırmalarında aynı örneklem grubu üzerinde araştırma yapmaktan kaynaklanan bazı özel zorluklar söz konusudur. Örnekleme giren bireyler ölebilir, taşınabilir ya da araştırmanın tekrarlarında araştırmaya katılmak istemeyebilirler. Panel araştırmalarının avantajı ölçümlerin aynı ör-

neklem üzerinde tekrarlanması kaynaklanır. Bu nedenle ölüm, taşınma ya da benzeri nedenlerle insanlar örneklemden çıktıkça, yani örneklem büyüklüğü azaldıkça bu avantaj da azalır. Ayrıca örnekleme girenler birinci ölçümde, yani araştırma ilk kez yapıldığında nesnel olsalar da aynı araştırma tekrarlandığında soruları yanıtlarken ilk araştırmanın etkisi altında kalabilirler. Bu da araştırmacının gerçeklere ulaşma şansını azaltır (<http://www.socialresearchmethods.net/tutorial/Cho2/panel.html>).

Eğilim ve panel araştırmaları arasındaki temel fark nedir?

Kohort Araştırmaları

Kohort araştırmaları, araştırma evreninin ortak özelliklere sahip alt gruplarının (kohortlar) zaman içinde geçirdikleri değişimi ölçmeyi amaçlayan araştırmalardır. Kohort araştırmalarında kohortlar genellikle aynı yılda doğanlardan oluşturulur. Örneğin 1960 yılında doğanlar bir kohorttur. Ancak 1995 yılında evlenenler, İkinci Dünya Savaşı sırasında doğanlar ya da İstanbul'a 1990 yılında göç edenler gibi farklı kohortlar belirlemek de mümkündür. Kohort araştırmalarında ölçümün her tekrarlanışında aynı örneklem grubundan veri toplanmaz, ama her ölçümde aynı kohorttan (örneğin 1995 yılında evlenenlerin oluşturduğu kohorttan) örneklem seçilir (Earl, 2004:103).

Kohort araştırmaları, sosyal bilimlerde olduğu gibi sağlık alanındaki araştırmalarda da sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin sigaranın akciğer kanserine neden olup olmadığını ortaya koymaya çalışan bir kohort araştırma, sigara içenlerden ve içmeyenlerden oluşan kohortları belirli bir zaman süresince izleyecek ve her iki grupta akciğer kanserine yakalananların oranını karşılaştıracaktır. Kohortlar, araştırmacı tarafından önemli bulunan özelliklere göre seçilir. Bu nedenle aynı kohort içinde yer alan herkes, sağlığı etkileyebilecek ve akciğer kanserine neden olabilecek sosyoekonomik statü, gelir düzeyi gibi diğer faktörler açısından eşit olacaktır. Bu durum, araştırmanın bağımsız değişkeninin (sigara içme) bağımlı değişken (akciğer kanserine yakalanma) üzerindeki etkisinin, sonucu etkileyebilecek diğer faktörlerden izole edilerek gözlemlenebilmesini sağlayacaktır.

Kohort araştırmaların en önemli dezavantajları çok uzun sürmeleri, maliyetlerinin çok yüksek olması ve araştırmaya katılanların ölüm, taşınma ya da kohorta girmelerine neden olan özelliklerin değişmesi gibi çeşitli nedenlerle araştırma dışında kalması ve örneklemin daralmasıdır.

SIRA SİZDE

3

Kohort, belirli bir dönem içinde belirli bir özelliğe sahip (aynı yılda doğma, aynı işte çalışma, aynı bölgede oturma v.b.) olan kişilerin oluşturduğu gruba verilen addir.

Bir ya da birden fazla kohortun belirli özelliklerini iki ya da daha fazla sefer ölçen araştırmalara kohort araştırmalar adı verilir.

Bir araştırma konusu belirleyerek aynı konunun, eğilim, kohort ya da panel araştırması olarak nasıl tasarlanabileceğine örnek vermeye çalışın.

UYGUN ARAŞTIRMA YÖNTEM VE TEKNİKLERİNİN SEÇİLMESİ

Araştırmacı, araştırmasının amacı doğrultusunda en uygun araştırma tipini seçmelidir. Örneğin amacı bir nedensellik ilişkisinin var olup olmadığını sınamak olan bir araştırmacı, keşifsel ya da betimsel bir araştırma ile amacına ulaşamayacaktır. Araştırma tipinin yanlış seçilmesi, başka bir deyişle araştırmanın amaçlarına ve probleminin uygun olmayan bir araştırma tipi seçilmesi, araştırma amacına ulaşmasını engelleyecektir. Örneğin seçimlerden önce insanların kime oy vereceklerini ortaya koymak ve bulgularını evrene genellemek isteyen bir araştırmacının örnek olay incelemesi yapması ya da on kişiyle derinlemesine görüşmeler yapması,

Araştırma tipinin başarılı bir şekilde seçilmesi, araştırmanın amacının ve araştırma probleminin başarılı bir şekilde ifade edilmesine bağlıdır.

SIRA SİZDE

4

araştırma amacına uygun değildir. Araştırmacının, evreni temsil edecek nitelik ve büyüklükte bir örneklemden veri toplaması gerekir. Diğer taraftan, özürülü çocuğu olan kadınların, çocuklarının engelleri nedeniyle karşılaştıkları sorunlar karşısındaki tutum ve davranışlarını anlamaya çalışan bir araştırmacının ise kapalı uçlu sorulardan oluşan bir anket çalışması yapması yetersiz olacaktır. Yeni bir öğretim tekniğinin öğrencilerin öğrenme hızlarını artırıp artırmayacağını açıklama amacını taşıyan bir araştırmacının deney ya da yarı deney yapması gerekir. Bu konuyla ilgili anket ya da derinlemesine görüşmelerden elde edeceği veriler, araştırma amacına ulaşmasına yeterli olmayacaktır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda nicel ve nitel veri toplama araçları birlikte kullanılabilir.

Araştırma tipi seçildikten sonra araştırmacı araştırmasının yöntemini ve kullanacağı veri toplama tekniklerini saptayacaktır. Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin de nicel ve nitel veri toplama araçlarının da güçlü ve zayıf yönleri vardır. Her araştırma problemi aynı yöntemle ve aynı veri toplama tekniğiyle incelenmeye uygun değildir.

Önceki ünitelerde gördüğümüz gibi, veri toplamak için kullanılan çok sayıda teknik vardır. Araştırmacının bu tekniklerin güçlü ve zayıf yanlarını bilmesi ve araştırma probleminde sorduğu soruyu cevaplamak için en uygun yöntem ve tekniklerin ne olduğunu dikkatli bir şekilde saptaması gerekir. Örneğin araştırmacı Doğu Anadolu Bölgesi'nde mikro kredi kullanan kadınların demografik özelliklerini ve sosyoekonomik konumlarını betimlemeye çalışıyorsa, betimleyici ve kesitsel bir araştırma yapabilir. Verilerini anket, survey ya da yapılandırılmış görüşmelerle veri toplayabilir. Daha sonra elde ettiği verilerden yararlanarak istatistiksel tablolar oluşturarak örnekleminin demografik özelliklerini ve sosyoekonomik konumlarını betimleyebilir. Araştırmacı, tam olarak neyi ölçmek istediğinden ve ne elde etmek istediğinden emin olacak, araştırmasında kullanacağı veri toplama araçlarını ve gerek duyduğu örneklem büyüklüğünü önceden saptayacak ve araştırmacının rolünü dışarıdan gözlemlemekle sınırlayacaktır. Bu durumda bu araştırma büyük ölçüde nicel yöntemin özelliklerini taşıyacaktır. Diğer taraftan araştırmacı, Doğu Anadolu bölgesinde mikro kredi uygulaması sayesinde iş kuran kadınların deneyimlerini derinlemesine bir şekilde anlamak istiyorsa, kapalı uçlu soruların yer aldığı ve örnekleme girenlere posta yoluyla gönderilen bir anket, araştırma amacına ulaşmasını sağlamayacaktır. Araştırmacının amacı bu kadınların deneyimlerini ayrıntılı bir şekilde gözlemlemek ve anlamaya çalışmaksa, örnekleme giren bireylerle etkileşime girerek detaylı bilgiler elde etmesi gerekir. Amacına ulaşmak için yapılandırılmamış görüşmeler ya da odak grup çalışması yapması daha uygun olacaktır. Araştırmacının amacı mikro kredi uygulaması çerçevesinde iş kuran kadınların deneyimlerini anlamaksa, Doğu Anadolu bölgesinde bu şekilde iş kuran kadınların tümünden ya da mümkün olduğu kadar çoğundan veri toplaması gerekmez. Araştırmacı, örnekleme girecek olanları hangi örnekleme tekniğiyle seçeceğini de seçim tekniği de araştırmasının amaçları doğrultusunda belirleyecektir. Araştırmada kullanılacak yöntem ve tekniklerin seçilmesinde en önemli nokta araştırmanın amacı olmakla birlikte, tek belirleyici faktör bu değildir. Araştırmanın ölçeği nedir? Araştırmacı kaç kişilik bir örneklem grubundan veri toplamayı hedeflemektedir? Araştırmanın ne kadar bir sürede tamamlanması gerekmektedir? Araştırma bütçesi ne kadardır? Araştırmayı sadece araştırmacının kendisi mi yürütülecektir, yoksa yardım edecek başka kişiler de var mıdır? Bütün bu soruların yanıtları da araştırmanın yöntemini ve araştırma tekniklerini belirlemede etkilidir. Örneğin araştırmada bir tek araştırmacı varsa, araştırmanın iki ay içinde tamamlanması gerekiyorsa ve bütçe 200 TL ise, araştırmacının ulusal ölçekte geniş çaplı bir survey düzenleyemeyeceği açıktır.

Araştırmanın yönteminin ve kullanılacak veri toplama tekniklerinin seçilmesinde aşağıdaki noktalara dikkat edilmesi gerekir:

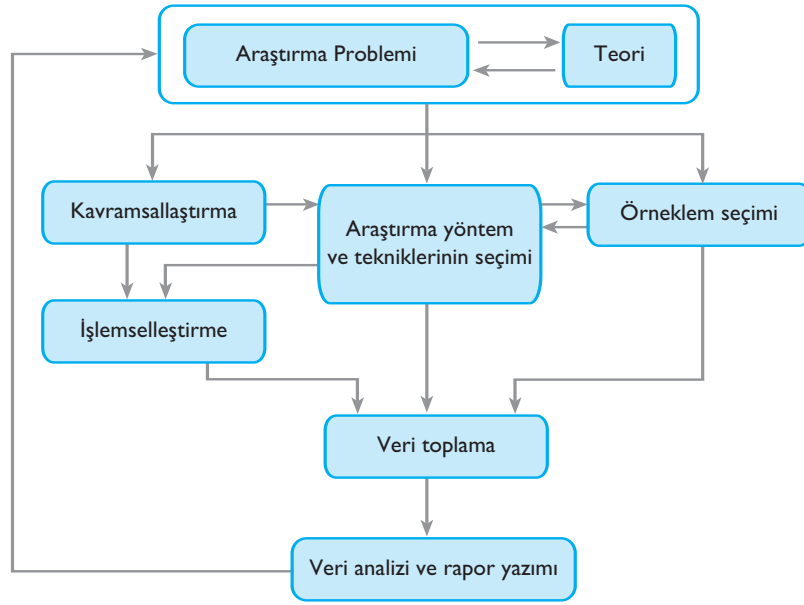
- Araştırmanın amacı keşfetmek mi, betimlemek mi, açıklamak mıdır? Araştırmada ilgilenilen olgunun belirli bir andaki fotoğrafını çekmek mi, yani bir durumu saptamak mı, yoksa bir olgunun zaman içindeki değişimini göstermek mi hedeflenmektedir? Araştırma konusu seçildikten sonra, araştırmacı uygun araştırma tipinin ne olduğuna karar vermelidir. Bu önemli bir karardır çünkü kullanılacak veri toplama araçlarının seçimi ve geliştirilmesi büyük ölçüde bu karara bağlıdır.
- Araştırmanın amaçlarına önceden yapılmış araştırmaların sonuçlarıyla, yani ikincil verilerle ulaşmak mümkün müdür, yoksa araştırmacının birincil veriler toplaması mı gerekmektedir? İkincil verilerin yeterli olduğu durumlarda araştırmacı literatür taraması ve doküman incelemesiyle araştırma amaçlarına ulaşabilir. İkincil verilerin yeterli olmadığı durumlarda araştırmacının çeşitli veri toplama teknikleriyle birincil veriler toplaması gerekir.
- Araştırma konusuna ya da değişkenlere ilişkin ampirik ya da teorik bilgi düzeyi nedir? Daha önce bu konularla ilgili çalışmalar yapılmış mıdır? Konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalar araştırmacıya yeterli ön bilgiyi sağlamakta mıdır? Araştırmacı araştırmaya başlamadan önce hipotez kuracak kadar bilgiye sahip midir? Araştırmacı, konuyu incelemek için ne sorması gerektiğini net olarak bilmekte mi? Eğer konuyla ilgili daha önceden yapılan araştırmalar yeterli değilse ya da araştırmacının bilgi düzeyi düşükse, daha sonra değiştirilemeyecek katı bir nicel araştırma planlaması yanlış olacaktır. Çünkü nicel araştırmalarda araştırmacı, problemde sorduğu soruyu cevaplamak için doğru soruları sorup sormadığını, verilerin toplanmasını bitirip analiz etmeye başlamadan önce bilemez. Bu durumda doğru soruları sormadığını anlaşırsa soruları değiştirmek için artık çok geç olacaktır. Araştırmacı ne sorması gerektiğinden emin değilse, elde ettiği veriler doğrultusunda araştırma probleminde değişiklikler yapabileceği nitel yöntemi tercih etmelidir.
- Araştırmanın amacına ulaşmak için ne tür veriye ihtiyaç duyulmaktadır? Araştırma problemi, gözlemlenecek davranışların kontrol altında tutulmasını mı yoksa davranışların doğal ortamı içinde gözlemlenmesini mi gerektirmektedir? Araştırmanın amacına en etkili şekilde, insanların davranışlarını ya da söylediklerini doğrudan ölçüp gözlemleyerek mi, yoksa insanların kendilerini ve deneyimlerini nasıl algıladıklarını anlamaya ve yorumlamaya çalışarak mı ulaşılabilir? Araştırma probleminde sorulan sorunun cevaplanabilmesi için geniş çaplı bir örneklem hakkında genel bilgi sağlayan bir araştırma mı, yoksa daha küçük bir örneklem hakkında detaylı ve derinlemesine bilgi sağlayan bir araştırma mı daha kullanışlı olacaktır? Araştırmacının bu sorulara vereceği cevap, araştırma yöntemini belirlemeye yardımcı olacaktır.
- Araştırmacının rolü ne olacaktır? Araştırmacının rolü dışarıdan gözlemlemekle sınırlandırılacak mıdır, yoksa araştırmacı örnekleme girenlerle etkileşim mi kurmalıdır? Örneğin, insanların evlilikleriyle ilgili yaşadıkları sorunları konu alan bir araştırma düşünelim. İnsanlar özel hayatlarına ilişkin bu gibi bilgileri kolayca ifade etmezler. Araştırmacı bu konuyla ilgili veri toplayabilmek için görüştüğü kişilerle etkileşime girebileceği, yakınlık kurabileceği nitel veri toplama yollarını tercih etmelidir.

- Araştırma için kullanılabilir mali, teknik ve insan kaynakları nelerdir? Araştırmanın tamamlanması için ne kadar zamana, paraya, teknik olanaklara (verilerin analizi için kullanılacak bilgisayarlar gibi), veri toplayacak ve analiz edecek kaç kişiye ihtiyaç duyulmaktadır? Araştırmacı araştırma sırasında ortaya çıkacak olan beklenmeyen maliyetleri karşılamak için gerçekçi bir bütçeye sahip midir? Araştırmanın tamamlanması için gereken süre nedir? Araştırmacı zamanının ne kadarını araştırmaya ayırabilecektir? Araştırmacının araştırma becerileri ve deneyimi ne düzeydedir? Araştırmanın herhangi bir aşamasını tamamlamak için uzman ya da yardımcı gerekmektedir? Bütün bu faktörler hem araştırmacının örneklem büyüklüğünü hem de buna bağlı olarak araştırma yöntem ve tekniklerini belirlemede etkili olacaktır.

Şekil 7.1

Araştırma Süreci

Kaynak: Earl, Babbie (2004) *The Practice of Social Research*. 10. Basım. Thomson, Wadsworth.

Araştırmacı, bulgularını genelleme amacı taşımakta mıdır? Araştırma kaynakları çok sınırlıysa ve araştırma evreni büyükse, evreni temsil edecek büyüklükte bir örneklemden veri toplanamayabilir. Eğer araştırma örnekleme, evreni temsil edecek yetenekte ve özelliklerinin kararlılık göstereceği bir büyüklükte seçilmezse bulgular araştırma evrenine genellenemez. Örneklemin araştırma yöntemiyle çelişmemesi için araştırmacının yöntemini ve veri toplama araçlarını seçerken hedeflediği örneklem yapısını da dikkate almalıdır. Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi, örneklem seçimi ve araştırma yöntem ve tekniklerinin seçimi birbirini karşılıklı olarak etkiler.

- Araştırmanın amacına ulaşmak için veriler ne şekilde analiz edilmelidir? Eğer araştırmacı verileri istatistiksel olarak çözümleyecek ve sunacaksa, nitel veri toplama araçlarıyla derinlemesine ve zengin bilgi toplamaya ihtiyaç duymayacaktır.

DİKKAT

Düzenlenen bir anketin verileri, betimleme amacına yönelik olarak da açıklama amacına yönelik olarak da kullanılabilir, ancak araştırmanın amacı hangisiyse araştırmacı elde ettiği verileri buna uygun istatistiksel yöntemlerle çözümleyecektir.

Araştırmacı bu soruların yanıtlarına bakarak hangi yöntemi kullanması gerektiğine karar verecektir. Örneğin araştırmacı işsizlik süresi arttıkça çevredeki insanlarla iletişim kurma sıklığının azaldığı hipotezini sınamayı ve işsizlik ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkiyi açıklamayı amaçlıyorsa istatistiksel olarak analiz edilebilir nitelikte verilere, yani sayısal verilere ihtiyaç duyacaktır ve nicel yöntemi kullanacaktır. Bu nedenle araştırmacı verilerini yapılandırılmış gözlem, yapılandırılmış mülakat ya da anket gibi nicel veri toplama yollarıyla toplayacaktır. Diğer taraftan araştırmacı, işten çıkarılmanın insanlar üzerindeki etkilerini derinlemesine bir şekilde anlamayı amaçlıyor olabilir. Bu durumda bütün işsizlerden oluşan evreni temsil etmese de araştırma amaçları doğrultusunda işsizliğin etkilerini en iyi yansıttığını düşündüğü bir grubu örneklem olarak seçebilir. Bu amaca ulaşmak için araştırmacının detaylı ve sayılara indirgenmemiş verilere ihtiyacı vardır. Bu nedenle araştırmacı derinlemesine görüşme, odak grup görüşmesi, örnek olay inceleme-si gibi nitel veri toplama tekniklerini kullanacaktır.

Fanatik futbol taraftarlarının diğer spor dallarıyla ilişkisini konu alan bir araştırma yaptığınızı düşünün. Tek araştırmacı sizsiniz, araştırmayı üç ay içinde tamamlamanız gerekiyor ve araştırma bütçesi sadece 150 TL. Bu araştırmayı gerçekleştirebilmek için hangi yöntem ve teknikleri kullanırsınız? Neden?

Özet

Araştırmaların nasıl sınıflandırıldığını açıklama.

Araştırmalar amaçlarına, odaklandıkları zaman dilimine ve sonuçlarının kullanım amaçlarına göre sınıflandırılabilirler. Amaçlarına göre araştırmalar keşfedici, betimleyici veya açıklayıcı araştırmalardır. Bir araştırmanın amacı sadece betimlemek ya da açıklamak olabileceği gibi, bir araştırma hem betimleme hem de açıklama amacı taşıyabilir. Odaklandıkları zamana göre araştırmalar kesitsel ve boylamsal araştırmalar olmak üzere ikiye ayrılır. Boylamsal araştırmalar da kendi içinde eğilim (zaman serisi), kohort ya da panel araştırmaları olarak sınıflandırılırlar. Kullanım amacına yönelik olarak ise araştırmalar teorik amaca ya da pragmatik (faydacı) amaca yönelik araştırmalar olarak sınıflandırılır.

Keşfedici, betimleyici ve açıklayıcı araştırmaları karşılaştırma.

Keşfedici araştırmalar, araştırmacının fazla bilgi sahibi olmadığı konuları incelediği ya da araştırma konusunun görece yeni olduğu durumlarda yapılan ve yüzeysel bilgi toplamaya yönelik olan araştırmalardır. Keşfedici araştırmalar araştırma probleminin net olmadığı ve araştırmacının yapılandırılmış veri toplama araçları geliştirecek kadar bilgi sahibi olmadığı araştırmalar olduğu için nitel yöntemle yürütülürler. Betimleyici araştırmalar, çalışılan olgu ya da örneklem hakkında elde edilen verilerin betimlenmesi ve temel özelliklerinin tasvir edilmesini içeren araştırmalardır. Araştırma konusu hakkında genel bir bakış açısı kazanmak için ya da bir olgu ya da durumu derinlemesine bir şekilde anlamak için oldukça uygun bir araştırma tipidir. Araştırmanın betimleyici olması, hangi veri toplama araçlarının kullanılacağına belirlenmesi için yeterli değildir. Araştırmanın özel amaçları, yani elde edilmek istenen bilginin ne olduğu doğrultusunda nicel ya da nitel veri toplama araçları kullanılabilir. Açıklayıcı araştırmalar ise olgular arasındaki nedensellik ilişkisini açıklamayı amaçlayan araştırmalardır. Açıklayıcı araştırmalar hipotezle başlar ve toplanan veriler istatistiksel yollarla analiz edilerek araştırma hipotezi sınanır. Açıklayıcı araştı-

malar, nicel yöntemin bütün özelliklerini taşıyan ve deney, yarı-deney, denetimli gözlem ya da yapılandırılmış görüşme gibi nicel veri toplama araçlarını kullanan araştırmalardır.

Kesitsel ve boylamsal araştırmaları karşılaştırma.

Kesitsel araştırmalar, zamanda sadece bir noktayı yansıtan gözlemlere dayanan, bir olgunun ya da örneklemin belirli bir zamandaki hâlini gözlemlemeyi içeren araştırmalardır. Boylamsal araştırmalar ise araştırma konusunun gelişimini izleyen ve en az iki kere tekrarlanan araştırmalardır. Sosyal olguların birey ya da grupların yaşamları sürecinde nasıl geliştiklerini ya da değiştiklerini ortaya koymaya çalışan araştırmalar boylamsal araştırmalardır.

Eğilim, panel ve kohort araştırmaları karşılaştırma.

Eğilim, kohort ve panel araştırmaları, boylamsal araştırma türleridir. Boylamsal araştırmaların hepsi yapılan araştırmaların tekrarlanmasını içerir, ancak bilgi toplanan örneklem grubu açısından farklılık gösterirler. Eğilim araştırmaları, belirli aralıklarla aynı araştırma evreninden seçilen farklı örneklem gruplarından veri toplayan araştırmalardır. Panel araştırmalarında, araştırmanın tekrarlandığı her seferinde aynı örneklemden, yani tam olarak aynı insanlardan veri toplanır. Kohort araştırmaları, araştırma evreninde belirli bir özelliğe sahip kişilerden oluşan alt grupların (kohort) zaman içinde geçirdikleri değişimi ölçmeyi amaçlayan araştırmalardır. Kohort araştırmalarında ölçümün her tekrarlanışında aynı örneklem grubundan veri toplanmaz ama her ölçümde veri toplanan grup, aynı kohorta aittir.

Araştırma için uygun yöntem ve tekniklerin seçilmesinde dikkat edilmesi gereken noktaları özetleme.

Araştırma konusu seçildikten sonra, araştırmacı araştırma probleminde sorduğu soruyu yanıtlayabilmek için araştırmanın amacının keşfetmeye mi, betimlemeye mi, açıklamaya mı, yoksa hem betimlemeye hem de açıklamaya mı yönelik olduğuna karar vermelidir. Daha sonra araştırmacının amacına en etkili şekilde, insanların davranışlarını ya da söylediklerini doğrudan ölçüp gözlemleyerek mi, yoksa insanların kendilerini ve deneyimlerini nasıl algıladıklarını anlamaya ve yorumlamaya çalışarak mı ulaşılabileceğini saptaması gerekir. Araştırma probleminin cevaplanabilmesi için geniş bir örneklem hakkında nispeten yüzeysel bilgi sağlayan bir çalışmanın mı, yoksa daha küçük bir örneklem hakkında derinlemesine bilgi sağlayan bir çalışmanın mı daha kullanışlı olacağına karar verilmelidir. Araştırma konusuyla ilgili sahip olunan bilgi düzeyi, araştırma probleminin netlik düzeyi, araştırmacının

ne elde etmek istediğini ne kadar kesinlikle bildiği de yöntemi etkileyen bir faktördür. Araştırmanın bir sosyal olgunun ya da durumun zamanında belirli bir noktaya ilişkin bilgisinin mi, yani bir fotoğrafının mı; yoksa olguya ya da duruma ilişkin değişimin mi ortaya konmaya çalışıldığının belirlenmesi de etkilidir. Bunlara ek olarak araştırma için ayrılan mali, teknik ve insan kaynakları ve zaman da yöntemin belirlenmesinde etkilidir. Araştırmacı bütün bu faktörleri dikkate alarak araştırma amaçlarını gerçekleştirmeye en uygun olan araştırma tipini ve kullanacağı yöntem ve teknikleri seçmelidir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi keşfedici araştırmaların özelliklerinden biri **değildir**?

- Hakkında fazla bilgi sahibi olunmayan konuların incelendiği durumlar için uygundur.
- Betimleyici ve açıklayıcı araştırmalara oranla çok daha yüzeysel bilgi toplar.
- Araştırma probleminin netleştirilmesi açısından faydalıdır.
- Daha sonra yapılacak daha kapsamlı araştırmalar için gerekli ön bilgiyi toplamak amacıyla yapılır.
- Hem nicel hem de nitel veri toplama araçlarının kullanılabilirdiği araştırmalardır.

2. Aşağıdakilerden hangisi betimleyici araştırmaların özelliklerinden biri **değildir**?

- Betimleyici araştırmalar nicel veri toplama tekniklerinin kullanılmasına uygun değildir.
- Keşfedici araştırmalardan daha sistematik ve daha yapısaldır.
- Araştırılan konu ya da grubun doğal haliyle gözlemlenmesini gerektirir.
- Betimleyici araştırmaların bir türü de karşılaştırmalı araştırmadır.
- Betimleyici araştırmaların bir türü de hipotez geliştirmeye yönelik araştırmalardır.

3. Aşağıdaki araştırma konularından hangisi açıklayıcı bir araştırmaya örnektir?

- 1990-2000 yılları arasında Türkiye'de boşanma oranlarındaki değişim
- Ebeveyni boşanma sürecinde olan çocukların çevreleriyle ilişkisi
- Kadın sığınma evinde kalan kadınların boşanma oranları
- Çocuk sahibi olmakla boşanmaya yönelik tutum arasındaki ilişki
- Çocuk sahibi olanların boşanmaya yönelik tutumları

4. Karşılaştırmalı araştırmalar ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- Karşılaştırmalı araştırma, farklı ülkelerin ya da kültürlerin belirli özellikler açısından karşılaştırılmasını amaçlar.
- Karşılaştırmalı araştırmalarda nicel yöntem de nitel yöntem de kullanılabilir.
- Türkiye'de ve İngiltere'de işgücü piyasalarının yapılarının karşılaştırılması, karşılaştırmalı araştırmaya verilebilecek bir örnektir.
- Karşılaştırmalı araştırmanın bir diğer adı da karşılaştırmalı tarihsel araştırmadır.
- Karşılaştırmalı tarihsel araştırmaların amacı, geçmişte meydana gelen olay ya da sorunları inceleyerek güncel olayları açıklamak ya da güncel sorunlara cevap aramaktır.

5. Aşağıdaki araştırma konularından hangisi kesitsel bir araştırmayla incelenmeye **uygun değildir**?

- Açıköğretim Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun olan öğrencilerinin istihdam oranları
- Evli ve bekar bireylerin toplumsal normlara uyuma düzeyleri açısından karşılaştırılması
- Sigara yasağının resmi dairelerde çalışanların sigara tüketimleri üzerindeki etkisi
- Ergenlik döneminde aile içi şiddete maruz kalan bireylerin evliliğe yönelik tutumları
- Almanya'ya 1985 yılında göç eden Türk işçilerin Alman toplumsal değerlerine uyum sağlama düzeyi

6. Boylamsal araştırmalarla ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

- Bir araştırmanın boylamsal olması için araştırmanın en az dört kere tekrarlanması gerekir.
- Boylamsal araştırmalar her zaman aynı örneklem grubu üzerinde tekrarlanır.
- Bir araştırmanın boylamsal olması için en az üç yıl sürmesi gerekir.
- Boylamsal araştırmaların amacı, sosyal olguların zaman içindeki değişimini incelemektir.
- Bir araştırmanın boylamsal olması için araştırmanın tekrarları arasında örnekleme etkileyecek önemli olayların olması gerekir.

7. Temel geçim kaynağının turizm olduğu bir ilçede yaşayanların nükleer santrallere yönelik tutumlarını ortaya koymayı amaçlayan bir araştırma yapılmıştır. Araştırma ilçe nüfusunun özelliklerini yansıtan bir örnekleme uygulanmış ve veri toplama aracı olarak yapılandırılmış anket kullanılmıştır. Araştırma 1965 ve 2005 yıllarında ilçeden seçilen farklı örneklem grupları üzerinde tekrarlanmıştır. Bu araştırmayla ilgili olarak aşağıdaki bilgilerden hangisi **yanlıştır**?

- Betimleyici bir araştırmadır.
- Boylamsal bir araştırmadır.
- Bir panel araştırmadır.
- Bir eğilim araştırmadır.
- Nicel bir araştırmadır.

8. Bir araştırmacı tarafından, bir semtte lise son sınıfta okuyan öğrencilerin üniversite giriş sınavlarındaki başarı düzeyini ölçen bir araştırma yapılmıştır. Bulguları ilginç bulan bir başka araştırmacı, barınma koşulları ile üniversiteye giriş sınavlarını kazanma olasılığı arasında bir ilişki olup olmadığını öğrenmek amacıyla bir başka araştırma yapmıştır. Bu araştırmaların tipleri, aşağıdakilerden hangisinde sırasıyla doğru olarak verilmiştir?

- Keşfedici araştırma / betimleyici araştırma
- Betimleyici araştırma / açıklayıcı araştırma
- Hipotez geliştirmeye yönelik araştırma / hipotez sınamaya yönelik araştırma
- Kesitsel araştırma / boylamsal araştırma
- Açıklayıcı araştırma / betimleyici araştırma

9. Araştırma yöntem ve tekniklerinin belirlenmesiyle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?

- Araştırmanın yöntemi nicel olarak belirlendiyse, nitel veri toplama araçları hiçbir şekilde kullanılmaz.
- Araştırma yönteminin belirlenmesinde en önemli faktör araştırmanın amacı ve araştırma problemidir.
- Araştırma yöntemi, kullanılacak veri toplama araçlarının belirlenmesinde etkilidir.
- Araştırma tekniklerinin seçimi, örneklem seçimiyle ilişkilidir.
- Araştırma yöntemi ve araştırma tipinin çelişmesi, araştırma amacına ulaşmayı engeller.

10. Araştırma yönteminin belirlenmesinde aşağıdakilerden hangisi etkili **değildir**?

- Araştırma için kullanılacak mali kaynaklar
- Araştırma sonuçlarından beklenen genelleme düzeyi
- Araştırma konusuyla ilgili sahip olunan bilgi düzeyi
- Araştırma probleminin netlik düzeyi
- Araştırma konusunun ilgi çekici olup olmaması

Yaşamın İçinden

“Sosyolog Michael R. Leming, evlilik ve aile ile ilgili literatürü okurken, yaşlı çiftlerin flörtleri hakkında yapılmış çok az çalışma olduğunu fark ettiğinde şaşırılmıştı. Tanıdığı 82 yaşındaki bir adamla 72 yaşındaki bir kadının flört ilişkisi içindeydiler. Bu gibi çok sayıda ilişki yaşandığını düşündü ve genç yetişkinlik dönemini geçmiş insanların yaşadıkları flörtlerdeki benzerlik ve farklılıkların neler olabileceğini merak etti. Ona göre bu konuda daha fazla bilgi edinilmesi gerekiyordu. Bu konuyla ilgili literatür taraması yaptı ve orta yaş ve yaşlılıkta flörtle ilgili neredeyse hiç araştırma yapılmadığını gördü. Bulduğu araştırmalar eş seçimi, flört ilişkisi ve 16-25 yaş arasındaki insanların ilişkileriyle ilgiliydi. Bu araştırmalardan ve çeşitli sosyal gerontoloji çalışmalarından elde ettiği bilgilere dayanarak yaşlıların flörtleriyle ilgili hipotezler geliştirdi. Bir araştırma yapıp topladığı verilerle bu hipotezleri sınamak istiyordu. Hipotezlerini geliştirdikten sonra veri toplama aracını seçmesi gerekiyordu. Çalıştığı çeşitli projeler sayesinde olasılığa dayalı örneklem seçim teknikleri, kapalı uçlu sorulardan oluşan anket formları hazırlama ve nicel veri analizi konularında oldukça deneyim kazanmıştı. Bu nedenle bir anket hazırlamayı düşündü. Ancak kısa sürede anketle elde edeceği nicel verilerin, araştırma amacına uygun olmadığını fark etti. Devamını sosyologun kendisinden dinleyelim:

“Eğer sadece yaşlı insanların flört etme düzeyleriyle ilgileniyorsaydım, tesadüfi örneklemeyle geniş çaplı bir örneklem seçip telefon yoluyla örneklemekelelere şu sırada bir flört ilişkisinde olup olmadıklarını sorabilirdim. Ama görüşeceğim yaşlı kişilerin çoğunun kendilerini telefonla arayan tanımadıkları birine bu tip bir bilgiyi vermeyi istemeyeceklerinden şüpheleniyordum. Ayrıca kapalı uçlu sorulardan oluşacak bir anket düzenlemek için kavramların göstergelerini belirlemem, ölçekler hazırlamam gerekiyordu. Oysa daha önceden yapılmış olan ve bu konuda bana ışık tutacak çalışmalar yoktu. Soru hazırlamaya çalıştığımda, tam olarak ne soracağımı bilmediğim farkına vardım, yaşlıların flört kavramından gençlerle aynı şeyi anladığından bile emin değildim. Üstelik flört ilişkisi çok hassas bir konu olduğu için, görüşmeyle görüşülen arasında güçlü bir yakınlık olmadığı takdirde görüşülenlerden veri toplanamayacağını fark ettim. Bu nedenlerle nitel yöntemi kullanarak keşfedici bir araştırma yapmam gerektiğine karar verdim. Açık uçlu sorular sorarak toplayacağım ve-

rilerden elde ettiğim bilgilere dayanarak hipotezlerimi yeniden oluşturabilirdim. Ancak bundan sonra bu hipotezleri sınyacak bir araştırma yapabilirdim. Konunun doğası gereği insanlara dulluk, boşanma, aşk ve romantizm gibi çok hassas konularda sorular sormam gerekiyordu. Bu nedenle onlarla yüz yüze derinlemesine mülakatlar yapmaya karar verdim.”

Kısacası araştırmacı, araştırma konusuyla ilgili bilgi düzeyi düşük olduğu için hipotez sınamaya yönelik açıklayıcı bir araştırma yerine keşfedici bir araştırma yapması gerektiğini fark etmiştir. Ayrıca araştırma konusu, veri toplama tekniğinin seçilmesini de büyük ölçüde etkilemiştir. Bu örnekte en önemli nokta, araştırma probleminin ve konuyla ilgili bilgi düzeyinin araştırma yöntemini belirleme üzerindeki etkisidir. Bununla birlikte, hiçbir yöntem ya da araştırma tekniği tamamen mükemmel değildir. Araştırmacının en uygun olduğunu düşündüğü tekniklerin de dezavantajları vardır. Bu çalışmada araştırmacı 60 derinlemesine görüşme yapmıştır. Derinlemesine görüşmelerle ilgili yaşadığı sorunları şöyle anlatmaktadır:

“Derinlemesine görüşmelerin zaman ve para açısından çok maliyetli olduğunu gördüm. Her şeyden önce veri toplamak çok uzun sürdü. Derinlemesine görüşmeleri analiz edebilmek için içerik analizi yapan bir bilgisayar programı kullandım. Bu program istatistiksel veri analizi yapan bilgisayar programlarından kat kat daha pahalıydı. Görüşmeleri yaparken karşılaştığım bir problem de örneklemekeledeki yaşlıların kendilerinden beklendiğini düşündükleri cevaplar vermeye yatkın olmalarıydı. Özellikle çok kişisel ve hassas olan sorulara, sosyal olarak arzu edilir olduğunu düşündükleri cevaplar veriyorlardı. Belki de örneklemekeleler, kendilerine göre nispeten genç olan ve sembolik olarak akademik dünyayı temsil eden bir araştırmacı tarafından sorulan sorulara ‘uygun’ cevaplar vermeleri gerektiğini düşünüyorlardı. Örnekleme kartopu tekniği ile seçmişim, bu da önyargılı bir örneklem oluşması ihtimalini içeriyordu. Bu problemin kaynağı bu da olabilirdi. Bütün bu sorunlara rağmen bu konuyu nitel yöntemle çalışmak bana hâlâ en mantıklı karar gibi görünüyor.”

Kaynak: Michael R. Leming, Research and Sampling Designs,

<http://www.stolaf.edu/people/leming/soc371res/research.html> ‘den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız yanlışsa “Amaçlarına Göre Araştırma Tipleri” konusuna bakınız.
2. a Yanıtınız yanlışsa “Amaçlarına Göre Araştırma Tipleri” konusuna bakınız.
3. d Yanıtınız yanlışsa “Amaçlarına Göre Araştırma Tipleri” konusuna bakınız.
4. d Yanıtınız yanlışsa “Amaçlarına Göre Araştırma Tipleri” konusuna bakınız.
5. e Yanıtınız yanlışsa “Zamana Göre Araştırma Tipleri” konusuna bakınız.
6. d Yanıtınız yanlışsa “Zamana Göre Araştırma Tipleri” konusuna bakınız.
7. c Yanıtınız yanlışsa “Zamana Göre Araştırma Tipleri” konusuna bakınız.
8. b Yanıtınız yanlışsa “Amaçlarına Göre Araştırma Tipleri” konusuna bakınız.
9. a Yanıtınız yanlışsa “Araştırma Yöntem ve Tekniklerinin Seçilmesi” konusuna bakınız.
10. e Yanıtınız yanlışsa “Araştırma Yöntem ve Tekniklerinin Seçilmesi” konusuna bakınız.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Keşfedici araştırmalar neden hipotezle başlamazlar? Keşfedici araştırmaları diğer araştırma türlerinden ayıran temel özellik, araştırma konusuyla ilgili bilginin yeterli olmaması ve araştırmacıya konuyla ilgili ön bilgi sağlamasıdır. Oysa hipotez geliştirmek için araştırmacının daha önceden bu konuda yapılmış çalışmalardan veya verilerden yararlanması gerekir. Araştırma konusundaki bilginin yetersiz olması, araştırmaya başlamadan önce hipotez kurmayı engeller.

Sıra Sizde 2

Nicel ve nitel araştırma tekniklerini bir arada kullanan bir araştırmanın amacı ne olabilir? Bir araştırma, araştırma konusuyla ilgili genel bilgileri elde etmek için nicel, daha spesifik bilgileri elde etmek için nitel veri toplama araçlarını kullanabilir. Örneğin kadın sığınma evlerinde barınan kadınların boşanma deneyimlerini inceleyen bir araştırma düşünelim. Araştırmacı önce konuyla ilgili genel bilgiye ulaşmak için kadın sığınma evlerinde yaşayanların sosyal ve demografik özelliklerini ve boşanma oranlarını öğrenmek isteyebilir. Bunun için evreni temsil eden bir örnekleme anket uygulayabilir. Daha sonra daha dar bir örnekleme yapılandırılmamış gözlem ya da odak grup çalışması yaparak örnekleme-deki kadınların boşanma deneyimlerini anlamaya ve yorumlamaya çalışabilir. Sadece veri toplama araçları, araştırmanın yöntemini saptamaz ya da değiştirmez. Başka bir deyişle bu araştırmada anket kullanılmış olması, araştırmanın nicel yönüne sahip olduğunu göstermez. Yöntemi belirlemede araştırma probleminin formülasyonu, araştırmacının rolü ve bulguların analiz edilme biçimi gibi çok sayıda faktör etkilidir.

Sıra Sizde 3

Eğilim ve panel araştırmaları arasındaki temel fark nedir? Her iki araştırma tipi de tekrarlanan ölçümlerle gerçekleştirilir. Eğilim araştırmalarının her tekrarlanışında aynı araştırma evreninden örneklem seçilir, ama örneklem her araştırma tekrarında yeniden seçilir. Yani araştırma her tekrarlandığında aynı kişilerden veri toplanmaz. Panel araştırmalarında ise araştırmanın tekrarlandığı her seferinde aynı insanlardan veri toplanır.

Sıra Sizde 4

Bir araştırma konusu belirleyerek aynı konunun eğilim, kohort ya da panel araştırması olarak nasıl tasarlanabileceğine örnek vermeye çalışın. Örneğin insanların dinî bağlılıklarını inceleyen bir araştırma yapıldığını düşünelim. Bir eğilim araştırması yapan araştırmacı, beş yılda bir yapılan nüfus sayımına benzer şekilde belirli aralıklarla araştırmasını yenileyecek ve insanların dinî bağlılıklarındaki değişimi gözlemleyecektir. Kohort çalışma yürüten bir araştırmacı ise, belirli bir alt gruptan seçtiği örnekleme giren bireylerin (mesela 2000 yılında 60-70 yaş arasında olanlar ya da Türkiye'ye Bulgaristan'dan 1986 yılında göç edenler gibi) dinsel bağlılıklarını aralıklı olarak birkaç kere ölçerek değişimi gözlemlemeye çalışacaktır. Panel araştırma yürüten bir araştırmacı ise evrenden bir örneklem seçerek araştırmasını uygulayacak, daha sonra aynı araştırmayı aynı örneklem üzerinde tekrarlayacaktır.

Sıra Sizde 5

Fanatik futbol taraftarlarının diğer spor dallarıyla ilişkisini konu alan bir araştırma yaptığınızı düşünün. Tek araştırmacı sizsiniz, araştırmayı üç ay içinde tamamlamanız gerekiyor ve araştırma bütçesi sadece 150 YTL. Bu araştırmayı gerçekleştirebilmek için hangi yöntem ve teknikleri kullanırsınız? Neden? Betimleyici bir nitelik taşıyan bu araştırmada insan kaynakları ve mali kaynaklar zayıf olduğu ve araştırmanın kısa sürede tamamlanması gerektiği için ekonomik ve verilerin hızlı bir şekilde toplanmasını sağlayabilecek bir veri toplama aracı kullanmamız gerekir. Zamanın sınırlılığı nedeniyle verilerin işlenmesi ve yorumlanmasının da hızlı olması gerekir. Nitel veri toplama teknikleri uzun zaman gerektirirler, ayrıca nitel verilerin analizi de zaman alır. Bu nedenle nicel veri toplama tekniklerini değerlendirmemiz gerekir. Araştırmada herhangi bir nedensellik ilişkisi söz konusu olmadığı için deney veya yarı deney tekniklerini kullanmamız gerekmez. Yapılandırılmış gözlem, yapılandırılmış görüşme ya da anket tekniklerinden birini seçebiliriz. Bu tekniklerin içinde verilerin en hızlı toplanacağı teknik anket tekniğidir, çünkü anketi telefon yoluyla da uygulamak mümkündür. Ayrıca anket sonuçlarının istatistiksel olarak analiz edilmesi de bulguların yorumlanması açısından bize hız kazandıracaktır. Bu nedenle böyle bir araştırmada anket tekniği kullanılabilir. Bu örnek, araştırma yöntem ve tekniklerinin seçilmesinin basit bir tercih olmadığını, birçok faktörün etkileşimini içerdiğini göstermektedir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Earl, Babbie (2004) **The Practice of Social Research**. 10. Basım. Thomson, Wadsworth.
- Leedy, Paul D. ve Ormrod, Jeanne Ellis (2005) **Practical Research: Planning and Design**. 8. basım. New Hampshire: Pearson.
- Michael R. Leming. **Research and Sampling Designs**. <http://www.stolaf.edu/people/leming/soc371res/research.html> (28.04.2008).
- Lin, Nan (1976) **Foundations of Social Research**. USA: Mc Graw-Hill.
- Mahoney, James (2004) "Comparative-Historical Methodology", **Annual Review of Sociology**. 30, ss: 81-101.
- Özcan, Yusuf Ziya (2003) "Sosyolojide Araştırma Metodları", içinde: İhsan Sezal (ed.), **Sosyolojiye Giriş**. Ankara: Martı Kitabevi, ss:49-78.
- Stebbins, Robert Alan (2001) *Exploratory Research in the Social Sciences*. Sage Publications.
- Walliman, Nicholas S.R. (2006) **Social Research Methods**. Sage Publications Incorporated.
- <http://www.socialresearchmethods.net/tutorial/Cho2/panel.html>

7

Amaçlarımız

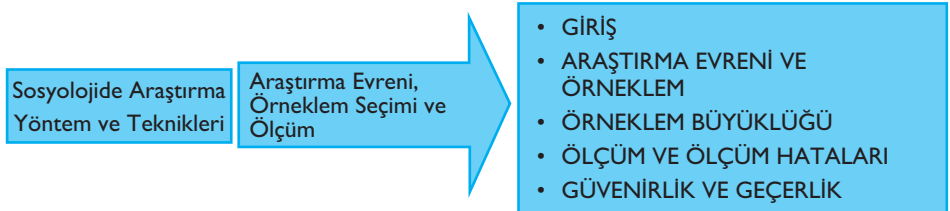
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Araştırma evreni ve örneklem kavramlarını tanımlayabilecek,
- Örneklem seçim tekniklerini özetleyebilecek,
- Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde dikkat edilmesi gereken noktaları değerlendirebilecek,
- Güvenirlilik kavramını açıklayabilecek,
- Geçerlik kavramını açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Araştırma evreni
- Örneklem
- Ölçüm
- Sistemik ve Tesadüfi Hata
- Güvenirlilik
- Geçerlik

İçerik Haritası

Araştırma Evreni, Örneklem Seçimi ve Ölçüm

GİRİŞ

Araştırmacının, araştırma problemini oluşturduktan ve en uygun araştırma tipinin ne olduğuna karar verdikten sonra, bilgileri kimden toplayacağına karar vermesi gerekir. Araştırmaya kimlerin dahil edileceğine karar verildikten sonra ise veri toplama süreci başlar. Bu süreçte araştırmanın güvenilirliğinin ve geçerliğinin sağlanması son derece önemlidir. Bu ünite de araştırma evreninden örneklemin nasıl seçildiğini, ölçme sırasında meydana gelebilecek hataların neler olduğunu, güvenilirlik ve geçerlik kavramlarının ne ifade ettiğini inceleyeceğiz.

ARAŞTIRMA EVRENİ VE ÖRNEKLEM

Araştırma probleminin cevaplanmasıyla ilgili olan bütün insanların oluşturduğu gruba **araştırmanın evreni** denir. Eğer araştırmacı Türkiye’de oy kullanan kadınlar üzerinde bir çalışma yapacaksa araştırmanın evreni Türkiye’de oy kullanan kadınların tümüdür. Başka bir deyişle araştırma evreni, araştırmacının belirttiği koşullara uyan grubun tamamıdır. Aslında araştırma problemiyle ilgili olan herkesin, yani bütün evrenin araştırmaya dahil edilmesi en ideal olandır (Lin, 1976:146). Bütün evrenin araştırmaya dahil edilmesine, yani gruptaki herkes hakkında bilgi toplamaya **tam sayım** denir. Nüfus sayımları tam sayımın en tipik örneğidir. Ancak, zaman ve mali kaynaklar konusundaki sınırlılıklar çoğunlukla tam sayımı imkânsız kılar. Bu durumda izlenecek olan yol, evrenin içinde yer alan, özellikleri ve verdikleri cevaplar açısından evreni yansıtan daha küçük bir gruptaki insanlardan bilgi toplamaktır. Bu nedenle araştırmayı ilgilendiren grubun tümünden (*evren*), bu grubu temsil edecek bir altküme (*örneklem*) seçilir. Bilgileri evrenin tamamı yerine evrenden seçilen bir örneklemden toplamak, daha ucuz, daha hızlı ve daha kolay bir yoldur (De Vaus, 1990:60). Evreni temsil eden bir alt küme seçilmesine **örnekleme** ya da **örneklem seçimi** denir.

Araştırma evreninden, evreni temsil etmesi için seçilen örneklerden oluşan gruba **örneklem** denir. Araştırmacı, örneklemden elde ettiği bulguları evrene genelleme ister. Eğer örneklem seçimi olasılığa dayalı örnekleme yollarından biriyle seçilirse istatistikler yardımıyla böyle bir genelleme yapılabilir. Bu tip bir genellemede çeşitli hatalar söz konusu olabilir çünkü evrenin bütün davranışlarını ve evrendeki bütün ilişkileri tamamen temsil edecek bir örneklem seçmek hemen hemen imkânsızdır. Bununla birlikte araştırmacı, muhtemel hataların kapsamını bilir ve sonuçlarını evrene belirli bir güven derecesi çerçevesinde geneller. Örnekleme

Örneklem, araştırma evreninin özelliklerine sahip olan ve evrenden belirli tekniklerle seçilen bir gruptur.

ilişkin bulguların evrene genellenmesi sürecine **çıkarsama** denir. **Örneklem** de evrenin içinde bulunan ve evrene çıkarsama yapmaya uygun özelliklere sahip olan bir alt gruptur (Lin, 1976:146).

Örneklem, ait oldukları evrenleri farklı doğruluk derecelerinde temsil ederler. Ait olduğu evreni doğru bir şekilde temsil eden örnekleme **temsili örneklem** denir. Örneklem temsili olduğundan emin olmak için, evrendeki belirli kişileri sistematik olarak dışlamıyor olması gerekir. Örneğin bir anketi uygulamak için bir mahallede mesai saatleri içinde her beşinci evin kapısını çaldığımızı düşünelim. Bu durumda çalıştıkları için mesai saatleri içinde evde olmayan insanlar sistematik olarak örnekleme daha az temsil edilmiş olacaklardır. Böyle bir örnekleme **önyargılı örneklem** denir ve önyargılı örneklem analiz sırasında uygun istatistiksel düzenlemeler yapılmadan evrene genelleme yapmak için kullanılamazlar (De Vaus, 1990:60).

ÖRNEKLEM SEÇİM TEKNİKLERİ

Olasılığa Dayalı Örneklem Seçim Teknikleri

Olasılığa dayalı (temsili) örneklem, evrendeki herkesin eşit seçilme şansına sahip olduğu örneklemdir. Seçimde eşit olasılık sağlamanın en kesin yolu, tesadüfi seçim yolunu kullanmaktır. Bu, evrendeki herkesin adının yer aldığı bir liste oluşturmayı gerektirir. Bu listeye **örneklem çerçevesi** adı verilir. Daha sonra örneklem için gerekli sayıda örnek, bu listeden kurayla seçilir. Ancak bu durumda örneklemin evreni tam olarak temsil etmeme ihtimali yüksektir.

SIRA SİZDE

1

Örneklem çerçevesi oluşturmak için ne gibi kaynaklara başvurulabilir?

Olasılığa dayalı örneklem seçiminin dört temel tipi vardır. Bunlardan hangisinin seçileceği, araştırma probleminin doğasına, eldeki mali kaynaklara, örneklemden istenen doğruluk derecesine ve hangi veri toplama tekniğinin kullanılacağına bağlıdır (De Vaus, 1990:61).

Şimdi olasılığa dayalı örneklem seçim tekniklerini inceleyelim:

Basit Tesadüfi Örneklem Seçimi

Basit tesadüfi örneklem seçiminde beş aşama vardır:

- Eksiksiz bir örneklem çerçevesi oluşturulur, yani evrende yer alan herkes listelenir.
- Birden başlayarak örneklem çerçevesindeki her örneğe bir numara verilir.
- Örneklem ne büyüklükte olacağına karar verilir.
- Tesadüfi sayılar tablosundan örnekleme girecek vaka sayısı kadar sayı seçilir.
- Tesadüfi olarak seçilen sayılara karşılık gelen vakalar örnekleme dahil edilir (De Vaus, 1990:61).

Basit tesadüfi örneklem seçim tekniğinin sorunu, iyi bir örneklem çerçevesi gerektirmesidir. Okullar, şirketler, sendikalar gibi bazı evrenler için örneklem çerçevesinin oluşturulması kolay olsa da şehir ya da ülke gibi daha büyük evrenler için genellikle böyle uygun listeler yapmak ya da bulmak mümkün olmaz. Ayrıca evrenin geniş bir coğrafi alana yayılmış olduğu büyük çaplı araştırmalarda, tesadüfi olarak seçilen kişilerle görüşmek için araştırmacının uzun mesafeler kat etmesi gerekir. Bu durum da ulaşım masraflarını ve araştırmacının maliyetini

Basit tesadüfi örneklem seçim tekniği, araştırma evreninin coğrafi olarak geniş alanlara yayılmış olduğu araştırmalar için uygun değildir.

artırır. Basit tesadüfi örneklem seçim tekniği, iyi bir örneklem çerçevesi mevcut olduğu zaman ve evren, coğrafi olarak belli bir bölgede yoğunlaştığı zaman kullanışlıdır (De Vaus, 1990:64).

Sistemik Örneklem Seçimi

Sistemik örneklem seçim tekniği, basit tesadüfi örneklem seçim tekniğine benzer, aynı sınırlılıklara sahiptir ancak daha basittir. Sistemik örneklem seçiminde önce örneklem çerçevesi oluşturulur, evrendeki her birime bir numara verilir. Sonra örneklem aralığı belirlenir. Örneklem aralığı, örneklemdeki eleman sayısının evrendeki eleman sayısına oranıdır. Örneğin sistemik örneklem seçim tekniğiyle 50 kişilik bir evrenden 10 kişilik bir örneklem seçeceksek evren büyüklüğünü örneklem büyüklüğüne bölerek örneklem aralığının 1/5 olduğunu buluruz. Bu sonuç, evrendeki her 5 kişiden birini seçeceğimiz anlamına gelir. Bunu yapmanın en basit yolu evrendeki her beşinciye seçmektir. Burada tek problem, nereden başlamamız gerektiğine karar vermektir. Örneklem aralığı 1/5 olduğu için, ilk seçilecek kişi ilk beş kişiden biridir. Kimden başlanacağı, tesadüfi sayılar tablosu kullanılarak saptanır (Kaptan, 1973:138; De Vaus, 1990: 64).

Tablo 7.1, tesadüfi sayılar tablosunun bir parçasını göstermektedir. Örneklem çerçevesi belirlenip her birime bir numara verildikten sonra tabloyu okuma yönü (soldan sağa mı, yukarıdan aşağıya mı vb.) belirlenir ve tesadüfen bir başlangıç noktası saptanır. Daha sonra örneklem aralığı kadar aralıklarla tesadüfi sayılar seçilir. Her sayı sadece bir kez seçilir, bir sayı iki kere seçilmez. Yeterince örnek seçilmeden tablo biterse yeni bir başlangıç noktası saptanır ve işlem tekrarlanır. Örneğin 300 kişilik bir evrenden 150 kişilik bir örneklem seçeceğimizi ve 2.satır 1.sütundan (90222) başlayacağımızı, yukarıdan aşağıya doğru sayacağımızı varsayalım. Bu durumda örneklem aralığı 2'dir. Başlama noktasından itibaren aşağıya doğru ikişer sayarsak örnekleme dahil edeceğimizi ilk vakanın örneklem çerçevesindeki 6 numaralı (85676) birim olduğunu, ikincisinin ise 9 numaralı (90519) birim olduğunu görürüz. 150 birim seçilene kadar aynı işlem tekrarlanır.

61424	20419	86546	00517
90222	27993	04952	66762
50349	71146	97668	86523
85676	10005	08216	25906
02429	19761	15370	43882
90519	61988	40164	15815
20631	88967	19660	89624
89990	78733	16447	27932

Tablo 7.1
Tesadüfi Sayılar
Tablosu Örneği

Sistemik örnekleme tekniğinin, basit tesadüfi örneklem ile paylaştığı sorunlardan ayrı bir sorunu daha vardır. Bu sorun, örneklem çerçevesinin aralıklıdır. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sırasında askerler üzerinde yapılan bir araştırmada, örneklem çerçevesi olarak nöbet çizelgeleri kullanılmış, örnekleme aralığı 10 olarak saptanmış ve çizelgelerdeki her onuncu kişi örnekleme alınmıştır. Ancak nöbet çizelgeleri, onar kişiden oluşan mangalara göre düzenlenmişti ve askerlerin rütbelere göre hazırlanmış bir sırayı takip ediyordu. Her manganın sonuncu üyesi çavuştu. Bu nedenle araştırma bütün askerler hakkında olduğu halde sadece çavuşlar örnekleme dahil edilmişti (Earl, 2004:204). Bu sorun, örneklem

çerçevesinin oluşturulma şeklinden kaynaklanmaktadır. Eğer örneklem çerçevesinde, belirli bir grubun sistematik olarak örneklemin dışında kalmasına yol açacak bu tip bir aralık varsa ya örneklem çerçevesinde örnekleri belirli bir sırayı izlemeden, sırasız, karışık şekilde listelemek ya da basit tesadüfi örnekleme tekniğini kullanmak gerekir.

Tabakalı (Katmanlı) Örneklem Seçimi

Tabakalı örnekleme, örnekleme hatalarını azaltarak daha yüksek bir temsil yeteneğine sahip örneklem oluşturmak için kullanılır. Bu örnekleme tekniği, basit tesadüfi örneklemeyle oranla daha küçük bir örneklem grubu ve daha düşük bir maliyetle çok daha yüksek bir kesinliğe ulaşma olanağı sağlayan bir tekniktir (Sencer ve Sencer 1978:466). Bu tekniğin özü, örnekleme seçmeden önce evreni bazı alt tabakalara ayırmak, sonra da örnekleri bu tabakalardan seçmektir (Sencer ve Sencer 1978:466). Başka bir deyişle örnekleme evreninin bütününden seçilmez, evren homojen altkümelere ayrılır ve *her altkümeden* uygun sayıda birim seçilir.

Örneğin üniversite öğrencileri hakkında bir araştırma yapılıyorsa evren önce öğrencilerin sınıflarına göre bölünebilir, daha sonra her sınıftaki öğrenciler içinden gerekli sayıda öğrenci seçilir (Earl, 2004:206). Tabakalar belirlendikten sonra tabakalardan bireyler yine basit tesadüfi veya sistematik örnekleme seçimiyle seçilir. Bir araştırma evrenini tabakalarına ayırmak için cinsiyet, yaş, sosyo ekonomik durum, ikamet edilen yer gibi ölçütler kullanılabilir. Tabakalı örneklemede birden fazla tabaka kullanılabilir. Örneğin, üniversite öğrencilerini sınıflara göre tabakalandırdıktan sonra cinsiyete göre ve not ortalamasına göre de tabakalandırabiliriz. Evreni tabakalarına ayırmak için kullanılacak ölçütlerin araştırmada kullanılan değişkenlerle ilgili olması önemlidir (Sencer ve Sencer 1978:466). Örneğin öğrencilerin sağlık durumunu inceleyeceksek ağırlıkları ya da boyları, evreni tabakalara ayırmak için uygun bir ölçüt olabilir, ama cinsiyetleri, sağlık durumlarıyla ilgisiz olduğu için anlamlı bir ölçüt olmaz.

Tabakalı örnekleme seçimi, orantısız ve orantılı olmak üzere ikiye ayrılır. **Orantısız tabakalı örnekleme seçimi**nde her tabakadan seçilecek örnek sayısı belirlenir ve tabakaların evren içindeki oranına bakılmaksızın eşit sayıda örnek alınır. Bu şekilde seçilen bir örneklemin temsil yeteneğinin düşük olacağı açıktır. Ancak evren içindeki her tabakanın örneklemede anlamlı ve gerekli bir büyüklükte temsil edilmesi istendiğinde orantısız tabakalı örnekleme seçimi kullanılması uygundur (Sencer ve Sencer 1978:470). Örneğin araştırma evreninin bir iş yerinde çalışan 100 kişiden oluştuğunu, bu evrenin %20'sini kadınların, %80'ini erkeklerin oluşturduğunu varsayalım. Orantısız örnekleme tekniği ile örneklemin yarısını kadınlardan, yarısını erkeklerden oluşturmamız, 10 kişilik bir örneklem seçeceksek beşini kadınlardan beşini erkeklerden seçmemiz mümkündür.

Orantılı tabakalı örnekleme seçiminde ise her tabakadan, o tabakanın evren içindeki yeriyile orantılı örnek seçilir. Örneklemin temsili olabilmesi için örnekleme içindeki çeşitli grupların örnekleme oranının, evrendekiyle aynı olması gerekir. Orantılı tabakalı örnekleme bunu sağlamaya yardımcı olur (De Vaus, 1990:66). Bir önceki işyeri örneğini düşünürsek, 100 kişilik bu işyerinden seçilecek 10 kişi, orantılı tabakalı örnekleme tekniğiyle seçildiğinde örnekleme 2 kadın ve 8 erkek seçilecektir.

Tabakalı örneklemede örneklem seçilmeden önce evren belirli homojen gruplara (tabakalara) ayrılır.

DİKKAT

Tabakalı örnekleme tekniğinde, ister orantılı ister orantısız olsun, örnekleme için her tabakadan birimler seçilecek, her tabaka temsil edilecektir. Başka bir deyişle, örneklemede temsil edilmeyen bir tabaka yoktur.

Tabakalı örneklem seçim tekniğinin üstün yönleri nelerdir?

Küme (Çok Aşamalı) Örneklem Seçimi

Şimdiye dek belirttiğimiz örnekleme tekniklerinin hepsinde iki sorunlu nokta, coğrafi olarak geniş bir alana yayılmış olan evrenlerde örnekleme girenlere ulaşmanın zorluğu ve örneklem çerçevesinin listelenemediği durumlarda bu tekniklerin kullanılamaz olmasıdır. Ancak bir şehir veya bir ülke çapında yapılan büyük ölçekli araştırmalarda bu sorunların her ikisi de karşımıza çıkacaktır (De Vaus, 1990:66-7). Örneğin kentleşme, boşanma gibi konuları araştırırken örneklem çerçevesini oluşturmak çok güçtür. Seçmenler, ilkokul öğrencileri gibi örneklemeler ise coğrafi olarak çok geniş bir alana yayılmış oldukları için tesadüfi yollarla seçildiklerinde araştırmanın maliyeti yükselir. Bu sorunları aşmak için küme örneklem seçim tekniği kullanılır.

Küme örnekleme tekniğinde, öncelikle bireylerin içinde yer aldıkları gruplar, yani kümeler, basit tesadüfi, sistematik ya da tabakalı örnekleme yoluyla seçilir. Daha sonra örnekleme giren kümeler içinden belirli sayıda birey, basit, tesadüfi ya da tabakalı örnekleme yoluyla seçilir. Örneğin İstanbul'daki ilkokul öğrencilerinin barınma koşullarını araştırmak istediğimizi ve evrenin %5'ini örnekleme dahil edeceğimizi düşünelim. Bu durumda önce İstanbul'daki ilkokulların %5'ini basit tesadüfi ya da sistematik örneklem seçim tekniğiyle seçeriz. Bu örnekte kümeler, İstanbul'daki ilkokullardır. Daha sonra da *bu okullarda okuyan* bütün ilkokul öğrencileri örnekleme dahil edilir. Küme örneklemede, bu örnekte öğrenciler yerine okulların seçilmesi gibi, suçlular yerine hapisaneler, hastalar yerine hastaneler, işçiler yerine işyerleri seçilebilir (Sencer ve Sencer 1978:472-3).

Küme ve tabakalı örnekleme teknikleri arasındaki temel fark nedir?

Küme örnekleme tekniğiyle büyük bir şehri önce bölgelere, sonra mahallelere, sonra sokaklara bölebilir, sonunda bir dizi haneden oluşan bir örneklem elde edip bu hanelerden bireyler seçebiliriz. Görüldüğü gibi küme örneklemede örneklem seçimi en az iki aşamadan oluşur. Küme örnekleme tekniğinin, çok aşamalı örnekleme tekniği olarak da adlandırılmasının nedeni budur (Rose, 1982:53). Küme örneklem seçiminde önemli bir nokta da her aşamada kaç kümenin (bölge, mahalle ve sokak gibi) seçileceğidir. Eğer çok az mahalle seçersek mahallelerdeki neredeyse her evi örnekleme alabiliriz. Aksine, çok fazla mahalle seçersek de her bir mahalleden çok az insan seçmemiz gerekir. Aksi takdirde örneklem büyüklüğü çok artacak ve araştırmanın maliyeti de çok yükselecektir. Bu durumda genel ilke, ilk kümelerin sayısını yüksek tutmak, daha sonra her kümeden nispeten daha az sayıda birim seçmektir. Bunun nedeni, en genel düzeyde mümkün olduğu kadar çeşitli kümelerin (bölgeler gibi) örnekleme dahil edilebilmesini sağlamaktır. Eğer sadece bir ya da iki bölge seçilirse örneklemin temsil yeteneği azalacaktır. Ancak seçilen küme sayısı arttıkça da ulaşım maliyetleri artacaktır. Araştırmacının eninde sonunda yüksek maliyet ile örnekleme hatası arasında bir denge kurması gerekecektir (De Vaus, 1990:69).

Küme örnekleme tekniği, evrene giren bütün bireylerin listelenemediği ancak evrenin kendiliğinden alt gruplara ayrılmış olduğu ve bu alt gruplara giren bireylerin listelenebildiği durumlarda son derece kullanışlıdır (Earl, 2004:209). Bu örneklem seçim tekniği, görüşmelerin coğrafi olarak kümelenebilmesini sağlayacak ve

böylece ulaşım masraflarını en aza indirerek araştırma maliyetinin yükselmesini engelleyecektir (De Vaus, 1990:67). Küme örnekleme tekniğinin dezavantajı ise örnekleme hatasının yüksek olma olasılığıdır. Hem örnekleme her küme seçilmediği için, hem de her aşamada seçilen birimler giderek azaldığı için örneklemin ve evrenin özellikleri arasındaki farklılığın yüksek olması olasılığı da artacaktır.

DİKKAT

Küme örnekleme tekniğinin bir çeşidi de alan örnekleme ya da coğrafi küme örnekleme olarak bilinen tekniktir. Bu teknikte kümeler, coğrafi alanlardır. Bu kümeler arasından bazıları örnekleme teknikleri yardımıyla seçilir.

Olasılığa Dayalı Olmayan (Yargısal) Örneklem Seçim Teknikleri

Bir sosyal kurumun, grubun ya da küçük bir sosyal sistemin araştırıldığı durumlarda teorik olarak evrenin tamamı sonucu belirleyecek kadar önemlidir. Bu nedenle evrenden bir örneklem seçmek anlamsızdır. Başka bir deyişle bazı durumlarda araştırma sonuçlarının daha geniş bir evrene genellenmesi amaçlanmaz. Ayrıca, örneğin sokak çeteleri, uyuşturucu madde bağımlıları, sokakta yaşayan insanlar gibi grupların tam olarak kaç kişiden oluştuğunun ya da özelliklerinin bilinmesi olanaklı değildir. Bu gibi evrenler için örneklem çerçevesi oluşturmak mümkün değildir. Bu nedenle de bu evrenlerden olasılığa dayalı ya da temsili bir örneklem seçilemez. Bu gibi durumlarda olasılığa dayalı olmayan (yargısal) örneklem seçim teknikleri kullanılır (Lin, 1976:157). Olasılığa dayalı olmayan örnekleme seçiminde örnekler tesadüfen seçilmez, seçilecek örneklerde belirli özelliklerin varlığı aranır. Bu nedenle olasılığa dayalı olmayan örneklem seçim tekniklerinde evrendeki herkesin örnekleme seçilme şansı eşit değildir (De Vaus, 1990:60).

Gelişigüzel(Tesadüfi) Örneklem Seçim Tekniği

Gelişigüzel örneklem seçimi tekniği, araştırmacının örnekleme hiçbir ölçüt kullanmadan seçmesinden oluşur. Örneğin araştırmacı kampüste belirli bir yerde durup önünden geçen ilk 20 öğrenciyle görüşürse, bu örneklem gelişigüzel seçilmiş bir örneklem olacaktır. Araştırmacı, bu teknikle seçilen örneklemin evreni ne derece temsil ettiği ya da ne ölçüde evrenden farklılaştığını bilemez. Bu örnekleme tekniğinin tipik örneği televizyonlarda sık sık görülen sokaktaki insanlarla yapılan görüşmelerdir (Lin, 1976:157).

Kota Örneklem Seçim Tekniği

Kota örnekleme tekniği, hedeflenen evrenin özelliklerinin betimlenmesiyle başlar. Daha sonra örnekleme girecek olan birimlerde aranacak özellikler konusunda belirli kotalar (kontenjanlar) oluşturulur ve bireyler, bu kotaları dolduracak şekilde seçilir (Sencer ve Sencer, 1978:482). Kotalar, bağımlı değişkeni etkilediği düşünülen değişken(ler)in temel kategorileri için oluşturur. Örneğin, kampüste önünden geçen ilk 20 öğrenciyle konuşmak yerine örneğin ilk 10 erkek ve ilk 10 kadın ile görüşür. Kotalar belirlenirken birden fazla değişken de kullanılabilir, örneğin ilk 10 kadın ve sosyoloji bölümü öğrencisi, ilk 10 erkek ve sosyoloji bölümü öğrencisi gibi. Kotalar belirlendikten sonra her gözlemci, elindeki kotalarda öngörülen sayıya ulaşmak amacıyla ilgili özellikleri taşımak şartıyla istediği kişiyi örnekleme dahil edebilir.

Kota örnekleme tekniğiyle tabakalı örnekleme tekniği arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

Kota örnekleme, pratik ve ekonomik bir tekniktir. Ancak örneklerin seçimini bir ölçüde verileri toplayan gözlemciye bıraktığı için *görüşmeci yanlılığı* yaratır. Kotanın ölçütlerini yerine getiren herhangi bir kişiyle görüşülebileceği için daha kolay ulaşılanlar, daha yakın yerlerde oturanlar, araştırmaya katılmaya istekli olanlar örneklemede daha fazla temsil edileceklerdir (Sencer ve Sencer, 1978: 485).

Kota örneklemede görüşmeci yanlılığı, görüşmecilerin ellerindeki kotaları en kolay biçimde doldurmaları ve daha kolay görüşülebilen kişilere temsili bir örnekleme oranla daha fazla yer vermelerinden kaynaklanır.

Amaçsal (Monografik) ve Teorik Örneklem Seçim Tekniği

Bazı durumlarda örneklem, evrenin özellikleri hakkındaki bilgiye dayanılarak ve araştırmanın amacına göre seçilir. Bu tip örnekleme amaçsal örnekleme adı verilir. Amaçsal örneklemede araştırmacı, evreni temsil ettiğini, evrenin tipik bir örneği olduğunu düşündüğü bir alt grubu örneklem olarak seçer. Özellikle örneklem çerçevesinin belirli olmadığı ve araştırmacının evren hakkında bilgili olduğu durumlarda kullanılır. Örneğin Türkiye’de kırsal kesimin ortalama özelliklerini taşıyan bir köy, amaçsal örnekleme tekniğiyle seçilebilir. Bu köyde yaşayanların hepsiyle görüşülebilir. Bunun yanında, örneklem seçiminde ikinci bir alt örnekleme yapılarak seçilen köy içinden sadece belirli ailelerle de görüşülebilir (Lin, 1976:158; Sencer ve Sencer, 1978:481-4).

Amaçsal örnekleme tekniğinde, araştırmacı kendi yargılarına dayanarak, araştırma amacına en uygun olduğunu düşündüğü birimleri örnekleme seçer.

Amaçsal örneklemenin bir çeşidi de teorik örneklemedir. Teorik örneklemede örneklem, amaçsal örnekleme tekniğiyle aynı şekilde seçilir. Ancak bu teknikte araştırmacı, örneklem büyüklüğünü önceden belirlemez, değişkenler arasındaki ilişkileri ve kategorileri ortaya çıkarana kadar amaçsal örnekleme yapmaya devam eder. Bu teknik, teori geliştirmek için yapılan çalışmalarda kullanılır (Lin, 1976:158-9).

Güdümlü Örneklem Seçim Tekniği

Güdümlü örneklemede araştırmacı, araştırmanın amaçları doğrultusunda evreni temsil eden bir örneklem yerine güdümlü bir alt grubu, yani evrenin bir kesimini seçer. Amaçsal örneklemeden farkı, amaçsal örneklemede seçilen örneklem evrenin tipik bir örneği olarak kabul edilmesi, güdümlü örneklemede ise bunun kabul edilmemesidir. Güdümlü örnekleme tekniğinin kullanıldığı araştırmalarda evrenin tamamı değil, sadece bir kısmı hakkında, araştırma problemini en belirgin olarak yansıttığı düşünülen grup hakkında bilgi toplanır. Başka bir deyişle güdümlü örnekleme, araştırma evreni içinde araştırma probleminin en tipik biçimde gözlenebileceği bir alt grubun örneklem olarak seçilmesidir (Sencer ve Sencer, 1978: 486). Örneğin barınma koşulları ile sağlık durumu arasındaki ilişkinin inceleneceği bir araştırmada, kötü koşullarda barınan gençlerin sağlığı henüz bu koşulların etkisiyle bozulmamış olacağı için, güdümlü örneklem seçim tekniği ile sadece uzun zaman kötü koşullarda barınmış yaşlılar seçilebilir.

Kartopu Örneklem Seçim Tekniği

Kartopu örneklem seçim tekniği, evren hakkındaki bilgilerin eksik olduğu ve evreni oluşturan bireylere ulaşmanın zor olduğu durumlarda kullanılan bir tekniktir. Örneğin belirli etnik ya da dini grupların mensupları, kaçak göçmenler ya da kayıtsız işçilerle ilgili yapılacak araştırmalarda, kimlerin bu gruplara dahil olduğunu saptamak mümkün değildir. Bu durumda araştırmacı, örnekleme girmeye uygun

Bu teknik, çok küçük bir gruptan başlayarak giderek artan sayıda örneğe ulaştığı için kartopu adını almıştır.

olan birkaç kişiyle görüşerek onlardan aynı ölçüde uyan diğer kişiler hakkında bilgi toplar. Bu süreci defalarca tekrar ederek, yeterli sayıda insanla görüşmelerini tamamlar. Kartopu tekniği, ancak hedeflenen grubun kendi arasında bir iletişim ağı varsa anlamlı olacaktır. Ayrıca bazı riskli gruplarda (uyuşturucu satıcıları gibi) bireyler, örnekleme girebilecek diğer kişilerin adlarını araştırmacıya vermekten çekinebilirler. Bu sınırlılıklarla birlikte, örnekleme kimlerin girmesi gerektiğinin saptanamadığı durumlarda kullanışlı olan bir tekniktir (Lin, 1976:163; Earl, 2004:184).

Mekânsal Örneklem Seçim Tekniği

Bazı evrenler sabit değildir, sadece belirli bir olay söz konusu olduğunda oluşurlar. Bir protesto ya da politik gösteri grubu buna örnek olarak verilebilir. Bu gibi durumlarda tanımlanmış bir evren yoktur, katılımcılar değişir, alt gruplar oluşur, bu gruplar ortadan kalkar, insanlar gruptan ayrılır, yeni insanlar katılır. Evren hareketli durumdadır ve evreni belirleyen, sosyal olayın kendisidir. Bununla birlikte, insanlar bu olay boyunca fiziksel olarak aynı yerde bulunurlar. Belirli bir alanda örnekleme girenlerin hepsinin hızlı ve eş zamanlı bir şekilde sistematik olarak seçilmesine mekansal örnekleme denir (Lin, 1976:163-4).

Doyma (Tam Sayım) Örneklem Seçim Tekniği

Doyma tekniği, evrendeki her birimin örnekleme katıldığı örnekleme seçim tekniğidir. Doyma tekniği, küçük ve coğrafi olarak belirli bir alanda yoğunlaşan evrenler için daha kullanışlıdır ama nüfus sayımlarında olduğu gibi daha büyük evrenler için de kullanılabilir (Lin, 1976:164).

ÖRNEKLEM BÜYÜKLÜĞÜ

Örnekleme seçimi, örneklemin temsil yeteneğiyle ilgilidir. Örneklemin büyüklüğü ise yeterliliğini belirtir. İyi bir örnekleme, hem evreni temsil etmeli hem de yeterli olmalıdır. Örneklemin yeterli olması, özelliklerinin kararlı olduğu yolunda güven verecek bir büyüklükte olması anlamına gelir. Yani örneklemin, evrenden alınabilecek aynı büyüklükteki sayısız örnekte benzer özelliklerin yineleneneğine güven duyabilmemizi sağlayacak büyüklükte olması gerekir (Sencer ve Sencer, 1978: 487).

Evren ne kadar büyükse örneklemin de o kadar büyük olması gerektiği düşüncesi ancak bir dereceye kadar doğrudur. Evrenin büyüklüğü örneklemin ne büyüklükte olacağını etkiler, ancak örnekleme yeterince büyükse, evrenin büyüklüğünden en düşük düzeyde etkilenir (Lin, 1976:160). Bir örneklemin büyüklüğünü belirlerken dikkat edilmesi gereken öğeler şunlardır:

- *Evrenin niteliği:* Evrenin türdeşliği (homojenliği) örnekleme büyüklüğü etkiler. Evren araştırılan özellikler açısından birbirine ne kadar benziyorsa, gerekli örnekleme o derece küçüktür. Örneğin iki adayın olduğu bir seçimde evrenin %75'i bir adayı, %25'i diğer adayı destekliyorsa alacağımız örnekleme, evrenin yarısının bir adayı, yarısının diğer adayı desteklemesi durumunda alacağımız örneklemden daha küçük olacaktır. Evrende dağılım %50-%50 olduğunda, örnekleme büyüklüğü en üst düzeye çıkar (Lin, 1976:160).
- *Aranan özelliklerin evren içindeki dağılımı:* Araştırma konusunu evren içinde sık rastlanan özellikler oluşturuyorsa örnekleme daha küçük, evrende seyrek rastlanan özellikler oluşturuyorsa örnekleme daha büyük olacaktır. Örneğin sağlık durumuyla ilgili bir araştırmada çok nadir görülen hastalıkları da

Örneklemin büyük olması, temsil yeteneğinin yüksek olduğu anlamına gelmez. Örneğin kartopu tekniğiyle seçilmiş 2000 kişilik bir örneklemin temsil yeteneği düşük olabilir.

Araştırmanın evreni aynı şehirden göç eden insanların yoğun olarak yaşadığı bir gecekondu mahallesi ise gerekli örnekleme daha küçük olacaktır, evren bütün kent olacaksa örnekleme daha büyük olacaktır (Sencer ve Sencer, 1978:489).

gözlemlemek istersek örneklem daha büyük, çok yaygın görülen hastalıkları gözlemlemek istersek örneklem daha küçük olacaktır (Sencer ve Sencer, 1978:492).

- **Araştırma olanakları:** Hiçbir araştırmanın kaynakları sınırsız olmadığı için, eldeki mali ve teknik kaynaklar örneklem büyüklüğünü belirlemede etkilidir. Eldeki kaynaklar yeterli büyüklükte örneklem oluşturulmasına izin vermiyorsa, araştırma anlamsız ve yararsız olacaktır. Bununla birlikte, eldeki kaynaklar sınırsız bile olsa örneklemi gereğinden büyük tutmak anlamsızdır (Sencer ve Sencer, 1978:490; Rose, 1982:53).
- **Örneklem seçim tekniği:** Farklı örnekleme tekniklerinin gerektirdiği örneklem büyüklükleri birbirinden farklıdır. Basit tesadüfi örneklem seçimi, tabakalı örneklem seçimi tekniğinden daha büyük bir örneklem gerektirir (Sencer ve Sencer, 1978:491).
- **Hipotezin özelliği:** Araştırmada sınanacak hipotezlerdeki bağımsız değişkenlerin sayısı ne kadar artarsa örneklem büyüklüğü de o kadar artar (Sencer ve Sencer, 1978:492)
- **Kabul edilebilecek hata payı ve kesinlik derecesi:** Örnekleme hatası, tam sayım yapılması halinde bulunacak gerçek değerle örnekleme elde edilen değer arasındaki farktır. Örnekleme hatası ve örneklem üzerinden yapılacak tahminlerin kesinliği, örneklem büyüklüğüne bağlıdır. Ancak bu, örneklem büyümeye devam ettikçe örnekleme hatasının azalmaya ve tahminlerin kesinleşmeye devam edeceği anlamına gelmez. Bütün örneklemlerde verilerin şu ya da bu düzeyde kesinlik taşımaları için gerekli bir alt büyüklük sınırı ve bir üst büyüklük sınırı vardır. Örneklem en uygun büyüklüğe ulaştıktan sonra daha fazla büyütme, önemli kazançlar sağlamayacaktır (Sencer ve Sencer, 1978:495). Bu nedenle ne kadarlık bir örnekleme hatasının kabul edilebileceği önceden belirlenmelidir. Örneğin, gelecekte yapılacak konutların düzenlenmesiyle ilgili olarak yapılan ve bir kentte barınma sorunu olan yaşlıların oranını saptamaya çalışan bir araştırmada %4'lük bir hata payı kabul edilebilir. Bu durumda örnekleme barınma sorunu olan yaşlıların oranı %15 olarak bulunursa, belirli bir güven düzeyinde evrende barınma sorunu olan yaşlıların oranının hata payı kadar eksik ya da fazla olarak %11-%19 arasında olduğu söylenebilir. Ama örneğin hükümet tarafından yaşlılara yapılacak barınma yardımından kimlerin faydalanacağını belirlemek amacıyla yapılacak bir araştırmada daha kesin sonuçlar isteneceği için kabul edilebilecek hata payı azalacaktır, örneğin %2'lik bir hata payı kabul edilebilir. Bu durumda örneklemin %15'inin barınma sorunu olduğu ortaya konursa evrendeki yaşlıların içinde barınma sorunu olanların oranı, belirli bir güven düzeyi içinde %13-%17 olarak kabul edilir.
- **Tahmin için istenen güven derecesi:** Tahmin için gerekli güven derecesi, tahminin gerçekten kabul edilebilen hata aralığı içinde olduğuna duyulan güven düzeyini ifade eder. Güven derecesi, örnekleme elde edilen özelliklerin kararlılığına ilişkin bir özelliktir ve kabul edilebilir hata gibi, örneklem seçilmeden önce kararlaştırılması gerekir (Sencer ve Sencer 1978:496,499). Güven derecesi %68, %95 veya %99 olabilir (Sencer ve Sencer, 1978:500). Bununla birlikte, genellikle %95 veya %99 olarak belirlenir. Seçtiğimiz güven derecesi %99 ise, gerçek değer %99 olasılıkla saptadığımız hata aralığına düşmesini ya da örnekleme dahil ettiğimiz her 100 örnekten 99'unun bu hata aralığında yer almasını istiyoruz demektir. %99 derecesinde güven

Araştırmacının, evren özelliklerinin kabul edilen hata aralığı içine düşeceğine belirli bir ölçüde güven duyabilmesi gerekir.

arayan bir örneklem, %95 derecesinde güven arayan bir örneklemden daha büyük olacaktır.

DİKKAT

Örneklem büyüklüğü belirlenirken bu faktörlerin hepsi dikkate alınır, ancak en önemlileri kabul edilebilecek hata payının ve tahmin için istenen güven derecesinin belirlenmesidir.

Bir örneklemin büyüklüğü hesaplanırken kabul edilebilecek hata ile aranan güven düzeyi değerleri kullanılır. Gerekli örneklem büyüklüğü $N_s = (\sigma z/T)^2$ veya $\sigma^2 z^2/T^2$ formülü ile hesaplanır. Bu eşitlikte N_s gerekli örneklem büyüklüğü, σ evrenin standart sapmasının ön tahmini, z seçilen güven düzeyine karşılık olan standart hata birimlerinin sayısı, T de örneklem ortalamasında kabul edilebilir hata payıdır (Sencer ve Sencer, 1978: 501).

Tablo 7.2'de, 500.000'den büyük evrenler için çeşitli hata payları ve güven düzeylerinde örneklem büyüklükleri görülmektedir. Bu değerler kılavuz niteliği taşımakla birlikte, örneklem büyüklüğü belirlenirken yukarıda maddelenen diğer noktalar da göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun yanında, şekilde gösterilen büyüklükler, aranan özelliğin evrende beklenen sıklığının %50 olduğu, yani tahmin etmenin en zor olduğu dağılımlar için geçerlidir. Beklenen sıklık %50'den uzaklaştığı hâlde bu üst sınırların çok daha altındaki büyüklükler yeterli olmaktadır (Sencer ve Sencer, 1978: 505).

Tablo 7.2
2. 500.000 Kişiden
Daha Büyük Evren
İçin Hata Payları ve
Güven Düzeyleri

Kabul edilebilir hata düzeyi	Güven Düzeyleri	
	%95	%99
% 1	9.423	16.056
% 2	2.390	4.113
% 3	1.065	1.836
% 4	600	1.035
% 5	384	663

Bir örneklemin yeterli olup olmadığı, ancak verilerin toplanması ve yapılan gözlemlerin gösterdiği dağılımın çözümlenmesi sonrasında *standart hatanın* ölçülmesi sonucunda anlaşılabilir. Standart hatanın, *standart sapma*yla yakın ilişkisi vardır. Standart sapma, gerçek dağılımdaki gözlemlerin gösterdiği değişkenliği, yani gözlemlerin ortalamaya göre gösterdiği yayılmayı ifade eder. Standart hata ise, varsayılan bir dağılımın değişkenliğini gösteren, yani varsayılmış bir dizinin dağılım ölçüsüdür. Standart hata, aynı büyüklük ya da aynı nitelikte olan gözlenebilecek sayısız dağılımlarda elde edilecek ortalamaların değişkenliğini ölçer.

ÖLÇÜM VE ÖLÇÜM HATALARI

Ölçme, obje ya da bireylere, bir özelliğe sahip oluş derecesini belirtmek için, belirli kurallara uyularak sembolik değerler verme işlemidir. Başka bir deyişle ölçme, bir değişkenin cevap kategorilerine rakamların atanmasıdır. Bu kategoriler nicel de nitel de olabilirler. Ölçüm ise, ölçme sonunda elde edilen değerdir. İyi bir ölçümün iki özelliği vardır: İlk olarak, ölçmek istediği sosyal etkinliği doğru bir şekilde ölçebilmesi gerekir. Ölçülmek istenen şeyin ne derece doğru bir şekilde ölçüldüğü geçerlik kavramıyla ifade edilir. İkinci özellik ise, farklı durumlar da dahil olmak üzere her kullanıldığında benzer sonuçları verebilmesi gerekir, bu da güvenilirlik kavramıyla ifade edilir.

Değişkenlerin cevap kategorilerine rakamların atanması ölçme, ölçme sonucunda elde edilen değerler de ölçüm olarak adlandırılır.

Ölçüm Hataları

Ölçüm hataları, araştırmaya bağlı olan ya da olmayan durumlardan kaynaklanabilir. Araştırmaya bağlı hatalar, soruların ölçmek istenen şeyi ölçmeye yönelik olarak iyi hazırlanmaması ya da yeterince anlaşılır bir şekilde ifade edilmemesi, cevaplayıcıların yönlendirilmesi, örneklemin yanlış seçilmesi, verilerin yanlış kodlanması gibi hatalardır (Lin, 1976:169-170). Araştırmaya bağlı olmayan hatalar ise *sosyal tarih* olaylarından (örneğin araştırma yürütülürken meydana gelen afetler); *kişisel tarih* olaylarından (cevaplayıcıların ölümü, evlenmesi ya da işini kaybetmesi); doğal olgunlaşma sürecinden (etkisini incelediğimiz olayın cevaplayıcılar üzerindeki etkisini zamanla kaybetmesi ya da cevaplayıcıların yaşlanmaları) ya da aynı ölçüm aracında sorulacak sorulara verilecek cevapların *kültürel faktörler* nedeniyle farklılaşmasından kaynaklanır (Lin, 1976:171).

Nedenleri araştırmaya bağlı olsa da olmasa da ölçüm hataları iki tür hataya neden olur. Bunlar sistematik ve tesadüfi hatalardır. *Sistematik hata*, ölçüm sürecini sürekli olarak aynı yönde etkileyen ve kaynakları yeterince denetlenmediği için meydana gelen bir hatadır. Sistematik hata, her ölçümde tekrarlanır, hata bütün cevaplar için geçerlidir. Örneğin bir öğretmen, okuduğu bütün sınav kâğıtlarına 5 puan fazla not veriyorsa sistematik bir hata yapıyor demektir. *Tesadüfi hata* ise şansa bağlı olarak ölçmeden ölçmeye değişen ve denetlenmesi imkânsız olduğu için her ölçümde meydana gelebilecek bir hatadır (Sencer ve Sencer, 1978:521-2). Tesadüfi hata, hatadan sadece bazı cevaplar etkilendiğinde meydana gelir. Öğretmen erkek öğrencilerin kâğıtlarına fazladan 5 puan fazla veriyor ama kızlara vermiyorsa tesadüfi hata söz konusudur. Sistematik hata ölçümün geçerliliğini, tesadüfi hata ise ölçümün güvenilirliğini etkiler (Lin, 1976:171-2, Sencer ve Sencer, 1978:521-2).

GÜVENİRLİK VE GEÇERLİK

Güvenirlilik

Güvenirlilik, bir ölçme aracının ayrı ayrı ölçümlerde benzer, kararlı sonuçlar elde etme yeteneği ya da araştırma tekrarlandığında benzer bulguların elde edilme derecesi olarak tanımlanabilir. Her ölçme işlemine karışabilecek tesadüfi hataları en aza indiren ve değişik ölçümlerde benzer sonuçlar veren bir ölçme aracı güvenirliliği yüksek, yani güvenilir bir ölçme aracıdır (Sencer ve Sencer, 1978:512). Örneğin, bir kitabın ağırlığını defalarca tarttığımız hâlde hep aynı sonuca ulaşıyorsak güvenilir bir ölçme aracı kullandığımızı söyleyebiliriz. İnsanlara farklı zamanlarda aynı soruları sordumuzda, aynı cevapları alıyorsak sorularımız güvenilirdir (De Vaus, 1990:54). Bir ölçüm işleminin güvenirliliğini araştırmak, ölçüm sonucunda bireyler arasında beliren farklılıkların ne kadarının tesadüfi hatalardan ya da ölçme-deki tutarsızlıktan kaynaklandığını belirlemektir. Bir ölçme işlemi aynı koşullar altında tekrarlandığında, tesadüfi hatalardan arındığı ölçüde aynı sonuçları verir (Sencer ve Sencer, 1978: 523).

Güvenirliliği oluşturan üç öge vardır. Bunlardan ilki değişmezliktir. Değişmezlik, bir ölçümün ne derece kararlı olduğunu, zaman içinde ne derece değişmeden kaldığını ifade eder. İkincisi iç güvenirliliktir. İç güvenirlilik, ölçeği oluşturan değişkenlerin tutarlı olmasını, yani cevaplayıcıların bir değişkene verdikleri cevabın, diğer değişkenlere verdikleri cevaplarla ilişkili olmamasını ifade eder. Üçüncüsü ise gözlemciler arası tutarlılıktır. Bu kavram da çeşitli gözlemcilerin gözlemlerini kaydet-

Güvenirlilik, bir ölçümün tekrar tekrar yapılması sonucunda yine aynı sonuçların elde edilmesi, yani kendi içinde tutarlı olmasıdır.

Bir bireyin zekâ düzeyini bir seferinde 70, ikinci seferinde 105 puan olarak ölçen bir zeka testinin güvenilirliği düşüktür.

me ya da verileri kategorilere çevirme konusundaki kararlarını ifade eder. Gözlemciler bu konularda önceden alınmış kararlara bağlı kalmalı, özellikle veriler birden fazla kişi tarafından toplanıyor ve kaydediliyorsa farklı gözlemcilerin kayıtlarının tutarlı olması sağlanmalıdır (Bryman, 2004:71).

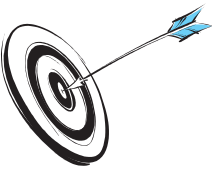
Bir ölçme aracının güvenilirliği, güvenilirlik katsayısının hesaplanmasıyla saptanır. Güvenirlik, korelasyon katsayısı ile ölçülür, sıfır ile bir arasında değişen bir değer alır ve bu değer (güvenirlik katsayısı) bire ne kadar yaklaşırsa güvenilirliğin o kadar yüksek olduğu kabul edilir. Bu katsayıya ulaşmak için en çok tercih edilen yol, aynı kavramın göstergelerinden oluşan bir dizi soru anlamına gelen “ölçek”lerin istatistiksel yöntemle (güvenirlik analizi yoluyla) güvenilirliklerinin ölçülmesidir (De Vaus, 1990:54). Bunun mümkün olmadığı durumlarda güvenilirliğini ölçmek için başvurulan üç temel yol vardır:

- *Sınama-Yeniden Sınama (Test-Tekrar Test) Yolu:* Ölçüm aracının aynı örnekleme benzer koşullar altında 2-4 haftalık aralıklarla iki kere uygulanması ve elde edilen sonuçların karşılaştırılmasıdır. Sonuçlar arasındaki ilişkinin katsayısı, güvenilirlik katsayısıdır. Uygulanacak iki ölçüm arasındaki zaman aralığı, cevaplayıcıların önceki uygulamada verdikleri cevapları hatırlamayacakları kadar uzun, ancak ölçülmek istenen özellikte değişiklik meydana gelmesine izin vermeyecek kadar da kısa olmalıdır.
- *Eşdeğer Biçimler Yolu:* Paralel biçimler yolu olarak da bilinen bu yolda, ölçüm aracı aynı amaca yönelik olan iki farklı biçimde hazırlanır, örneğin cevap kategorilerinin ya da soruların yerleri değiştirilir ve aynı örnekleme ardi ardına uygulanır. Elde edilen sonuçlar karşılaştırılır ve güvenilirlik düzeyi belirlenir.
- *Yarıya Bölme Yolu:* Bu yolda ölçme tamamlandıktan sonra elde edilen veriler tesadüfi yollarla ikiye ayrılır. Bu iki veri grubu ayrı ayrı ele alınarak birbirleriyle karşılaştırılır ve aralarındaki tutarlılık ölçülerek güvenilirlik düzeyi belirlenir. (Sencer ve Sencer, 1978: 525-528).

Soruların kötü ifade edilmesi, cevapları kodlayan araştırmacıların bireylerin verdikleri açık uçlu soruları farklı kodlarla kodlamaları ya da soruların ilgisiz ya da konuyla ilgili çok az bilgisi olan kişilere sorulması (örneğin yanlış seçilmesi) gibi faktörler, güvenilirlik düzeyinin düşmesine neden olur.

Geçerlik

Sağlam bilgi elde edebilmek için bir ölçme aracının güvenilir olması yeterli değildir. Elde edilen ölçümlerin geçerli de olması gerekir. Bir aracın geçerli olması, en genel anlamda konusuna uygun olması ve bu konuyu hatasız bir şekilde ölçmesi, yani gerçekten ölçmek istediği şeyi ölçmesi anlamına gelir. Bir araştırmadan elde edilen sonuçların geçerliği üç açıdan değerlendirilir. Bunlardan ilki ölçüt geçerliği, ikincisi iç geçerlik ve üçüncüsü de dış geçerliktir (Seale ve Filmer, 1998:134; Jupp, 2006: 311).

DİKKAT

Güvenirlik geçerlik için gereklidir fakat yeterli değildir. Bir ölçme aracı ölçmeyi amaçladığı özelliği ölçüyor olabilir, ancak her uygulandığında benzer sonuçları vermiyorsa bu test geçerlidir; ancak güvenilir değildir.

SIRA SİZDE

5

Geçerli olduğu halde güvenilir olmayan bir ölçüme örnek veriniz.

Ölçüt Geçerliği

Ölçüt geçerliği, bir ölçüm aracının ölçmeyi amaçladığı şeyi ölçmesidir. Örneğin, ağırlık ölçme aracı olan tartı ile uzunluğu ölçmeye çalışırsak bu ölçüm geçerli bir ölçüm değildir. *Örneğin sosyal statüyü ölçmek için eğitim düzeyini soruyorsak burada mesele bizim eğitimi doğru bir şekilde ölçüp ölçmediğimiz değil, eğitimin sosyal statüyü ölçüp ölçmediğidir* (De Vaus, 1990:55). Bir ölçüm aracının geçerliği, ölçmek istediğimiz kavramı nasıl tanımladığımız ve işlemselleştirme sürecinin başarısına, yani geliştirdiğimiz değişkenlerin bu kavramı ne kadar başarılı bir şekilde ölçtüğüne bağlıdır. Ölçüm aracının ne kadarıyla ölçtüğü konuyu, ne kadarıyla da çeşitli ölçüm hatalarını yansıttığını ortaya koymak için ölçme aracının geçerliğinin saptanması gerekir. Ancak her ölçüm aracı için başvurulabilecek genel bir geçerlik ölçütü yoktur. Bir ölçme aracının dış geçerliğini ölçmenin en sağlam yolu, bu aracı aynı konuda daha önce geçerliği saptanmış bir standart araçla karşılaştırmaktır (Sencer ve Sencer, 1978: 541).

Ölçüt geçerliği, işlemselleştirme süreciyle yakından ilişkilidir.

İç Geçerlik (Mantıksal Geçerlik)

İç geçerlik, ölçüm aracının ölçmeyi amaçladığı özelliği, bir başka özellikle karıştırmadan doğru bir şekilde ölçebilme derecesidir. Başka bir deyişle bağımlı değişkendeki farklılaşmanın, bağımsız değişkenlerle açıklanma derecesidir. *Neden sonuç ilişkisinde bulunan sonuca, ölçülmekte olan özellik değil de çalışmanın kendisi, çalışma yolu ya da tekniği neden olursa çalışma iç geçerlik açısından geçersizdir.*

İç geçerlik, araştırma sonuçlarının doğruluğu ile ilgilidir ve çalışmanın sonuçlarının manipülasyondan kaynaklanıp kaynaklanmadığını ifade eder.

Örneklem seçiminde önyargılı olmak ya da örnekleme sorulan sorularda yönlendirme yapmak, iç geçerliliğin azalmasına neden olur (Robson, 2000:46). Her kavramı ölçmek için oluşturulan değişken sayısı arttıkça ve araştırmada kullanılan veri toplama yolları çeşitlendikçe, iç geçerlik artar (Lin, 1976:174). Örneğin, ders çalışma sıklığının final notları üzerindeki etkisinin incelendiği bir araştırmada, ders çalışma sıklığı ve not ortalaması arasındaki ilişkinin iç geçerliliği, notlardaki değişikliklerin gerçekten de ders çalışma sıklığından kaynaklanması olasılığıdır. Eğer notlar araştırmacının kontrolü dışındaki başka etkenler tarafından da etkileniyorsa iç geçerlik düşüktür. Araştırma sürecinde iç geçerliği yükseltmek için dış faktörler kontrol altında tutulmaya çalışılır, bu nedenle iç geçerliğin en yüksek olduğu araştırmalar laboratuvar ortamında yürütülen araştırmalardır.

İç geçerliği sınamanın iki yolu vardır. Bunlar *yüzeysel geçerliğin sımanması* ve *içerik geçerliğinin sımanmasıdır*. *Yüzeysel geçereleme*, bir aracın ölçülmek istenen konuyu ölçer görünmesidir. Örneğin bir muhafazakârlık tanımı yapılarak buna göre geliştirilen bir ölçek, mantıksal olarak siyasal sistem, mülkiyet, aile gibi konularda gelenekçi tutum ve davranışları ölçmek için geçerlidir. Ancak yüzeysel geçereleme sadece mantıksal düzeyde kaldığı için ölçme aracının gerçekte neyi ölçtüğü konusuna açıklık getirmez. *İçerik geçerliği* ise, bir ölçme aracının ölçülen kavramla ilgili mantıksal içerimleri yeterince temsil etmesidir. Yani, ölçeği oluşturan soruların ya da maddeler, ölçülen konuya ilişkin çeşitli özellikleri iyi temsil etmelidir (Sencer ve Sencer, 1978:538-540). Bir önceki örnek üzerinden düşünmek gerekirse, geliştirilen muhafazakârlık ölçeği içindeki soru ya da maddelerin muhafazakârlığı ölçebiliyor olması ve ölçekte ilgili konuyu ölçebilecek kadar çok sayıda soru ya da madde olması gerekir.

İç geçerliği etkileyen faktörlerden başlıcaları cevaplayıcıların yaşlanması ya da ölmesi, örneklemin yanlış seçilmesi ve zaman faktörüdür. Zaman faktörü, bağım-

sız değişken dışında kalan önemli bazı değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde yarattığı etkinin zamanla artması ve bağımlı değişkende meydana gelen değişikliğin asıl nedenini bulmayı zorlaştırmasıdır.

Dış Geçerlik (Olgusal Geçerlik)

Örneklem hakkında elde edilen bulguların ne dereceye kadar genellenebileceği, araştırmanın dış geçerliğini oluşturur (Robson, 2000:46). Örneğin bir deneyde grubun iş motivasyonunu artıran bir etkenin, gerçek işyerlerindeki çalışanların da iş motivasyonunu benzer düzeyde artırma olasılığı, bu etkenin dış geçerliğini ifade eder. Dış geçerlik, *genelleme geçerliği* olarak da adlandırılır ve bir araştırmadan elde edilen sonuçların başka insanlara ve diğer bağlamlara ne derece genellenebileceğini ifade eder (Jupp, 2006:311). Başka bir şekilde tanımlayacak olursak bir örneklemden elde ettiğimiz bilgilerin evren hakkında, ya da bir ortamdan elde ettiğimiz bilgilerin başka ortamlar hakkında ne derece bilgi verdiği, dış geçerlik olarak ifade edilir. Örneklemdeki dağılımın ait olduğu evrendeki dağılımı yansıtmaya derecesi *evren geçerliği* olarak adlandırılır. Bir ortamda yürütülen araştırma sonuçlarının diğer ortamlara genellenebilirlik derecesi ise *ekolojik geçerlik* olarak adlandırılır. Yapay sosyal ortamlarda ya da laboratuvarlarda yürütülen araştırmaların dış geçerliği, özellikle de ekolojik geçerliği genellikle düşüktür (Jupp, 2006: 311,313).

Dış geçerliği etkileyen başlıca faktörler insanların denek olduklarını bildikleri zaman normalden farklı davranma eğilimi göstermeleri (Hawthorne etkisi), yanlış örneklem seçimi, kavramların yeterince iyi tanımlanmaması ve kavramları yeterince iyi ölçmeyen değişkenler oluşturulmasıdır.

Dış geçerlik araştırma bulgularının genellenebilirliği ile ilgilidir ve örnekleme süreçleriyle yakından ilişkilidir.

Doğal ortamla (gerçek yaşamla) araştırmanın yürütüldüğü ortamın özellikleri farklılaştıkça ekolojik geçerlik azalır.

DİKKAT

Dokümanlarda dış geçerlik belgenin sahte olup olmaması, iç geçerlik ise belgenin doğru anlaşılıp anlaşılmaması ile ilgilidir (Kaptan, 1973:151-153).

SIRA SİZDE

6

Bir araştırmada hem iç geçerliğin hem de dış geçerliğin sağlanması oldukça zordur. Sizce bunun nedeni ne olabilir?

Özet

Araştırma evreni ve örneklem kavramlarını tanımlama.

Araştırma evreni, araştırma probleminin cevaplanmasıyla ilgili olan bütün insanların oluşturduğu gruptur. Araştırma evrenini temsil etmesi için araştırma evreninden belirli tekniklerle seçilen alt gruba ise örneklem denir.

Örneklem seçim tekniklerini özetleme.

Olasılığa dayalı (temsili) örneklem seçim teknikleri, evrendeki herkesin eşit seçilme şansına sahip olduğu ve evreni temsil edebilecek bir örneklemin seçilmesinin amaçlandığı tekniktir. Olasılığa dayalı örneklem seçim teknikleri basit tesadüfi, sistematik, tabakalı ve küme örneklem seçim teknikleridir. Olasılığa dayalı olmayan örneklem seçim teknikleri ise araştırma sonuçlarının daha geniş bir evrene genellenmesinin amaçlanmadığı araştırmalarda kullanılır. Olasılığa dayalı olmayan örneklem seçim teknikleri gelişigüzel, kota, amaçsal ve teorik, güdümlü, kartopu, mekânsal ve doyma örneklem seçim teknikleridir.

Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde dikkat edilmesi gereken noktaları değerlendirme.

Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde evrenin türdeşliği, aranan özelliklerin evrendeki dağılımı, araştırma olanakları, örneklem seçim tekniği, araştırmada sınanacak hipotezlerdeki bağımsız değişkenlerin sayısı, kabul edilebilecek hata payı ve kesinlik derecesi ile tahmin için istenen güven derecesidir. Örneklem büyüklüğü belirlenirken bu faktörlerin hepsi dikkate alınır, ancak en önemlileri kabul edilebilecek hata payının ve tahmin için istenen güven derecesinin belirlenmesidir.

Güvenirlilik kavramını açıklama.

Güvenirlilik, bir ölçümün tekrarlanması sonucunda yine aynı sonuçların elde edilmesini, yani araştırma tekrarlandığında benzer bulguların elde edilme derecesini ifade eder.

Geçerlik kavramını açıklama.

Geçerlik, bir ölçme aracının konusuna uygun olması, gerçekten ölçmek istediği şeyi ölçmesi ve bu konuyu hatasız bir şekilde ölçmesi anlamına gelir.

Kendimizi Sınavalım

1. Aşağıdaki tanımlardan hangisi **yanlıştır**?
 - a. Araştırmacının belirttiği koşullara uyan ve araştırma probleminin cevaplanmasıyla ilgili olan grubun tamamına araştırma evreni denir.
 - b. Araştırma evrenine giren herkes hakkında bilgi toplamaya tam sayım denir.
 - c. Evrenden, evreni temsil eden bir grup seçilmesine örnekleme ya da örneklem seçimi denir.
 - d. Araştırma evreninde yer alan herkesin yer aldığı listeye örnekleme aralığı denir.
 - e. Araştırma evreni içinden belli tekniklerle seçilen örneklerden oluşan gruba örneklem denir.
2. Basit tesadüfi örnekleme ve sistematik örnekleme teknikleri ile ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Sistematik örnekleme de basit tesadüfi örnekleme tekniği de ekonomik tekniklerdir.
 - b. Hem basit tesadüfi örnekleme hem de sistematik örnekleme tekniğinde tesadüfi sayılar tablosundan yararlanır.
 - c. Her ikisi de olasılığa dayalı örneklem seçim tekniklerindedir.
 - d. Örneklem aralığı, sistematik örneklemede kullanılır, ancak basit tesadüfi örneklemede kullanılmaz.
 - e. Her iki teknikte de, evrendeki herkesin eşit seçilme şansı vardır.
3. Tabakalı örnekleme tekniği ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Örneklem seçilmeden önce evren belirli homojen gruplara ayrılır.
 - b. Belirlenen tabakalardan bazılarında hiç örnek seçilmeyebilir.
 - c. Orantısız tabakalı örneklemede tabakalardan tabakaların evren içindeki oranına bakılmaksızın eşit sayıda örnek alınır.
 - d. Orantılı tabakalı örneklemede her tabakadan, o tabakanın evren içindeki yeriyile orantılı örnek seçilir.
 - e. Tabakalı örnekleme tekniğinde evren birden fazla tabakaya göre bölünebilir.
4. Örneklem çerçevesinin oluşturulmadığı ya da evrenin coğrafi olarak çok geniş bir alana yayıldığı durumlarda aşağıdaki örneklem seçim tekniklerinden hangisi daha kullanışlıdır?
 - a. Basit tesadüfi örneklem seçim tekniği
 - b. Sistematik örneklem seçim tekniği
 - c. Tabakalı örneklem seçim tekniği
 - d. Küme örneklem seçim tekniği
 - e. Kartopu örneklem seçim tekniği
5. Araştırmacının örnekleme girecek ilk birkaç kişiyle konuşarak, örnekleme girecek diğer kişilere, bu kişilerden aldığı bilgiler doğrultusunda ulaştığı örneklem seçim tekniği aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Kartopu
 - b. Amaçsal
 - c. Mekânsal
 - d. Sistematik
 - e. Tabakalı
6. Aşağıdakilerden hangisi olasılığa dayalı olmayan örneklem seçim tekniklerinden biri **değildir**?
 - a. Gelişigüzel örneklem seçim tekniği
 - b. Kota örneklem seçim tekniği
 - c. Basit tesadüfi örneklem seçim tekniği
 - d. Güdümlü örneklem seçim tekniği
 - e. Mekansal örneklem seçim tekniği
7. Aşağıdakilerden hangisi örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde etkili **değildir**?
 - a. Evrenin türdeşlik düzeyi
 - b. Araştırma olanakları
 - c. Kabul edilebilecek hata payı
 - d. Tahmin için istenen güven derecesi
 - e. Veri toplama araçlarının niteliği
8. Aşağıdaki şıklardan hangisinde sırasıyla ölçümün geçerliğini ve güvenilirliğini etkileyen hata türleri doğru olarak verilmiştir?
 - a. Tesadüfi / Sistematik
 - b. Sistematik / Tesadüfi
 - c. Standart / Sistematik
 - d. Sistematik / Standart
 - e. Standart / Tesadüfi

Yaşamın İçinden

9. Güvenirlilik ile ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- Güvenirlilik düzeyi, araştırma sonuçlarının tekrarlandığında benzer bulguların elde edilme derecesidir.
- Güvenirlilik, geçerlik için gereklidir, fakat yeterli değildir.
- Güvenirliliği oluşturan üç öge değişmezlik, iç güvenirlilik ve gözlemciler arası tutarlılıktır.
- Güvenirlilik katsayısı sıfır ile bir arasında değişen bir değer alır ve bu değer sıfıra yaklaştıkça güvenirlilik artar.
- Sınama-yeniden sınama yolu, güvenirliliği sınama yollarından biridir.

10. Geçerlik ile ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- Ölçüt geçerliği, bir ölçüm aracının ölçmeyi amaçladığı şeyi ölçmesidir.
- İç geçerlik, araştırma sonuçlarının doğruluğu ile ilgilidir.
- Araştırmanın bulgularına çalışma tekniği neden olursa, çalışma dış geçerlik açısından geçersizdir.
- Laboratuvar ortamında yapılan çalışmaların iç geçerliği yüksek, dış geçerliği düşük olur.
- Dış geçerlik araştırma bulgularının genellenebilirliği ile ilgilidir.

19. yüzyıl sonlarında, A.B.D.'deki gazeteler ve dergiler, başkanlık seçimlerinden önce halkın nabzını tutmaya başlamıştı. Seçim sonuçlarını önceden tahmin etmeye çalışan gazete ve dergiler bu amaçla anket düzenliyordu. Anketlerde sokaktan geçen insanlarla konuşuluyor, o sırada yoldan geçenlere kime oy vereceği soruluyordu. Telefon rehberlerinin, otomobil ve ruhsat kayıt bürolarının ve dergi abonelik listelerinin oluşmasıyla örnekleme tekniği de değişti. Artık seçim sonuçlarını tahmin etmek isteyenlerin stratejisi, posta yoluyla, gazetelerle ya da perakende dükkânlarında anketler dağıtmak ve mümkün olduğu kadar çok sayıda cevaplayıcıya ulaşmak olmuştur. Örneklem ne kadar büyük olursa seçim sonuçlarının o kadar geçerli bir şekilde tahmin edileceğine inanılıyordu. 1920'lerde popüler bir dergi olan Literary Digest dergisi, telefon rehberleri ve otomobil ruhsat kayıt listelerini örneklem çerçevesi olarak kullanarak bir örneklem oluşturdu ve bu örneklemden bilgi topladı. Bu örnekleme dayanılarak yapılan ölçümler 1920, 1924, 1928 ve 1932 başkanlık seçimlerinde geçerli oldu, yani yapılan tahminler doğru çıktı. Landon ve Roosevelt'in yarıştığı 1936 seçimlerinde de Literary Digest dergisi, kitlesele postalaşma işlemleri ile iki milyondan fazla kişiden bilgi topladı ve kendinden emin bir şekilde Landon'un Roosevelt'i yüzde 15'lik bir farkla geçeceğini tahmin etti. Ancak seçimi Roosevelt kazandı. Tahmindeki hata, Literary Digest dergisinin kullandığı örneklem çerçevesinden kaynaklanmaktaydı, çünkü telefonu ve otomobili olmayan vatandaşları sistematik olarak örneklemin dışında bırakıyordu. 1930'larda telefon da otomobil de oldukça lüks araçlar olduğu için bu durum, örnekleme düşük sosyoekonomik statülü grupların temsil edilmemesiyle sonuçlanıyordu. Önceki seçimlerde düşük sosyoekonomik statülü grupların oy kullanma oranı oldukça düşüktü. Ancak 1929'daki Büyük Buhran, seçmenleri sosyoekonomik konumları doğrultusunda oy vermeye teşvik etti ve düşük statülü alt sınıf mensubu olan işçilerin önceki seçimlere oranla çok daha büyük bir kısmı Demokratik Parti'ye oy verdi. Literary Digest'in büyük başarısızlığı, seçim yardımcılarının iki ders verdi: (1) tahminin doğruluğu mutlaka örneklem büyüklüğüne bağlı değildir ve (2) eğer örneklemin özelliklerine dayanarak evrene genelleme yapılacaksa, örneklemin mutlaka evreni temsil edebilecek nitelikte olması, yani evrendeki özellikleri taşıması gerekir.

Kaynak: Lin, Nan. (1976) Foundations of Social Research. USA: Mc Graw-Hill. sf: 145-146.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız yanlışsa “Araştırma Evreni ve Örneklem” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. a Yanıtınız yanlışsa “Örneklem Seçim Teknikleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. b Yanıtınız yanlışsa “Örneklem Seçim Teknikleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. d Yanıtınız yanlışsa “Örneklem Seçim Teknikleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. a Yanıtınız yanlışsa “Örneklem Seçim Teknikleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. c Yanıtınız yanlışsa “Örneklem Seçim Teknikleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. e Yanıtınız yanlışsa “Örneklem Büyüklüğü” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. b Yanıtınız yanlışsa “Veri Toplama, Ölçüm ve Ölçüm Hataları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. d Yanıtınız yanlışsa “Güvenirlilik ve Geçerlik” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. c Yanıtınız yanlışsa “Güvenirlilik ve Geçerlik” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Telefon rehberi, muhtarlık kayıtları, öğrenci kayıtları, nüfus kütükleri, seçmen listeleri, meslek odalarının üyelerinin listeleri, tapu kayıtları, vergi mükellefleri listeleri gibi birçok liste, örneklem çerçevesi oluşturmak için kaynak olarak kullanılabilir.

Sıra Sizde 2

Tabakalı örneklemenin başlıca üstünlükleri, evreni oluşturan ana gruplardan hiçbirinin örneklem dışında kalmasının sağlanması, böylece örneklemin temsil yeteneğinin artması ve evrenin türdeşliği arttıkça daha az sayıda örnekle daha büyük bir kesinliğe ulaşılmasıdır.

Sıra Sizde 3

Küme örnekleme tekniği ile tabakalı örnekleme tekniği arasındaki temel fark, küme örneklemede kümenin bir örneklem birimi olarak kabul edilmesi ve ilk aşamada, kümeler arasından bir seçim yapılmasıdır. Tabakalı örneklemede ise tabakalar örnekleme birimi değildirler, aralarından biri ya da birkaçı seçilmez, bütün tabakalardan belirli sayıda birey seçilir. Küme örneklemede ise sadece seçilen kümeler içinden belirli sayıda birey seçilir.

Sıra Sizde 4

Kota örnekleme tekniğinde, evrenin alt gruplara ayrılması, tabakalı örneklemeyle benzerdir. Ancak kota örnekleme tekniğinde gruplar belirlendikten sonra her gruptaki kotanın kimlerle görüşülerek doldurulacağı, yani örnekleme kimlerin gireceği, tabakalı örneklemede olduğu gibi tesadüfi olarak belirlenmez. Bu nedenle kota örnekleme tekniği, araştırmacının yanlılığına oldukça açıktır, araştırmacı, koşullara uyan insanlar arasından en kolay görüşebileceği ya da en yakında bulunan kişileri örnekleme sahil etmeye eğilimli olabilir.

Sıra Sizde 5

Bir baskül, insan ağırlığını ölçmek için geçerli bir ölçüm aracıdır. Ancak aynı basküle birer dakika aralıklarla her çıktığımızda kilomuzu farklı gösteriyorsa, güvenilir bir ölçüm aracı değildir.

Sıra Sizde 6

Bunun nedeni iç ve dış geçerliğin birbirlerine zıt kavramlar olmasıdır. İç geçerliğin en yüksek düzeyde olduğu araştırmalar laboratuvar araştırmaları iken, bu araştırmalarda dış geçerliği sağlamak zordur, çünkü iç geçerliği sağlamak amacıyla dış faktörlerin kontrol altına alınması, deney ortamının doğal ortamdan uzaklaşmasına neden olur. Deney ortamıyla gerçek ortam arasındaki farklılık arttıkça ise, bulguların deney ortamı dışındaki ortamlara genellenebilme olasılığı, yani dış geçerlik azalır. Dış geçerliğin yüksek olduğu alan çalışmalarında ise dış faktörler kontrol altına alınamadığı için araştırma sonuçlarının gerçekten araştırmanın varsaydığı nedene bağlı olarak ortaya çıkıp çıkmadığından emin olmak, yani iç geçerliği sağlamak zordur.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Bryman, A. (2004) **Social Research Methods**. (2.basım). Oxford: Oxford University Press.
- De Vaus, D.A. (1990) **Surveys in Social Research**. (2.basım). London: Unwin Hyman.
- Earl, B. (2004) **The Practice of Social Research**. 10. Basım. Thomson, Wadsworth.
- Jupp, V. (2006). **SAGE Dictionary of Social Research Methods**. London: Sage.
- Kaptan, S. (1973). **Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri**. Ankara: Tekışık.
- Lin, N. (1976). **Foundations of Social Research**. USA: Mc Graw-Hill.
- Robson, C. (2000). **Real World Research**. Oxford: Blackwell.
- Rose, G. (1983). **Deciphering Sociological Research**. London: Macmillan.
- Seale, C. ve Filmer, P. (1998). Doing social surveys. İçinde, C. Seale (ed.), **Researching Society and Culture**, ss. 125- 45. London: Sage..
- Sencer, M. ve Sencer, Y.(1978). **Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim**. Ankara: TODAİE.

8

Amaçlarımız

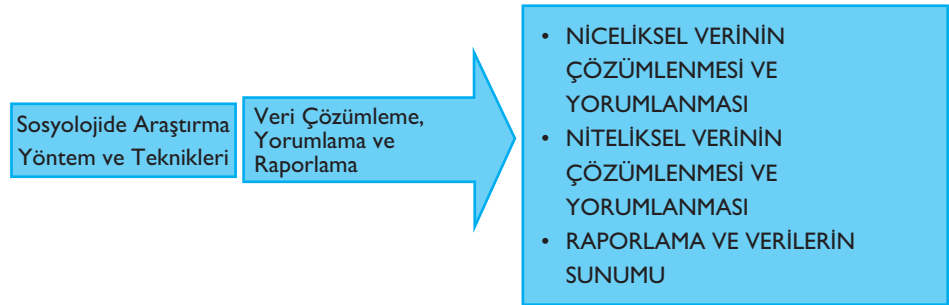
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Niceliksel verileri çözümleyebilecek ve yorumlayabilecek;
- Niteliksel verileri çözümleyebilecek ve yorumlayabilecek;
- Özgün araştırma raporu için gerekli aşamaları ve veri sunumlarını takip ederek araştırma raporu hazırlayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Niceliksel Veri Çözümlemesi
- Niteliksel Veri Çözümlemesi
- Betimsel İstatistikler
- Veri Yorumlama
- Raporlama

İçerik Haritası

Veri Çözümleme, Yorumlama ve Raporlama

NİCELİKSEL VERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ VE YORUMLANMASI

Niceliksel yöntemle veri toplamanın amacı, araştırma probleminin yanıtını sayısal verilerle ifade etmektir. Diğer bir deyişle, araştırma problemiyle ilgili olarak verilen yanıtlar sayılarla desteklenir. Bu nedenle sayıların desteklemediği hiçbir yanıt ya da sonuç araştırma raporunda yer almaz.

Alandan toplanan veriler ister nitelik anlatan kelimelerden ister miktar gösteren sayılardan oluşsun rapor içinde sunulmadan önce bir dizi işlemde geçer. Bu işlemin temeli, kelimelerin önce sayılara dönüştürülmesi, daha sonra bu sayılarla bir dizi matematiksel işlem yaparak elde edilen sonuçların tekrar kelimelere “tercüme” edilmesidir. Kelimelerin sayılara dönüştürülmesinde (tercüme edilmesinde) en önemli nokta, kelimelerin miktar mı yoksa nitelik mi ifade ettiğidir. Miktar ya da nitelik belirtme özelliği sorulan soruların yanıt türlerini oluşturur. Sorularınız için tercih ettiğiniz yanıt türleri, yapacağınız istatistiksel işlemi ve bunların yorumlarını belirler.

Yanıt türlerini yanıt kategorileri olarak da adlandırabiliriz. Farklı yanıt kategorileri olmakla birlikte hepsi iki ortak özelliği paylaşır: **(1) Karşılıklı dışlama:** Bir sorunun yanıt kategorileri arasındaki bağlantı birinin bittiği yerde diğerinin başlamasıdır. Diğer bir deyişle, örnekleme yer alan her örnek ancak bir kategoride yer alabilir. Aynı anda diğer kategoride yer alamaz. **(2) Ortak kapsayıcılık:** Bir sorunun yanıt kategorileri örnekleme içinde yer alan herkesi bir kategoriye yerleştirir. Hiçbir örnek kategori dışı kalmaz (Elifson, 1982, s.26-27). *Örnek:* Cinsiyet değişkeni, doğuştan gelen cinsiyeti ölçmek için iki yanıt kategorisi kullanır: *kadın ve erkek*. Bir kişi doğuştan gelen cinsiyet söz konusu olduğunda bu kategorilerden ancak birine dahil olabilir. Bir örnek hem kadın hem erkek kategorisine dahil olmaz. Bu durum kategorilerin karşılıklı dışlama kuralına dayanır. Diğer taraftan, elimizdeki örneklemin büyüklüğü ne olursa olsun (sayısı kaç kişiden oluşursa oluşsun), her biri yanıt kategorilerinden birine yerleştirilir ve hiç kimse bu kategorilerin dışında bırakılamaz. Bu durum yanıt kategorilerinin ortak kapsayıcılık özelliğini oluşturur.

Bir araştırmada yer alan sorulardan her biri, tek bir değişkenle ilgili veri toplamak için oluşturulur. Burada önemli olan nokta, soruların oluşturulma aşamasında elde etmeyi umduğunuz yanıtları hangi istatistikleri kullanarak yorumlayacağınıza önceden karar vermektir. Çünkü her bir soruyu oluşturma tarzı elde edilecek

cevabın dört temel ölçekten birini yansıtmasına neden olacaktır. Yanıt kategorileri dört temel ölçeğin özelliğine göre düzenlenir: nominal ölçek, ordinal ölçek, aralık ve oran ölçekleri. Bu ölçekler amaca uygun olarak kullanabilecek istatistikleri belirler. Araştırmacı olarak sorumluluğunuz, araştırma probleminizi “doğru” istatistikleri kullanarak yanıtlamaktır. Takip eden bölümde yanıt kategorilerinin ölçeklerine ve istatistik kullanma amacınıza göre hangi istatistikleri kullanabileceğiniz anlatılacaktır.

DİKKAT

Ölçeklerin detaylı açıklaması için sözlük bölümünden yararlanabilirsiniz

Tek Değişkenin Betimlenmesi: Frekans Dağılımı, Merkezi Eğilim ve Değişkenlik (Dağılım) Ölçümleri ve Yorumlanması

Araştırma probleminin yanıtını vermeden önce örneklemin araştırmada yer alan değişkenlerle ilgili genel eğilimlerini, grubun aynı eğilim hakkında benzer bir yaklaşım mı yoksa önemli farklılıklar mı gösterdiğini öğrenmek isteyebilirsiniz. Bu nedenle her değişken için yanıt kategorilerinin ölçeklerine uygun istatistikler alınarak “tek değişken betimlemesi” yapılır.

Nominal ve ordinal ölçekte yanıt kategorileri kullanan değişkenlerin betimlenmesi **frekans dağılımı** kullanılarak yapılır. Bunun nedeni nominal ve ordinal ölçek kategorilerinin nitelik ölçmesidir. **Aralık ve Oran ölçeğinde** yanıt kategoriler olan değişkenlerin betimlenmesinde ise **aritmetik ortalama, mod** gibi **merkezi eğilim ölçümleriyle**, örneklem içinde değişkenle ilgili dağılımın **homojen** mi, **heterojen** mi olduğunu gösteren **standart sapma** gibi **değişkenlik (dağılım) ölçümleri** kullanılır. Ayrıca aralık ve oran ölçeklerinde puanların dağılımının en alt ve en üst değerlerini veren **minimum-maksimum** değerler gösterilerek okuyucunun verinin dağılım hakkında fikir sahibi olması sağlanır. Aşağıda verilen örnekleri inceleyerek bu istatistiklerin nasıl yorumlanacağıyla ilgili bilgi edinebilirsiniz.

DİKKAT

Merkezi eğilim ölçümlerinde aritmetik ortalama ve mod yanında medyan da kullanılmaktadır. Standart sapma dışındaki diğer Değişkenlik/dağılım ölçümleri ise ortalama sapma ve varyanstır. Yalnız aritmetik ortalama, mod ve standart sapmadan söz edilmesinin nedeni özgün çalışmalarda en sık kullanılan istatistik olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer istatistiklerin hesaplaması ve kullanımını detaylı biçimde İstatistik kitabında göreceksiniz. Tanımlar sözlük bölümünde yer almaktadır.

SIRA SİZDE

Aralık ve oran ölçeklerinde neden frekans dağılımı alınmaz?

ÖRNEK

Nominal ve Ordinal Ölçekteki Değişkenlerin Betimlenmesi: Frekans Dağılımı Yorumları

Bu tablonun yorumlanmasında dikkat edilecek nokta yüzde sıralamasının büyükten küçüğe doğru yapılmasıdır. Son cümle, tablonun tamamını dikkate alarak durum yorumunu içerir. Tek bir tabloda yanıt kategorileri aynı olan iki farklı değişkenden elde edilen verinin bir arada sunumu, araştırmacıya tabloyu karşılaştırma yaparak yorumlama imkanı sağlar. Örnekte görülen tablo formatı, verilerin SPSS programı kullanarak kodlanması ve istatistiklerin alınmasından sonra ortaya çıkan tabloların yeniden oluşturulmuş hâlidir. (bkz.Tablo 8.1)

	Türkiye'nin Sorunları		Eskişehir'in Sorunları	
	N	%	N	%
Ekonomik sorunlar	229	76,3	199	66,3
Siyasi sorunlar	36	12,0	30	10,0
Toplumsal sorunlar	34	11,3	29	9,7
Çevre sorunları	1	0,3	42	14,0
Toplam	300	100,0	300	100,0

Tablo 8.1
Algılanan Genel ve Yerel Sorunlar

Tablo Yorumu: 300 kişi üzerinden yapılan araştırmaya göre yanıtlayıcılar açısından Türkiye'nin en önemli sorunları %76,3'le ekonomik sorunlardır. Bu oran Eskişehir için %66,3 olarak gözlenmiştir. Türkiye açısından ikinci sıradaki önemli sorun %12 ile siyasi sorunlar gösterilmiştir. Oysaki yanıtlayıcılar için Eskişehir'in ikinci önemli sorunu %14 ile çevre sorunlarıdır. Cevaplayıcılara göre, Türkiye için üçüncü derecede önemli sorun olarak toplumsal sorunlar (%11,3) ve son sırada çevre sorunları (%0,3) gözlenmiştir. Buna karşılık Eskişehir için üçüncü derecede önemli sorun (%10) siyasi sorunlar, son sırada yer alan sorun ise (%9,7) toplumsal sorunlardır. Genel ve yerel düzeyde sorun algısı birinci sırada yer alan sorun için benzerlik göstermekle birlikte, takip eden sıralamada Eskişehir açısından yanıtlayıcılar için çevre sorunları hem siyasi hem de toplumsal sorunlardan daha önemlidir.

Cevaplayıcıların bazı sorulara yanıt vermedikleri ya da ilgisiz yanıt verdikleri durumlarda, veri kodlama sırasında sorunun yanıtı **kayıp değer** olarak, yanıt kategorilerinde kullanılmayan bir sayı ile (genellikle 99 sayısı verilir) temsil edilerek bilgisayara tanıtılır. Verilerin yorumlanması sırasında kayıp değer dışında kalan yanıtlar üzerinden yüzde okuması yapılır. Örneğin, bir soruya 300 kişilik bir yanıtlayıcı grubundan 5 kişi yanıt vermemişse bu durumda yüzde okuması 295 kişinin verdiği geçerli yanıt sayısı üzerinden yapılır. Bu tür yüzdelere **geçerli yüzde** denir.

Aralık ve Oran Ölçeğindeki Değişkenlerin Betimlenmesi: Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, Mod, Minimum-Maksimum Yorumları (bkz.Tablo-8.2).

ÖRNEK

N	Valid	30
	Missing	0
Mean		34,65
Mode		35
Std. Deviation		10,95
Minimum		20
Maximum		60

Tablo 8.2
SPSS Program Çıktısı
Formatında Yaş
Değişkenini Gösteren
Tablo

SPSS (Statistics Package for the Social Sciences- Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi) programı İngilizce bir program olduğundan öncelikle yukarıdaki tabloda yer alan terimlerin Türkçe anlamını vermek gerekir. *N*, örneklemin büyüklüğünü ya da kaç kişiden oluştuğunu gösterir. *Valid*, geçerli yanıtlayıcı sayısıdır. *Missing*, kayıp

değer olarak kodlanan yanıt vermeyenlerin sayısıdır. *Mean*, aritmetik ortalama; *mode*, mod; *Std. Deviation*, standart sapma (SS); *minimum*, en alt değer; *maximum*, en üst değer anlamına gelir.

Tablo Yorumu: Yaşları 20 ila 60 arasında değişen 30 yanıtlayıcının yaş ortalaması 34,65 (SS=10,95) dir. En sık gözlenen yaş kategorisi 35'dir. Bu verilere göre yanıtlayıcılarımız orta yaşlı kişilerin çoğunlukta olduğu bir gruptur.

İki Değişkene İlişkin Frekans Dağılımı: Çapraz Tablolar ve Yorumlanması

Çapraz tablolar iki değişkenin yanıt kategorilerinin frekans ve yüzde dağılımını veren istatistiktir. Yanıt kategorilerinin nominal ya da ordinal ölçeğin özelliğini taşıması gerekir. Çapraz tablolarda üç çeşit yüzde okuması vardır: *Sütun yüzde okuması*, *sıra yüzde okuması* ve *toplam yüzde okuması*. Verilen örneği inceleyerek yüzde okuma çeşitleri konusunda bilgi edinebilirsiniz. Araştırma bulgularınızın sunumunda hangi çeşit yüzdeyi okuyacağınızı, hipotezinizi en iyi hangi örneğin destekleyeceğine göre belirleyebilirsiniz.

ÖRNEK

Çapraz Tablolarda Sütun Yüzde Okuması

Toplumsal yalıtılma (izolasyon) ile kişinin sağlık durumunu algılaması arasında anlamlı bir ilişki olduğunu varsayalım. Toplumsal yalıtılmanın yanıt kategorileri düşük, orta ve yüksek düzeyde yalıtılma olsun. Algılanan sağlık durumu yanıt kategorileri ise mükemmel, ortalama, zayıf olsun. İlişkinin dağılımı aşağıdaki tabloda şu şekilde sergilenmektedir. (bkz. Tablo-8.3)

Tablo 8.3
Sütun Yüzde Okuması

Algılanan Sağlık Durumu	Toplumsal Yalıtılma Derecesi			
	Düşük	Orta	Yüksek	Toplam
Mükemmel	10 %58,83	4 %28,57	3 %15,79	17
Ortalama	5 %29,41	6 %42,86	7 %36,84	18
Zayıf	2 %11,76	4 %28,57	9 %47,37	15
Toplam	17 %100,00	14 %100,00	19 %100,00	50

Frekans Okuması: 50 kişilik örneklem grubundan 17 kişinin toplumsal yalıtılma derecesi düşük, 14 kişinin orta, 19 kişinin yüksek derecededir. **Toplumsal yalıtılma derecesi düşük** olan yanıtlayıcılardan (17 kişi) 10 tanesi sağlık durumunu mükemmel, 5 tanesi ortalama, 2 tanesi zayıf olarak tanımlamıştır. **Toplumsal yalıtılma derecesi orta** düzeyde olan yanıtlayıcılardan (14 kişi) 4 tanesi sağlık durumunu mükemmel, 6 tanesi ortalama, 4 tanesi de zayıf olarak belirtmiştir. **Toplumsal yalıtılma derecesi yüksek** olan yanıtlayıcılardan (19) 3 tanesi sağlık durumunu mükemmel, 7 tanesi ortalama, 9 tanesi zayıf olarak nitelemiştir. (bkz. Tablo-8.3)

DİKKAT

Toplumsal Yalıtılma değişkeninin ve Algılanan Sağlık Durumu değişkeninin yanıt kategorileri ordinal ölçektir. Bu nedenle gerek frekans gerekse yüzde okuma, nominal ölçekten farklı olarak yüzde ve sayı büyüklüğüne göre değil, kategorilerin sıralanmasına göre yapılır. Çünkü nitelik belirtse de ordinal ölçeğin kategorileri arasında hiyerarşi vardır.

Sütun Yüzde Okuması: Toplumsal yalıtılma düzeyi düşük olan yanıtlayıcıların %58,83'ü sağlık durumlarının mükemmel, %29,41'i ortalama, %11,76'si ise zayıf olduğunu söylemişlerdir. Toplumsal yalıtılma düzeyi orta derecede olan yanıtlayıcıların %28,57'si sağlık durumlarını mükemmel, %42,86'sı ortalama, %28,57'si ise zayıf olarak nitelemişlerdir. Toplumsal Yalıtılma düzeyleri yüksek olan yanıtlayıcıların %15,79'u sağlık durumlarını mükemmel, %36,84'ü ortalama, %47,37'si ise zayıf olarak belirtmişlerdir. Dağılıma bakıldığında, toplumsal yalıtım düzeyi düşük olan yanıtlayıcıların sağlık durumlarını daha iyi olarak algıladıkları, buna karşılık toplumsal yalıtım düzeyi yüksek olan yanıtlayıcıların sağlık durumlarını daha kötü olarak algıladıkları gözlenmiştir. (bkz. Tablo-8.3)

Sıra Yüzde Okuması: 50 kişi üzerinden yapılan araştırmaya göre sağlık durumunu mükemmel olarak niteleyen yanıtlayıcılardan %58,83'ünün toplumsal yalıtılma düzeyleri düşük, %23,53'ünün orta derecede, %17,64'ünün ise yüksek derecede olduğu gözlenmiştir. Sağlık durumlarını ortalama olarak niteleyen yanıtlayıcılardan %27,78'i toplumsal yalıtım düzeylerinin düşük, %33,33'ü orta düzeyde, %38,89'u ise yüksek olduğunu bildirmişlerdir. Buna karşılık sağlık durumlarının zayıf olduğunu belirten yanıtlayıcılardan %13,33 toplumsal yalıtımlarının düşük, %26,67'si orta derecede, %60 ise yüksek olduğunu söylemişlerdir. Bulgular sağlık durumlarını mükemmel olarak niteleyen yanıtlayıcıların toplumsal yalıtımlarının düşük olduğu, sağlık durumlarını zayıf olarak niteleyen yanıtlayıcıların toplumsal yalıtımlarının yüksek olduğuna işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, toplumsal yalıtım düzeyi ile algılanan sağlık durumu ters orantılı bir ilişki göstermektedir. (bkz. Tablo-8.4)

Çapraz Tablolarda Sıra Yüzde Okuması (bkz. Tablo-8.4)

ÖRNEK

Algılanan Sağlık Durumu	Toplumsal Yalıtılma Derecesi			
	Düşük	Orta	Yüksek	Toplam
Mükemmel	10 %58,83	4 %23,53	3 %17,64	17 %100,00
Ortalama	5 %27,78	6 %33,33	7 %38,89	18 %100,00
Zayıf	2 %13,33	4 %26,67	9 %60,00	15 %100,00
Toplam	17	14	19	50

Tablo 8.4
Sıra Yüzde Okuması

Frekans okuması bir önceki örnekte gösterildiği için, yukarıdaki tabloda yalnızca sıra yüzde okuması verilmiştir.

İstatistiksel cümlelerin oluşturulması sırasında kullanılan farklı ifade biçimlerine dikkat ediniz. İfadelerin karışık biçimde verilme nedeni, okuyucuya olası ifade biçimleri konusunda bilgi vermektir.

DİKKAT

Toplam Yüzde Okuması: Sütun ve Sıra yüzdesinden farklı olarak örneklemin iki değişkenle ilgili genel dağılımını gösterir. Bu nedenle nominal ölçekte olduğu gibi yüzde sıralaması büyükten küçüğe doğru sıralanır.

Toplumsal yalıtılma ve sağlık durumlarını algılama derecesine göre toplumsal yalıtılma derecesi düşük ve sağlık durumu mükemmel olan yanıtlayıcılar örneklemin beşte birini (%20), toplumsal yalıtılmanın yüksek ve sağlık durumları kötü olanlar ise yaklaşık diğer beşte birlik (%18) dilimi oluşturmaktadır. Hem toplumsal yalıtılması yüksek hem de sağlık durumu mükemmel olanlar örneklemin %6'sını, hem toplumsal yalıtımı düşük hem de sağlık durumu kötü olanlar ise yalnızca örneklemin %4'ünü oluşturmaktadır. (bkz.Tablo-8.5)

ÖRNEK

Çapraz Tablolar Toplam Yüzde Okuması (bkz. Tablo-8.5)

Tablo 8.5

Toplam Yüzde Okuması

Algılanan Sağlık Durumu	Toplumsal Yalıtılma Derecesi			
	Düşük	Orta	Yüksek	Toplam
Mükemmel	10 %20	4 %8	3 %6	17
Ortalama	5 %10	6 %12	7 %14	18
Zayıf	2 %4	4 %8	9 %18	15
Toplam	17	14	19	50 %100,00

SIRA SİZDE

Araştırmalarda neden istatistik kullanılır?

İki Değişken Arasındaki İlişkinin Varlığını, Yönünün ve Şiddetini Gösteren İstatistikler ve Yorumlanması

Araştırmada kullanılan değişkenlerin betimlenmesinden sonra araştırma probleminin yanıtını verebilmek için değişkenler arasındaki ilişkiler istatistiksel olarak sorgulanmaya başlar. Araştırma problemi en basit tanımıyla araştırma hipotezinin soru formunda oluşturulmuş hâlidir. En az iki kavram ya da değişken arasındaki ilişkiyi sorgular. Bir çalışmada niceliksel araştırma yöntemlerini kullanılıyorsa yer alan ilişki en az iki değişken arasındaki ilişkinin varlığını sorgulayan bir problem olacaktır. İki değişken arasındaki ilişkinin varlığı ise hipotez testi yapılarak kabul edilir ya da reddedilir. Hipotez testi yapabilmek için değişkenlerin yanıt kategorilerinin ölçeklerine göre ve değişkenler arasında önerilen ilişkinin türüne göre belirli istatistikler kullanılır. Hipotez testi ile ilgili daha geniş bilgi istatistik kitabında verilmektedir. Bu bölümde yalnızca iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına karar vermek için temel prensip verilecek ve örnekler bu prensibe göre yorumlanacaktır.

Bir araştırma hipotezinde iki değişken arasında önerilebilecek olan iki tür ilişki vardır: nedensel ilişki ve karşılıklı değişen ilişki. **Nedensel ilişki** iki değişkenden birincisinde meydana gelen belli bir yöndeki değişimin ikinci değişkende bir değişime neden olması, yol açmasıdır. Etkiyi yaratan değişkene **Bağımsız değişken**, etkilenen değişkene ise **Bağımlı değişken** denir. **Karşılıklı değişen ilişki**de iki değişkenin etkileşime girmesi sonucu her ikisinde de belli bir yönde değişim meydana gelmesidir. Ancak bu ilişki değişkenlerden hangisinin neden yaratıcı (bağımsız) olduğu hakkında bilgi vermez (Lin, 1976, s.20).

Değişkenler arasındaki ilişkiler belirli bir yön gösterir. **Pozitif yön** gösteren ilişkilere olumlu yönde değişen ilişkiler, **Negatif yön** gösteren ilişkilere ise olumsuz yönde değişen ilişkiler denir. Pozitif yön ya da olumlu ilişkinin anlamı iki değişen arasında **doğru orantılı** bir ilişki olmasıdır. Diğer bir deyişle, değişkenler arasında ikisi de artan ya da azalan ilişki gözlenir. Negatif yön ya da olumsuz ilişki anlamı ise iki değişken arasında biri artarken diğer azalan **ters orantılı** bir ilişki gözlenmesidir.

Örnek: Önceki bölümde sözü edilen toplumsal yalıtılma derecesi değişkenine (X) adını verelim. Kişinin algıladığı sağlık durumuna ise (Y) diyelim. “X arttıkça Y azalır” önermesi bize X ile Y arasında karşılıklı değişen olumsuz yönde bir ilişki olduğunu söyler. Kelimelere dönüştürdüğümüzde “Toplumsal yalıtım arttıkça, algılanan sağlık durumu kötüleşir” önermesiyle karşılaşırız. Eğer “X’deki artış Y’de azalmaya yol açar” biçiminde bir önerme oluştursaydık, bu önerme X ile Y arasında olumsuz yönde nedensel bir ilişki öneriyor olacaktı. Böyle bir önermenin kelimelerle ifadesi “Toplumsal yalıtılma düzeyindeki artış, algılanan sağlık durumunun zayıflamasına (kötüleşmesine) yol açar.”dır.

İlişkinin şiddeti, iki değişken arasındaki pozitif ya da negatif yöndeki ilişkide bağımsız değişkene bakarak bağımlı değişken üzerinde yapabileceğimiz tahminlerin ne derece güçlü olabileceğini anlatır. 0.00 ile 1.00 arasında değer alır. İlişkinin şiddeti **ilişki yok** noktasından **mükemmel ilişki** noktasına kadar geniş bir yelpazede yer alır. İlişki yok 0.00 değeri ile gösterilir ve iki değişkenin arasında ilişkili olmadığı ya da hipotezde yer alan bağımsız değişken hakkındaki bilgimizin bağımlı değişkende meydana gelebilecek değişimi tahmin etmemize imkân sağlamayacağı anlamına gelir. Mükemmel ilişki bağımsız değişken hakkındaki bilgimizin bağımlı değişkende meydana gelebilecek değişimi birebir tahmin etmemize imkan sağladığını gösterir. İlişki olumlu (pozitif) yönde ise +1.00, olumsuz (negatif) yönde ise (-1.00) ile gösterilir. Bizim burada yorumunu yapacağımız ilişki + ya da - yönde 0.01 ile 0.99 arasında yer alan ilişki şiddetidir. Sosyal bilimciler tarafından kullanılan yöntem bu iki değer arasında kalan alanı üç eşit parçaya ayırarak yorum yapmaktadır. Bu bölünme yazılı bir kural olmamakla birlikte eşit bölünme sağladığı için en çok kabul gören değerlendirme ölçütüdür. Bir ilişkinin şiddeti 0.01-0.30 arasında yer alıyorsa **zayıf** ilişki, 0.31-0.70 arasında yer alıyorsa **orta şiddete** ilişki, 0.71-0.99 arasında yer alıyorsa **güçlü ilişki** olarak yorumlanır. Şimdi, hipotezde yer alan iki değişken arasındaki ilişkinin varlığını test etmek, yönü ve şiddetini ölçmek için kullanılan istatistiklere ve yorumlarına göz atalım.

Aşağıda anlatılan istatistiklerin hesaplanmasında yaygın olarak kullanılan istatistik programı SPSS’dir. Sosyal bilimcilerin hangi istatistiği nerede ve hangi şartlarda kullanacağını bilmesi, program çıktısında görülen sayılardan bazılarını (hipotez testi yorumu açısından işlevsel olanları) yorumlayabilmesi yeterlidir.

DİKKAT

Her ikisi de nominal ölçekte iki değişken arasındaki ilişkinin varlığını test için Kay Kare; Şiddetini ölçmek için eğer hipotezde önerilen ilişki türü karşılıklı değişen ilişki ise Lambda, nedensel ilişki ise Tau istatistikleri kullanılır. Nominal ölçekle ilgili şiddet ölçmeye yarayan istatistikler ilişkinin yönünün pozitif mi, negatif mi olduğu söylemezler. (bkz. Tablo-8.6)

ÖRNEK

Ölçeklerine Göre İki Değişken Arasındaki İlişkinin Varlığını, Yönünü ve Şiddetini Gösteren İstatistikler

Tablo 8.6

Ölçeklerine Göre İki Değişken Arasındaki İlişkinin Varlığını, Yönünü ve Şiddetini Gösteren İstatistikler

Değişken Ölçekleri	İlişkinin Varlığı?	Yönü?	Şiddeti?
Nominal+Nominal	Kay Kare	Yön yok	Lambda Tau
Ordinal+Ordinal	Kay Kare	Gamma Somer's d	Gamma Somer's d
Aralık/Oran+Aralık/Oran	*	Korelasyon	Korelasyon

* Korelasyon şiddet ve yön belirten bir istatistik olmakla birlikte SPSS programı kullanıldığında korelasyon çıktısında olasılık değeri de gösterildiğinden iki değişken arasında ilişki olup olmadığına karar verilebilir.

Her ikisi de ordinal ölçekte iki değişken arasındaki ilişkinin varlığını test için Kay Kare; Şiddetini ölçmek için eğer hipotezde önerilen ilişki türü karşılıklı değişken ilişki ise Gamma, nedensel ilişki ise Somer's d istatistikleri kullanılır. Gamma ve Somer's d ilişkinin yönü ve şiddeti hakkında bilgi verir. (bkz. Tablo-8.6)

Aralık ya da Oran ölçeğindeki iki değişken arasındaki ilişkinin yönü ve şiddeti hakkında bilgi veren istatistik korelasyondur. Korelasyon iki değişken arasında doğrudan nedensel bir ilişki olduğunu varsayar. SPSS programı kullanırken korelasyon istatistiği aynı zamanda incelenen ilişkide “gözlenen değerlere dayalı olarak hesaplanan istatistikten daha uçlarda olma olasılığı” (Büyüköztürk, 2002, s.6) olarak tanımlanan p değeri verir. Bu değeri kullanarak aynı zamanda ilişkinin varlığını da test ederiz. Aşağıdaki tablo ölçeklerine göre değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını, yönünü ve şiddetini belirlemek için kullanılan istatistiklerin sınıflandırılması göstermektedir.

Araştırmacılar iki değişken arasındaki ilişkinin şans eseri faktörlerden kaynaklanmadığından emin olmak isterler. İlişkinin şans eseri faktörlerden kaynaklanmadığı yorumunu yapabilmek için bir “sınır” değeri gerekir. Bu sınır değere “anlamlılık derecesi” denir ve *alfa* (α) ile gösterilir (Elifson, 1982, s.314). Farklı alfa değerleri bulunmakla birlikte sosyal bilimcilerin en sık kullandığı alfa değerleri $\alpha=0.05$ ve $\alpha=0.01$ 'dir. p değeri ile alfa değerinin karşılaştırması sonucu, bir ilişkide gözlenen farklılıkların şans eseri olmayan faktörlerden mi meydana geldiği (farklılık anlamlı mı?) yoksa şans eseri mi oluştuğuna karar verilir. Bu karar için kural ($p \leq \alpha$) dır. “ p küçük eşit alfa” olarak ifade edilir. $p \leq \alpha$ şartı sağlandığında iki değişken arasındaki gözlemlenen farklılıkların anlamlı olduğuna (aralarında anlamlı bir ilişki bulunduğu), farklılığın şans eseri oluşmadığına karar verilir. Önceki bölümde verilen toplumsal yalıtılma derecesi ile algılanan sağlık durumu arasındaki ilişkiyi ele alalım. Tablo yorumlarından toplumsal yalıtılma derecesi düşük olan kişilerin sağlık durumlarını mükemmel olarak algıladıkları gözlenmişti. Bu farklılığın gözlenen değerlere dayalı olarak hesaplanan istatistikten daha uçlarda olma olasılığının $p=0.02$ olduğunu varsayalım. $\alpha=0.05$ için iki değişken arasında gözlenen farklılığın anlamlı olup olmadığına (aralarında anlamlı bir ilişki bulunması) karar verelim. $p \leq \alpha$ kuralı uygulandığında p değerinin alfadan küçük olduğu gözlenir. Bu durumda toplumsal yalıtılma derecesi ile algılanan sağlık durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu yani örnekte gözlenen eğilimin şans eseri faktörlerden kaynaklanmadığına karar verilir. Verilen istatistiksel kararların ve kullanılan değerlerin araştırma

raporunda sunumunu Raporlama ve Verilen Sunumu bölümünde yer alan Bulguların Sunumu alt başlığı altında bulabilirsiniz. SPSS programı kullanarak elde edeceğimiz Kay Kare ve Korelasyon istatistiklerinde de öncelikle p ve alfa karşılaştırması yaparak iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına karar verilir. Eğer anlamlı ilişki varsa ilişkinin yönü, şiddeti ve örneklem üzerinde gözlenen dağılımı hakkında bilgi verilir. (bkz. Tablo-8.7)

SPSS Çıktısında Kay Kare Yorumlaması

ÖRNEK

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp.Sig.(2-sided)
Pearson Chi-Square	12.852	4	.012
Likelihood Ratio	15.607	4	.004
Linear-by-Linear Association	8.538	1	.003
N of Valid Cases	281		

Tablo 8.7
Kay Kare Testi
Sonuçları

Hipotez: “Cinsiyetle Eğitim Düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır”. Nominal ölçekteki cinsiyet değişkeniyle, ordinal ölçekteki (diploma bazında ölçüme göre) eğitim düzeyi arasındaki ilişkinin varlığını görmek için Kay Kare testi alınmış olsun. SPSS çıktısı böyle bir tablo olacaktır.

Bu tabloda kay kare testi için verilen p değeri Asymp.Sig. (2-sided) yazan sütundaki ilk sayı olan 0.012 dir. 0.05 alfa değeriyle karşılaştırıldığında p değeri alfa değerinden küçük olduğundan *Cinsiyetle Eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğuna* karar verilir.

Korelasyon Yorumlaması

ÖRNEK

Hipotez: “Yaşın artması işten alınan doyumun artmasına neden olur”. Bu hipotezde yaşla işten alınan doyum arasında olumlu yönde ve nedensel bir ilişki öneriliyor. Veri kodlaması sırasında yaş ve işten alınan doyum değişkeninin yanıtları aralık ölçeğinde kodlanmışsa, hipotez testi için alınması gereken istatistik korelasyondur. SPSS programı kullanarak elde edeceğimiz korelasyon istatistiği şu şekilde belirecektir: (bkz. Tablo-8.8).

		YAŞ	DOYUM
YAŞ	Pearson Correlation	1,000	,716
	Sig. (2-tailed)	.	,000
	N	30	30
DOYUM	Pearson Correlation	,716	1,000
	Sig. (2-tailed)	,000	.
	N	30	30

Tablo 8.8
Korelasyon
Yorumlaması

Kaynak: Büyükköztürk (2002, s.34) Örnek tablo

Tablo Okuma: Yaş ve Doyum değişkenlerinin kesiştiği noktada yer alan Sig.(2-tailed) yazısı p değerini verir. p değeri 0.000 olarak görülmektedir. Alfa 0.01 için p değeri iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu gösterir. İlişkinin yönünü ve şiddetini gösteren satır Pearson Correlation yazısının karşılığında yer alan 0,716 değeridir ve pozitif sayıdır. İlişkinin şiddetini belirlemek için kullanılan öl-

çüte göre 0,716 yaş ve doyum arasında olumlu yönde kuvvetli bir ilişki olduğunu gösterir. Elde edilen sonuç hipotezi desteklemektedir.

Yorum Cümlesi: Yaş ve İştten Alınan Doyum arasında olumlu yönde ve kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre, kişiler yaşlanmaları yaptıkları iştten aldıkları doyumun artmasına neden olmaktadır.

NİTELİKSEL VERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ VE YORUMLANMASI

Niteliksel Araştırmalarda Ortak Veri Çözümleme Süreci

Niteliksel verinin çözümlenmesinde kuramsal yaklaşımla veri çözümü arasında çok yakın bir bağ bulunmaktadır. Söz konusu bağ verinin analizi sırasında odaklanılacak analiz birimlerini belirler. Bu nedenle niteliksel verinin çözümlenme ve yorumlanmasında temel olarak alınan kuramsal yaklaşımın çeşitliliği kadar veri çözümü ve yorumlamada farklılıktan söz edebilir. Ancak tüm niteliksel verilerin çözümlenmesinde ortak olan 3 süreç vardır: verinin ayıklanması, görsel olarak hazırlanması ve sonuç çıkarma (Kümbetoğlu, 2005, s.151-158; Marvasti, 2003, s.88-90; Yıldırım & Şimşek, 2005, s.221-240).

Veri ayıklama süreci, alan çalışmasından elde edilen ve yazıya geçirilmiş çalışma sonuçlarının ve alan çalışması sırasında tutulan gözlem notlarının araştırma sorusuna, araştırmacının kuramsal yaklaşımına, veri toplamak için kullanılan sorulara ve örnekleme, göre sınıflandırılmasını, yeniden düzenlenmesini ve ilgili olmayan verinin elenmesini içerir. Araştırma sorusunun kapsamı ayıklama kistasına göre daraltılarak doğrudan konuyla ilgili veriler dikkate alınır. Örneğin, aile içi şiddete maruz kalan kadınlar eşlerine nasıl tepki verirler? Böyle bir ayıklama kistası şiddetin türleri nedeniyle yüzlerce sayfalık, aralarında çok farklı tepkilerin bulunduğu veri yığını ile karşı karşıya kalmamıza neden olur. Eğer, şiddeti fiziksel şiddetle sınırlandırırsak o zaman eşi tarafından şiddetin diğer türlerine maruz kalan kadınlardan elde edilen veriler ayıklanmış olur. Veri ayıklama hiçbir zaman kistas dışı kalan verilerin bir daha kullanılmayacağı anlamına gelmez. Farklı bir çalışma için diğer verilerin de dahil edilerek yeni bir ayıklama süreciyle yeni bir çalışmada kullanılması sağlanır.

İkinci adım, ayıklanan **verinin görsel olarak hazırlanması**dır. Çalışmanızda kullanacağınız kavramları en iyi yansıtan cümlelerin metin içinden seçilmesidir. Verinin görsel olarak hazırlanması sırasında hem kavram şeması oluşturulur hem de rapor içinde sunulacak metinler hazırlanır (doğrudan alıntı yapılacak ya da metin içinde özetlenecek kısımların bu aşamada belirlenmesi yazım sırasında kolaylık sağlar).

Üçüncü adım, görsel olarak hazırlanan veriden **sonuç çıkarmadır**. Sonuç çıkarma, araştırmacının benimsediği niteliksel yöntem kullanan kuramların çözümleme birimi ve çözümleme türlerine göre değişir.

Veri Çözümleme Çeşitleri

Niteliksel veride kullanılan başlıca çözümleme çeşitleri, içerik çözümü, öykü çözümü, konuşma çözümü ve söylem çözümüdür. **İçerik** çözümlemesinde metin içindeki çözümleme birimlerinin sistematik olarak sayılması ve sınıflandırılmasından oluşur. **Öykü** çözümü, hangi öykülerin nasıl anlatıldığını anlamaya çalışır. **Konuşma** çözümü, gündelik konuşmalarda insanların sosyal gerçekliği ve düzeni nasıl oluşturduğunu anlamaya çalışır. **Söylem** çözümü

mesi farklı disiplinler tarafından farklı biçimlerde tanımlanmaya ve uygulanmaya çalışılmakla birlikte en genel anlamıyla sosyal gerçekliğin tanımlayıcısı ve yaratıcısı olarak söylem ve dilin çözümlenmesidir Marvasti, 2003, s. 107).

Çözümleme süreci açısından niceliksel araştırma ile niteliksel araştırma arasındaki en önemli fark nedir?

RAPORLAMA VE VERİLERİN SUNUMU

Rapor Yazımı Öncesi Dikkate Alınması Gereken Öğeler

Her araştırma bir soruya yanıt verir. Her araştırma raporun da elde edilen cevabın belirli kurallar çerçevesinde okuyucuya sunulmasıdır. Araştırma raporu yazmadan önce dikkate alınması gereken unsurlar şunlardır: (Lin, 1976, s.357-360).

1. Okuyucu kitlesi: Araştırma raporları farklı okuyucu kitlelerini hedef alır. Okuyucu kitlesini oluşturan temel gruplar, akademisyenler, kurumlarda çalışan alan uzmanları, uygulayıcılar ve hizmet verenler, sosyal politika ya da strateji geliştirenler ve araştırmaya destek veren kurumlardır. **Akademisyenlerin** bir araştırma raporundan beklentisi bilimsel bilgiye katkıda bulunmasıdır. Bu nedenle akademisyenlere sunulacak olan raporların özgün, bulgulara dayanan ve bilimsel yazım kurallarına kesin biçimde uyularak yazılmış olması gerekir. **Kurumlarda çalışan alan uzmanlarının** amacı belirli sorunların çözümleri için oluşturulacak politikalarda bilimsel bilgi ve yöntemlerden yararlanmaktır. Bu kişiler alanlarındaki gelişmelerden haberdardır. Bu okuyucu kitlesini hedef alan raporlarında araştırma bulgularının sorunların çözümünde nasıl kullanılabileceği gösterilmelidir. **Uygulayıcılar ve hizmet verenlerin** amacı sundukları hizmetler sırasında kullanabilecekleri bilgiyi edinmektir. Bu nedenle işlerini yaparken kendilerin yol gösterecek ya da istedikleri sonuca ulaşmalarına yardımcı olacak nitelikteki bilgilere ihtiyaç duyarlar. Sosyal çalışmacılar, öğretmenler, hemşireler v.b. meslek grupları bu tür okuyucu kitlesini oluşturur. **Sosyal politika ya da strateji geliştirenler**, mevcut politikalar ya da uygulamaların iyileştirmesine yönelik tavsiyeler veya alternatif çözümlerle ilgilenirler. Bu nedenle sunulacak araştırma raporlarında politikalarla ilgili sorunların çözümlerine dair tavsiyelere ağırlık verilmeli ve akademik dil en az düzeyde kullanılmalıdır. **Araştırmalara destek veren sponsor kurumlar**, destek verdikleri araştırma önerisinde yer alan araştırma sürecin tam olarak yerine getirilmesi ve bulguların araştırma önerisindeki amaçları desteklemesiyle ilgilenirler. Bu nedenle sponsor kurumlara sunulacak araştırma raporlarında teknik detaylara ağırlık verilmelidir. Bu bölümde anlatılacak araştırma raporu yazımı kurallarının da hedef okuyucu kitlesi akademisyenlerdir.

2. Araştırmacının amacı: Araştırmacılar farklı nedenlerden dolayı rapor yazarlar. Bu nedenler ilki mevcut kuramların ve kavramların doğrulanması ya da genişletilmesine yönelik bilgilendirmedir. En önemli nokta var olan kuram veya kavramlara yeni eklemeler yapılabilmesidir. İkinci neden, eski kuramların ve kavramların *reddedilerek yerine alternatiflerin* önerilmesidir. Üçüncü neden, uygulayıcıları ya da kamuoyuna yönelik *uygulanabilir, pratik bilgiler vermektir*. Araştırmacının rapor yazımındaki amacı, raporun yazı dilini ve raporda yer verilecek olan detayları etkiler.

3. Araştırma raporunun formatı: Araştırma raporunun formatı, rapora uygulanacak yazım kurallarıdır. Örneğin, sayfa kenarlarında bırakılacak boşluk, yazım için hangi karakterin kullanılacağı, karakter büyüklüğü, satır aralığı, içeriğin nasıl

düzenleneceği, kaynakça gösterme kuralları ve kaynakça yazım türleri, araştırma raporunun nerede yayınlanacağı ya da sunulacağı ile ilgilidir ve araştırma raporunun formatını belirler. Bir kitapta bölüm yazarken kullanılan format, bilimsel dergi ya da gazetede yayınlanacak yazının formatından farklılık gösterir.

4. Yazım tarzı: Yazım tarzı araştırma raporlarında kullanılacak cümlelerin dilbilgisi yapısıyla ilgilidir. Günümüzde araştırmacıların tercih ettiği yazım tarzı kişisel olmayan aktif cümlelerdir. Örnek olarak “A olayı ile ilgili olarak B sonucuna ulaştım” ya da “A olayı ile ilgili olarak B sonucuna ulaşılır” yerine “Veriler A olayının B sonucuna ulaşılacağını önermektedir” tarzı yazımı verebiliriz. Rapor yazımı sırasında net ve kolay anlaşılabilir cümleleri tercih ediniz. İkili anlamlar içeren kelimelerden kaçınınız.

5. Araştırma raporunun içerik düzenlemesi: Bu ünite de ele alınan rapor içeriği düzenlemesi özgün araştırma raporları için geçerlidir. Özgün araştırma raporlarının içeriği şu sırayı takip eder: Başlık, Özet, Giriş, Yöntem, Bulgular, Tartışma ve Sonuç, Notlar, Kaynakça ve Ekler. İçerik başlıklarının açıklamasını takip eden bölümde bulabilirsiniz.

6. Etik sorumluluk: Bir araştırmacının üç temel etik sorumluluğu vardır: 1. Araştırmasına katkıda bulunan yanıtlayıcılara; 2. Bilgilerin derlenmesi sırasında çalışmalarından yararlandığı diğer araştırmacılara; 3. Okuyucu kitlesine. Alan araştırmalarındaki en temel ilke “Bulduğun gibi bırak” ilkesidir. Bu ilkenin anlamı, alan araştırması sırasında size bilgi sağlayan kişilerin, araştırma tamamlandıktan sonra yasal ya da özel nedenlerden dolayı zarar görmemeleridir. Bu nedenle, bilgi toplama sırasında yanıtlayıcılara ait isim, telefon numarası, adres gibi kişisel bilgiler hiç kimseye verilmez. Araştırmacı, kişisel bilgileri de içeren ham verileri 5 yıl süreyle koruduktan sonra imha etmesi gerekir. Özgün araştırmaların **ham verilerini** 5 yıl süreyle saklama nedeni, araştırmaya destek veren kurumun ya da araştırma raporunun basılmak üzere gönderildiği bilimsel derginin araştırmacının dayandığı ham verileri isteme hakkının bulunmasıdır. Böyle bir durumda yanıtlayıcıların isim, adres, telefon numarası gibi kişisel bilgilerini çıkararak ham veri gönderilir. Bu veriler ya **meta analiz** için ya da araştırma sonuçlarının doğruluğunu kontrol etmek için kullanılır.

Araştırmacının etik sorumluluk taşıdığı ikinci grup, araştırma raporunda yer alan bilgilerin derlenmesi sırasında çalışmalarından yararlandığı diğer araştırmalara karşıdır. Bir başka araştırmacının özgün düşüncesini ya da çalışmasını, o kişiye atıfta bulunmadan alıntulamak bilgi hırsızlığıdır. Bir başka araştırmada yer alan yazara ait özgün düşünceler ister doğrudan kelime kelime alınsın, ister yazar o düşüncüyü kendi kelimeleriyle ifade etsin, mutlaka bu düşüncenin yer aldığı çalışmaya ve çalışmacıya atıfta bulunulmalıdır. Bu durumun tek istisnası “genel bilgilerdir”. Konuyla ilgili kaynaklarda yer alan ve atıf gösterilmeden verilmiş, doğrulukları genel kanıca desteklenen bilgiler, “genel bilgiler” olarak kabul edilir (Cuba, 2002, s.197). Örneğin, “Dünya yuvarlaktır” cümlesi genel bir bilgidir. Bu konuyla ilgili her kitapta aynı bilgi atıfta bulunulmadan verilir. Atıfta bulunma kuralları ve kaynakça gösterme ile ilgili detaylı bilgiyi ‘Rapor Yazımı: İçerik Düzenleme ve Verilerin Sunumu’ bölümünde yer alan ‘Kaynakça’ maddesinde bulabilirsiniz.

Araştırmacının etik sorumluluk taşıdığı üçüncü grup okuyucu kitlesidir. Araştırmacı raporunda yer alan tüm araştırma sürecinin “doğru” olarak okuyucuya sunul-

masından ve araştırma bulguları üzerinde “tahrifat” yapmamaktan sorumludur. Diğer bir deyişle, araştırma sürecinde yapmadığınız bir işlemi ya da ham veriden elde etmediğiniz bir sonucu araştırma raporunuza dahil etmeyiniz.

Rapor Yazımı: İçerik Düzenleme ve Verilerin Sunumu

Okuyucu kitlesi akademisyenler olan özgün araştırma raporlarının içerik düzenlenmesi ve veri sunumu genellikle standart bir format önerir. Bir araştırma raporunun içeriğini şu kısımlardan oluşur: Başlık, Özet, Giriş, Yöntem, Bulgular, Tartışma ve Sonuç, Notlar (isteğe bağlı), Kaynakça, Ekler (isteğe bağlı).

1. Başlık: İyi bir başlık az sayıda kelimeyle raporun konusunu okuyucuya anlatabilmelidir. Saygın bilimsel dergilerde başlık için konulan kelime sayısı sınırı 12-15 kelime arasında değişmektedir. Aşağıda sunulan örnekler saygın bilimsel dergilerde yayınlanmış makale başlıklarının ünite yazarı tarafından Türkçeye tercüme edilmesiyle oluşmuştur.

Makale Başlıkları

ÖRNEK

“Hayvan Hakları ve Feminist Kuram” (Donovan, 1990)

“Özürlülük Politikaları ve Feminizm: Uyumsuzluk mu? Sentez mi?” (Lloyd, 2001)

“Eviçi Şiddet ve İstihdam: Niteliksel Bir Çalışma” (Swanberg & Logan, 2005)

Verilen örneklerden makalelerin konusu ve çalışma türü hakkında kolaylıkla bilgi sahibi olabiliriz. “Hayvan Hakları ve Feminist Kuram” başlığından makale konusunun hayvan haklarının dayandığı temel kavramların feminist kuramın ataerkillik çözümlemesi arasında olumlu ya da olumsuz bir ilişki üzerine kuramsal bir tartışma okumaya hazırlandığımızı söyleyebiliriz. Benzer biçimde “Özürlülük Politikaları ve Feminizm: Uyumsuzluk mu? Sentez mi?” makale başlığı, bir önceki örnekte görüldüğü gibi iki farklı kuramın uyumunu hedefleyen çalışmalara yönelik eleştirel bakış açısından yazılmış kuramsal bir tartışma olduğu konusunda bizi bilgilendirir. “Aile İçi Şiddet ve İstihdam: Niteliksel Bir Çalışma”, diğer örneklerden farklı olarak bize eşleri tarafından şiddet gören kadınların çalışma yaşamıyla ilgili, özgün alan araştırmasına dayanan bir makale okumaya hazırlandığımızı belirtir. Niteliksel yönetim kullanıldığının belirtilmesi, konuyla ilgili olarak “niçin” ve “nasıl” sorularının yanıtlarını alacağımızı anlatır.

2. Özet: Çalışma özetinin 100-250 kelime arasında verildiği paragraftır. Özet içinde yer alması gereken bilgiler çalışmanın niceliksel, niteliksel ya da teorik bir tartışma olup olmadığına göre değişir. Ancak, çalışma türü ne olursa olsun özetin ilk cümlesi mutlaka çalışmanın amacını belirtmelidir.

Niteliksel Çalışma Özeti

ÖRNEK

“Prostat Kanseri Teşhisi Konmuş Erkekler Arasında Tamamlayıcı/Alternatif Tıp Kullanımı: Kullanım Yaygınlığı Ve Özellikleri

Amaçlar: Ontario’da (Kanada) prostat kanseri teşhisi konmuş erkeklerden rasgele örnekleme seçilenler arasında tamamlayıcı/alternatif tıp (TAT) kullanımının yaygınlığını ve kullanıcıların kullanmayanlardan farklılığını saptamak.

Yöntemler: Rasgele örnekleme belirlenen 696 prostat kanseri teşhisi konmuş erkeğe anket formu postalandı.

Bulgular: En son yanıt dönüş oranı %78.8 dir. Yaklaşık üçte biri (%29.8) TAT kullandıklarını belirtmişlerdir...(Diğer önemli araştırma bulgularının sunumu)...TAT

kullanıcılarını kullanmayanlardan ayıran üç özellik belirir. Hastalığı daha ileri derecede olan, TAT'ın etkisine inanan ama olası olumsuz etkileriyle ilgilenmeyenler aynı zamanda daha yüksek olasılıkla TAT kullanıcılarıydı. TAT kullanımı eğitim, gelir ve coğrafi yerleşimle ilişkilendirilemedi.

Sonuçlar: Veriler TAT kullanımının artık nüfusun özel bir kesimi olan oldukça iyi eğitilmiş ve yüksek hane geliri olan kişilere özgü bir durum olmadığını öneriyor... (Diğer önemli sonuçların sunumu)...Bulgularımız ürologların tüm hastalarına TAT kullanımlarıyla ilgili soru sormalarının gerekliliğini ortaya koyuyor" (Boon vd, 2003, s.849; Çev. O.B.Çetin).

DİKKAT

Örnek-8.10'da verilen özet Sağlık Bilimleri ile ilgili bir dergiden alınmıştır. Ancak, Sosyal Bilimlerle ilgili dergilerde de Amaçlar, Yöntemler, Bulgular ve Sonuçlar başlıkları verilmeden, benzer formatta özgün araştırma özeti kullanılır. Bu örneğin seçilme nedeni özet cümlelerin niceliksel araştırma özeti çözümlemesi için kolaylık sağlayıcı nitelikte olmasıdır.

ÖRNEK

Niteliksel Çalışma Özeti

"Şiddetle Sevmek: Aşk ve Şiddeti Uzlaştıran Stratejiler"

Bu araştırma dayak yiyen kadınlarla saldırgan eşleri arasındaki aşk ve şiddeti uzlaştıran stratejileri tanımlar ve çözümler. Veriler, amaca yönelik örneklem kullanılarak seçilen 14 çiftten elde edildi ve araştırma fenomenolojik geleneğe göre oluşturuldu. Bulgular biri aşk ve şiddetin ortak işlevselliğini temsil eden, diğeri ise ikisi arasında tamamen bir bölünme yaratan iki çeşit uzlaşmayı ortaya çıkardı. Bu bulgular iki önemli sonuca işaret etmektedir: (a) bir şiddet ortamında dahi çiftler arasında genellikle sevgi mevcuttur ve (b) dayak yiyen kadınlar ve eşleri genellikle aşk ve şiddet arasındaki bağlantıya benzer anlamlar yükler veya her ikisini birbirinden ayıran aynı stratejileri kullanırlar" (Borochowitz & Eisikovits, 2002, s.476; Çev. O.B.Çetin).

3. Giriş: Bir araştırma raporu girişi iki amaca hizmet eder: özgün araştırmanın ait olduğu disiplinindeki yerini belirlemek ve bir soruya yanıt vermek. Amaçlarla bağlantılı olarak Giriş bölümünde yer alması gereken unsurlar şunlardır: (a) araştırma problemi, (b) araştırma konusuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalar (c) araştırmanın sınırlılıkları. Araştırma problemi, giriş bölümünün ilk paragrafında yer almalıdır. Okuyucu araştırmanın problemini (hangi soruya yanıt verdiğini) ilk paragrafta öğrenebilmelidir. Araştırma konusuyla ilgili diğer çalışma sonuçlarının ya da iddialarının verilmesi, özgün araştırmanın disiplin içindeki yerini ve bilimsel bilgiye yapacağı katkıyı da açığa çıkarır. Araştırmanın sınırlılıklarının Giriş bölümünde belirtilmesi iki amaca hizmet eder: (1) araştırmanın çerçevesini belirleyerek yapılacak olan eleştirilerin bu çerçeve içinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgular ve (2) araştırma çerçevesi dışında kalan ama problemin farklı yönlerini ele almak isteyen başka araştırmalara yol gösterir.

4. Yöntem: Hem niceliksel hem de niteliksel araştırma raporlarında yer alan yöntem bölümü genel olarak araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliği ile ilgili bilgileri ve çalışma türünü (hipotez testi mi?, hipotez oluşturma çalışması mı?) içerir. Bu nedenle, **niceliksel yöntemin** kullanıldığı çalışmaların raporlanması sırasında yöntem bölümünde örneklem ile ilgili detaylı bilgi (örneklem büyüklüğü, ne tür bir evrenden seçildiği, neden bu büyüklüğün tercih edildiği ve nasıl belirlendiği), araştırmanın yapıldığı alan, araştırma soruları düzenlenirken kullanılan ve bir dizi cümleden oluşan ölçüm çizelgesi, bu çizelgenin kimlerden alındığı, hangi amaçla

neyi ölçmek için kullanılacağı, ölçüm çizelgenin güvenilirliği (hem alıntı yapılan kişini çalışmasında hem de bu çalışma içindeki güvenilirliği), araştırmanın nasıl düzenlendiği, alınacak olan istatistikler hakkında bilgi verilir. Örneklemin cinsiyet, yaş, eğitim durumu gibi genel sosyo-demografik özelliklere ait frekans dağılımının yöntem bölümünde verilmesi, bulgular kısmında ilişkilere ve diğer değişkenlerin betimlenmesine daha fazla yer açacağından zorunluluk olmamakla birlikte, tercih edilen bir uygulamadır.

Niteliksel yönetimin kullanıldığı araştırma raporlarının yöntem kısmı Chenail'e (1995) göre tanımlama, açıklama, yorumlama becerileriyle övünen araştırmacıların okuyucuyu belirsizlik içinde bıraktığı gerekçesiyle en çok eleştiri aldığı noktayı oluşturur. **Açıklık ilkesi** adını verdiği ilkeyle araştırmacının tüm becerilerini, araştırmada üstlendiği rolü ve veri toplama sürecini açıklarken okuyucuya karşı dürüst davranmak için kullanması gerektiğini, okuyucu ile araştırmacı arasındaki güven bağının araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğinden daha önemli olduğunu vurgular. Bunun yanında niceliksel yöntemi kullanan bir araştırmacının raporunda yer alması gereken her unsur niteliksel yöntemin kullanıldığı araştırma raporlarında da yer alır.

5. Bulgular: Niceliksel ve Niteliksel araştırma bulguların sunumu farklı anlamlar ifade eder. Örneğin, niteliksel araştırmada kuram, yöntem, analiz ve bulguların sunumu bütünlük oluşturur ama niceliksel yöntemde bulguların sunumu, verilerle kuramsal çerçeve bağlantısının sağlandığı noktadır. Aradaki farklılık şu şekilde de ifade edilebilir: bütün, parçaların toplamından daha farklı bir yapıdır (niteliksel araştırma), parçaların toplamı bütünü oluşturur (niceliksel araştırma). Bu nedenle, niceliksel araştırmada kuram, yöntem ve verileri birbirine bağlayan nokta verilerin sunulduğu bulgular bölümüdür.

Niceliksel Verinin Sunumu: Niceliksel verinin sunumunda üç aşama takip edilir: veri tablolarının hazırlanması, verinin düzenlenmesi ve paragrafların düzenlenmesi. **Tablolarının hazırlanmasında** dikkat edilecek noktalar; mümkün olduğu kadar az sayıda tabloda çok sayıda verinin sunulması, tabloların kolaylıkla okunabilir ve anlaşılabilir olması, yöntem kısmı yazılırken örneklemin özellikleriyle ilgili verilen istatistiklerin bulgular kısmında tablo ve yazı olarak tekrarlanmamasıdır. Örnekleme ait yöntem kısmında verilen istatistikler dışında kalan özellikler ve hipotez testinde kullanılacak değişkenlerin betimlenmesini gösteren istatistikler tek bir tablo halinde okuyucuya sunulabilir. Çok sayıda değişkenin tek tablo halinde sunumu hem sayfa sınırı olan raporda yer kazanmak hem de okuyucuya metin dışında karşılaştırma yapabileceği bilgileri toplum hâlde göstermek açısından önemlidir. Veri tabloları farklı formatlarda hazırlanır. Tablo formatını (tabloda yer alacak istatistikler, sıralama, matematiksel kısaltmalarla sunumu), kaynakça formatında olduğu gibi raporun yer alacağı kitap ya da derginin tercihi belirler. Bu nedenle çok sayıda kaynakça yazım formatı olduğu gibi çok sayıda tablo formatı da bulunmaktadır. Rapor yazım aşamasının başında kaynakça yazımı ve tablo formatı ile bilginin dergi ya da kitabın "yazım kuralları" bölümünden edinilerek rapor yazımı sırasında uygulanması araştırmacıyı daha sonra yaşanacak bazı sıkıntılardan ve ek işlerden kurtarır.

Verilerin düzenlenmesinde genellikle önce örneklemin yöntem bölümünde verilenler dışında kalan sosyo-demografik özelliklerinin ve araştırmada yer alan diğer değişkenlerin betimlenmesi yer alır. Daha sonra, sosyo-demografik değişkenlerle diğer değişkenler arasında ve hipotezleri test etmek için seçilen değişkenler arasında ilişkiyi gösteren istatistiklere yer verilir.

Niteliksel araştırmalarda bulgular bölümü, araştırma bulgularını kurama bağlayan en önemli bölüm, **paragraf içeriğinin düzenlenmesi** ise bağlantının ortaya konduğu alandır. Her paragrafın düzenlenmesinde genellikle takip edilen uygulama şöyledir:

- İstatistiksel bulgunun kelimelerle ifadesini içeren giriş cümlesi ve parantez içinde verilen formülle sayısal olarak gösterilmesi; Örnek: “Yanıtlayıcıların yaşlarıyla, “Doğa'nın Dengesi” yaklaşımını benimsemeleri arasında olumsuz yönde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir ($r = -0,135$, $p=0,020$, $\alpha=0,05$, $n=300$).
- Örneklem üzerinden bulgunun eğilim olarak açıklanması; Örnek: “Daha genç yaştaki yanıtlayıcılar, “Doğa'nın Dengesi” yaklaşımını daha fazla benimsemektedir.”
- Literatürde yer alan bulgularla karşılaştırılması,
- Sonuç cümlesi ve takip eden paragrafa bağlanması,
- Paragraf içeriğini gösteren bu kalıbın bulgular bölümünün sonuna kadar tekrarlanmasıdır.

Niteliksel Verinin Sunumu: Bu bölümde araştırmacıların niteliksel araştırmalardan elde ettikleri verinin sunumunda karşılaştıkları sorunlar için şematik ve uygulanabilir Chenail'in (1995) önerileri anlatılacaktır. Niteliksel verilerin sunumunda dikkat edilmesi gereken noktalar şunlardır: açıklık, verinin ön plana çıkarılması, parçaların birleştirilmesi, veri sunumu stratejileri.

Açıklık ilkesi yöntem, veri toplama ve kodlamayla ilgili detaylarda okuyucuya karşı samimi ve açık olunmasını gerektirir. Niteliksel yöntem yazımı için bir önceki bölümü gözden geçiriniz.

Verinin ön plana çıkarılması mümkün olduğu kadar çok örneğin bulguların sunumunda yer almasıdır. Ancak, yazılacak araştırma raporu, makale, sunum v.s. sayfa ve kelime sınırlılığı nedeniyle verinin tüm zenginliği, derinliği ve özgünlüğüyle yansıtılmasına imkân vermez. Bu nedenle her çalışmada “tek nokta” kuralı uygulanır. Örneğin çalışmanızda kişilerarası iletişimi inceliyorsanız, bu iletişimin bir noktasını ele alın ve mümkün olduğu kadar çok örnekle bu iletişimin noktasının farklı yönlerini yansıtmaya çalışın. Bulgular kısmında mümkün olduğu kadar çok verinin temsil edilmesinin ikinci yolu, veri ayıklama sırasında merkezi eğilimler, yol gösterici frekans tabloları, eğilim aralıkları gibi sınıflandırmalar yapmaktır. Bu durumda her kategoriye en fazla bir ya da iki örnekle destekleyebilirsiniz ya da konuşmaları özetlemek zorunda kalırsınız. Bu durum veriyi ön plana çıkarmaz. Yalnızca veri hakkında genel bir bilgi verilmiş olur.

Parçaların birleştirilmesi bulgular kısmında anlatacağınız öyküyü oluşturur. Her öykünün bir konusu ve yazım dili vardır. Her öykü bir mekanda geçer (karakterlerin yaşadığı mekan, araştırmanın yapıldığı mekan v.s.), Her öyküde karakterler, karakterlerin kendi öyküleri ve olaylara tepkileri vardır. Her öykünün bir ritmi, bir akışı vardır. Bulgular kısmında niteliksel verinin sunumunda aşağıda verilen sıralamayı takip edebilirsiniz.

- Bölüm başlığı
- Bulgunun sunumu
- Bulguyla ilgili ilk örneğin takdimi
- Bulguyla ilgili ilk örneğin görsel olarak sunumu (konuşmaların doğrudan alıntılanması)
- İlk örnekle ilgili yorum
- Bulguyla ilgili ikinci örneğe geçiş
- İkinci örneğin görsel olarak sunumu

- İkinci örnekle ilgili yorum
- Bulguyla ilgili sonraki örneğe geçiş ve aşamanın tekrarı
- Bölümün kapanışı

Veri sunumu stratejileri şunlardır: doğal sunum, basitten karmaşığa, ilk bulgu-son bulgu, niteliksel bilgi, kurama yönelik, öykü mantığı, en önemliden önemsize, dramatik sunum, düzensiz sunum. **Doğal sunum** çalışılan olayın doğal süreçlerini takip ederek sunulmasıdır. Olayın gerçekleşmesindeki aşamalar çalışmada aynı sırayı takip eder. **Basitten karmaşığa** doğru sunumda en basit örnekten başlayarak en karmaşık örneğe doğru bir sıralama kullanılır. Bu strateji okuyucuya sunumu daha iyi takip edebilme imkânı sağlar. **İlk bulgu-son bulgu** stratejisinde araştırmacının çalışma boyunca yaşadığı kişisel maceranın yansıtılması gibidir. Önce hangi bulgu elde edildi, sonra ne oldu biçimde sunulan veri, hem araştırmacının hem de araştırmada yer alanların öyküsünü anlatır. **Niteliksel bilgi** sunumu stratejisi niceliksel bilginin sunumunda izlenen stratejiye benzer. Veri merkezi eğilimler, aralıklar, kümeler ve frekanslar halinde sunulur. **Kurama yönelik** sunum stratejisinde araştırmacının kuramsal bakışına ya da farklı kuramlarda olgunun değerlendirilmesine göre veriler düzenlenir. **Öykü mantığının** kullanıldığı veri sunumunda araştırmacı verilerin düzenlenmesini bir öykü teması oluşturacak şekilde yapar. Veriler öyküyü anlatır. **En önemliden önemsize** veri sunumunda en önemli bulgular en başta verilir, daha sonra detaylar sıralanır. **Dramatik sunum** stratejisi en önemliden önemsize doğru yapılan sıralamanın tam tersidir. Sürprizler ve öngörülemeyen keşifler en sona saklanır. **Düzensiz** sunum stratejisinde ise belli bir düzen takip edilmeden veri rasgele sıralandığı için araştırmacı neden böyle bir sıralama takip ettiğini açıklayamaz (Chenail, 1995).

6. Tartışma ve Sonuç: Araştırma raporunun tartışma bölümünü iki amaca hizmet eder: (1) Giriş bölümünde sorulan soruların yanıtları verilir, (2) Çalışmanın alanla ilgili yapılacak diğer çalışmalar üzerine olası etkilerini anlatır. Bu nedenle araştırma raporlarının tartışma ve sonuç bölümünde hipotezler ve verilerin hipotezleri ne derece desteklediği, araştırma bulgularının kuramsal açıdan önemi ve araştırma raporunun gelecek araştırmalara hangi yönden katkısının olacağı (alternatif bir yöntem, bir çözümlemeye yeni değişkenlerin eklenmesi v.b.) mutlaka belirtilmelidir (Cuba, 2002, s.116-118).

7. Notlar: Araştırma raporu içinde metin bütünlüğünü bozmamak için verilemeyen ama okuyucuyu bilgilendirmeye yönelik kısa açıklamalar metin içinde bulunması gereken yerler numaralandırılarak ya her sayfanın sonunda dipnot olarak ya da metin bittikten sonra notlar başlığı altında toplu halde verilir. Notlar araştırmacının isteğine bağlı olarak verilir. Her araştırma raporunda notların yer alması zorunlu değildir.

8. Kaynakça: Metin içinde bir düşünce ya da çalışmaya atıfta bulunulan yazarın ve çalışmanın okuyucular tarafından kolaylıkla ulaşılabilecek şekilde tanıtılmasıdır. **Atıfta bulunma** ise araştırma raporunun yazılması sırasında yararlanılan çalışmaların ve yazarlarının okuyucuya tanıtılmasıdır. Konuyla ilgili diğer kitaplarda da atıfsız olarak yer alan 'genel bilgiler' dışında, bir başka yazarın özgün düşünce ve çalışmalarından yararlandığı durumda;

- 1-3 cümle arasındaki ve yazarın özgün kelimelerinin kullanıldığı alıntılar “ ” işareti için yazıldıktan sonra metin içinde yazarın soyadı, çalışmanın basım yılı ve çalışmanın hangi sayfasında/sayfaları arasında yer aldığı gösterilerek atıfta bulunulur.

ÖRNEK

Küresel ısınma “dünya çapında genel sıcaklığın artması” olarak tanımlanmaktadır (Hotunluoğlu, 2007, s.109). Çift tırnak içinde yer alan kelimeler doğrudan yazarın çalışmasında kullanılan kelimelerdir. Bu nedenle tırnak içinde verilmiştir.

- b. Bir paragrafa kadar olan ve yazarın özgün kelimelerinin kullanıldığı alıntılar “ ” işareti içinde yazıldıktan sonra, yazı karakterinin ölçüsü ve satır aralığı küçültülerek ve metin ortalanarak verilir. Yazarın soyadı, çalışmanın basım yılı ve alıntının yapıldığı sayfa numarasını içeren atıf formatı ya alıntının başlamasından önceki cümle sonunda ya da alıntı bittikten sonra tırnak işareti bitiminin hemen dışında ve parantez içinde verilir.

ÖRNEK

Verilecek olan örnek yazarın kullandığı kelimeler değiştirilmeden verildiği ve 3 cümleyi geçtiği için çift tırnak içinde, daha küçük yazı karakteri ölçüsünde, satır aralığı ve metin ortalanarak verilecektir. Tırnak içindeki üç nokta işareti, alıntı öncesi özgün metin içinde önceleyen cümleler olduğunu belirtir.

“...kişilerin çalışma, sağlık, eğitim gibi temel baklarından yararlanamamaları, yurttaş olmanın getirdiği siyasal baklardan haberdar bile olamadan, yoksun kalmaları, toplumda gelir adaletsizliği ve uçurumunu artıran bir etken olmasının yanı sıra kişinin kendisini dışlanmış, çaresiz, topluma aidiyet duygularının zayıfladığı bir sürece neden olarak toplumsal kutuplaşmaları artıran bir rol oynamaktadır.” (Açıklam, 2007, s.61)

- c. Başka bir yazara ait düşünce, yorum, tanım, açıklama ya da gruplamalar, araştırma raporunda tamamen farklı kelimelerle ifade edilse ve farklı gruplamalar yapılsa bile **mutlaka** diğer yazarın çalışmasına atıfta bulunulmalıdır. Çünkü burada ifade farklılığı olsa bile düşünce, yorum ya da tanım bir başkasına ait olacağından atıfta bulunulması gerekir. Konuyla ilgili daha fazla materyal okudukça hangi bilgilerin genel, hangilerinin yazara ait olduğu konusunda fikir edinebileceksiniz. Pratik bir uygulama olarak, raporunuzda verdiğiniz bilgi size ait olmadığı hâlde genel bilgilere girip girmediğini öğrenmek istiyorsanız o konuyla ilgili önemli kaynakları araştırın. Önemli sayılan en az üç kaynaktan aynı bilgi farklı kelimelerle ve atıfta bulunulmadan veriliyorsa, bu bilgiyi siz de farklı kelimelerle ve metin içinde atıfta bulunmadan verebilirsiniz. Ancak, genel bilgiye ulaştığımız kaynakları da kaynakçada göstermeniz gerekmektedir.

Kaynakça yazım formatı materyalin türüne ve nereden alındığına göre değişir. Örneğin derleme bir kitapta yer alan bir makalenin kaynakça yazımı, akademik bir derginin yazarlardan istediği kaynakça formatından farklılık gösterir. Kaynakçada atıfta bulunulan çalışma bir kitapta yer alıyorsa, yazar adı, basım yılı, çalışmanın adı, hangi şehirde ve hangi yayınevi tarafından basıldığı verilir. Eğer çalışma bir dergide yer alıyorsa, yazarın soyadı, basım yılı, çalışmanın adı, derginin adı, çalışmanın yer aldığı cilt ve sayı, çalışmanın dergi içinde başlangıç ve bitiş sayfa sayıları verilir.

ÖRNEK

Tufan, İ. (2002). Kitap örneği Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık. İstanbul: Aykırı Yay.

Dergide yayınlanan makale örneği

ÖRNEK

Kasapoğlu, A. (2001). Sosyal Sorunlar ve Sağlık. Toplumbilim, S.13,ss.23-38.

İnternet örneği Adalet Hizmetlerinde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2000). DPT. vii, 89 s. DPT.2506 - ÖİK.526), (<http://ekutup.dpt.gov.tr/adaletbi/oik526.pdf>).

ÖRNEK

9. Ekler: Okuyucunun araştırma raporunu daha iyi takip edebilmesine yardım etmek için raporun sonuna eklenecek materyaldir. Örneğin, soru formu ya da metin içinde verilmeyen tablolar sınıflandırılarak ve numaralandırılarak rapora eklenir. Ekler kısmı araştırma raporları için zorunlu bir bölüm değildir. İsteğe bağlı olarak kullanılır.

Özet

Niceliksel verileri çözümleyebilme ve yorumlayabilme

Niceliksel veri çözümlemesinden tek değişkenlerin betimlenmesinde nominal ve ordinal ölçek kullanan değişkenler için frekans dağılımı ve yüzde tabloları, aralık ve oran ölçeği kullanan değişkenler için merkezi eğilim ve değişkenlik (dağılım) ölçümleri kullanılır. En çok kullanılan merkezi eğilim ölçümü aritmetik ortalama, dağılım ölçümü ise standart sapmadır. İki değişken arasında ilişkinin varlığını ispat için kullanılan istatistikler ise nominal ve ordinal ölçek için Kay Kare'dir. İlişkinin yönü ve şiddeti, lambda, tau, gamma ve somer's d istatistikleri kullanılır. Aralık ve oran ölçeğindeki değişkenler arasında ilişki olup olmadığı, ilişkinin yönü ve şiddeti korelasyonla belirlenir.

Niteliksel verileri çözümleyebilme ve yorumlayabilme

Niteliksel veri çözümlemesi ve yorumlaması, araştırmacının seçtiği kuram ve çözümleme türüne göre değişir. Genel olarak kullanılan çözümleme türleri, içerik analizi, öykü analizi, konuşma analizi ve söylem analizidir.

Özgün araştırma raporu için gerekli aşamaları ve veri sunumlarını takip ederek araştırma raporu hazırlayabilme

Rapor yazımı öncesi dikkat alınması gereken unsurlar okuyucu kitlesi, araştırmacının amacı, araştırma raporunun formatı, yazım tarzı, araştırma raporunun içerik düzenlemesi ve araştırmacının etik sorumluluklarıdır. Özgün bir araştırma raporunda yer alması gereken bölümler, başlık, özet, giriş, yöntem, bulgular, tartışma ve sonuç, notlar, kaynakça ve ekler olarak sıralanabilir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi niceliksel veri çözümlemesinin özelliğidir?
 - a. Kelimelerin sayılara-sayıların işleme-işlem sonucunun kelimelere dönüştürülmesi
 - b. Kelimelerin sıklığını sayarak içerik çözümlemesi yapılması
 - c. Dilin kullanımına bakarak toplumsal gerçeklik hakkında bilgi edinilmesi
 - d. Cevaplayıcıların anlattıkları öykülerin çözümlenmesi
 - e. Cevaplayıcılardan elde edilen bilgilerin yorumlanması
2. Tek değişkenlerin betimlenmesinde nominal ve ordinal ölçek için hangi istatistikler kullanılır?
 - a. Kay Kare
 - b. Frekans ve yüzde dağılımı
 - c. Korelasyon
 - d. Aritmetik ortalama, standart sapma
 - e. Lambda ve Tau
3. Ordinal ölçekteki iki değişken arasındaki ilişkinin varlığını test etmek için kullanılan istatistik aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Gamma
 - b. Korelasyon
 - c. Kay Kare
 - d. Tau
 - e. Mod
4. Niteliksel çözümlemede verilerin sınıflandırılması, yeniden düzenlenmesi ve gereksiz olanların elenmesi sürecine ne ad verilir?
 - a. Görsel sunum
 - b. Sonuç çıkarma
 - c. İçerik çözümleme
 - d. Veri ayıklama
 - e. Söylem analizi
5. Sosyal gerçekliğin nasıl düzenlendiğini anlamak için gündelik konuşmaların çözümlenmesini öneren çözümleme çeşidine ne ad verilir?
 - a. Konuşma çözümlemesi
 - b. Söylem çözümlemesi
 - c. İçerik çözümlemesi
 - d. Öykü çözümlemesi
 - e. Örnek olay sunumu
6. Sundukları hizmetler sırasında kullanabilecekleri bilimsel bilgiye ihtiyaç duyan okuyucu kitlesi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Kurumlarda çalışan alan uzmanları
 - b. Uygulayıcılar ve hizmet verenler
 - c. Akademisyenler
 - d. Politika geliştirenler
 - e. Araştırmaya destek veren sponsor kurumlar
7. Araştırma raporunun giriş kısmında yer alması **gerçek olmayan** bilgi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Araştırma problemi
 - b. Literatür taraması
 - c. Örneklem bilgisi
 - d. Araştırmanın sınırlılıkları
 - e. Araştırmanın sonucu
8. Açıklık ilkesi ne demektir?
 - a. Araştırma süreciyle ilgili okuyucuya karşı dürüst olunması
 - b. Araştırmanın her türlü okuyucuya açılması
 - c. Araştırmada açık uçlu sorular sorulması
 - d. Araştırmanın açık alanda yapılması
 - e. Araştırma raporunda sayfa kenarında açıklık bırakılması
9. Aşağıdakilerden hangisi niceliksel verinin sunumunda dikkat edilmesi gereken noktalardan biri **değildir**?
 - a. Tabloların hazırlanması
 - b. Verilerin düzenlenmesi
 - c. Paragrafların düzenlenmesi
 - d. Kaynakçanın oluşturulması
 - e. Örneklemde verilen istatistiklerin yeniden bulgular kısmında sunulmaması
10. Metin içinde okuyucuya yararlanılan kaynakların tanıtılmasına ne ad verilir?
 - a. Atıfta bulunma
 - b. Kaynakça yazımı
 - c. Tanıtım yazısı
 - d. Araştırma formatı
 - e. Etik sorumluluk

Yaşamın İçinden

tüm gazeteler

9.03.2009

“Kadına şiddeti tartışırken kamplaşmayalım

Kadınlardan ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı Nimet Çubukçu, şiddetin kuşaktan kuşağa sorun çözme biçimi olarak aktarıldığını belirterek, ‘Şiddete yönelik kavramlar tartışırken, şiddeti tartışırken ideolojik kamplaşmalardan, söylemlerden, suçlamalardan, kutuplaşmalardan, mümkünse ezberlerden kaçmamız gerekiyor’ dedi.

Hürriyet, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, CNN Türk ve Çağdaş Eğitim Vakfı’nın ev sahipliğinde ve İstanbul Valiliği’nin desteğiyle düzenlenen uluslararası ‘Aile İçi Şiddete Son! Konferans 2006’, aile içi şiddetle mücadelede erkeklerin, özel sektörün ve devletin rolü ana temasıyla Bahçeşehir Üniversitesi’nde başladı.

Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı Nimet Çubukçu, konferansın açılışında yaptığı konuşmada, kadına ve çocuğa yönelik şiddetin dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye’de önemli ve yaygın bir sorun olarak devam ettiğini söyledi.

Şiddetle mücadele konusunda ulusal ve uluslararası çabanın artarak sürmesinin tek umut verici gelişme olarak nitelendiren Çubukçu, 1994 yılında yapılan araştırmaya göre, Türkiye’de ailelere yönelik fiziksel şiddetin yüzde 34’ün, çocuklara yönelik fiziksel şiddetin ise yüzde 46 oranında olduğunu kaydetti.

‘ŞİDDET GÖRENLERİN YÜZDE 85’İ ÇARESİZLİKTEN KABULLENİYOR’

Çubukçu, Türkiye’de son 10 yıldır aile içi şiddete ilişkin yeterli istatistik bulunmadığını belirterek, bu yıl içinde yeni bir araştırma çalışması başlatacaklarını ifade etti. Aile içinde sadece kadınlar, çocuklar değil, yaşlılarında şiddetle karşı karşıya kaldığını dile getiren Bakan Çubukçu, anne ve babasından şiddet gören çocuğun şiddetli yüzde 75 oranında kendi hayatına yansıttığını, şiddetli görenlerin yüzde 85’inin de şiddet karşısında yapılacak fazla bir şeyin olmayacağını düşündüğünü aktardı.

Kaynak: Yeni şafak 17.11.2006 www.tumgazeteler.com

Kısaltılarak alıntılanmıştır. Erişim tarihi: 9.03.2009

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız yanlışsa “Niceliksel Verinin Çözümlemesi ve Yorumlanması” konusunu yeniden okuyunuz.
2. b Yanıtınız yanlışsa “Tek Değişkenin Betimlenmesi” konusunu yeniden okuyunuz
3. c Yanıtınız yanlışsa “İki Değişken Arasındaki İlişkinin Varlığını, Yönünün ve Şiddetini Gösteren İstatistikler ve Yorumlanması” konusunu yeniden okuyunuz
4. d Yanıtınız yanlışsa “Niteliksel araştırmalarda ortak veri çözümleme süreci” konusunu yeniden okuyunuz
5. a Yanıtınız yanlışsa “Veri çözümleme çeşitleri” konusunu yeniden okuyunuz
6. b Yanıtınız yanlışsa “Rapor Yazımı Öncesi Dikkate Alınması Gereken Öğeler” konusunu yeniden okuyunuz
7. c Yanıtınız yanlışsa “Rapor Yazımı: İçerik Düzenleme ve Verilerin Sunumu” konusunu yeniden okuyunuz
8. a Yanıtınız yanlışsa “Rapor Yazımı: İçerik Düzenleme ve Verilerin Sunumu” konusunu yeniden okuyunuz
9. d Yanıtınız yanlışsa “Rapor Yazımı: İçerik Düzenleme ve Verilerin Sunumu” konusunu yeniden okuyunuz
10. a Yanıtınız yanlışsa “Rapor Yazımı: İçerik Düzenleme ve Verilerin Sunumu” konusunu yeniden okuyunuz

Sıra Size Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Miktar ölçen aralık ve oran ölçeklerindeki değişkenlerde kategori sayısı çok fazla olacağından anlamlı frekans dağılımı elde etme imkanı yoktur. Bu nedenle, genel olarak verinin dağılımını gösteren ve dört işlemle elde edilen istatistikler kullanılır.

Sıra Sizde 2

Araştırmalarda istatistik kullanmanın en önemli nedeni araştırma problemin verilecek olan cevabın büyük sayılarla desteklenmesidir. Toplumsal araştırmalarda istatistik kullanımının kuramsal temelini pozitivism oluşturur. Detaylı bilgi için kitabınızda pozitivismle ilgili bölümü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde 3

Çözümleme süreci açısından niceliksel ve niteliksel araştırma arasındaki en önemli fark, niceliksel araştırmada araştırmacının nesneliliğinin sayılarla yansıtılması, niteliksel araştırmada ise araştırmacının kuramsal yaklaşımı doğrultusunda çözümleme yapabileme özgürlüğüdür.

Sıra Sizde 4

Bulduğun gibi bırak ilkesi, araştırmaya bilgi sağlayan kişilerin araştırma tamamlandıktan sonra kişisel bilgilerinin araştırmacı tarafından titizlikle korunarak, araştırmayla ilgili olmayan kişilerin eline geçmesinin önlenmesidir. Bu nedenle bilgi kaynağı araştırmayla ilgisi olmayan kişilere açıklanmaz.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Açıkalın, N. (2007). Enformal Sektör ve Yoksulluk: Kenttsel İşgücü Pazarı Üzerine Etkileri, İstanbul ve Gaziantep Örnekleri. **Sosyo Ekonomi**. C.3, S.6, ss.43-62.
- Boon, H., Westlake, K., Steward, M., Gray, R., Fleshner, N., Gavin, A., Brown, J.B., Goel, V. (2003). Use of Complementary/Alternatif Medicine By Men Diagnosed With Prostate Cancer: Prevalence And Characteristics. **Urology**. 62(5): 849-853.
- Borochowitz, D.Y., Eisikovits, Z. (2002). To Love Violently: Strategies for Reconciling Love and Violence. **Violence Against Women**. 8(4):476-494.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi Elkitabı**. Ankara: PegemA Yayıncılık
- Chenail, R.J. (1995). Presenting Qualitative Data. **The Qualitative Report**. 2(3). <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR2-3/presenting.html>. Erişim tarihi: 7.03.2009.
- Cuba, L. (2002). **A Short Guide to Writing About Social Science**. 4.ed. London, New York: Longman.
- Donovan, J. (1990). Animal Rights and Feminist Theory (Çev. Hayvan Hakları ve Feminist Kuram), **Signs**. 15(2):350-375.
- Elifson, K. (1982). **Fundamentals of Social Statistics**. Reading, Mass: Addison-Wesley.
- Hotunluoğlu, H. & Tekeli, R. (2007). Karbon Vergisinin Ekonomik Analiz ve Etkileri: Karbon Vergisinin Emisyon Azaltıcı Etkisi Var mı?. **Sosyo Ekonomi**. C.3, S.6. ss.107-126.
- Kümbetoğlu, B. (2005). **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lin, N. (1976). **Foundations of Social Research**. New York: McGraw-Hill.
- Lloyd, M. (2001). The Politics of Disability and Feminism: Discord or Synthesis?. (Çev. Özürlülük Politikaları ve Feminizm: Uyumsuzluk mu? Sentez mi?). **Sociology**. 35(3):715-728.
- Marvasti, A. (2003). **Qualitative Research in Sociology: An Introduction**. London: Sage Publication.
- Swanberg, J.E. & Logan, T.K. (2005). Domestic Violence and Employment: A Qualitative Study. (Çev. Eviçi Şiddet ve İstihdam: Niteliksel Bir Çalışma). **Journal of Occupational Health Psychology**. 1(3):3-17.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Sözlük

A

Açıklayıcı araştırma: Olgular arasındaki nedensellik ilişkisini açıklamayı amaçlayan, hipotez sınamaya yönelik olan araştırma tipi.

Alt yapı: Marx'ın yaklaşımında bir toplumun ekonomik yapısını tanımlamada kullanılan bir kavram.

Anket: Önceden hazırlanmış olan soruların cevaplayıcılara posta ile gönderilmesi, telefon yoluyla, internet üzerinden ya da yüz yüze sorulmasından oluşan nicel veri toplama tekniği.

Aralık Ölçeği: Karşılıklı dışlama, ortak kapsayıcılık ve kategoriler arasında hiyerarşik sıralama gösterir. Ek olarak zorunlu bir sıfır "0" noktası vardır. Anlamı dört işlemi içeren istatistikler kullanılabilir. Sürekli değişkenlerde kullanılır. Kategorileri miktar ölçer. Yaş, boy, kilo, gelir, çocuk sayısı v.b. değişkenler aralık ölçeğindeki değişkenler.

Araştırma Evreni: Araştırma probleminin cevaplanmasıyla ilgili olan bütün insanlar, araştırmacının belirttiği koşullara uyan grubun tamamı.

Aydınlanma: 18 yüzyılda Batı Avrupa'da ortaya çıkan ve bilim ve akıl yoluyla insanlığın gelişiminin ve ilerlemesinin daha iyiye doğru olacağı inancını taşıyan bir düşünce sistem.

B

Betimlemek: Bir nesnenin kendine özgü niteliklerini tam ve açık bir biçimde söz veya yazı ile anlatmak, tasvir etmek, göz önünde canlandırmak.

Betimleyici araştırma: Araştırma konusu hakkında genel bir bakış açısı kazanmak için ya da bir olgu ya da durumu derinlemesine bir şekilde anlamak için oldukça uygun olan, çalışılan olgu ya da örneklem hakkında elde edilen verilerin betimlenmesi ve temel özelliklerinin tasvir edilmesini içeren araştırma tipi.

Betimsel: Tasvirî, tasvir eden, betimleyen.

Bilim: Doğal veya toplumsal dünyada olgular ve olgular arasındaki ilişkilerin sistematik olarak incelenmesi faaliyetidir.

Boylamsal araştırma: Sosyal olguların gelişimini izleyen ve tekrarlanan ölçümler içeren araştırma tipi.

D

Değişken: Varlıklara göre farklı değerler alabilen özellik ya da durum.

Diyalektik: Genel olarak çelişki ve yeniden çözüm (tez-anti-tez-sentez) şeklinde işleyen değişme sürecini tanımlamada kullanılan bir kavram.

E

Eğilim araştırması: Araştırma evreninden seçilen farklı örneklem gruplarından belirli zaman aralıklarıyla veri toplanmasını ve araştırma evreninde zaman içinde meydana gelen değişimlerin incelenmesini içeren boylamsal araştırma tipi.

G

Geçerlik: Ölçüm aracının konusuna uygun olma ve bu konuyu hatasız bir şekilde ölçme, yani gerçekten ölçmek istediği şeyi ölçme derecesi.

Geçici Hipotez: Ad hoc hipotez olarak da bilinen, ortaya çıkan anomalilerin teoriyle uyusabilmesi için bir teoriye eklenen, teorinin yanlışlanmasını önlemek amacı taşıyan hipotez.

Görüşme: Genellikle iki kişi arasında, belirli bir konuda bilgi almak amacıyla yapılan konuşmalar.

Gözlem: Kendiliğinden oluşan ya da bilinçli olarak hazırlanan olayların, belirlenen sıra içinde sistematik ve amaçlı bir biçimde incelenmesi.

Güvenirlilik: Bir ölçümün tekrar tekrar yapılması sonucunda yine aynı sonuçların elde edilme, yani ölçümün kendi içinde tutarlı olma derecesi.

H

Hermeneutik: En kaba tanımıyla Hermeneutik, insan eylemlerini ve insan eliyle yapılmış şeyleri ve yazılmış metinleri yorumlamaya yönelik bir teori ve yöntem.

Hipotetik Tümdengelim: Tümdengelim yoluyla gözlemlerden yola çıkarak hipotez oluşturulmasını ve hipotezin doğruluğunun sınanmasını içeren yöntem.

Hipotez: İki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişki hakkında, doğrulanabilecek ya da yanlışlanabilecek olan ifade.

İ

İdeal tip: Weber sosyolojisinde belirli bir tarihsel dönemde ortaya çıkan olayları analiz etmek amacıyla araştırmacının gerçeklik hakkında sahip olduğu kanıtlara ve gözlemlere dayanarak geliştirdiği yönetsel bir araç.

İşlemselleştirme: Kavramların ölçülebilir değişkenler haline getirilmesi, gözlemlenebilir sosyal etkinlikler şeklinde tercüme edilmesi süreci.

K

Kavram: Ortak bir şeye sahip olduğunu düşündüğümüz bir dizi davranış, tutum ve özelliğin soyut özeti.

Kesintili Değişken: Kategori birimleri nitelik ölçer.

Kesitsel araştırma: Zamanda sadece bir noktayı yansıtan gözlemlere dayanan, bir olgunun ya da örneklemin belirli bir zamandaki halini gözlemlemeyi içeren araştırma tipi.

Keşfedici araştırma: Araştırma probleminin net olmadığı ve araştırmacının konuyla ilgili yapılandırılmış veri toplama araçları geliştirecek kadar bilgi sahibi olmadığı durumlarda yapılan, araştırmacıya konuyla ilgili ön bilgi sağlayan araştırma tipi.

Kohort araştırması: Araştırma evreninin ortak özelliklere sahip alt gruplarının (kohortlar) zaman içinde geçirdikleri değişimi ölçmeyi amaçlayan boylamsal araştırma tipi.

Kohort: Araştırma evreninde belirli bir dönem içinde belirli bir özelliğe olan kişilerin oluşturduğu grup.

L

Literatür taraması: Belirli bir konuda önceden yapılmış çalışmalarında elde edilmiş bilgilerin incelenmesi, önemli noktalarının gözden geçirilmesi ve özetlenmesi.

M

Modernite: Günümüz toplumunun 18. yüzyılda ortaya çıkan aydınlanma düşüncesi bağlamında sosyal ve ekonomik yönden biçimlenmesi ve düzenlenmesi.

N

Nicel: Nicelikle ilgili olan.

Nicelik: Bir şeyin sayılabilen, ölçülebilen veya azalıp çoğalabilen durumu, çokluk, miktar.

Nitel: Nitelik bakımından, nitelikle ilgili, niteleyici.

Nitelik: Bir şeyin nasıl olduğunu belirten, onu başka şeylerden ayıran, bireyin, nesne veya yaşantının bir yönünü ötekilerden ayırt etmeye yarayan özellik, vasıf ya da durum.

Nominal (Sınıflandırma) Ölçek: Tüm yanıt kategorilerinin ortak özelliği olan karşılıklı dışlama ve ortak kapsayıcılık özelliğini paylaşır. Kategoriler nitelik ölçer. Bu nedenle kategorileri arasında hiyerarşik sıralama yoktur. Kesintili değişkenlerde kullanılır. Örneğin, cinsiyet, medeni durum, inanç, meslek, iş durumu v.b. değişkenler kesintili değişkenlerdir ve yanıt kategorileri nominal ölçekte yer alır.

O-Ö

Oran Ölçeği: Karşılıklı dışlama, ortak kapsayıcılık ve kategoriler arasında hiyerarşik sıralamaları gösterir.

Ordinal (Sıralama) Ölçek: Karşılıklı dışlama ve ortak kapsayıcılık özelliğini taşır. Kategorileri nitelik ölçer, nominal ölçekten farklı olarak kategorileri bir sıra dizini oluşturduğu için hiyerarşik sıralama gösterir. Kesintili değişken-

dir. Örneğin, eğitim durumu değişkeninin yanıt kategorilerini diplomaya göre sıraladığımızda şöyle bir kategori dizini elde ederiz: diploması yok, ilköğretim mezunu, lise mezunu, üniversite mezunu. Sıralama bu biçimde bir sıra dizini oluşturur ve nitelik açısından hiyerarşik yapı gösterir. Sıralamada yer alan üniversite mezunu nitelik hiyerarşisinde ilköğretim mezunundan üstündür.

Ölçme: Herhangi bir niteliği gözlemek ve gözlem sonucunda önceden tespit edilen belirli kurallara göre nesnelere ve kişilerin özelliklerine sayılar ve semboller atamak.

Ölçüm: Ölçme sonunda elde edilen değer.

Önerme: İki ya da daha çok kavram arasındaki ilişki hakkındaki yargı.

Örneklem Çerçevesi: Olasılığa dayalı örnekleme tekniklerinde kullanılan, evrendeki herkesin adının yer aldığı liste.

Örneklem: Araştırma evreninden, evreni temsil etmesi için seçilen örneklerden oluşan grup.

Örneklem (Örneklem Seçimi): Evrenden belirli yollarla evreni temsil eden bir alt küme seçilmesi.

P

Panel araştırması: Araştırmanın tekrarlandığı her seferinde, yani her ölçümde aynı örneklemden veri toplanan boylamsal araştırma tipi.

Paradigma: Üzerinde anlaşılması bir dizi varsayım, yöntem, dil ve bilim yapmak için gerekli her şeyden oluşan, bilim insanlarının içinde çalıştıkları bir çeşit uzlaşmış dünya görüşü.

Pozitivizm: En genel tanımı ile pozitivizm, sosyal ve fiziksel dünyanın gözlem ve deneyle test edilerek inceleneceğini öne süren bir yaklaşımdır.

S

Sistemik Hata: Ölçüm sürecini sürekli olarak aynı yönde etkileyen ve her ölçümde tekrarlanan hata.

Standart Sapma: Gözlemlerin ortalamaya göre gösterdiği yayılma ya da değişkenlik düzeyi.

Survey: Araştırma evrenini temsil edecek bir örneklemden çeşitli standart veri toplama araçları kullanılarak sistemli bir şekilde bilgi toplanması süreci.

Sürekli Değişken: Kategori birimleri miktar ölçer. Dolayısıyla kategoriler arası bölünmenin anlamlı karşılıkları bulunur. Örneğin, bir malın fiyatı 2.99 TL olsun. Bu değer, 2 ile 3 arasında yer alan bir değerdir ve gerçek yaşamda anlamlı bir karşılığı vardır.

T

Tam sayım: Bütün evrenin araştırmaya dahil edildiği örnekleme türü.

Temsili Örneklem: Ait olduğu evreni doğru bir şekilde temsil eden örneklem.

Teori: Toplumsal gerçekliği anlaşılır hale getiren, olguları ve olgular arasında karmaşık gibi görünen toplumsal ilişkileri sistematik olarak anlamamızı sağlayan bir kavramlar kümesi.

Tesadüfi Hata: Şansa bağlı olarak ölçmeden ölçmeye değişen hata.

Toplumsal dinamik: Comte'un yaklaşımında toplumsal öğeler arasındaki işlevsel ilişki ve bağlardaki değişim ve gelişimin belirli toplumlarda karşılaştırmalı yöntem aracılığıyla incelenmesi ile ilişkili olarak kullanılan bir kavram.

Toplumsal eylem: Weber sosyolojisinde aktör tarafından öznel bir anlam yüklenmiş ve başka insanlara yöneltilmiş olan eyleme toplumsal eylem denir.

Toplumsal olgu: Durkheim'in yaklaşımında sosyologların sosyolojide bilimsel olarak çalışacakları nesneye verilen bir addır. Toplumsal olgular kolektif bilinç temelinde ortaya çıkan bu bakımdan da bireylerin üstünde ve üzerinde bir gerçekliği olan ve bireyler üzerinde dışarıdan baskı uygulayan olgular.

Toplumsal statik: Comte'un yaklaşımında toplumsal sistemin aile, din, işbölümü gibi çeşitli öğeler arasındaki işlevsel ilişki ve bağların karşılaştırmalı yöntem aracılığıyla incelenmesi ile ilişkili olarak kullanılan bir kavram.

Ü

Üst Yapı: Marx'ın yaklaşımında genel olarak bir toplumun ekonomi dışında kalan hukuk, siyaset, aile, din, ideoloji, kültür ve benzeri kurum ve pratiklerden oluşan yapısını tanımlamada kullanılan bir kavram.

V

Varsayım: Sınanmak üzere oluşturulmamış, doğru olduğu kabul edilen önerme.

Y

Yapısöküm: Derrida tarafından geliştirilen ve metnin merkezleştirilmesine dayanan metin okuma ve değerlendirme yaklaşımı.

Yöntem: Geçerli ve güvenilir bilgiye nasıl ulaşılacağını, olgu ve olayların nasıl ele alınacağını, hangi araştırma tekniklerinin kullanılacağını ve gözlem, deney ve test yoluyla elde edilen verilerin ne şekilde çözümleneceğini ve yorumlanacağını belirleyen bilimsel kuralların tümü.

Yöntemsel Çoğulculuk: Sosyal araştırmalarda nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılması.

Dizin

A

Açıklayıcı araştırma 107, 110, 116, 117, 119, 120, 122, 123, 130

Alt yapı 50

Anket 8, 9, 11, 78, 80, 82, 83, 91, 92, 104, 105, 117, 120, 121, 126, 128, 129, 140, 171

Anlama yöntemi 44, 53

Anthony Giddens 68

Araştırma problemi 7, 8, 79, 81, 86-89, 98-104, 107-111, 117-121, 125-127, 130, 131, 139, 140, 145, 153, 159, 160, 164, 172

Araştırma Programları 65, 72

Auguste Comte 24, 27, 34, 36

Aydınlanma 2, 13-22, 24-27, 67, 70, 105

B

Betimleyici araştırma 110, 116, 119-121, 123, 130

Bilim 2-4, 6-18, 20-27, 32-50, 52, 53, 59-68, 70-72, 79, 80, 82, 86, 89, 91, 92, 96, 99, 100, 118, 121, 125, 161, 172, 177

Boylamsal araştırma 116, 117, 123, 124, 130

D

Değişken 5, 41, 70, 80-82, 84-86, 89-92, 98, 105-108, 110, 111, 120-123, 125, 127, 142, 144, 145, 147-149, 151-153, 159-167, 173, 175, 178

Deney 4-6, 8, 11, 15, 18, 21, 22, 24-26, 33, 35, 37, 40, 41, 59-64, 67-69, 71, 72, 78, 80, 84-87, 89, 92, 99, 103, 105, 111, 114, 117, 120, 122, 123, 126-128, 130, 131, 152

Diyalektik 32, 47, 49, 50, 51, 66, 68, 73

E

Eleştirel Akılcılık 16, 61, 65

Eleştirel Teori 46, 66, 67

Emile Durkheim 12, 24, 36, 38

Empirizm 37, 40, 58-62, 72

Evren 3, 8, 9, 15, 17-20, 24, 26, 34, 44, 49, 60, 65-67, 72, 73, 80-82, 85, 90, 92, 99, 105, 109, 110, 118-120, 122-130, 138-148, 152, 153, 172

F

Felsefe 2-6, 18, 26, 37, 38, 43, 48, 49, 61, 66, 68, 109

Feminizm 68, 69, 73, 171

Frankfurt Okulu 46, 58, 66, 67, 73

G

Geçerlik 45, 82, 138, 139, 148, 150-153

Görüşme 8, 9, 11, 42, 78, 80, 82-84, 86, 87, 89, 92, 117-120, 122, 125, 126, 129, 134, 140, 143-146

Gözlem 4-6, 8, 9, 11, 14-16, 18, 21, 24-27, 35, 37-39, 42, 45, 47, 48, 60, 62, 64, 78, 80-82, 85-89, 91, 99, 100, 117, 119, 120, 122, 123, 126, 127, 130, 144, 145, 147-150, 166, 168

Güvenirlilik 92, 138, 139, 148-150, 153

H

Hermeneutik 32, 41, 43, 45, 53

Hipotez 7-9, 13, 63-65, 67, 72, 80, 81, 84, 86, 91, 92, 98-105, 107, 108, 111, 118, 119, 120, 122, 127, 130, 147, 153, 162, 164, 165-168, 172, 173, 175

İ

İdeal tip 45, 46

İmre Lakatos 65

K

Karl Marx 3, 24, 46, 48

Karl Popper 13, 63

Katılımcı gözlem 88, 122

Katılımsız gözlem 88

Kavram 2-6, 11-14, 17-19, 21, 24-26, 45, 46, 49-51, 58, 60, 63-69, 72, 79, 80, 85, 88, 90, 98, 103-108, 111, 120, 122, 134, 138, 139, 148-153, 164, 168, 169, 171

Kesitsel Araştırma 123, 130

Keşfedici araştırma 110, 116, 118, 119, 130

M

Max Weber 24, 42-44

Modern toplum 2, 20, 21, 24, 25, 27, 66, 67, 101

N

Nedensel açıklama 32, 35, 40, 44, 45

Nicel 5, 12, 34, 35, 42, 68, 78, 79, 80-82, 86, 88-92, 99, 102, 103, 107, 111, 120, 121, 122, 126, 129, 130, 148, 158, 169, 171-173, 178

Nitel 10, 12, 16, 17, 19, 20, 21, 34, 37, 39, 40, 42, 47-49, 51, 52, 60, 63, 65, 68, 71, 78-82, 85, 86, 88-92, 102, 103, 117, 118, 120, 121, 126-130, 146, 148, 158-160, 162, 163, 168, 169, 171, 172, 174, 175

Ö

Önerme 12, 15, 21, 24, 26, 53, 62-65, 98, 104-108, 111, 165, 170

Örnek olay 78, 89, 92, 120, 121, 125, 129

Örneklem 8, 9, 11, 68, 69, 73, 80, 82, 84-86, 92, 99, 103, 109, 111, 118-131, 138-149, 151-153, 159-167, 171-174

Örneklem çerçevesi 140-143, 145

Örnekleme 82, 118, 121, 124-126, 139-147, 150-152, 168, 173

P

- Paradigma** 14, 58, 63-65, 72
Paul Feyerabend 65
Postmodern 34, 58, 67, 68, 71, 73
Postyapısalcılık 58, 69, 70, 73
Pozitivizm 22-24, 27, 34-36, 39, 42, 44, 47, 48, 52, 53, 58-61, 63, 66, 69, 72, 73

R

- Raporlama** 158, 167

T

- Tarihsel ideal tip** 46
Teori 2, 12, 13, 16, 24, 26, 27, 37, 38, 40, 41, 43, 46, 58, 60-73, 86, 90, 92, 99, 105, 111, 122, 145
Thomas Kuhn 13, 14
Toplumsal dinamik 37, 48
Toplumsal olgu 6, 12, 13, 23, 24, 26, 27, 37-40, 53, 59, 67, 79
Toplumsal statik 37

Ü

- Üretim güçleri** 19, 25, 50
Üretim ilişkileri 50
Üst yapı 50

V

- Varsayım** 7, 8, 14, 34, 35, 56, 62, 64, 69, 70, 79, 91, 92, 98, 104, 105, 111
Veri Sunumu 171, 174, 175

Y

- Yanlışlama** 10, 13, 61, 62, 64-66, 72
Yapılaşma teorisi 58, 68, 73
Yapısöküm 70, 73
Yaşam öyküsü 78, 89, 92, 117, 120, 122
Yorumlayıcı yaklaşım 42, 43, 52, 59, 79, 85-87
Yöntem 2, 4, 6-16, 18, 19, 21-26, 32-34, 36-41, 43-53, 58-60, 62, 65-70, 72, 73, 78-82, 85-87, 89-92, 99, 100, 102, 107, 109-111, 116-118, 120-122, 125-131, 150, 159, 164, 165, 168, 169, 171-175, 178
Yöntemsel çoğulculuk 91, 94